

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

На правах рукопису

ГЕРАСИМЕНКО Микола Васильович

УДК 355.23 (477) “1917/1920” (043)

ПІДГОТОВКА СТАРШИНСЬКИХ КАДРІВ В УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ДЕРЖАВНИХ УТВОРЕННЯХ (БЕРЕЗЕНЬ 1917 – ЛИСТОПАД 1920 рр.)

20.02.22 – військова історія

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Науковий керівник – ЛИТВИН Сергій
Харитонович, доктор історичних наук,
професор

Київ – 2005
З М І С Т

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ	10
РОЗДІЛ 2. СТВОРЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВИХ ТА НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИХ ОСНОВ ПІДГОТОВКИ СТАРШИНСЬКИХ КАДРІВ	33
РОЗДІЛ 3. СТАНОВЛЕННЯ МЕРЕЖІ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ПІДГОТОВКИ СТАРШИН ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ	103
РОЗДІЛ 4. УЧАСТЬ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ВІЙСЬКОВИХ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ У ЗАХИСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ	153

ВИСНОВКИ	176
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	183

ВСТУП

Актуальність теми. Одним з першочергових завдань державного будівництва незалежної України є зміцнення боєздатності Збройних Сил. Історичний досвід засвідчує, що наявність навченої і вишколеної власної армії у переломні моменти розвитку нації докорінно впливає на хід перетворень, стає гарантом і опорою суверенітету та територіальної цілісності держави.

Сучасна міжнародна обстановка характеризується динамічністю подій та нестабільністю воєнно-політичних процесів. Зберігається потенційна загроза виникнення збройних конфліктів, локальних і регіональних війн, їх ескалації та втягування в них України.

Стратегічним напрямком у забезпеченні обороноздатності нашої країни та створенні високопрофесійних Збройних Сил є налагодження якісного процесу навчання і виховання особового складу. Ефективна діяльність Збройних Сил України значною мірою залежить від наявності освічених, національно-свідомих офіцерських кадрів.

В історії української державності мали місце історичні періоди, коли проблема формування офіцерського корпусу об'єктивно висувалася на чільне місце. Показовими у цьому аспекті стали події доби Української національної революції та боротьби за незалежність держави 1917-1920 рр. Український народ у важких воєнно-політичних умовах закладав підвалини своєї державності, створював власну армію, готував військові кадри для захисту завоювань революції. Питання створення системи військової освіти, підготовки офіцерських (старшинських) кадрів вирішувалося в процесі будівництва українських збройних сил, який в нових історичних умовах переживає й сучасна Україна.

З початку 90-х років ХХ ст. національно-визвольні і державницькі змагання української нації 1917-1920 рр. опинилися в центрі уваги вітчизняних дослідників. Істориками створено цілий масив наукової літератури, присвяченої “непопулярній” в радянський період проблематиці. Однак, вразливим місцем в історіографії залишається проблема дослідження процесу становлення військової освіти та створення системи підготовки старшинського корпусу як її складової частини. Незважаючи на наявність достатньої кількості архівних джерел, обрана тема і нині не виокремлена з загальної проблематики військового будівництва і залишається малодослідженою.

Актуальність обраної проблеми зумовлена відсутністю узагальнюючих наукових праць про організацію підготовки старшинських кадрів на різних етапах існування української держави періоду 1917-1920 рр., без чого неможливим є цілісне дослідження історії становлення і діяльності збройних сил України.

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що виявляється у визначенні наявних воєнно-політичних, воєнно-економічних, воєнно-технічних та правових передумов становлення та еволюції військово-освітньої сфери в українських національних державних утвореннях 1917-1920 рр.; з’ясуванні їх впливу на формування системи підготовки старшинських кадрів; висвітленні процесу створення законодавчої бази та поетапному дослідженні діяльності державного і військового керівництва по підготовці військових фахівців; розкритті змісту та особливостей цього процесу в умовах боротьби за українську державність; його впливу на діяльність державних військових формувань; виявленні теоретичної і практичної цінності історичного досвіду створеної в період національно-визвольних і державницьких змагань 1917-1920 рр. системи підготовки старшинських кадрів для оптимізації військової освіти на сучасному етапі реформування Збройних Сил України.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконане в межах завдань наукової і науково-технічної діяльності Генерального штабу Збройних Сил України, Департаменту гуманітарного та соціального розвитку Міністерства оборони України, Національної академії оборони України та кафедри історії, як її структурного підрозділу.

Для підготовки дисертаційної роботи базовою стала науково-дослідна робота, що виконувалася в Національній академії оборони України за темою: “Методика військово-патріотичного виховання особового складу в умовах переходу Збройних Сил України до комплектування військовослужбовцями за контрактом” (шифр НДР – “Патріот”, номер державної реєстрації 0101U000226), в якій автором виконано підрозділ 1.6.2. “Утвердження військово-патріотичних традицій в історії України та її Збройних Сил” (вихідний №167 / 2537 від 26.11.2003 р.).

Мета дослідження полягає у відтворенні цілісної картини діяльності державних та військових органів Української Народної Республіки (УНР) періоду Української Центральної Ради, Української Держави за гетьманування

П. Скоропадського та УНР доби Директорії по підготовці старшинських кадрів для збройних сил, організації та функціонування військових навчальних закладів, узагальненні історичного досвіду і розробці науково обґрунтованих рекомендацій щодо його використання в умовах реформування Збройних Сил України.

Досягнення мети передбачає вирішення наступних **завдань**:

- з'ясування стану наукової розробки проблеми, характеристика історіографії та джерельної бази дисертаційного дослідження;
- визначення воєнно-політичних та соціально-економічних умов становлення системи підготовки старшинських кадрів;
- аналіз теоретичної, нормативно-правової та навчально-методичної бази підготовки старшинських кадрів;
- встановлення результатів роботи державного та військового керівництва, діяльності військових навчальних закладів по підготовці старшинських кадрів для збройних сил;
- висвітлення участі особового складу військових навчальних закладів та установ у бойових діях по захисту української державності;
- узагальнення історичного досвіду для вироблення наукових рекомендацій з метою їх використання в процесі реформування системи військової освіти Збройних Сил України.

Об'єктом дослідження є військове будівництво в українських національних державних утвореннях 1917-1920 рр.

Предметом дослідження є становлення та розвиток системи підготовки старшинських кадрів в українських національних державних утвореннях 1917-1920 рр.

Хронологічні межі роботи охоплюють період з березня 1917 р. до листопада 1920 р. Вибір нижньої хронологічної межі зумовлений початком національного військового будівництва в Україні, зокрема створенням Українського військового організаційного комітету, який співпрацюючи з Військовим клубом імені П. Полуботка, приступив до формування перших українських військових відділів. Верхня межа пов'язана з відступом Армії УНР на територію Польщі і припиненням діяльності військових навчальних закладів на території України.

Територіальні межі дисертаційного дослідження включають українські етнічні землі в державних кордонах УНР періоду Української Центральної Ради, Української Держави та УНР доби Директорії, де протягом 1917-1920 рр. відбувався процес становлення системи підготовки старшинських кадрів для національних збройних сил.

Методологічною основою дослідження стали загальнонаукові принципи історизму, об'єктивності, системного підходу та спеціально-історичні методи, зокрема проблемно-хронологічний, історико-логічний та порівняльно-історичний.

Поєднання системного підходу та проблемно-хронологічного методу дозволило здійснити комплексне дослідження історії створення системи підготовки старшинських кадрів, як елементу структури військової освіти,

виявити вплив якісного стану окремих компонентів на ефективність її функціонування.

Історико-логічний метод дозволив простежити процес будівництва системи підготовки старшинських кадрів у послідовності та тісному взаємозв'язку з тогочасними суспільно-історичними процесами, явищами та подіями, встановивши при цьому його закономірності та протиріччя.

Порівняльно-історичний метод дав можливість виявити загальні та особливі риси будівництва системи навчання та виховання командних кадрів, узагальнити діяльність державного та військового керівництва по організації підготовки військових фахівців у конкретно-історичних умовах, а також проаналізувати та систематизувати історіографічні напрямки у вивченні цієї проблеми представниками різних історичних шкіл.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

- вперше на основі документальних джерел розроблено актуальну тему підготовки старшинських кадрів для збройних сил України у 1917-1920 рр., яка не знайшла всебічного та об'єктивного висвітлення в історичній літературі;

- визначено стан наукової розробки та охарактеризовано джерельну базу дослідження процесу підготовки старшинських кадрів в роки національно-визвольних і державницьких змагань українців як головної складової системи військової освіти у 1917-1920 рр., впроваджено у науковий обіг значну кількість раніше невідомих архівних документів;

- комплексно досліджено процес становлення системи підготовки старшин на різних етапах боротьби за українську державність у 1917-1920 рр., визначено основні тенденції, характерні риси та особливості її еволюції в різні періоди, оцінено здобутки та прорахунки державного та військового керівництва у налагодженні системи військової освіти;

- з'ясована безпосередня залежність боєздатності армії від змісту та якості навчання та виховання старшин українських збройних сил у 1917-1920 рр.;

- обґрунтоване позитивне значення національно орієнтованої підготовки старшинських кадрів для піднесення боєздатності збройних сил України у 1917-1920 рр., можливості і напрямки використання історичного досвіду у реформуванні сучасної системи військової освіти.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали дисертації суттєво доповнюють знання про історію розвитку військової організації в Україні на початку ХХ ст., її положення та висновки можуть бути використані:

- при підготовці законодавчих документів з питань реформування та оптимізації системи військової освіти, розробці програм навчальних дисциплін та тематичних планів у Національній академії оборони України, вищих військових навчальних закладах;

- у навчальному процесі вищих військових навчальних закладів Міністерства Оборони України при вивченні дисциплін “Історія української державності”, “Історія військових формувань України”, “Історія воєнного мистецтва” та ін.;

у наукових воєнно-історичних дослідженнях та науково-популярних працях, підручниках, навчально-методичних посібниках, присвячених боротьбі українського народу за створення незалежної української держави у 1917-1920 рр.;

під час проведення занять з гуманітарної підготовки з військовослужбовцями та працівниками вищих військових навчальних закладів

Особистий внесок здобувача у розробку проблеми полягає в тому, що вперше у історичній науці, на основі аналізу архівних документів і матеріалів, наукових праць і публікацій у пресі комплексно досліджено процес організації підготовки старшинських кадрів в Україні у 1917-1920 рр. Дисертант висвітлив закономірності, характерні риси та особливості функціонування системи підготовки старшин, на основі конкретного історичного матеріалу довів, що її формування було об'єктивною вимогою часу і продиктоване розпочатим будівництвом незалежної держави та необхідністю створення національних збройних сил. Виконане наукове дослідження є цілком самостійною авторською роботою.

Апробація результатів дисертації. Дисертацію обговорено і схвалено на засіданні кафедри історії національної академії оборони України (НАОУ). Основні положення дослідження викладено на міжнародній науково-практичній конференції “Соціально-економічні та етнонаціональні чинники буття народу в системі українознавства” (м. Київ, 21-22 жовтня 2004 р.) та Всеукраїнській науковій конференції, присвяченій 125-річчю від дня народження Голови Директорії та Головного Отамана військ Української Народної Республіки Симона Петлюри (м. Київ, 20 травня 2004 р.). Основні висновки дослідження автор доповідав на щорічних науково-методичних семінарах докторантів і ад'юнктів НАОУ (2001-2004 рр.). Окремі положення дослідження дисертант використовував під час особистої педагогічної практики в ході проведення занять зі слухачами НАОУ, при підготовці навчально-методичного посібника з дисципліни “Історія військових формувань України”.

Публікації. Результати дисертації опубліковано у 3-х статтях у наукових журналах, 1-й статті у збірнику наукових праць та 1-й статті у матеріалах конференції.

РОЗДІЛ 1 ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

Відновлення незалежності України у 1991 р. дало поштовх розвитку вітчизняної історичної науки, викликало зацікавлення історією визвольної боротьби українського народу за здобуття державності у 1917-1920 рр. Це пов'язано з потребами сучасного державного і військового будівництва, успішне вирішення яких неможливе без урахування досвіду минулого.

Досліджуючи процес українського державотворення та його невід'ємну складову – військове будівництво, необхідно виділити окремо питання організації підготовки старшинських (офіцерських) кадрів для українських військ. Проблема ролі та місця військово-освітньої діяльності у процесі творення регулярної української армії, умов її проведення та вплив на боротьбу за державність України у сучасній історичній літературі висвітлені недостатньо. Тому доречною є думка С.В. Петлюри: “Знання спеціально воєнної історії нашого краю є ... обов'язковими для українських військових кіл... Виховуючи національну армію у дусі любові до Батьківщини і самопожертви для неї, не можемо цього завдання доконати, коли не дано ясного образу минулої воєнної боротьби українського народу за свою державну волю. А в цьому образі є стільки лицарського, величавого і привабливого, поруч з тяжким і трагічним, що воно викликатиме найбільші емоції у душі вояка і збуджувати буде найшляхетніші струни його душі.” Проте “...лектор цієї дисципліни сьогодні опинився б у дуже скрутних умовах через брак суцільних і зводчих праць у даній галузі” [97, С. 300-301].

В наш час питання про становлення української військової освіти в 1917-1920 рр. набуває все більшої актуальності. Функціонування армії неможливе без фахівців військової справи. Могутність збройних сил країни залежить, насамперед, від якості підготовки спеціалістів, від можливості держави забезпечити свою армію освіченим, кваліфікованим офіцерським складом: командирами, фахівцями виховної роботи, інженерами, техніками та іншими спеціалістами.

Українська військова проблематика до початку 90-х років була об'єктом вивчення українських істориків лише на еміграції, де жили і працювали багато керівників та рядових учасників визвольних змагань. Серед них було немало тих, хто залишив після себе мемуари. Вони стали важливими джерелами для об'єктивного вивчення української військової історії, зокрема історії становлення української військової освіти 1917-1920 рр. Ще у 20-30-х рр. виникло кілька центрів військово-історичного дослідження в Австрії, Польщі, Франції, Чехословаччині. Там були організовані спеціальні наукові установи, які працювали над її розробкою, збиранням документів, свідчень учасників революційного руху в армії, видавали окремі монографії, нариси, мемуари, статті, збірники документів, військово-історичні журнали. Найбільша заслуга в розробці проблем української військової історії належить Українському військово-історичному товариству. Його стараннями в Каліші (Польща) з 1925 до 1939 р. виходив збірник “За державність. Матеріали до історії Війська

Українського”, в якому друкувалися документи, наукові роботи і мемуарна література. У журналах вміщено праці учасників визвольної боротьби, в яких вони аналізують окремі питання стану української армії та деякі аспекти військового будівництва. У роботі над даним дослідженням використані праці В. Кедровського [59, 60], О. Шпилинського [149], В. Петріва [104], М. Омеляновича-Павленка [90-93], П. Шандрука [145,], В.Савченка [116-119], А. Пузицького [113,114], О. Удовиченка [134-136], К. Смовського [125], Ю. Науменка [86], В. Сальського [119], П. Єрошевича [42-44], С. Левченка [68], В. Чабанівського [143], А. Гончаренка [27], І. Винника [12], О. Греківа [31], І. Зварича [49], та ін. Вони допомогли у дослідженні історичних обставин, які впливали на організацію і проведення підготовки старшинських кадрів. Провідна ідея цих творів полягає в ствердженні факту вирішальної ролі армії у боротьбі за державність України, а також значення командного складу в успішній діяльності війська. Однак найбільше місця у них надано дослідженню бойової діяльності українських збройних формувань, їх боротьбі проти Червоної та Білої армій. Мало уваги приділяється комплектуванню військових частин, підготовці командних кадрів, ставленню політичних партій і угруповань до проблем військового будівництва в Україні, їх методів впливу на свідомість особового складу, організації навчання та виховання військовослужбовців, ідеологічної роботи в українських військах. Більш повно освітлена діяльність військових навчальних закладів, зокрема організація навчання в Інструкторській школі старшин та участь у бойових діях Київської інженерної юнацької школи та Житомирської пішої юнацької школи, лише в працях С. Левченка [68, с. 119-139.], І. Зварича [49, с. 91-107.] та І. Винника [12, с. 164-170.].

Питання військової історії, зокрема періоду визвольних змагань 1917-1921 рр. розробляло в міжвоєнне двадцятиліття “Товариство бувших вояків Армії УНР”, яке спочатку розміщувалось у Франції, а після Другої світової війни реорганізувалося в Український військово-історичний інститут з осідком у Торонто (Канада).

Зусиллями ветеранів армії УНР у Львові з 1929 по 1939 рр. видавався тематичний часопис “Літопис Червоної Калини”. На його сторінках розміщено багато статей безпосередніх учасників подій визвольних змагань 1917-1921 рр. в яких висвітлене питання організації підготовки старшинських кадрів. Так, подіям під Крутами та участі у них юнаків Першої української військової школи присвячені статті А. Фіголя [140, с. 2-6], М. Михайлика [83, с. 19-22] та І. Л-ого [70, с. 2-5.]. Необхідно зазначити, що в публікації М. Михайлика, який був тоді юнаком школи, є чимало хибних тверджень, які не підтверджуються іншими джерелами. Так, автор згадує, що наказ про виступ школи на фронт вийшов 24 січня 1918 р., що є або помилкою, або опечаткою. Твердження, що в школі на момент відправлення на фронт було 600 юнаків, також є помилковим. Реально в школі було 400 юнаків, а після того, як частина юнаків була відпущена на зимові канікули – 250 юнаків.

Участь у бойових діях на протибільшовицькому фронті, ліквідації повстання в Києві та обороні столиці особовим складом Другої української

військової школи на початку 1918 р. описані в праці М. Видибайла [10, с. 31-33].

Цікавий матеріал стосовно навчальної та бойової діяльності Спільної військової юнацької та Кам'янецької спільної військової юнацької шкіл міститься у публікаціях М. Мироновича [82], В. Євтимовича [37], С. Яськевича [150; 151], М. Андрусяка [1; 2] та інших авторів. Автори доповнюють один одного, висловлюють свою точку зору відносно тих чи інших аспектів в роботі цих навчальних закладів.

Необхідно відмітити деякі розходження в трактуванні подій авторами праць. Так, М. Миронович і С. Яськевич (останній був сотником в юнацьких школах, викладав артилерійську справу в Спільній військовій юнацькій школі і Кам'янецькій спільній військовій юнацькій школі) не бачать різниці між школами 1919 і 1920 років. На відміну від них, В. Євтимович вважав, що Кам'янецька спільна військова юнацька школа, утворена в 1920 р. – це зовсім інша школа, яка не мала нічого спільного з Житомирською.

Активно співпрацював з журналом генерал-хорунжий армії УНР співробітник Головної шкільної управи (1918-1919 рр.), член “Комісії по утворенню постійних військових шкіл і академій України” (1918 р.) В. Євтимович (1888-1950 рр.). Його спогади безпосередньо присвячені становленню української національної військової освіти, участі в цій діяльності видатних українських військово-політичних діячів. В статтях описана робота в галузі військового шкільництва Українського Генерального Військового Комітету, Головного уряду військових шкіл, Головної шкільної управи, “Комісії по утворенню постійних військових шкіл та академій України”, початки українізації колишніх російських військово-навчальних закладів та створення нових, національних за змістом, діяльність по забезпеченню військово-навчальних закладів навчально-методичною літературою і т. ін. [40]. Окрема стаття присвячена одному з організаторів військової освіти, начальнику Головної шкільної управи генерал-хорунжому армії УНР О.С. Астаф'єву [39].

Цінність праць В. Євтимовича як джерел, насамперед в тому, що автор був активним учасником процесу становлення української військової освіти, давав правдиву хронологію подій. Недоліком його публікацій є те, що по-перше, В. Євтимович освітлював переважно позитивні моменти, не показував діалектики історичного процесу, некритично підходив до аналізу деяких подій. Дійсно, автор писав свої праці не для вузького кола істориків-дослідників, а для всіх, хто цікавився історією періоду визвольних змагань, тому для його творів характерна тенденційність в освітленні тих чи інших подій в залежності від його політичних поглядів. По-друге, не всі твердження В. Євтимовича цілком беззаперечно сприймалися його сучасниками. Наприклад М. Андрусяк в статті “Ще про юнацьку школу” [2] не погоджується з деякими твердженнями В. Євтимовича в публікації “До історії Кам'янецької спільної юнацької школи” [37].

Значною за обсягом і фактологічним матеріалом є розміщена на сторінках декількох номерів часопису “Літопис Червоної Калини” праця видатного українського військового діяча, педагога, безпосереднього учасника

описуваних подій генерал-хорунжого армії УНР В. Петріва (1883-1948 рр.) “Житомирська юнацька школа” [106]. Автором детально описаний весь шлях школи від початків створення до першого випуску молодих старшин. Проте, в статті допущені деякі неточності в датах, хронології подій та їх прив’язках до загальної воєнно-політичної обстановки. На наш погляд, це пояснюється значним проміжком часу, що минув з моменту описуваних подій до написання статті у 1936 р.

Мемуари В. Петріва – цінне джерело з історії українського війська. Автор був першим начальником Житомирської пішої юнацької школи (січень-червень 1919 р.), військовим міністром УНР (липень-листопад 1919 р.). Цінністю праць В. Петріва можна вважати глибоке висвітлення більш вузької тематики, спробу критичного відношення до реалій української історії 1917-1920 рр. На відміну від публікацій В. Євтимовича, публікації В. Петріва більші за обсягом. Треба додати, що Петрів був військовим діячем більш високого рангу, ніж В.

Євтимович і займався безпосереднім практичним втіленням планів “Комісії по утворенню постійних військових шкіл і академії України” на посаді начальника Житомирської пішої юнацької школи.

Важливим в публікаціях В. Петріва є національно-свідомий, патріотичний погляд на описувані події. Цілком розуміючи, що праці В.

Петріва (як і В. Євтимовича) є історико-літературними творами з точки зору розгляду їх як джерел, можемо відмітити такі їх недоліки: по-перше, це підвищена емоційність, деяка необ’єктивність при описуванні подій; по-друге – відсутність хронології подій; по-третє, ми вважаємо, що В. Петрів значно перебільшує свою роль в описаних ним подіях.

Цінні дослідження, документи і матеріали публікувалися в українському військовому журналі “Табір”, що виходив з 1923 до 1939 р. у Парижі, у воєнно-літературному журналі з аналогічною назвою, що виходив у Варшаві, в журналі військово-громадської думки “Гуртуймося”, що друкувався у Празі з 1928 до 1938 р. та інших періодичних та не періодичних виданнях української діаспори. Це наукові статті, присвячені українському військовому будівництву в період 1917-1920 рр., а також матеріал, щодо зарубіжного військового досвіду. У публікаціях досліджувалися можливості застосування його в Україні. Автори, виходячи з військового досвіду 1917-1920 рр., вказують на необхідність впровадження у військовому будівництві в Україні елементів різних систем військової освіти, що видно на прикладі статті В. Сальського, яка використана у роботі над даним дослідженням [120]. Ветерани військових подій 1917-1920 рр. приходять до висновку про необхідність посилення роботи щодо підготовки національно-свідомого старшинського складу і успіх військового будівництва в Україні ставлять у залежність від його якості. Найбільш повно це питання розкрито в праці О. Удовиченка [137]. Автор книги – генерал армії УНР, активний учасник подій, пов’язаних з військовим будівництвом періоду Директорії УНР. Він значну увагу приділяє аналізу бойових дій армії. Останнє, за окремими винятками, в українській військовій літературі зустрічається рідко. Автор наводить важливі відомості щодо воєнно-політичної обстановки, які дають змогу засвідчити складність ситуації, в якій опинилася

УНР та її армія. Успішне виконання бойових завдань він ставить в залежність від морального стану військ, наявності свідомого і підготовленого старшинства, але не розкриває процес військового будівництва в УНР, не подає відомостей щодо військово-освітньої роботи, за винятком окремих згадок [138].

Цікавим є опис діяльності Морського міністерства по створенню військово-морських навчальних закладів у статті С. Шрамченка на сторінках часопису “Табір”. Автор дає ґрунтовний аналіз цієї роботи, вказує на причини, які не дали змоги налагодити навчання морських офіцерів.

Слід зауважити, що майже всі публікації міжвоєнного періоду об’єднують дві основні спільні риси. По-перше, суб’єктивізм та певне ідеологічне забарвлення в оцінці описуваних подій, адже здебільшого автори даних праць брали активну участь у визвольних змаганнях 1917-1921 рр., належали до різних політичних течій, внаслідок чого в історіографії проблеми зустрічаються необґрунтовано суперечливі тлумачення тих самих процесів, оцінки діяльності відомих політиків, лідерів військового руху. По-друге, незважаючи на великий фактологічний матеріал у цих публікаціях практично не робилося узагальнень та досить слабким був аналітичний та дослідний елемент.

Зазначимо, що саме за кордоном вийшли перші фундаментальні праці з досліджуваної проблеми. На міжвоєнний період припадають перші, але не дуже вдалі спроби видання ґрунтовних наукових досліджень з військової історії у формі монографій, історичних нарисів, узагальнюючих статей з відповідної тематики до тритомної Української Загальної Енциклопедії (Львів, 1930-1935 рр.), в яких подається досить загальна характеристика військового руху, огляду бойових дій та класифікація збройних формувань.

Окремі аспекти проблеми, пов’язані з військовим будівництвом, підготовкою старшин знайшли відображення у дослідженні П. Христюка, яке є своєрідним збірником документів і матеріалів, підготовленим автором ще у 1921-1922 рр. [141; 142]. Тут містяться найважливіші ухвали українських військових з’їздів, а також матеріали, що стосуються створення та участі армії у державотворчих процесах.

Важливими для дослідження є роботи М. Капустянського [57; 58]. Головну увагу автор звертає на наступ двох українських армій – армії УНР та Української Галицької армії на Київ – Одесу влітку 1919 р. Розглядаються, також, події, що передували цьому – від приходу до влади Директорії взимку 1918 р. до літа 1919 р. Автор, спираючись на багату джерельну базу, характеризує воєнно-політичну обстановку взимку і влітку 1919 р., уряд УНР, командування та старшинський корпус армії УНР, здійснює порівняльний аналіз особливостей Наддніпрянської та Галицької армій з урахуванням запозичених ними характерних рис у армій відповідно Російської та Австро-Угорської, що важливо для дослідження умов підготовки старшинського складу українських військ. Характеризуючи українську армію, він приймає до уваги соціально-психологічні особливості старшин і козаків, які постійно враховували військові керівники. М. Капустянський аналізуючи причини поразок української армії, аргументовано ставить їх в залежність від

морального стану військ, урядової політики щодо армії, та освіти старшин, внутрішньополітичних і зовнішньополітичних умов і обставин, в яких перебувала УНР. Для даного дослідження важливі його висновки щодо воєнно-політичної обстановки, в якій опинилася УНР після приходу до влади Директорії і в подальшому, особливості організації української армії, ставлення до неї населення.

Проте тільки у повоєнний час почали з'являтися фундаментальні праці, виконані на ґрунтовній документальній основі, з застосуванням аналізу літератури та джерел, докладним описом головних подій. Однією з них стала монографія О. Удовиченка [137]. Як безпосередній очевидець і учасник багатьох подій, пов'язаних з національним військовим будівництвом, найбільшу увагу він зосереджує на участі армії в обороні УНР від агресії більшовицької Росії. Але й інші події від березня 1917 до листопада 1921 р. знайшли своє ґрунтовне висвітлення в чіткій хронологічній послідовності. Так, аналізуючи ситуацію, що склалася в Україні з кадровим забезпеченням армії та організацією системи військової освіти у 1918 р. він зазначає, що усвідомлюючи необхідність термінової підготовки українських військових кадрів, гетьманське керівництво планувало створення системи військових шкіл та шкіл старшин для всіх родів військ [138]. Проте, на думку О. Удовиченка заходи гетьманського уряду в галузі військової освіти не завжди позитивно сприймалися серед молодшого офіцерського складу. Так, гетьман П. Скоропадський вважав, що прискорений вишкіл офіцерів через школи прапорщиків не відповідає потребам армії, а тому видав наказ про їх закриття, а офіцерів, які їх закінчили, увільнив від служби до резерву. О. Удовиченко вважав, що, можливо, з точки зору військового фахівця цей вчинок був виправданим, однак за тогочасних умов з точки зору політичної він відіграв негативну роль. Загострюючи на цьому особливу увагу, О. Удовиченко констатує: “Справді, найкращий і патріотичний елемент був позбавлений можливості служити в рідній армії” [137, с. 42-46].

Першою справді науковою працею з історії української армії новітнього періоду, в якій першочергове значення відводилося не політичним оцінкам діяльності керівників УНР, а висвітленню організаційного будівництва армії УНР, критичному аналізу військової політики українських урядів, в тому числі і у військово-освітній галузі, спробам пояснити причини допущених ними помилок і їх впливу на подальшу долю країни стала монографія учасника українських визвольних змагань 1917-1921 рр. Л. Шанковського “Українська армія у боротьбі за державність” [147]. Заслугує, на наш погляд його оцінка ситуації в армії, яка склалася через відсутність кваліфікованого старшинського складу: “Наші тодішні організатори були: або визначні військові фахівці без українських військових традицій, або українські національні і політичні діячі без фахових військових знань. В обох випадках наслідки їх “керівництва” швидко виявлялись...” [147]. Але, на наш погляд, треба критично підходити до висвітлення деяких подій в цій праці. В автора є певні розходження з матеріалами Центрального Державного архіву вищих органів влади та управління України. Л. Шанковський працював за кордоном і в нього не було

можливостей користуватися радянськими архівами з вищевказаних причин.

Характеризуючи історіографію проблеми підготовки старшинських кадрів, слід згадати, ще одну, на наш погляд ґрунтовну історіографічну працю Л. Шанковського “Нарис української воєнної історіографії” [146]. Але обсяг інформації щодо військової освіти в цій праці невеликий: автор переліковує найбільш відомі публікації мемуарного жанру, але не аналізує цінність цих праць в якості джерел.

Поряд із вище названими працями О. Удовиченка, М. Капустянського, Л. Шанковського, що вузько дають проблематику військової освіти, варто згадати окремі дослідження, в яких робиться спроба подати загальний нарис військового будівництва в Україні 1919-1920 рр. До таких слід віднести фундаментальну працю “Історія українського війська” [54]. В ній подано загальну характеристику воєнно-політичної обстановки, формування військових структур, огляд бойових дій у 1918-1920 рр. Але до інформації, яка подана в цій праці, треба відноситися досить критично. Водночас необхідно зазначити, що в “Історії українського війська” є згадки щодо військової освіти, але вони носять епізодичний характер, деякі факти, якщо їх порівняти з архівними джерелами, взагалі трактуються помилково. Проблеми організації підготовки старшинського складу в українській армії в книзі розкриті недостатньо.

В розрізі досліджуваної нами проблеми заслуговує на увагу праця З. Стефаніва [129]. В ній автором поданий ретельний аналіз процесу створення збройних сил в період Центральної Ради та Гетьманату. Проте питання підготовки старшинських кадрів висвітлено побічно, в контексті загального військового будівництва.

Серед інших авторів мемуарів, які торкалися проблеми становлення військової освіти в Україні у досліджуваний період, необхідно відмітити спогади П. Скоропадського [124]. Хоча автор торкається цієї проблеми досить епізодично, цікавим є його загальна характеристика процесу будівництва українських збройних сил.

Окремо виділимо праці С.В. Петлюри, які можна поділити на дві групи. До першої відносимо праці, написані ним в ході подій 1917–1920 рр. До другої – твори, над якими С.В. Петлюра працював в еміграції [97-102].

Перша група включає листи С.В. Петлюри військовим та державним діячам, промови, відозви, окремі статті. Вони цінні тим, що визначають зміст і основні напрями військового будівництва в УНР. В листі до французького публіциста Ж. Пелісьє С.В. Петлюра доводить свій погляд на проблеми політичної боротьби в Україні, зазначає, що у визвольній боротьбі величезну роль відіграє військо [101]. В інших працях він закликає народ до боротьби проти ворогів української державності, обґрунтовує вирішальну роль війська в ній, а боєздатність його ставить в залежність від наявності освіченого старшинства та морального стану особового складу [99].

До другої групи відносяться твори, які С.В. Петлюра опрацював в еміграції, після поразки визвольних змагань, що значно вплинуло на зміну його поглядів щодо оцінки військової політики Директорії УНР. В них порушено

важливі питання військового будівництва, зокрема аналізу уроків надбаного історичного досвіду. У своїх роботах він наголошує на винятково важливому значенні морального фактора у бойовій діяльності військ, обґрунтовує необхідність проведення національно-патріотичного виховання старшин і козаків.

Процес будівництва та діяльності Збройних Сил УНР знайшов своє відображення у біографічних працях про С.В. Петлюру. Писалися вони представниками найближчого оточення Головного отамана і його політичними та ідеологічними прихильниками. Для них, іноді, є характерним некритичний підхід до оцінки його політичної та військової діяльності. Крім того, не простежується зміна його поглядів на проблему місця і ролі війська у державному будівництві [53, 112, 123, 144]. Водночас позитивну діяльність Головного отамана військ УНР у розбудові армії також неможливо заперечити, хоча його опоненти, передусім, В. Винниченко, критично оцінюють його державотворчу роботу, звинувачують його в усіх прорахунках, щодо військової політики УНР, хоча відомо, що саме В. Винниченко має найбільше до них відношення. Його твори носять в основному критичний характер щодо військового будівництва у 1917-1920 рр., а оцінки щодо проблем розбудови національного війська вражають своєю цілковитою некомпетентністю, упередженістю і суб'єктивізмом [13].

Проблемам українського громадсько-політичного життя і державного будівництва в умовах війни і революції присвячені праці інших українських діячів – учасників досліджуваних подій. В. Винниченко, І. Мазепа, та інші розкривають різні аспекти визвольних змагань в Україні [13, 79, 80, 123, 141]. Проте головну увагу вони приділяють висвітленню політичних процесів, залишаючи поза увагою питання організації та діяльності військових формувань, проведення роботи по підготовці старшинських кадрів.

Серед досліджень, що стосуються загального огляду подій 1917-1920 рр. на увагу заслуговують праці М. Стахіва [127, 128]. Історик проаналізував значний джерельний матеріал, не оминув і праці радянських дослідників. Він висвітлив події в Україні за доби Директорії УНР, розкрив суть політичних та суспільно-економічних аспектів розвитку української держави. Разом з тим автор мало уваги приділяє питанням військового будівництва, організації і діяльності армії УНР. Тому праці М. Стахова можуть служити для аналізу внутрішніх і зовнішніх політичних умов діяльності української армії, адже внутрішні процеси, що відбувалися в українських військах в даній роботі не розглядаються.

У 1949-1952 рр. побачило світ мюнхенське видання “Енциклопедії Українознавства. Загальна частина”, а протягом 1955-1984 рр. за кордоном вийшла десятитомна (тепер 11-томна) “Енциклопедія Українознавства. Словникова частина”, що акумулюють різнопланову інформацію з військової історії досліджуваного періоду. В „Енциклопедії Українознавства” є значний за обсягом матеріал стосовно питання підготовки старшинських кадрів. Проте, в статтях “Військова освіта”, “Спільні військові юнацькі школи”, “Юнацькі школи” та інших разом з вірною подачею фактів, припущено деякі помилкові

твердження. Інформація стосовно згаданої проблеми є також в загальному розділі “Енциклопедії Українознавства” (стаття В. Петріва “Українські Збройні Сили доби визвольних змагань 1917-1921-х років”).

Важливими, на наш погляд, є спогади учасників подій, в яких висвітлена участь особового складу військових навчальних закладів та установ у боротьбі за державність України. Про участь Житомирської пішої юнацької школи в боях з більшовиками описують П. Єрошевич [42], В. Филонович [139], Іван Винник [12]. Про участь Спільної юнацької школи в боях з більшовиками та денікінцями, крім вищезгаданих авторів, залишили свої спомини М. Безручко [4], М. Омелянович-Павленко [91-93], І. Мазепа [80, 81], О. Удовиченко [137, 138].

Отже, в цілому для публікацій українських дослідників за кордоном характерне абстрактне визнання недостатньої уваги до проблеми формування власних збройних сил, явна ідеалізація практики українізації армії, переоцінка ролі та відчутне спотворення кількісних і якісних характеристик українських військових сил у визвольних змаганнях.

Дослідженнями воєнної проблематики періоду 1917-1920 рр. займалися і радянські історики. Незважаючи на характерну однобічність творів радянської історіографії., в них накопичено певний фактичний матеріал. В центрі уваги цих праць були питання, пов’язані з дослідженням діяльності Червоної Армії в Україні, встановлення Радянської влади та боротьби проти білогвардійців та армії УНР. Державне і військове будівництво в УНР однозначно оцінювалося негативно, а організація і бойова діяльність української армії фактично не розглядалися [55, 65, 76, 77]. Аналізуючи радянську історіографію, необхідно враховувати ідеологічний тиск, в умовах якого вона формувалася. Незважаючи на велику кількість колективних праць і монографій, присвячених висвітленню подій громадянської війни в Україні, вони об’єктивно не торкнулися діяльності української армії. Тому дослідження радянських науковців можливо використовувати лише для з’ясування окремих загальних подій тих часів. Прикладом є праця довоєнних радянських військових істориків М. Какуріна і І. Вацетіса, присвячена дослідженню бойової діяльності Червоної Армії під час громадянської війни [55]. В цілому, із вище вказаного випливає, що питання створення та розвитку українських збройних формувань, організації підготовки старшинських кадрів радянська історіографія не досліджувала.

Таким чином, до 90-х років проблема становлення української військової освіти в 1917-1920 рр. практично не досліджувалася. Дослідники не мали можливості працювати в спецсховах архівів. Цензура не дозволяла радянським історикам публікувати праці, які б ішли всупереч державній ідеології. Тому перевага надавалася джерелам, які виражали точку зору офіційної радянської історичної науки. Додамо, що військова історія України не існувала в якості окремої історичної дисципліни. Збройні сили УНР та Української Держави не вважалися реальною військовою силою, тому про військову освіту 1917-1920 рр. ніхто з радянських вчених майже ніколи не згадував.

Новий етап у розвитку національної історіографії співпав з політикою “перебудови” в СРСР та проголошенням у 1991 р. незалежності України. Для

істориків відкрилася можливість працювати з недоступними раніше архівними документами. Серед перших публікацій, написаних українськими істориками з позицій сьогодення, слід виділити монографію Л. Дещинського [33], серію публікацій М. Литвина та К. Науменка з історії українських січових стрільців та Української Галицької Армії [72] та започатковану в 1992 р. серію статей В. Солдатенка, присвячених становленню Збройних Сил за доби Центральної Ради [126], в яких автор ґрунтовно аналізує діяльність Центральної Ради по організації збройних сил, вказуючи як на окремі успіхи в цій справі, так і на прорахунки, які спричинилися до загибелі УНР. В той самий час слід погодитись із думкою В. Голубка, що “викликають застереження неясні оцінки В. Солдатенком загонів Червоної гвардії та Червоного козацтва, котрих він, можна сказати, зараховує до збройних сил України” [26]. Адже, якщо взяти до уваги, що саме УНР втілювала ідею української державності, що є очевидним і не потребує жодних доказів, то слід визнати, що збройні формування, організовані більшовиками в Україні, аж ніяк не могли бути її національною армією, оскільки відверто вороже виступали проти її державної незалежності. Свідченням цього можуть бути, наприклад, факти із книги Ю. Білана, де він чітко вказує на характер цих формувань, які створювались і діяли, беручи за основу статут Червоної Гвардії Виборзького району Петрограда [5].

Кращому розумінню важливих аспектів військової політики Центральної Ради сприяла поява у 1996-1997 рр. двотомного збірника документів і матеріалів [34]. Із 420 документів значна їх кількість безпосередньо стосується розгляду військових питань: розгортання українізації, створення вищих командних інституцій армії УНР, кадрових призначень керівників вищих військових установ, формування парламентського представництва військових у Центральній Раді, розгляду відповідних законопроектів, аналізу військово-політичної ситуації в країні тощо. Значно спрощують роботу дослідників із документами цього збірника якісно підготовлені примітки та іменний покажчик

Про зростання в незалежній Україні інтересу дослідників та уваги громадськості до проблем військової історії красномовно свідчить започаткування, крім дещо раніше заснованих журналів “Військо України”, “Прикордонник України”, “Сурми”, нових періодичних видань, наприклад, у 1998 р. спеціальної серії вісника Державного університету “Львівська політехніка” під назвою “Держава та армія”, у 2000 р. “Військово-наукового вісника” Військового інституту при цьому ж університеті та Військово-історичного альманаху, започаткованого Центральним музеєм Збройних сил України, у 2002 р. науково-популярного журналу “Воєнна історія”, а також заснування військових інститутів при провідних університетах України та спеціальних наукових установ, зокрема, у 2002 р. Українського інституту воєнної історії та ін. В цих та інших часописах з’являються публікації, в яких в тій чи іншій мірі подається інформація та здійснюється певний аналіз діяльності щодо організації навчання та виховання старшинських кадрів в роки боротьби за українську державність.

Стосовно проблематики даного дослідження заслуговують на увагу роботи О. Комової [63], В. Горелова [28], В. Задунайського [47] та ін. Так О. Комова вказує на те, що неспроможність керівників Центральної Ради належним чином оцінити значення власної армії, її старшинського корпусу у державотворчому процесі призвели, до того, що роль ідеологічного центру національного руху серед війська перебрав на себе заснований соціалістом-самостійником М. Міхновським Український військовий Клуб ім. Гетьмана П. Полуботка [64]. В дисертації В. Горелова здійснено узагальнення процесу становлення військової освіти періоду Гетьманату, зокрема висвітлено нормативно-правові та теоретичні напрацювання “Комісії по утворенню постійних військових шкіл та академій України”, систематизована розроблена нею структура навчання та виховання старшин. В роботі В. Задунайського багато уваги приділено становленню і розвитку військової освіти в Наддніпрянській Україні в 1917-1920 рр. (крім періоду Гетьманату).

Серед сучасних досліджень, в яких в тій чи іншій мірі розглядається процес підготовки старшинських кадрів в період 1917-1921 рр., треба відмітити твори Я. Тинченка [132, 133], спільну працю О. Колянчука, М. Литвина і К. Науменка [62]. Це перші праці, де з сучасних позицій, на основі ґрунтовної джерельної бази, подаються біографії багатьох українських військових діячів – учасників визвольних змагань. Позитивною рисою цих праць ми вважаємо передусім те, що автори розкрили невідомі досі факти української військової історії для широкого кола читачів, започаткували історико-біографічний жанр відносно періоду 1917-1921 рр., показали, що в Україні були свої герої, на яких мусять рівнятися сучасні покоління (особливо це стосується праць Я. Тинченка). В цих дослідженнях подано багатий фактологічний матеріал, хоча з деякими твердженнями авторів ми не можемо погодитись. Так, О. Колянчук, М. Литвин і К. Науменко стверджують, що Головна шкільна управа розробила план організації в УНР військової академії, 6 піхотних (Київ, Полтава, Чугуїв, Одеса, Житомир), 2 артилерійських (Київ, Одеса), кінної (Єлисаветград) та інших старшинських шкіл, 4 кадетських корпусів, але через гетьманський переворот сповна реалізувати ці плани не вдалося. До речі, жодне відоме нам джерело не підтверджує розробки плану організації військової академії, старшинських шкіл і кадетських корпусів за часів Центральної Ради. Навпаки, в своїй праці “Українське військове шкільництво в 1918 році” В. Євтимович, розповідаючи про діяльність “Комісії по утворенню постійних військових шкіл і академій України”, стверджує, що “всі можливості для праці Комісії повстали тільки після 29 квітня, бо Гетьман не жалував засобів, щоб дати Комісії найбільші можливості виказати максимум праці” [41].

Хибними є і деякі інші твердження авторів вищезгаданих праць. Якщо торкнутися висвітлених в них біографій деяких українських військових діячів того періоду і порівняти їх з матеріалами архівів, то можна побачити різне трактування подій. Так, Я. Тинченко стверджує, що О.С. Астаф’єв (Остапура-Степовий) вдруге став керівником ГШУ восени 1918 р. [133], тобто до антигетьманського перевороту. О. Колянчук, М. Литвин і К. Науменко навпаки, стверджують, що О.С. Астаф’єв став вдруге начальником ГШУ в січні 1919 р.,

тобто після перевороту [62]. Проте архівні джерела вказують, що О.С. Астаф'єв був призначений начальником ГШУ 23 грудня 1918 р. [201, арк. 3.]. Тобто жоден з авторів не визначив точної дати призначення. Не згадується в роботі Я. Тинченка і про перебування на посаді начальника ГШУ генерала Т. Протозанова.

Таким чином в цих працях деякі події подаються авторами по-різному. Ми вважаємо, що різне висвітлення ними проблем становлення військової освіти в 1917-1920 рр. залежить від ступеня дослідженості цієї проблеми.

Серед сучасних історіографічних праць, присвячених періоду 1917-1921 рр. виділяємо монографію В. Капелюшного, у якій автор поряд з іншими проблемами розглядає і військову проблематику [56]. Глибоке та всебічне її дослідження сприяє ґрунтовному вивченню національно-визвольної боротьби українського народу за незалежність, визначає роль армії у її захисті, дає можливість простежити процес її формування, політичні чинники, що за цим стояли, спростовує усталені стереотипи, що мають місце в наукових оцінках і трактуванні даної проблеми. Він зазначає, що досі не складено збірника документів з військової проблематики 1917-1921 рр., пропонує здійснити окреме дослідження військових питань у хронологічних межах національно-визвольних змагань в Україні, а також – ґрунтовніше вивчати діяльність тодішніх українських військових діячів. Щодо останнього – слід зазначити, що певний науковий пошук вже ведеться [61]. Додамо, що питання навчання та виховання старшин української армії також повинні знайти своє відображення у подальших історичних дослідженнях.

Торкаються питання військово-освітньої діяльності в роки боротьби за українську державність і інші сучасні історики. Так, розглядаючи процес військового будівництва в Україні в 1917-1920 рр., В.С. Сідак аналізує також процес підготовки старшинських кадрів. Проте в роботі висвітлена лише діяльність в цьому напрямку уряду П. Скоропадського і зовсім не згадується ця робота в період Центральної Ради та Директорії [122].

Значна увага ролі і місцю С.В. Петлюри в розвитку військової освіти приділена в працях С.Х. Литвина. Детально розкривається в них процес українізації армії, в тому числі і військових навчальних закладів, участь особового складу військових шкіл у бойових діях на початку 1918 р. та протягом 1919-1920 рр. [73].

Деяка інформація стосовно структури військових установ в добу Гетьманату, які безпосередньо займалися освітньою діяльністю в армії, подана в монографії О.В. Тимошука [130].

В 2002 р. в серії публікацій “Уніформа армій мира” вийшла друком книга Я. Тимченка “Армии Украины 1917-1920”, в якій наведені цікаві відомості стосовно забезпечення юнаків військових шкіл одностроями та знаками розрізнення [131].

Значний фактологічний матеріал щодо діяльності Кам'янецької спільної юнацької школи вміщений у праці Б. Гориня [29]. Спираючись на значну кількість історіографічного та джерельного матеріалу, спогади безпосередніх учасників тих подій (зокрема колишнього юнака В. Цимбала), автор детально

описує весь складний шлях, пройдений школою в буремному 1920 р.

Проблема підготовки старшинських кадрів в роки боротьби за українську державність 1917-1920 рр. частково освітлюється і на сторінках сучасних періодичних видань. Так, у “Військово-історичному альманасі” вміщена стаття, в якій даному питанню присвячений розділ “Військова освіта” [78]. Темі військової освіти 1917-1920 рр. присвячені також ряд публікацій С. Єфімова на сторінках газети “Народна армія”. В них автором досить детально аналізується діяльність військово-політичного керівництва України в освітній сфері, організація та функціонування військових навчальних закладів [45].

Таким чином, аналіз історіографії ступеня наукової розробки проблеми, свідчить про те, що питання підготовки фахівців різних спеціальностей для військових формувань періоду Центральної Ради, Гетьманату та Директорії розглядалися лише побіжно, в контексті загальної військової політики, і нині залишаються малодослідженими. Незважаючи на зростаючий інтерес до військової і державницької діяльності в цей період і досі не створено узагальнюючої праці про організацію підготовки старшинського складу, яка б ґрунтувалася на першоджерелах.

Джерельну базу дисертації складають документи українських державних архівів, документальні публікації, довідкова література та публікації періодичних видань. Основну документальну базу дослідження становлять архівні матеріали. Сучасні дослідники справедливо вважають, що особливість і специфіка формування джерельної бази з історії українського державотворення 1917-1920 рр. полягає в тому, що процес накопичення матеріалів проходив у складний період творення нових держав, змін урядів, громадянської війни і революції, відтак велика кількість важливих матеріалів була втрачена. Разом з тим величезний масив документів вивезли за кордон українські провідники, і після проголошення незалежності значна частина їх була повернута в Україну. Зазначається, що головна увага зосереджувалася на збиранні саме військових архівів, що пояснюється конкретно-історичними обставинами, які склалися у даний період. Внаслідок цього, як закономірний результат діяльності численних військових установ, виникла велика кількість документальних матеріалів військового характеру. Саме вони склали основну джерельну базу даного дослідження.

В роботі на дисертацією широко використані документи і матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України у м. Києві (далі – ЦДАВО України), що містять багато конкретної історичної інформації, яка стосується підготовки старшинських кадрів.

Значна кількість документів зібрана у фонді Генерального секретарства з військових справ (Ф. 1076), зокрема, резолюції військових з’їздів, протоколи засідань Генерального секретаріату, накази Військового міністерства Центральної Ради, які містять інформацію про початки організації підготовки старшинських кадрів.

У фонді Ради Міністрів Української Держави (Ф. 1064) зберігаються документи (закони про облік та заклик на дійсну військову службу офіцерів та юнкерів колишньої Російської армії, передачу кадетських корпусів у

підпорядкування військового міністерства, законопроекти про основи формування української армії) за травень-листопад 1918 р.

Важливі матеріали про військову освіту містяться у фонді Головного управління Генерального штабу Української Держави (фонд 1077), у якому відклалися накази Головної шкільної управи, документи “Комісії по утворенню постійних військових шкіл і академії”, військово-наукового комітету тощо. Вони дають можливість простежити процес створення нормативно-правової, навчально-методичної бази підготовки старшинських кадрів.

У фонді Міністерства військових справ Української Держави (фонд 1074) зосереджені накази Головної шкільної управи, документи стосовно матеріального забезпечення військових шкіл та ін.

Фонд Ради Народних Міністрів УНР (фонд 1065) містить урядові законодавчі акти про утворення військових шкіл та проведення культурно-освітньої роботи у військових частинах, заснування тимчасової школи для підготовки старшин при другому Подільському корпусі.

Документи фонду Військового міністерства УНР (фонд 1075) розкривають організаційно-штатну структуру військових навчальних закладів, організацію навчально-виховної роботи та діяльності Спільної юнацької школи, участь особового складу юнацьких шкіл у бойових діях.

У фонді Головного управління Генерального штабу армії УНР (фонд 1078) зберігаються численні документи: накази по культурно-освітній управі, штати військової академії і шкіл, доповіді і рапорти начальника Спільної юнацької школи, положення про Кам'янецьку спільну юнацьку школу, положення про спільну юнацьку та кулеметну школи та ін.

Частина використаних джерел зберігається у Центральному державному історичному архіві України у Львові. І хоча їх порівняно небагато, серед них є ті, що безпосередньо розкривають окремі напрями підготовки старшин і козаків. Це документи урядів та армій УНР, що торкаються окремих питань життєдіяльності українських військ, ходу бойових дій, і т.д. Найбільш корисним з точки зору підготовки старшинських кадрів є наказ, який визначає проведення заходів по роботі з старшинами, спрямований на підвищення їх підготовки як військових керівників і вихователів особового складу в дусі відданості національній ідеї [203]. Документи, які зберігаються у вказаному архіві також допомогли у здійсненні дослідження.

Джерельну базу істотно доповнили історичні документи того періоду: універсали, закони, накази та постанови, а також матеріали зборів та нарад керівного складу збройних сил. Важливим джерелом є матеріали періодичних видань тих часів: “Вісник Українського Військового Генерального Комітету”, “Військовий Вісник”, “Вісник УНР”, “Армія”, матеріали газет “Волинская заря”, “Волинская молва”, “Волинське життя” та інші. Так, на сторінках “Державного вісника” друкувалися гетьманські універсали про напрями діяльності Ради Міністрів та інших керівних структур держави щодо створення збройних сил, затверджені Гетьманом накази Військового і Морського міністерства, постанови Ради Міністрів про асигнування коштів на потреби військового відомства і т. ін. Щоденна газета “Армія” висвітлювала проблеми

життя і діяльності збройних сил держави, а періодичний збірник “Військово-науковий вісник Генерального штабу” друкував статті з питань історії воєнного мистецтва, воєнної науки, техніки та озброєння. Інформацію щодо створення збройних сил Української Держави містить незалежний щоденник “Відродження”. Газета “Нова Рада” висвітлювала точку зору на ці проблеми українських соціалістів-федералістів, а “Робітнича газета” – точку зору соціал-демократів. “Русский голос”, “Киевская мысль” на своїх сторінках віддзеркалювали погляди проросійської інтелігенції. З журналів найбільшу вартість для дослідження мають “Наше минуле” (часопис з історії та культури), “Книгарь” (літопис українських друкованих матеріалів), “Літературно-науковий вісник” (періодичний часопис суспільно-політичної думки).

Таким чином, проаналізувавши історіографію та джерельну базу дослідження, можна зробити висновок, що з історії визвольної боротьби за державну незалежність України у період 1917-1920 рр. написано багато наукових робіт, в тому числі і тих, які розглядають військову проблематику, проте питанню підготовки старшинських кадрів, діяльності установ, що відповідали за цей напрям роботи окремо увага не приділялася. Загальна організація її в українській армії залишається поки що недостатньо відомою, а поодинокі згадки у загальних працях не повною мірою висвітлюють її. У науковий обіг не введено архівні документи, які допоможуть всебічно розкрити поставлену проблему, а також мемуарна література. Діяльність в галузі військової освіти, на думку автора, потребує детального вивчення і заслуговує на окремий розгляд у спеціальному дисертаційному дослідженні. Наявна мемуарна та наукова література в комплексі з архівними джерелами надають широкі можливості для всебічного дослідження цієї проблеми.

Аналіз ступеня наукової розробки проблеми свідчить про те, що, незважаючи на значну кількість публікацій, дотепер немає узагальнюючої праці, яка б містила науковий аналіз підготовки старшинських кадрів, їх місця та ролі у боротьбі за українську державність і ґрунтувалася на першоджерелах.. Переважна частина робіт учасників українських визвольних змагань 1917-1920 рр. значно заполітизована і не відповідає вимогам об’єктивності наукового дослідження. Радянська історіографія тему військової освіти в Україні замовчувала або відверто фальсифікувала. Після проголошення незалежності України з’явився ряд наукових праць, присвячених окремим аспектам військового будівництва в цей період, однак комплексного дослідження щодо організації навчання та виховання старшинських кадрів ще не було проведено.

Для вирішення завдань дисертаційного дослідження використовувалася велика кількість джерел: насамперед, це архівні матеріали, а також публікації документів у періодичних виданнях, мемуари державних, політичних і військових діячів того історичного періоду, наукові дослідження сучасних українських та закордонних істориків та військових фахівців.

РОЗДІЛ 2

СТВОРЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВИХ ТА НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИХ ОСНОВ ПІДГОТОВКИ СТАРШИНСЬКИХ КАДРІВ

Одним з першочергових завдань державного будівництва в любий історичний період було створення та зміцнення боєздатності національних збройних сил. Історичний досвід засвідчує, що наявність навченої і вишколеної власної армії у переломні моменти розвитку нації, може докорінно вплинути на хід перетворень, стати гарантом і опорою національного державного будівництва.

В свою чергу ефективна діяльність збройних сил у значній мірі залежить від наявності освічених, національно-свідомих військових фахівців. Прийнято вважати, що для підготовки офіцерських кадрів Військове міністерство повинно мати військові навчальні заклади, які є невід'ємною частиною єдиної системи військової освіти держави.

Тому в період Української революції 1917-1921 рр. питання підготовки військових кадрів для національного війська, створення нормативно-правової бази військової освіти вирішувалися одночасно і в процесі будівництва українських збройних сил.

Це був період, коли український народ у важких умовах кривавого протиборства закладав підвалини своєї державності, створював власну армію, готував військові кадри для захисту завоювань Української революції.

Доречною, на нашу думку, буде коротка характеристика структури підготовки старшинських (офіцерських) кадрів, яка існувала на території України в загальній системі військової освіти Росії на початок 1917 року.

Практично до середини XIX ст. в Україні не здійснювалась підготовка офіцерських кадрів для потреб армії. Малоросійські дворяни не відразу отримали навіть можливість вчитися у військово-навчальних закладах Росії.

Першими військово-навчальними закладами на території України, які готували офіцерів армії та флоту були засновані у XVIII ст. Київська інженерна школа (1747 р.) та військово-морські навчальні заклади у Херсоні та Миколаєві.

Заснування шкіл, які давали б середню освіту і відкривали шлях до офіцерського корпусу, в історії України пов'язано, перш за все, із потребами Чорноморського флоту, особливо після приєднання Криму до Росії у 1783 р. Тому у 1786 р. в Херсоні відкривається 2-й Морський корпус з програмою навчання такою самою, як і в 1-му Морському корпусі у Петербурзі. Обидва Морські корпуси давали вищу на той час військово-морську освіту. Згодом вони реорганізувалися. Так Херсонський Морський корпус у 1794 р. переводиться до м. Миколаєва і перетворюється на середній навчальний заклад – морський кадетський корпус, а з 1798 р. це вже штурманське училище [8]. У 1793 р. у Миколаєві відкривається морське артилерійське училище [51].

Подальший розвиток військової освіти в Україні до реформ 60-х років XIX ст. був пов'язаний із поширенням на її території середніх військових навчальних закладів – кадетських корпусів.

Ще у 1820 р. дворянство Слобідсько-Української губернії запропонувало утворити в м. Харкові військово училище для влаштування на службу 40 молодих дворян (за іншими даними – 80). У 1823 р. був отриманий дозвіл Олександра I та дані відповідні вказівки начальнику Департаменту воєнних поселень графу Аракчеєву на утворення в Харкові училища під іменем Харківського кадетського корпусу. Але пізніше, вже при Миколі I заснування його було відмінене, а губернія приписана до Полтавського кадетського корпусу [67, с. 96-97].

У квітні 1830 р. були затверджені Статут військово-навчальних закладів та проект утворення губернських кадетських корпусів. За цим проектом намічено було відкриття ще 10 кадетських корпусів в доповнення до існуючих, в тому числі у Полтаві та Єлисаветграді в комплекті на 400 вихованців кожний [50, с. 10]. Губернські кадетські корпуси засновувалися з метою дати можливість малолітнім дворянам виховуватися для служби військової поблизу їх родин. Трохи пізніше, у 1833 р. рішення про відкриття кадетського корпусу у Єлисаветграді було спростоване і одночасно прийнято рішення про заснування такого корпусу у Києві, приписавши до нього усі губернії, раніш приписані до Єлисаветградського корпусу [67, с. 47-48].

Відкриття кадетських корпусів в Україні відбулося: Петровського Полтавського – 6 грудня 1840 р. [50, с. 15]; неранжированого (у складі двох рот на 100 чоловік кожна) Володимирсько-Київського – у 1851 р. Останній був ліквідований у 1857 р., а замість нього 30 серпня 1857 р. відкритий Володимирсько-Київський кадетський корпус на 400 чоловік [52, с. 108.;67, с. 47-48, 105].

Взагалі це були не єдині кадетські корпуси, що готували офіцерські кадри в Україні. Наприкінці XIX ст. армія відчувала серйозний некомплект офіцерів, особливо по штатам воєнного часу. Саме тому наприкінці XIX – початку XX ст. були створені вісім нових кадетських корпусів, а безпосередньо в Україні – два: у 1899 р. – Одеський, у 1900 р. – Сумський [48, с. 312].

Таким чином, в Україні, починаючи з 1840 р., діяли чотири кадетські корпуси за винятком періоду 1865-1882 рр., коли вони перетворювалися на військові гімназії.

Кадетські корпуси представляли собою привілейовані загальноосвітні закриті навчальні заклади. Більшість їх вихованців були з дворянських родин. Але історії створення кадетських корпусів в Україні притаманні деякі особливості.

Так, ініціаторами заснування Сумського кадетського корпусу були “цукрові королі” Сумщини Харитоненки, які добивалися його утворення і надали для цього первинні великі кошти. Наслідком цього факту було те, що дві третини місць в ньому відводилось купецьким синам, що не відповідало загальному дворянському характеру кадетських корпусів [66, с. 57-58].

Реформа кадетських корпусів розпочалася з 1863 р. В результаті перебудови їх спеціальні класи послужили базою для утворення військових училищ, а загальноосвітні перетворені на військові гімназії – середні загальноосвітні заклади, які готували до подальшого навчання у військових училищах.

У квітні 1865 року у військові гімназії перетворені Петровсько-Полтавський та Володимирський Київський кадетські корпуси із штатом відповідно на 400 та 500 чоловік [50, с. 121; 67, с. 181]. У такому вигляді вони проіснували до 1882 р., коли були знову перетворені у кадетські корпуси і діяли до 1917 р.

Водночас із реформою кадетських корпусів були вжиті заходи по організації при військах особливих юнкерських училищ. Таке рішення було викликане в першу чергу тим, що рівень підготовки офіцерського складу військ вже не відповідав вимогам часу. За офіційними даними у 1861 р. серед офіцерів 54% або отримали освіту в нижніх навчальних закладах, або зовсім не мали шкільної освіти [67, с. 190]. Юнкерські училища засновувалися при воєнно-окружних штабах з 1864 р. і мали готувати офіцерів піхоти і кавалерії. У 1865 р. піхотні юнкерські училища були утворені у Києві, Одесі та Чугуєві на 300 юнкерів. У 1868 р. у Єлисаветграді утворено юнкерське кавалерійське училище на 250 юнкерів. Крім того, при ньому у 1976 р. був утворений відділ підготовки козачих юнкерів на 35 чоловік [67, с. 190-191].

У військових училищах підготовка майбутнього офіцера проводилась в обсязі полку, а в юнкерських – в обсязі роти. Підготовчими закладами для перших служили військові гімназії, для других – військові прогімназії.

Із заснуванням юнкерських училищ провадження в офіцери осіб, які не мали визначеної загальноосвітньої підготовки і необхідних воєнних знань, було припинено.

Результатом реформи 60-70-х років XIX століття стала остаточно складена система військових навчальних закладів. За рахунок перетворення кадетських корпусів у військові гімназії вдалося підвищити загальноосвітній рівень майбутніх офіцерів. Виникнення військових гімназій та прогімназій дозволило створити базу для шкіл із спеціальної підготовки стройових, артилерійських та інженерних кадрів. Середні спеціальні військові школи розділялись на дві категорії: військові училища та юнкерські училища.

По мірі поширення освіти ставилося завдання підвищувати загальновійськовий рівень тих, хто поступає до юнкерських училищ з тим,

щоби поступово досягти рівня середнього навчального закладу, ліквідувавши тим самим різницю між юнкерськими та військовими училищами.

Після введення в Росії у 1874 р. загальної військової повинності, яка замінила рекрутську систему комплектування військ, вимоги до тих, хто поступає в юнкерські училища підвищувалися, більш складними стали і навчальні програми. Училища змогли давати армії достатньо підготовлених молодших офіцерів.

Випускники Київського, Одеського і Чугуївського піхотних училищ, як і інших по Росії, по закінченні навчання повертались до своїх частин вже у військовому званні підпрапорщиків, а Єлисаветградського кавалерійського – стандарт-юнкерами. Крім того, кавалерійське училище з 1876 р. щорічно випускало 35 урядників козачих військ. Офіцерські чини випускники отримували вже безпосередньо у військових частинах. Причому ті, хто закінчив юнкерське училище по I розряду, тобто з кращими результатами, отримували чин через недовгий час незалежно від наявності вакансій. А ті, хто закінчив училище по II розряду, чекали офіцерського чину до відкриття вакансії, що ніяким терміном не визначалось і могло продовжуватись по декілька років.

Наприкінці XIX століття юнкерські училища за діючими програмами підготовки вже поступалися вимогам сучасного стану військового мистецтва. Виникло питання про їх перетворення у військові училища. Але коштів на це в уряді не вистачало. Тому згідно із законом 1901 р. ці юнкерські училища були переведені на 3-річний курс навчання правом випуску офіцерів [48, с. 329-331]. В них ввели додатковий військово-училищний курс. Поступово до 1911 р. всі юнкерські училища переформовані у військові. Так, у Київському юнкерському училищі додатковий військово-училищний курс був введений у 1887 р. Взагалі перехід на військово-училищний курс відбувся у 1897 р., у 1902 р. училище було остаточно реорганізоване у військове. Аналогічна доля згодом спіткала й Одеське та Чугуївське піхотні (1911 р.) та Єлисаветградське кавалерійське юнкерські училища (1902 р.) [6, с. 32; 7, с. 181, 183].

В результаті перебудови всі військові навчальні заклади військового міністерства були поділені на 4 розряди.

До першого відносились столичні військові академії та педагогічні курси. Військові і юнкерські училища відносились до другого розряду. В третьому були військові гімназії прогімназії. В четвертому – спеціальні школи. Крім того, були ще й школи для солдатських дітей, як початкові для підготовки у спеціальні.

В кінці XIX – на початку XX століття в Україні діяли і спеціальні школи нижчого розряду. В їх числі воєнно-фельдшерські школи у Києві, Миколаєві та Херсоні [7, с. 552].

Поширення мережі військових шкіл і навчальних закладів по Україні на початку XX століття було пов'язано насамперед з необхідністю комплектування армії та флоту командними кадрами, враховуючи резерв, за штатами воєнного часу. Поразка Росії у війні 1904-1905 рр. наочно показала її відсталість у воєнному відношенні. Відбувались істотні зміни у характері воєнних дій. Розвивались артилерія і залізничний транспорт, появилася

автоматична зброя і авіація. Загальний рівень підготовки офіцерського складу вже не відповідав вимогам часу.

У 1908 р. був заснований Одеський аероклуб, а в 1912 р. на його базі створена школа авіації, яка у 1915 р. перейшла у відання військового відомства. 21 листопада 1910 р. заснована офіцерська школа авіації у Севастополі, яка до війни випускала 25-35 чоловік на рік, а у 1914-1915 рр. в ній навчалося 222 офіцери.

В ході Першої світової війни у Севастополі також була розгорнута школа морської авіації для практичної підготовки до польотів з метою розвідки [6, с. 36-37].

Офіцерські залізничні кадри до 1908 р. готувалися при Середньоазіатській залізниці та Ашхабадському залізничному технічному училищі, а з 1908 р. ця офіцерська школа працювала вже в Києві [6, с. 37].

Основними у збройних силах того часу продовжували залишатись сухопутні війська. Гостра нестача добре підготовлених офіцерів для артилерійських та інженерних частин виявилася вже під час війни з Японією. Був знайдений компроміс. Столичні інженерні і кавалерійські військові училища та академії зберігали старий становий характер. За іншим загальностановий принципом комплектувалися Московське Олексіївське та Київське військові артилерійські училища, всі училища, реорганізовані з юнкерських та новостворені. Офіцерський корпус переставав бути дворянським за своїм складом. Алей цей процес йшов з великими перепонами. Чисельність офіцерського корпусу росла поволі, що відбилося відразу у ході світової війни з причини відчутних втрат командного складу середньої ланки.

Це змусило швидко відкривати нові військові училища та короткострокові курси з прискореною підготовкою – 3-х місячні школи прапорщиків. З початку війни і до кінця 1914 р. було відкрито 11 таких шкіл. Дві такі школи відкрилися у Києві, перша – на 200, а друга – на 400 чоловік, одна в Одесі – на 400 чоловік [6, с. 31].

У Севастополі діяли короткострокові артилерійські курси, на яких у 1916 р. було підготовлено 24 чоловіки за програмою Кронштадтського артилерійського класу. Там же в 1914 р. на курсах мінерів підготовлено 24 офіцери [6, с. 215].

Все одно офіцерів не вистачало. Тому у 1915-1917 рр. влітку в будинках кадетських корпусів відкривалися тимчасові курси по підготовці прапорщиків піхоти та інженерних військ. Особливістю комплектування шкіл у Києві, Москві і Петрограді було те, що в них направлялися лише студенти вищих навчальних закладів. В школи прапорщиків також було дозволено приймати солдатів, що ще більше демократизувало армію [6, с. 31-32].

Відкривалися на Україні і нові військові училища, хоча тривалий час такі пропозиції відхилялися. Але після початку війни все ж були відкриті артилерійські училища: Сергіївське в Одесі і Миколаївське у Києві зі штатом 300 юнкерів кожне. Сергіївське училище дало свій перший випуск у 1915 р., Миколаївське – у 1916 р.

У 1915 р. був проведений перший набір юнкерів і до Київського інженерного училища, яке готувало прапорщиків для інженерних військ [6, с. 34].

Ці училища повинні були за трирічними програмами готувати фахівців артилерії та інженерних військ з поглибленим вивченням спеціальних розділів загальних дисциплін, артилерійської та фортифікаційної науки і тактики.

Дефіцит офіцерських командних кадрів призвів до того, що практично вперше в Україні було дозволено відкриття вищого військового навчального закладу – 2-го Морського корпусу у Севастополі. Його будівництво розпочалося у 1914 р. ще до війни. А тим часом, Морське міністерство, не очікуючи завершення будівництва, відкрило тимчасові гардемаринські класи. Перший прийом відбувся у 1913 р. чисельністю 60 чоловік, а у 1916 р. в класах уже навчалось 265 гардемаринів. Та проблеми це не вирішило, бо перший випуск повинен був відбутися лише у 1917 р. [6, с. 217-218].

Особливістю становлення системи військової освіти в Україні було те, що вона не мала власних органів управління, оскільки не мала і власної державності. Національна військова школа не створювалась, що відповідало інтересам централізованої царської політики.

Відмінністю військових училищ в Україні була їх більша демократичність у становому складі. Станових обмежень в них не існувало з причини нагальної потреби у офіцерських кадрах, особливо з початком першої світової війни. Кілька юнкерів з дворян, наприклад, у Київському піхотному військовому училищі складала близько 27% (для порівняння: у столичних Павлівському та Олександрівському – понад 70%) [48, с. 315-316].

Крім військових і юнкерських училищ, які давали систематичну військову освіту, в Російській імперії ще існували офіцерські школи (стрілецька, кавалерійська і артилерійська), свого роду курси підвищення кваліфікації командного складу середнього рівня, та військові академії, які давали вищу військову освіту. Ні курсів, ні академії в Україні створено не було.

Отже, аналізуючи систему підготовки офіцерських кадрів в Україні на початку ХХ ст., можна зробити наступні висновки.

Основні напрями розвитку військової освіти, поширення мережі військових навчальних закладів в Україні до революції визначалися і залежали від політики царського уряду.

В першу чергу царат докладав значні зусилля для виховання відданого йому офіцерського корпусу, збереження його дворянсько-станового характеру. Досягнення цієї мети забезпечувалося усією системою управління, навчально-виховної роботи і організації повсякденної діяльності у військовій школі. На території України царська влада проводила політику централізації і русифікації. Українське шляхетство не вважалося дворянським і з труднощами пробивалося у привілейовані прошарки. Тому зрозумілими стають перепони у поширенні системи військово-навчальних закладів в Україні, (як це було із заснуванням кадетських корпусів, особливо Сумського). Українські національні військові школи взагалі не створювались. Такий підхід був одним із проявів небажання давати новий розвиток ідеї автономії України. Царату зовсім не було потрібно

надати Україні можливості готувати національні військові кадри.

Але воєнна необхідність, загальні імперські інтереси привели до необхідного розвитку військової освіти в Україні. Найбільшу активність в цьому спостерігалась з середини ХІХ ст. В цей період в Україні система військово-навчальних закладів складається остаточно. За рівнями освіти вони класифікуються на середні спеціальні – юнкерські і військові училища з випуском офіцерів; середні загальноосвітні – військові гімназії і прогімназії та кадетські корпуси; (які до 1865 р. випускали офіцерів). В Україні існували також навчальні заклади з підготовки унтер-офіцерських кадрів армії і флоту, діяли початкові школи (гарнізонні школи, школи воєнного відомства, військові початкові школи). Спроба відкрити в Україні вищий військовий навчальний заклад практично вперше відбулася у 1914 р. з отриманням дозволу на заснування Морського корпусу, коли вже не лишалось історичного часу для його діяльності.

На Україні в основному діяли 4 юнкерських (згодом – військових) училища, 4 кадетські корпуси, 2 військові гімназії і одна прогімназія. Лише в короткий період з початку ХХ століття і до світової війни додатково було створено ще декілька середніх військових училищ (2 артилерійські та одне інженерне), військово-морських та авіаційних шкіл, які випускали офіцерів і унтер-офіцерів.

За фахом підготовки в Україні до революції готували піхотні, кавалерійські, військово-морські, артилерійські, інженерні та авіаційні офіцерські кадри.

Українські військово-навчальні заклади брали активну участь у наданні навчання планово-організуючого характеру, вдосконаленню навчальних планів і програм, розвитку навчально-виховної і педагогічної справи (що, наприклад, видно з матеріалів першого з'їзду офіцерів-вихователів кадетських корпусів, історичного огляду Петровсько-Полтавського кадетського корпусу та іншої вивченої по темі дослідження літератури).

Система військової освіти в Україні, починаючи з ХVІІІ ст., розвивалася в межах загальноросійських напрямків. Насамперед, у виділенні рівнів військової освіти, її спеціалізації і оптимізації, у розбудові мережі військово-навчальних закладів, у вдосконаленні педагогічної науки і практики, у вихованні патріотичного і відданого царському режиму офіцерського складу армії і флоту

Загальне управління системою підготовки офіцерських кадрів у дореволюційний період здійснювали імперські установи, які приймали рішення, затверджені царем, про відкриття та реалізацію військових навчальних закладів, видавали керівні документи і розпорядження, встановлювали напрямки підготовки військових фахівців та навчальні напрямки тощо. Військові навчальні заклади розміщені в Україні, входили в єдину імперську мережу військової освіти.

В цілому система військової освіти в Україні відповідала вимогам часу і виконувала покладені на неї функції і завдання.

Таким чином на березень 1917 р. в Україні існувала досить широка мережа військових навчальних закладів по підготовці молодших офіцерів низових ланок військового управління.

Одразу після падіння самодержавства в Росії на всьому просторі колишньої імперії розпочалося виділення вояків-українців в окремі формування, організація українських військових комітетів, військових клубів, рад, які беззастережно підтримали Українську Центральну Раду. Масова українізація армії стала складовою українського національно-визвольного руху, важливим інструментом впливу на Тимчасовий уряд у боротьбі за національне самовизначення українського народу.

Першою українською військовою установою, що заснована ще в березні 1917 р., був Український Військовий Організаційний Комітет, на чолі з полковником Глинським. За почином Організаційного Комітету, що співпрацював із Військовим Клубом ім. Полуботка, формувалися перші українські військові відділи, створено першу національну військову частину – полк ім. Б. Хмельницького.

Питання про українську військову освіту вперше постало під час проведення Першого Українського Військового з'їзду в травні 1917 року.

Стосовно українізації армії з'їзд “визнав за потрібне взялись до боротьби з упадком духової сили армії, ухвалив негайну націоналізацію армії на національно-територіальному принципі, а поки що домагався, щоб відділити частини з українською більшістю” [129, с. 14]. Щодо флоту з'їзд домагався, “на балтійському флоті укомплектувати деякі з кораблів виключно командами з осіб української національності, а чорноморський поповнювати далі виключно українцями”. Крім того, “з'їзд домагався, щоб в українізовані частини ввести українську команду, відкривати військові школи всіх ступенів, видати українські військові підручники і постачати українську літературу до читалень і для курсів” [129, с. 47-48].

В постанові з'їзду „Про освіту на Україні та про українізацію військової освіти” було відмічено, що військова освіта повинна переводитися в життя в українському напрямку. Також в постанові йшла мова про те, що необхідно “відкриття військових шкіл од найнижчих до вищих – як от академії генерального штабу” [15, с. 4]. Крім того, вважалося за необхідне, щоб “статути, військові підручники було перекладено на українську мову, щоб для українських військових громад і гуртків виписувалась література, щоб було відкрито просвітні курси у війську” [15, с. 4].

Практичне проведення цих заходів було доручене обраному на з'їзді Українському Генеральному Військовому Комітету (УГВК), який розгорнув активну роботу щодо військового будівництва взагалі та організації військової освіти зокрема. Головою Комітету обрано С. Петлюру.

В постанові Другого Українського Військового з'їзду “Про українізацію війська” також вказувалося на вирішення вище згаданих завдань [18, с. 3]. УГВК звітував про проведену роботу та доповів про подальші організаційні плани. На з'їзді затверджено організаційний статут Комітету та доповнено його новими членами у кількості 10 осіб. Слід зазначити, що більшість членів УГВК,

першої найвищої на той час військової установи, не мали вищої військової освіти, багато було серед них і взагалі не військових. Тому, незважаючи на велику особисту ідейність і патріотизм, їм було досить важко справитися з дуже важливим завданням організації нової армії.

З самого початку українізації армії гостро почав відчуватися брак національно-свідомого, патріотично налаштованого старшинського складу, особливо старших офіцерів. Так першим командиром полку ім. Б.

Хмельницького був призначений сотник Путник-Гребенюк; командирами полків II Українського корпусу (українізованого у вересні 1917 р. VI російського корпусу) були призначені здебільшого молоді поручники та хорунжі; через відсутність старшин-українців не вдалося провести українізацію XXI корпусу [129, с. 12, 26, 27].

7 липня у Києві Українським Генеральним Військовим Комітетом було “одчинено агітаційно-просвітні курси для українців-військовослужбовців Київського гарнізону” [20, с. 4]. На ці курси записалося 230 чоловік.

Проводилась робота по навчанню та вихованню старшинських кадрів і безпосередньо у військових частинах та освітніх закладах як на території України, та і за її межами. Так навесні 1917 р. в Академії Генерального штабу в Петербурзі під керівництвом слухача академії сотника Якименка утворено Українську академічну Раду. Після складання іспитів, старшини-українці поверталися на Україну [129, с. 29]. У серпні 1917 р. почалася українізація 34-го російського корпусу (командир корпусу – генерал П. Скоропадський). Корпус отримав офіційну назву “Перший український корпус”. В його частинах розпочалася активна праця щодо військового та національного виховання, а для старшин влаштовано спеціальні освітні курси [129, с. 24].

УГВК почав активну роботу щодо перекладу на українську мову навчальної літератури та розробки нових настанов та посібників.

В липні 1917 р. в складі Українського Генерального Військового Комітету було створено агітаційно-просвітній і організаційний відділ з редакційно-видавничим підвідділом, який займався перекладом підручників і статутів на українську мову, підготовкою програм для занять з українознавства (голова відділу – Д. Ровенський) та відділ вишколу (голова В. Поплавко) [19, с. 2].

У “Віснику Українського Військового Генерального Комітету” відмічалось, що “при Українському Військовому Генеральному Комітеті в підотділі військової освіти готуються і швидко вийдуть такі військові підручники: Муштровий та Польовий устав, різні підручники до вивчення кулеметів всіх систем” [16, с. 4].

Враховуючи нагальну потребу підготовки національних старшинських кадрів, значення військової освіти у справі розбудови українського війська при УГВК було створено Шкільний відділ. Він повинен був займатися утворенням українських військових шкіл, а також розробленням підручників і програм для цих навчальних закладів. До його складу увійшли начальник відділу, підпоручник А. Чернявський, його помічник, прапорщик О. Чубук-Подільський і два діловоди – рядовий (з університетською освітою) І. Лопушанський і

військовий урядовець (студент Київського комерційного інституту) П. Донченко [40, с. 7.]. Відділ розпочав активну роботу по створенню військово-навчальних закладів.

Нарешті, у вересні 1917 р., згідно телеграми начальника російського Генерального штабу командуючому військами Київської округи було зроблено розпорядження про українізацію однієї з Київських шкіл прапорщиків, яку Український Військовий Генеральний Комітет сам вибере [16, с. 4].

Пізніше Військове Міністерство Тимчасового уряду дало згоду на відкриття ще однієї українізованої школи прапорщиків у Києві та українських відділів при інженерному та артилерійських військових училищах [17, с. 5].

Повсякденна діяльність цих військових навчальних закладів зазнала певних змін. У навчальний процес почала впроваджуватись українська мова, відроджувалися і закріплювалися українські військові традиції, підбирався національно свідомий старшинський та викладацький склад.

У реформуванні навчальних закладів у цей період не обійшлося і без прикрих, шкідливих рішень і розпоряджень. Одним з таких був наказ Генерального Секретаріату про передачу кадетських корпусів російської армії, що розташовувалися на території України, міністерству освіти, що в кінцевому наслідку призвело до занедбання цих навчальних закладів.

На початку листопада 1917 р. Український Генеральний Військовий Комітет перетворено на Генеральний Секретаріат Військових Справ. До складу Секретаріату було включено і згаданий вище Шкільний відділ (або відділ військового шкільництва) [129, с. 52].

На посаду начальника Шкільного відділу спочатку планувалося призначити генерала Михайла Омеляновича-Павленка. Але його проект “Про реорганізацію військово-педагогічної справи на Україні” був визнаний контрреволюційним [94, с. 51]. Керівництво Генерального секретаріату Військових Справ вважало, що армія повинна будуватися на міліційній основі, що на наш погляд, було хибним твердженням. Тут слід зупинитись на різному трактуванні подій кінця 1917 р. в джерелах. Зокрема, В. Євтимович не вказує взагалі прізвище М. Омеляновича-Павленка на посаді начальника Шкільного відділу (або проте, що його планували призначити на цю посаду). Він стверджує, що начальником Шкільного відділу Українського Військового Генерального Комітету був підпоручник Арсен Чернявський [40, с. 7]. З.

Стефанів начальником відділу військового шкільництва називає генерала М. Омеляновича-Павленка [129, с. 952]. Порівнюючи твердження Я. Тинченка та О. Колянчука, М. Литвина і К. Науменка, не можна не побачити, що погляди стосовно діяльності М. Омеляновича-Павленка в галузі військової освіти в цих двох працях протилежні. Якщо О. Колянчук, М. Литвин і К. Науменко стверджують, що М. Омелянович-Павленко був призначений на посаду начальника відділу військового шкільництва, за його участю розроблялася структура військових навчальних закладів, складалися для них програми [62, с. 95.], то Я. Тинченко наголошує, що М. Омелянович-Павленко відмовився від цієї посади на користь полковника О.С. Астафьєва [133, с. 24]. Ми вважаємо, що Я. Тинченко більш близький до істини, тим більше, що сам М. Омелянович-

Павленко писав, що “просив зовсім зняти мою кандидатуру у військово педагогічній ділянці” [94, с. 51].

5 грудня 1917 р. Генеральний Секретаріат Військових Справ сформував Український Генеральний військовий Штаб [54, с. 390]. У наказі по Військовому Секретаріату № 87 (по Генеральному штабу № 12) від 20 грудня склад штабу було затверджено остаточно. Цей день фактично є початком функціонування українського Генерального штабу на чолі з генерал-майором Б. Бобровським [173, арк. 26.]. На жаль, Генеральний штаб за часів першого періоду правління Центральної Ради так і не виконав свого головного завдання – розбудови українських збройних сил. У першу чергу це обумовлено тим, що наказ про його остаточне формування вийшов лише 20 грудня 1917 р.

В деяких джерелах частина особового складу Генерального Секретаріату Військових Справ та частина Генерального штабу чомусь об’єднані в одну структуру. Помилкою, на наш погляд, є те, що відділ військового шкільництва визначено як відділ Генерального штабу, а не Генерального Секретаріату Військових Справ [54, с. 390]. Обидві ці структури створювались та втягувались в роботу протягом грудня 1917 р. Праця над їх формуванням була досить напруженою. Першим, звичайно, почав функціонувати Військовий Секретаріат, де виникли та розпочали свою роботу найбільш важливі для армії відділи. На жаль, Військовому Секретаріату багато зробити не вдалось. У першу чергу тому, що було обмаль часу для налагодження нормальної роботи.

Очоливши на початку листопада 1917 р. Генеральне Секретарство військових справ, С. Петлюра продовжив роботу по підготовці старшинських кадрів для українського війська. Наказом по Військовому Секретаріату УНР від 29 грудня 1917 р. Ч. 36 оголошувалося про створення Української інженерної школи, першого в УНР військового навчального закладу для підготовки військових інженерів, яку очолив військовий інженер, полковник О. Астаф’єв. З 1 січня 1918 р. планувався початок навчання першої сотні юнаків нового набору [14, с. 4]. Але подальші події та звільнення С. Петлюри з посади Генерального секретаря військових справ у грудні 1917 р. не дали змоги створити цю школу.

Одночасно починається робота по створенню української збірної школи прапорщиків, в якій мали закінчувати навчання кадети колишніх київських російських військових училищ, а також кадети, які поверталися в Україну з Росії.

Згідно з наказом Військового Секретаріату УНР від 22 листопада 1917 р. Ч. 17 було українізовано розташовану в Одесі авіаційну школу [14, с. 3].

Після усунення С.В. Петлюри з посади Генерального Секретаря по справах військових, керівництво Генерального Секретаріату на чолі з В. Винниченком захопилась обговоренням доповіді М. Порша про “проект формування української міліційної армії й основні тези проекту організації гайдамацьких корпусів яко кадрів інструкторів української міліційної армії” [199, арк. 31.].

Наприкінці 1917 р. Шкільний Відділ Генерального Секретаріату Військових Справ перетворено на Головний Уряд військових шкіл України. До

його складу увійшли: загальний, учебний, інспекторський та господарський відділи [40, с. 7]. Начальником Головного уряду військових шкіл було призначено військового інженера, полковника О.С. Астаф'єва, „українця старої дати” [40, с. 7].

Головний Уряд військових шкіл не відіграв значної ролі в становленні української військової освіти. Після того, як було усунуто С. Петлюру з посади Генерального Секретаря військових справ, військове керівництво УНР почало демобілізувати українські регулярні частини та обговорювати проект можливого створення міліційних формувань на базі Вільного Козацтва. Питання підготовки старшин практично було залишено відкритим. Не було достатньої кількості старшин-українців, які змогли б підтримувати дисципліну та боєздатність військових частин. “Українські полки в переважній своїй більшості були укомплектовані свідомими офіцерами максимум на третину. Інші вакансії заповнювали росіяни або “малороси”. “Малороси” – так охрестили тих, хто українцем був несвідомим та вважав, що краще вже жити в “єдиной невеликій” [132, с. 108].

“Після заміни С. Петлюри Миколою Поршем останній втратив усі важелі управління збройними силами Центральної Ради. Українські війська через нездатність до управління нового військового міністра вимушені були боротись з більшовиками автономно та непов'язано” [132, с. 13].

Усього у підпорядкуванні Центральної Ради знаходилось 8 піших, 1 кінний полки, 7 піших куренів, 2 військових школи, 1 гарматна бригада, 1 авіаційний загін та 16 сотень Вільного козацтва. “В названих вище частинах (крім військових шкіл) було всього близько 300 офіцерів замість потрібних як мінімум 700. Цей фактор, звичайно, грав не на користь дисципліни та чинності в полках та куренях” [132, с. 113].

Військово-політичні події початку 1918 р. в Україні та агресія більшовицької Росії перешкодили здійсненню накреслених планів щодо підготовки старшинських кадрів для українського війська. Під час боїв за Київ усі співробітники Головного уряду військових шкіл вступили до бойового куреня “Вільного козацтва” при військовому міністерстві [40, с. 7].

На нашу думку, відсутність національних старшинських кадрів була однією з причин поразки української армії у першій війні з більшовиками.

З перших днів після повернення уряду УНР у березні 1918 р. до Києва заново почалася організація військового шкільництва. Ця робота провадилася військовими фахівцями, одностайними С. Петлюри по УГВК інженер-полковником О. Астаф'євим, підпоручником А. Чернявським, поручником В. Євтимовичем та іншими.

З 13 березня 1918 р. було розформовано Головний уряд військових шкіл, який існував до 26 січня 1918 р. Його було реорганізовано в Головну шкільну управу (далі ГШУ) військового міністерства [160, арк. 29]. ГШУ складалася із загального, навчального, інспекторського та господарського відділів.

Персональний склад ГШУ був такий: начальник Управи військовий інженер, полковник О. Астаф'єв. Помічник начальника (він же – начальник загального відділу) підпоручник А. Чернявський; 1-ий старшина для доручень

поручник В. Євтимович і 2-ий старшина для доручень, юнак І. Барановський.

Загальний відділ: 1-ий помічник начальника відділу, прапорщик О. Чубук-Подільський, 2-ий помічник – капітан Ю. Сніговський, діловод, військовий урядовець П. Донченко та декілька канцеляристів.

Навчальний відділ: начальник відділу Генерального штабу полковник О. Химич (пізніше – Генерального штабу підполковник В. Сальський), помічники: по піших школах – Генерального штабу полковник В. Петрів, по інженерних – військовий інженер, полковник Значко-Яворський (пізніше – полковник М. Розенов) і діловод, військовий урядовець П. Опаренко.

Інспекторський відділ: начальник відділу полковник М. Шиманський, 1-ий помічник, прапорщик Черкаський (пізніше – підполковник М. Садовський), 2-ий помічник, підпоручник Файнівський, діловод та 2-3 писарі.

Господарчий відділ: начальник відділу, капітан В. Мазюкевич, скарбник, поручник О. Гончаренко (пізніше – підпоручник Інфімовський), діловод, військовий урядовець Мороз і кількох писарів [40, с. 8].

Крім того, у березні 1918 р. до складу управи були введені посади “генерального старшини для інспекції військових шкіл (у справах військової підготовки) і “полковника для інспекції військових шкіл” (у справах національного виховання).

Завданням Головної шкільної управи було створення різних за типом військових шкіл. В першу чергу необхідно було організувати повторні курси для тих старшин-українців, які під час війни закінчили прискорені курси навчання та рівні їм за програмою школи прапорщиків російської армії. Мета цих курсів – відновити і доповнити знання старшин з військових дисциплін, підняти рівень їх особистої дисциплінованості, провести курс по вивченню української мови, „дати систематичні бодай початки українознавства й наситити, скільки дасться, національною свідомістю” [40, с. 7].

Особливу увагу в свої діяльності ГШУ приділяла національно-патріотичному вихованню українських старшинських кадрів. За словами її співробітника полковника В. Петріва, “тут було зібрано найліпших представників національно-свідомого українства, шкільна управа була єдиною установою, де володіли українською мовою” [103, с. 613]. Важливою характеристикою ГШУ є те, що вона за висловом сучасника “поруч із іншими управами Військового міністерства та Головного й Генерального штабів, у найбільшій мірі була українська в своєму персональному складі та “найписменнішою” між усіма” [39, с. 31].

Усі військові школи і школи прапорщиків, які існували до 26 січня 1918 року, окрім Київської Залізничної школи старшин, “вважати розформованими з 13 березня 1918 року і з цього дня лічити початок ліквідації шкіл в комісіях, улаштованих кожною школою розпорядженням Головної Шкільної Управи” [160, арк. 29].

Важливим етапом в діяльності ГШУ було негайне створення нового типу військових навчальних закладів – Інструкторських шкіл старшин. Вже 14 березня 1918 р. за наказом Військового міністра УНР О. Жуковського від 14 березня 1918 р. № 78 Головна шкільна управа приступила до створення у Києві

Інструкторської школи старшин (у будинках колишнього Олексіївського військового інженерного училища) та Інструкторської школи підстаршин (в приміщеннях колишнього Миколаївського артилерійського училища), а також підбору кадрів для відкриття школи старшин в Одесі (відкрити школу не дозволила німецька військова адміністрація).[163, арк. 76].

Відразу розпочалася інтенсивна робота. Протягом 8 днів потрібно було підготувати необхідну документальну базу та помешкання для відкриття школи. Згідно штатного розкладу школа мала складатися з 9 сотень – 5 піхотних, кінної, інженерної, кулеметної та сотні польової артилерії. На командні та викладацькі посади були призначені старшини-українці, які до революції перебували в кадрах численних російських військових шкіл і після більшовицького перевороту в Росії повернулися в Україну. Вибір був великий, що дало змогу ГШУ укомплектувати старшинський та викладацький штат школи найкращими військовими педагогами та вихователями [68, с. 119-139.]. Дещо складніше було з підбором лекторів з предметів українознавства. Завдяки старанням помічника начальника управи підпоручника А. Чернявського вдалося залучити до роботи викладачів з українських цивільних навчальних закладів та з числа полонених вояків-українців із Галичини. Внутрішнє життя обох шкіл нормувалося інструкціями, які склала спеціальна комісія при ГШУ.

Слід зазначити, що крім інструкторських шкіл в Україні також функціонували інші військово-навчальні заклади. Продовжувала свою діяльність вищезгадана Київська Залізнична школа старшин, яка залишилась після подій січня-лютого 1918 р. Згідно наказу військового міністерства УНР, Київська воєнно-фельдшерська школа перетворена в 1-шу військову школу лікарських помічників і була підпорядкована безпосередньо Головній Військовій Санітарній Управі [162, арк. 35], а Херсонська воєнно-фельдшерська школа стала 2-ю військовою школою лікарських помічників. [171, арк. 67].

У зв'язку з розгортанням роботи по створенню системи підготовки старшинських кадрів гостро постало питання забезпечення шкіл підручниками на українській мові та вироблення воєнно-наукової термінології. Для його вирішення в складі ГШУ були створені видавничо-друкарський відділ (начальник відділу поручник В. Євтимович) та редакційно-термінологічна комісія (голова – Генерального штабу підполковник В. Сальський), організована друкарня (директор – професор І.З. Шендрик). Розроблені російською мовою лекції та підручники лектори перекладали на українську та направляли їх на редагування до редакційно-термінологічної комісії а звідти – в друкарню. В такий спосіб почалося створення воєнно-фахової літератури українською мовою [40, с. 9-10].

Першим підручником, який видала ГШУ, був підручник “загальної тактики” (автор – Генерального штабу полковник О. Чернявський, інспектор Інструкторської школи старшин). Цей підручник у перекладі поручника В. Євтимовича був виданий уже у першій половині квітня. Незабаром вийшли друком конспекти: “Тактика технічних військ” (автор – Генерального штабу підполковник В. Сальський), “Тактика польової артилерії” та “Тактика польової фортифікації”(автор – військовий інженер, полковник О. Шумський). З

підручників українознавства ГШУ видала граматику української мови в двох томах, яку на спеціальне замовлення написала для військових шкіл проф. О. Курило [40, с. 9-10].

Створений у складі ГШУ науково-перекладацький відділ розробляв українську військову термінологію, видавав книги українською мовою з військової справи та інші наукові дослідження. Відділом була видана монографія українською мовою “Основи тактики” О. Астаф’єва” [133, с. 85].

Після відкриття інструкторської школи старшин перед ГШУ постало чергове відповідальне завдання – накреслити план організації військових навчальних закладів різних типів, розробити для них необхідну документацію та програми навчання. Цей період можна охарактеризувати як спробу кращих представників передової української військово-педагогічної думки створити “тип військової школи, який у найбільшій мірі відповідав би національній вдачі, прикметам та традиціям українця, підсилюючи додатні з них та зменшуючи від’ємні, словом, треба було українську військову школу створити, як органічно-національну” [40, с. 7]. Шаблони колишньої російської армії у навчанні і вихованні командного складу армії вже не підходили. Важливим в цій роботі було також внесення до програм і планів підготовки старшин поправок і коректив, які б враховували досвід Першої світової та українсько-більшовицької воєн. Для цього необхідно було здійснити глибоке вивчення та аналіз воєнних дій, використовуючи як власні, так і зарубіжні (російські, німецькі, французькі, англійські тощо) джерела.

Управління починає розробляти проект “Спільної юнацької школи”, ідею якого подав досвідчений військовий фахівець, начальник Головної шкільної управи Військового міністерства інженер-полковник О.С. Астаф’єв. Проект передбачав, що перший рік навчання у військових школах буде спільним для майбутніх старшин (як кадрових так і резервних) усіх родів військ. На думку авторів це давало можливість юнакам отримати спільні початки військово-старшинського (командирського) світогляду, виробити в них загальні розуміння і погляди на сукупність усіх воєнних явищ, позбавити старшин різних родів військ шкідливих антагонізмів, притаманних іншим арміям, зокрема, дореволюційній російській. Крім того, перебування у спільній юнацькій школі давало змогу її керівництву та педагогічним працівникам досконало вивчити індивідуальні здібності та нахили юнаків з метою їх подальшого розподілу по фахових військових школах і недопущення чиннику випадковості у виборі того чи іншого роду військ [41, с. 19].

Головна шкільна управа підбирає кадри стройових старшин, лекторів та професорів для майбутніх військових шкіл. За ініціативою О. Астаф’єва починає створюватися “Комісія по утворенню постійних військових шкіл та академій України” і накреслюються план її діяльності. До роботи в комісії були залучені кращі військово-педагогічні кадри з колишніх російських військових навчальних закладів. Проте розпочати роботу комісія змогла лише в червні 1918 р. [184, арк. 2.].

Вивчивши та проаналізувавши наявну історіографічну та джерельну базу, з метою узагальнення та оцінки діяльності ГШУ в період Центральної Ради в

галузі розробки нормативно-правової та теоретичної бази підготовки старшинських кадрів, на наш погляд необхідно зупинитися на наступному. О. Колянчук, М. Литвин і К. Науменко стверджують, що Головна шкільна управа розробила план організації в УНР Військової академії, 6 піхотних (Київ, Полтава, Чугуїв, Одеса, Житомир), 2 артилерійських (Київ, Одеса), кінної (Єлизаветград) та інших старшинських шкіл, 4 кадетських корпусів. “Але через гетьманський переворот сповна реалізувати ці справи не вдалося” [62, с. 122]. Проте, жодне відоме нам джерело не підтверджує розробки плану організації Військової академії, старшинських шкіл і кадетських корпусів за часів Центральної Ради. Навпаки, В. Євтимович, розповідаючи про діяльність “Комісії по утворенню постійних військових шкіл і академій України”, стверджує, що “всі можливості для праці Комісії повстали тільки після 29 квітня, бо Гетьман не жалував засобів, щоб дати Комісії найбільші можливості виказати максимум праці” [41, с. 17-20.].

Важливим, на нашу думку є те, що незважаючи на всі прорахунки і недоліки в роботі, в цей період вдалося закласти підвалини національної військової освіти.

З приходом до влади П. Скоропадського у квітні 1918 р. військово-освітня робота продовжується і набуває системного характеру. Навчальні військові заклади, що існували за Центральної Ради, уряд Гетьманату не влаштували. При військових школах створювались ліквідаційні комісії із числа офіцерів цих шкіл, які і займалися ліквідацією навчальних закладів [158, арк. 58].

Слід зазначити, що гетьман П. Скоропадський досить багато уваги приділяв становленню військової освіти в Україні. В своїх споминах він писав: “Мені треба подумати серйозно про офіцерський склад. Як відомо, краще кадрове офіцерство було знищене ще за часів війни, а потім під час нападу більшовиків. Більшість теперішнього офіцерства – продукт військового часу... Для майбутньої армії треба було створити відповідні школи. Як це не було важко, але ми сподівалися створити п’ять шкіл...” [124, с. 179.].

Діяльність по підготовці старшинських кадрів продовжувала здійснювати Головна шкільна управа, яка входила як підвідділ до складу 2-го генерал-квартирмейстерства (його очолював генерал А.І. Прохорович). За Гетьманату ГШУ очолювали: інженер-полковник О.С. Астаф’єв (до 18 серпня 1918 р.) [179, арк. 336], генерал-значковий (генерал-полковник) М.Л. Юнаків (з 18 серпня до 9 листопада 1918 р.) [159, арк. 16], генерал-хорунжий (генерал-майор) Т.М. Протозанов (з 9 листопада до 14 грудня 1918 р.) [202, арк. 71].

Згідно з Положенням про Генеральний штаб (червень 1918 р.), Ч. X, § 40, “Управа Шкільна відає: а) організацією військових шкіл, інструкторських та інших курсів, персональним складом шкіл і учнів; б) розробленням штатів, статутів, положень і підручників для зазначених учбових військових закладів” [167, арк. 16.].

Пізніше (з початком діяльності “Комісії по утворенню постійних військових шкіл і академій України”, в якій, до речі, працювало багато офіцерів управи), “головною роботою ГШУ було приготування статутів і положень” [108, с. 82]. Крім цього, Головна шкільна управа керувала навчально-виховним

процесом в Інструкторській школі старшин.

ГШУ управа складалася з 4 відділів: загального, інспекторського, учбового і господарського. Згідно реєстру до її складу входило 14 офіцерів [161, арк. 37.].

Необхідно зазначити, що діяльність військового міністерства і Головної шкільної управи стосовно військової освіти проводилась у тісній співпраці з відповідними цивільними установами і закладами Української Держави, з урахуванням загальнодержавних принципів навчання та виховання молоді. Так 14 та 21 травня 1918 р. начальник навчального відділу ГШУ полковник В. Сальський, представники відділів та управ військового міністерства були присутні на нараді в Департаменті професійної освіти Міністерства народної освіти, на якій обговорювалося питання про об'єднання усіх професійних шкіл (в тому числі і військових) в одному відомстві. У своєму виступі В. Сальський зазначив, що військові школи мають призначення комплектувати армію старшинами. Їх праця настільки тісно пов'язана з військом, його життям, навчанням і вимогам, що військові школи ні в якому разі не можуть бути відокремлені від армії і повинні здійснювати свою діяльність під загальним військовим керівництвом. Відокремлення шкіл від військового міністерства з метою прилучення їх до відомства, яке нічого спільного не має з армією, буде шкідливим для здійснення їх прямих завдань і не дасть їм нічого позитивного. Така ж думка була висловлена представниками відповідних відділів і управ військового відомства стосовно підготовки військово-технічних фахівців. Нарада погодилася з викладеними аргументами. Згідно прийнятої ухвали, питаннями підготовки військових фахівців повинні були займатися відповідні структури військового міністерства, під його безпосереднім управлінням, але з урахуванням загальних освітніх вимог [175, арк. 45.].

У червні 1918 р. почала роботу “Комісія по утворенню постійних військових шкіл та академій України” під керівництвом колишнього професора академії Генерального штабу отамана Головіна. В наказі Військовій Офіції Української Держави від 17 червня 1918 р. Ч. 234 по ГШУ наголошувалось: “Позаяк не пізніше осені цього 1918 року необхідно утворити військові школи для задоволення Армії старшинами й потрібними їй фахівцями всіх галузей військового знання для організації таких військових шкіл всіх родів зброї, котрі треба об'єднати в одну статну систему й збудувати на підставі досвіду минулої війни – призначаю комісію під орудою професора Академії Генерального Штабу отамана Головіна в складі членів (перелік членів). Комісія повинна розробити в повній мірі такі питання:

- 1). Які потрібно сформулювати школи (виробити їх тип і організацію).
- 2). Кількість шкіл.
- 3). Керування школами.
- 4). Обсяг навчання (які викладати наукові дисципліни, виробити програми для них).
- 5). Принципи виховання в школах і засоби, щоб їх досягти.
- 6). Умови вступу в школи.

7). Комплектування шкіл учнями (відношення шкіл до військової повинності та загальної освіти, права і обов'язки учнів шкіл, а також ті права і обов'язки, які школа мусить дати тим, що скінчили її).

8). Комплектування шкіл інструкторським (стройовим) та вчительським складом.

9). Підготовка інструкторського та вчительського складу.

10). Розробити одне з головніших питань про українізацію шкіл (українознавство взагалі та виховання в школах дійсних українців).

11). Порушити питання про вищу військову освіту (Академію).

Комісія безпосередньо підлягає товарищу військового міністра.

Комісія утворюється протягом не більше, як на 2 місяці і має розпочати свою працю з 25 червня в будинку 2-ї Київської військової школи.

Підписав: Воєнний Міністр отаман

Рогоза." [161, арк. 68.].

Реально комісія працювала більш як 4 місяці.

Згідно наказу Військової Офіції Української Держави від 28 червня 1918 р., Ч. 275, головою комісії було призначено генерал-значкового М.Л. Юнакова [161, арк. 76.], з ім'ям якого взагалі пов'язують її працю і нерідко в джерелах вона згадується як "Комісія генерала Юнакова".

Головним завданням Комісії було організація та створення не пізніше осені 1918 р. військових навчальних закладів різного рівня військової освіти та об'єднання їх в єдину систему з метою забезпечення української армії національним старшинським складом – фахівцями необхідної військової спеціальності та рівня професійної підготовки, патріотами, готовими боротися за Україну.

Крім Президії – голови, заступника голови, двох секретарів та діловода, до складу Комісії увійшло 48 членів. Це були високоосвічені, кваліфіковані знавці військової справи з числа старшин колишньої російської армії: генерал-хорунжі М.В. Анісімов (колишній начальник Одеського піхотного училища), Б. В. Генгрос (колишній начальник Єлисаветградського училища), В.В.

Буняковський (колишній начальник Київського Костянтинівського військового училища), Д.М. Промтов (колишній начальник Київського Миколаївського військового училища), інженер-полковник О.С. Астаф'єв, полковник В. Сальський, Генерального штабу полковник В. Петрів, інженер-полковник О. Шумський, полковник артилерії І. Значко-Яворський, полковник артилерії О. Розен, поручник В. Євтимович та інші. Крім того, генерал-значковому М. Юнакову було надане право залучати до роботи в Комісії всіх потрібних фахівців на окремі засідання чи для праці в її численних секціях.

За свідченням В. Євтимовича, на той час члена комісії, 2-го старшини для інспекції шкіл загального відділу ГШУ, "в своїй праці Комісія узгоджувала організацію військового шкільництва в колишній російській, німецькій і болгарській арміях та величезний досвід із світової війни" [41, с. 18.].

Комісія працювала досить плідно. В. Петрів, якого важко запідозрити в симпатіях до гетьманської влади, у своїх споминах писав: „Загалом справа була поставлена якнайкраще. Хоч гетьманська влада з формуванням війська не

квапилась, проект розроблювано досить вміло й солідно” [108, с. 82.].

Серед недоліків у роботі комісії можна назвати те, що певний відсоток старших офіцерів, які працювали у військовому міністерстві “... працю в “Комісії” вважали за працю для майбутнього військового шкільництва... російського”[39, с. 31].

Структурно комісія була поділена на декілька секцій:

-секція по вищим військовим навчальним закладам (голова секції – генеральний хорунжий професор О. Полянський);

-секція по старшинським школам (голова секції – генеральний значковий професор С. Дельвіг);

-секція по юнацьким школам (голова секції – Генерального штабу генеральний хорунжий В. Буняківський);

-секція по єдиній військовій школі (голова секції – Генерального штабу генеральний хорунжий М. Анісімов);

-секція кадетських корпусів (голова секції – генеральний хорунжий П. Старк) [175, арк. 4, 33, 47].

Секції в свою чергу поділялися на підсекції.

З метою координації та оптимізації роботи підсекцій, секцій та комісії взагалі, було розроблено низку керівних документів (інструкцій, правил і т.п.). Зокрема в “Керівних правилах обговорення в пленарних засіданнях” підписаних Головою комісії генерал-значковим М. Юнаковим, вказувалося:

“§1. При винесенні на обговорення простих пропозицій комісія заслуховує двох ораторів: одного “за”, іншого “проти”. Ораторам надається час не більше 15 хвилин кожному.

§2. При обговоренні більш складних питань з їх змістом знайомить комісію “доповідач”, якому надається для доповіді не більше 45 хвилин часу і потім – заключне слово також не більше 45 хвилин. Інші члени комісії можуть виступати в якості ораторів по цьому питанню не більше двох разів кожний і говорити кожного разу не більше 15 хвилин. Проекти, які підлягають такому обговоренню, визначаються голосуванням за пропозицією Голови на основі письмової заяви, поданої йому перед початком обговорень ким-небудь із числа членів комісії або групою членів. Своєчасність припинення надлишку дискусії, що затягнулася, і обмеження кількості ораторів визначається голосуванням за пропозицією Голови на основі поданої йому під час обговорення письмової заяви ким-небудь із членів комісії чи групою членів.

§3. Питання ще більш складні попередньо обговорюються в секціях і, якщо секції визнають необхідним, то їх висновки друкуються і завчасно розсилаються всім членам комісії для попереднього ознайомлення.

§4. Питання, хоча б і прості, але такі, що торкаються сфери діяльності постійних секцій, спочатку направляються в секції і вже звідти вносяться на пленарне засідання з висновком секції, який повідомляється комісії призначеними від секції доповідачами.” [184, арк. 5.].

Організацією вищої військової освіти в Україні займалася секція по вищим військово-навчальним закладам, яку очолював генерал-хорунжий О.С. Полянський, колишній професор Інженерної академії, який водночас займав

посаду заступника голови комісії. Пізніше він обіймав посаду заступника начальника ГШУ. До складу секції входили генерал-хорунжі В.В. Буняківський, М.В. Анісімов, В.І. Закржевський та інші (всього 14 постійно присутніх та 6 тимчасових членів). Від Головної шкільної управи в секції працював військовий інженер старшина (підполковник) О.В. Шумський.

Згідно положень “Програми робіт секції” нею планувалась розробка наступних питань:

“1. Вищий орган управління військово-навчальними закладами: а) основні положення; б) організація і функції вищого органу управління; в) комплектування його особовим складом, права, обов’язки і умови проходження служби; г) які вищі військово-навчальні заклади повинні бути об’єднані загальним управлінням і які ні; д) які тимчасові відступи від принципового рішення питання допустимі в залежності від умов обстановки; е) час призначення осіб, які входять до складу органу управління, бажаність участі і кого саме з них – в роботі комісії по організації військово-навчальних закладів; ж) час відкриття вищого органу управління у нормальному складі; з) основні положення про підпорядкування військово-навчальних закладів – у загальному порядку і за спеціальністю. Чи припускається подвійне підпорядкування.

2. Призначення вищих військово-навчальних закладів: а) військово-наукове; б) прикладних знань; в) навчально-освітнє; г) навчально-виховне; д) для спеціальних знань.

3. Головна ідея при розробці типів вищих військово-навчальних закладів: а) єдина воєнна доктрина; б) єдина військова школа.

Загальні положення для всіх вищих військово-навчальних закладів.

4. Типи вищих військово-навчальних закладів: а) Академії (академія); б) Політехнікуми; в) Вищі курси і школи – в залежності від призначення вищих військово-навчальних закладів; г) їх особливості і основні відмінності.

5. Академія (або академії): а) загальні положення; б) порядок, час і місце відкриття; в) організація і устрій (штати); г) порядок комплектування особовим складом службовців (адміністрація і викладацький персонал); д) їх права, обов’язки і проходження служби; е) комплектування слухачами, їх службове становище; ж) внутрішній порядок та інші організації різного роду; з) об’єм навчальної та стройової підготовки; і) термін проходження курсів; к) організація навчання, виховання і проходження курсу (програми); л) умови випуску.

6. Політехнікуми: а) їх розподіл за спеціальностями; б) по кожному Політехнікуму необхідно розробити питання за пунктами а).....л) – відповідно до параграфу 5.

7. Вищі курси і школи: а) кількість і розподіл їх за спеціальностями; б) по кожному закладу необхідно розробити питання за пунктами а).....л) – відповідно до параграфу 5.

8. Існуючі тимчасові вищі і спеціальні військово-навчальні заклади: а) їх організація і діяльність; б) місця їх розташування і приміщення, які вони займають; в) наявне у них майно, інвентар, навчальні посібники і т.п.; г) в

якому положенні знаходяться викладацький персонал та учні.

9. Які тимчасові відступи від принципово вирішених питань про постійні військово-навчальні заклади можливо допустити в залежності від існуючої обстановки: а) часткове відкриття; б) тимчасове скорочення штатів; в) об'єднання різних військово-навчальних закладів, їх окремих факультетів, відділень, лабораторій і т.п.; г) використання цивільних вищих навчальних закладів і т.п.

10. Як використовувати існуючі тимчасові військово-навчальні заклади і який порядок їх ліквідації: а) викладацький, адміністративний та учнівський персонал; б) будівлі, їх ремонт і переобладнання; в) час звільнення будівель закладами, які ліквідуються; г) господарство, майно, інвентар, навчальні посібники, лабораторії, майстерні. Порядок визначення їх придатності, прийому та передачі.

11. До цієї програми будуть додаватися питання, які виникатимуть під час роботи секції і ті, що вноситимуться за пропозиціями її членів.” [184, арк. 3-3 зв.].

З метою своєчасного та якісного відпрацювання цих питань були розроблені “Загальні положення для роботи секції по вищим військово-навчальним закладам”. Згідно з ними робота секції базувалася на принципі суворого розподілу праці. Завдання розподілялися між членами, причому кожне з них передбачало закінчену цілу задачу, при рішенні якої можливе було відображення (з початку і до кінця) індивідуальної творчості виконавця. Завдання повинні були вироблятися і всебічно обговорюватися на загальних зборах секції, що давало змогу виробити ті основні керівні ідеї, які об'єднуюватимуть загальною думкою всі індивідуальні роботи членів секції. При поданні членами секції виконаних ними робіт необхідно було намагатися уникати внесення поправок, які могли порушити цілісність роботи і її план. Під час обговорення проекту загальними зборами секції всі поправки і зміни обов'язково доручалося виконати автору проекту, за його згодою, або (у разі відмови останнього) іншому члену секції, надаючи йому уже відпрацьований проект, як необхідний матеріал. Передбачалося, що документи, які надходять в секцію, попередньо розподілятимуться по спеціальним підсекціям для попереднього ознайомлення. Один з членів підсекції уповноважувався потім для доповіді (письмової чи усної) на загальних зборах секції по суті питання і оголошення висновку підсекції. У випадку, коли підсекція визнає це за необхідне, на загальні збори секції будуть запрошуватися автори проектів або представники зацікавлених установ для особистої доповіді цих проектів. Роботу секції планувалося почати з розробки загальних основних принципів питань, а саме з вироблення типів військово-навчальних закладів (від вищих до нижчих) та вирішення питання про організацію вищого органу управління всіма цими закладами. В роботі секції необхідно було керуватися загальним положенням, виробленим Пленарним засіданням комісії [184, арк. 4.].

На засіданні секції з доповіддю “До питання утворення та організації військових шкіл на Україні” виступив військовий старшина О. Шумський. В ній були визначені основні принципи військово-освітньої діяльності.

Наголошено, що сучасний момент в Українській Державі склалися доволі сприятливі економічні, політичні та військові умови для створення військових шкіл різного типу. В ході їх організації конче необхідно врахувати досвід сучасних воєн, недоліки у підготовці старшин в колишніх російських військових навчальних закладах. “Українська військова школа... повинна бути новонародженим міцним організмом який був би здатним до нескороминучого і розумного життя. Поновлювати старе досить трудно та і не раціонально, бо поновлене старе менш здатне до життя вже через те, що воно маючи довгий вік по закону природи йде до смерті, а не до життя. При утворенні та організації військових шкіл на Україні, на мою думку, буде найбільше корисним, коли ми візьмемо за зразок військові школи бувших наших ворогів і союзників, виберемо з них усе, що в них є найкращого і перенесемо до нас, у наші школи, звичайно, дещо виправивши згідно нашим національним ознакам і нашим умовам життя. Тоді і тільки тоді наша військова школа буде і життєвою і національною” [175, арк. 36.].

Виходячи з нагальної необхідності підготовки і комплектування армії старшинами вищої ланки військового управління, одним з перших рішень секції було проведення в життя проекту Школи штаб-офіцерів. 23 липня 1918 р. обговорювалась доповідь генерал-хорунжого В.В. Буняковського про негайне відкриття Школи Штаб-офіцерів, хоча б тимчасового типу. У виписці з протоколу № 2 засідання секції відзначено: “1. Приступити до вирішення питання про відкриття Школи Штаб-офіцерів і провести його в життя як можна скоріше” [175, арк. 23.].

Важливим етапом в роботі секції, на наш погляд, можна вважати представлену в комісію доповідь голови секції по вищим військовим навчальним закладам генерал-хорунжого О.С. Полянського “Призначення вищих військово-навчальних закладів і різні типи їх” [185, арк. 9–12 зв.]. В ній ґрунтовно відпрацьовані наступні питання: загальнодержавне значення військової науки; військова наука, як база воєнного мистецтва; методологія військової науки і воєнного мистецтва; значення і роль вищої військової освіти; основний тип вищих спеціальних військово-навчальних закладів; тип вищого військово-наукового закладу; загальні положення для Політехнікумів і Вищих спеціальних шкіл; загальні положення про Державну Воєнну Академію. Доповідь була концептуальним документом, який накреслив основні напрямки організації, діяльності, розвитку вищих військово-навчальних закладів Української Держави, їх структуру, показав значення та цілі воєнної науки і вищої військової освіти.

25 липня 1918 р. основні положення доповіді у вигляді тез були затверджені на пленарному засіданні комісії. На нашу думку, доречним буде висвітлення основного їх змісту:

1. Приймаючи до уваги велике значення вищій військово-навчальних закладів на розвиток воєнної справи і неможливість за короткий час розгорнути їх на належному рівні, необхідно виходити з “ідейної” постановки питання і на перших порах знаходити різні компроміси.

2. Вивчення законів війни, як явища суспільного життя і витікаючих з них висновків на питання виховання народних мас – висуває воєнну науку із області вузької спеціальності в ряди наук великого державного значення.

3. Воєнна наука і воєнне мистецтво мають різну методологію. При вивченні першої основним методом є дослідження, аналіз, критична думка; при вивченні другого – метод синтетичний, прикладний. Воєнна наука дає вчених в галузі мислі, воєнне мистецтво – практичних діячів і працівників. Але в основі теорії воєнного мистецтва лежать висновки науки, що ще раз підкреслює значення воєнної науки.

4. Вища військова освіта повинна сприяти отриманню навичок для роботи в галузі воєнної науки і воєнного мистецтва. Основною метою вищої освіти є підготовка практичних діячів для армії на командних, адміністративних посадах і у відділах спеціальної служби армії, тому в основу навчання повинно бути покладене вивчення теорії воєнного мистецтва, повідомляючи відомості із області воєнної науки лише в тому об'ємі, який необхідний для вказаної основної мети. Але попутно не слід випускати з виду іншу ціль вищої освіти, яка передбачає підготовку вузького кола осіб до наукової роботи, щоб сприяти розвитку воєнно-наукових знань і мати достатньо підготовлених і достойних керівників на чолі Військового Управління.

5. Всякий вищий військово-навчальний заклад повинен мати відповідну спеціальну задачу і переслідувати у справі навчання мету: повідомляти необхідні вищі знання (із галузі воєнної науки), які необхідні для вивчення, по даній спеціальності, теорії воєнного мистецтва. Вивчення цієї теорії за прикладним методом дасть можливість офіцеру отримати знання застосувати на практиці.

Вказаного типу вищі військово-навчальні заклади повинні бути основними, побудованими за однією системою, допускаючи відхилення, які викликані вимогами вузької спеціалізації, але без порушення загальної системи і загального, в принципових положеннях, плану. Ці заклади можуть бути названі Політехнікумами і Вищими школами, з зазначенням спеціальності.

6. Для розвитку вищих воєнно-наукових знань, для сприяння працівникам в галузі воєнно-наукової роботи, для підготовки фахівців в різних галузях військового управління, де вимагається додаткова вища військова освіта, по суті більш наукового, ніж прикладного характеру, необхідно заснування одного Вищого військово-наукового закладу, який зможе виконати вказані задачі. Цей Заклад необхідно назвати – “Державною Воєнною Академією”.

7. Для підготовки обер-офіцерів для служби за спеціальностями, які вимагають освіти вищої, ніж дають спеціальні училища, необхідно відкрити наступні військово-навчальні заклади:

а) Для технічних військ (включаючи і артилерію) – “Політехнікуми”, побудовані за факультетною системою. Ці факультети повинні, за можливістю, замінити окремі обер-старшинські спеціальні курси і технічні школи, кількість яких у вигляді окремих військово-навчальних закладів необхідно скоротити.

б) Для служби в Генеральному штабі на обер- і штаб-офіцерських посадах – спеціальна „Школа штаб- і обер-офіцерів Генерального штабу”.

в) для інших родів військ і для задач особливого призначення – Спеціальні Вищі школи за приналежністю.

8. Державна воєнна академія створюється одна, загальна для всіх необхідних спеціальностей. Організація її повинна бути основана на наступних положеннях:

А) Для розвитку вищих військово-навчальних знань необхідно розробити статут Академії, щоб повністю забезпечити плідну роботу в галузі наукової думки вченому персоналу Академії і втілення цих знань в життя.

Б) Для сприяння взагалі всім працівникам в галузі військово-наукової думки статут повинен передбачити можливість їх доступу, за певних умов, в Академію і сприяння їм як в галузі наукової роботи, так і по втіленню їх цінних праць в життя.

В) Для підготовки фахівців з різних галузей військового управління, де необхідна вища військова освіта (другого ступеню) Академія повинна бути організована за факультетною системою.

Г) Для досягнення єдності вищої воєнної думки і для засвоєння загальних військових дисциплін серед вищого командно-адміністративного персоналу і начальників спеціальних відділів служби в армії і на флоті – необхідно домагатися створення загальних для всіх факультетів кафедр і лекцій по тим предметам загальноосвітнього військового характеру, які є необхідними для всякого офіцера з вищою освітою, незалежно від його спеціальності [185, арк. 8.]

В тезах передбачалося, що кількість факультетів, їх цілі і навчально-освітня організація будуть остаточно відпрацьовані спеціальною підсекцією, якій доручена розробка положення про Державну воєнну академію. Вказувалась також можливість (за бажанням Морського відомства) навчання морських офіцерів всім необхідним технічним спеціальностям у відповідних вищих військово-навчальних закладах, в необхідних випадках при цих закладах могли бути відкриті спеціальні відділи, кафедри і цілі факультети [185, арк. 8 зв.]

В резюме генерал-хорунжого О. Полянського (додаток до тез) наголошено, що прийняття пленарним засіданням комісії без суттєвих поправок тез, дасть змогу проведення секцією подальшої плідної роботи, виконання нею часткових завдань, пов'язаних з детальним розробленням всього комплексу необхідних документів щодо організації вищої військової освіти. Вказувалось також, що “встановлена необхідність двохступеневої вищої військової освіти, що витікає з необхідності мати офіцерів з суто практичною і з додатковою воєнно-науковою підготовкою, для розвитку воєнної науки” [185, арк. 13.].

В доповіді генерал-хорунжого О. Полянського ґрунтовно викладено план організації Державної Воєнної Академії. Зазначено, що академія повинна бути побудована на факультетній основі, в складі наступних факультетів:

а) Адміністративно-стройовий, призначення якого – дати відповідні додаткові знання старшинам, які плануються на вищі посади в Генеральний

Штаб і на посади командирів великих військових з'єднань.

б) Технічний, для викладання вищих наукових дисциплін особам, які отримали технічну освіту в Політехнікумах і призначаються на вищі технічні посади за фахом і в Генеральний Штаб, де необхідні технічні знання. Цей факультет О. Полянський вважав дуже необхідним, беручи до уваги технічний характер сучасних війн. Факультет мав поділятися на 3 відділення: 1) інженерне; 2) артилерійське і 3) геодезичне.

в) Морський – для осіб морського відомства, яким необхідна вища спеціальна освіта.

г) Військово-педагогічний – для підготовки осіб до служби у вищих навчальних закладах і відповідних управліннях.

д) Юридичний – для надання додаткових знань з військового права особам військово-судового відомства, які отримали загальну юридичну освіту в Університеті.

е) Інтендантський – для підготовки осіб на вищі інтендантські посади і для служби в Генеральному Штабі на таких посадах, де необхідна відповідна освіта.

Для усіх факультетів 1 курс (рік або декілька місяців) по основним військовим дисциплінам повинен бути загальним. В подальшому деякі кафедри або лекції також повинні бути загальними.

Пропонувалось викладати в Академії такі предмети: наука про війну, з відомостями по соціології (війна, як явище суспільного життя); стратегія (дії армій і груп армій); воєнна історія, в обсязі, необхідному для стратегії; воєнна психологія, державознавство (з відомостями по законодавству і політичним партіям); політична економія; загальна філософія з логікою; методологія воєнної науки і воєнного мистецтва [185, арк. 12 зв.].

Основні принципи побудови української національної військової освіти були викладені в доповіді генерального штабу військового старшини В.

Сальського (начальник учбового відділу ГШУ) [175, арк. 38–38 зв.] та резолюції по цій доповіді, яка була прийнята на пленарному засіданні “Комісії по утворенню постійних військових шкіл і академій України” 25 липня 1918 р. [175, арк. 37.]. Комісія визнала необхідним будувати систему підготовки старшинського складу української армії на таких засадах:

- вжити всіх заходів і засобів шляхом відповідної організації військово-навчальних закладів, управління ними, щоб через систему підготовки старшин всіх родів військ послідовно і рішуче була проведена ідея єдності, особливо єдності загальновійськової освіти і виховання, що є одним з самих дієвим засобом досягнення в поглядах старшинського складу різних родів військ єдності у відношеннях оперативному і тактичному, а також відносно виховання війська і ґрунтовно забезпечити на полі бою взаємопорозуміння між піхотою та іншими родами військ, зв'язність та гармонію їх чинів.

- загальновійськове виховання і освіта повинні бути міцним ґрунтом для фахової освіти і складати головне завдання першого ступеня підготовки старшинського складу, одночасно з тим вся військова освіта, особливо на другому її ступені, повинна забезпечувати належний рівень фахових знань

старшинського складу, який би відповідав рівню сучасної військової техніки і вимогам практичної діяльності старшин.

- здобуття військових знань і удосконалення в фахові свого роду військ повинно провадитися на всьому протязі служби старшини ґрунтовно, поступово, поряд з практичною службовою діяльністю старшини і здобуття ним службового досвіду.

Перед призначенням на відповідні посади старшини повинні пройти відповідну школу з метою розширення і доповнення знань

Відповідно до цих принципів система підготовки старшин повинна складатися з таких типів шкіл:

1. Для підготовки майбутніх старшин – єдина військова школа з додатковими фаховими курсами (або школами), яка має дати перш за все старшинам всіх родів військ однакові загальновійськові виховання і освіту, а згодом виховання і знання за фахом відповідного роду військ в об'ємі, необхідному чотовому командирі для виконання своїх обов'язків і успішного засвоєння курсу шкіл наступного ступеня.

2. Обер-старшинські окремі фахові школи за родами військ і всіх галузей військової справи: стрілецькі, артилерійські, інженерні, кінні, військово-педагогічні, геодезичні і т.п.

Головні завданням цих шкіл: а) дати старшинам теоретичну і практичну підготовку за фахом відповідного роду військ; б) бути практично-науковими осередками розвитку фаху відповідного роду військ чи галузі військової справи; в) бути засобом впровадження поглядів інспекцій у своїх родах військ, для чого вони і підлягали відповідним інспекціям.

Школи вищезазначених 2-х категорій (єдина і відповідна фахова) обов'язкові для кожного старшини, при чому різниця між ними в часі повинна бути такою, яка потрібна старшинам для служби за своїм фахом щоб свідомо опанувати курс школи другого ступеню.

3. Штаб-старшинські школи або курси за родами військ для освіження знань і ознайомлення з новими даними по техніці свого роду військ, і об'єднані штаб-старшинські школи для здобуття кандидатами на посади начальників окремих частин теоретичних і практичних знань, необхідних: а) для встановлення в армії зверху донизу єдності поглядів на військові явища; б) досягнення уміння керувати військами не лише на посадах командирів окремих частин, а і на вищих командних посадах; в) досягнення уміння у справі орудування старшинськими вправами.

4. Військові академії, як вищі освітньо-наукові установи, при чому і їх організація повинна відповідати ідеї об'єднання.

5. Курси для вищих начальників (Генеральної старшини), та старших старшин Генерального штабу, завданнями яких є: а) об'єднати погляди вищого командного складу на військові явища; б) ознайомити з новими питаннями, висунутими сучасною наукою і життям у всіх галузях військової справи; в) відповідними теоретичними і практичними вправами підготувати до керування військовими масами у тактичному і стратегічному відношеннях.

Прийнявши резолюцію комісії проте не обмежила свого права розглядати і затверджувати ті проекти тимчасових військово-навчальних закладів, які будуть визнані нею необхідними до впровадження в життя в негайному порядку, не чекаючи на закінчення розробки повного плану організації військово-навчальних закладів по типу єдиної школи.

Враховуючи вимоги часу, комісія також визнала необхідним, щоб з осені 1918 р. була відновлена в потрібній мірі діяльність військових шкіл і кадетських корпусів, існували в Україні з тим, щоб в організацію і життя цих навчальних закладів були впроваджені виправлення, продиктовані зміною політичних і соціальних умов життя Української Держави і досвіду минулої війни [175, арк. 37 зв.].

Виходячи з прийнятої концепції єдиної школи, низка питань, а саме: штати, комплектування особовим складом, внутрішній порядок, умови проходження служби в школах старшинами і юнаками, навчальні програми та плани повинні були одночасно відпрацьовуватися як в секції по юнацьким школам, так і секції по єдиній військовій школі. Це могло призвести до нерациональної роботи секцій та неузгодження окремих планів. Тому генеральний хорунжий В. Буняківський звернувся з клопотання про злиття його секції з секцією по єдиній військовій школі [175, арк. 35.]. Таке об'єднання було визнане комісією доцільним.

31 липня 1918 р. на засіданні постановою секції по єдиній військовій школі був прийнятий “Проект порядку формування юнацьких шкіл” [175, арк. 29–29 зв.]. “Призначення основних воєнних училищ – дати всім основи однобічної суспільної освіти і виховання, розвинути у учнів силу, спритність і виносливість відповідними гімнастичними і спортивними вправами, і провести їх через піхотну службу на положенні рядового в такому обсязі навчання і несення, щоб вони могли зрозуміти сутність тактичних дій піхоти, всі сильні і слабкі сторони її, усвідомити побут і світогляд піхотинця” [9, с. 1.]. Генерал-хорунжий Д.М. Промтов так висловлюється стосовно проекту спільних юнацьких шкіл: „Проектом цим передбачається така організація шкіл, при якій майбутні офіцери всіх родів військ получали би спочатку, на протязі одного року загальну для всіх воєнну освіту, виховання в “загальній” школі, а потім на протязі 2 слідуєчих – спеціально-технічну підготовку по роду військ в спеціальних юнацьких школах (піхотній, артилерійській, кавалерійській і інженерній)” [111, с. 3.]. Але, на його думку, в проекті спільних юнацьких шкіл був і негативний момент: “Якщо прийнята проектом покращена підготовка офіцерського складу піхоти, то підготовка офіцерів інших родів зброї і, особливо, офіцерів артилерії і інженерних військ, безумовно погіршиться. При постійно зростаючому розвитку техніки неможливо, без суттєвих збитків для користі справи, зменшити той час, який і раніше вважався тільки достатнім для підготовки офіцера спеціальних військ. І треба думати, що досвід покаже, що при здійсненні наміченого проекту бажано час підготовки спеціальних військ збільшити до 4 років – строк дуже великий й безсумнівно небажаний” [110, с. 2].

Крім того, секція визнала необхідним терміново розробити наступні питання: штат спільної юнацької школи з пішим відділом; штат фахових юнацьких шкіл; послідовний по рокам план формування шкіл; статут про прийом учнів до спільних юнацьких шкіл і проходження ними служби; тимчасовий статут про організацію при спільних юнацьких школах курсів для старшин воєнного часу” [175, арк. 30].

В наступний період діяльності комісією були відпрацьовані проекти: кадетських корпусів, Спільної юнацької військової школи з піхотним відділом при ній, кавалерійської, гарматної та інженерної (з геодезичним відділом) юнацьких шкіл, фахових старшинських шкіл різних родів військ та служб, Державної Військової академії, Військової Політехніки; положення про школу штаб-старшин Генерального штабу та курсів штаб-старшин всіх родів військ при цій школі.

Згідно наказу Військової Офіції від 5 листопада 1918 р., Ч. 663, було оголошено, що комісія з 1 листопада 1918 р. скінчила свою працю і розформована [161, арк. 64].

Комісією по проходженню служби старшинами, яка працювала при Генеральному штабі під головуванням генерального значкового М.

Кушалецького на початку серпня 1918 року було розроблено положення “Про проходження служби старшинами в армії Української Держави – умови та порядок призначення козаків та громадян в старшини” [175, арк. 22].

Великим недоліком у роботі по формуванню національних старшинських кадрів цього періоду є й те, що згідно наказу Військової Офіції Української Держави від 15 липня 1918 р. Ч. 327 про перевід армії на склад мирного часу зі служби були звільнені молоді старшини, які закінчили прискорений курс навчання у школах прапорщиків періоду I світової війни і попередньо не склали іспит в обсязі повного довоєнного курсу військових училищ [178, арк. 238]. Це викликало гостру критику гетьманського уряду з боку українських старшин. “Наказ про звільнення старшин був образою для гонору молодого українського старшинства на першій порі існування гетьманської влади” [68, с. 130]. Хоча теоретична підготовка звільнених старшин була недостатньою, вони по-перше мали бойовий досвід, набутий на фронтах війни і по-друге це була категорія “що складалася в великій частині з патріотично настроєної української інтелігентської молоді” [129, с. 37].

Окремої уваги, на наш погляд, заслуговує питання створення нормативно-правової та теоретичної бази підготовки інженерно-технічних старшинських кадрів у досліджуваний період. Удосконалення озброєння та військової техніки, зміни у характері ведення бойових дій вимагали кваліфікованої підготовки військових інженерних фахівців для збройних сил. Ця проблема вирішувалась у комплексі завдань організації системи військової освіти. Це було зумовлено розвитком інженерної справи, артилерії, радіотелеграфії, залізничного транспорту, широким впровадженням у війська авіаційної та автомобільної техніки, що вимагало від офіцера високого рівня як загальновійськової, так і спеціальної підготовки.

21 березня 1918 р. інспектор радіотелеграфних частин України в доповіді на ім’я головного інспектора інженерних частин порушує клопотання про

відкриття старшинських електротехнічних курсів по підготовці спеціалістів для радіотелеграфних частин і підрозділів [177, арк. 6 зв]. Такі курси пропонувалося створити у м. Києві, де була можливість використання і навчальної бази Київської Політехніки, електротехнічних лабораторій, апаратури Київської радіостанції, залучення до викладання на курсах науково-педагогічних працівників цивільних технічних навчальних закладів.

Старшини мали пройти курси електротехніки, радіотелеграфії, дротової телеграфії та телефонії. Для розробки програми курсів пропонувалося створити комісію з залученням представників інспекторів інженерних та радіотелеграфних частин, морського поштово-телеграфного відомства, політехнічного інституту [177, арк. 9 зв].

Проте було зрозуміло, що навчання старшин для радіотелеграфних частин необхідно проводити в комплексі заходів по підготовці інженерів та техніків для армії і здійснювати його в спеціалізованому навчальному закладі. Тому, згідно наказу начальника Головного інженерного управління № 33 від 20 квітня 1918 р. при Залізничній школі старшин була створена комісія по підготовці проекту Українського Військового Політехнікуму. Очолив комісію начальник школи полковник Феттінг [182, арк. 1]. Комісія була поділена на секції за напрямками підготовки фахівців. Пропозиції, вироблені в секціях, виносилися для затвердження на пленарні засідання комісії. Крім співробітників Залізничної школи старшин до роботи були залучені представники Головного інженерного, Головного артилерійського, інтендантського управлінь, автомобільних, залізничних, електротехнічних, радіотелеграфних частин. Крім того, у загальних засіданнях комісії приймали участь професори та викладачі Київського політехнічного інституту, Народного університету, працівники міністерства шляхів сполучення.

В період з 20 квітня по 14 травня 1918 р. проведено 4 підготовчих засідання комісії, на яких вироблені основні засади організації підготовки інженерних кадрів для армії Української Держави. 14 травня 1918 р. на пленарному засіданні розглянутий проект організації Військового Політехнікуму. [183, арк. 17]. Головним в порядку денному було обговорення організаційно-штатної структури навчального закладу та термінів навчання. Дебатувалося питання об'єднання в складі Політехнікуму юнацьких та офіцерських класів (відділень). Юнацькі класи повинні були готувати техніків для заміщення у військах посад молодших старшин. Офіцерські класи надавали вищу технічну освіту для тих старшин, які планувалися на заміщення посад інженерів. Поєднання цих двох відділень в межах Військового Політехнікуму давало змогу комплексної підготовки фахівців інженерної справи для армії, причому юнацькі класи одночасно були б і підготовчим курсом для майбутнього навчання в офіцерських. Разом з тим ідея об'єднання всіх військово-технічних спеціальностей в одному навчальному закладі мала наступні переваги: економію матеріальних засобів на утримання, можливість більш повного обладнання лабораторій, майстерень, бібліотеки і музею, можливість залучення до викладання кращих науково-технічних сил, тісну співпрацю техніків усіх військових спеціальностей, вироблення єдиних

поглядів з основних військово-технічних питань [183, арк. 17 зв].

На засіданні була обговорена заява представників Головного артилерійського управління. В ній визнавалася цілковита необхідність як збереження артилерійських училищ, так і створення артилерійської академії. Пов'язувати останню з Військовим Політехнікумом надзвичайно важко. Вивчення артилерійської справи не може бути зосереджено на одному з факультетів інженерного Політехнікуму тому, що для цього необхідно створення 5 факультетів: стрільби, балістики, хімічний, механічний і електротехнічний, з яких перші 4 цілком самостійні і лише на електротехнічному факультеті можливі загальні предмети. Об'єднання артилерійської академії з інженерним Політехнікумом відірве її від артилерійських училищ і позбавить останніх наукового потенціалу академії. Структура підготовки в артилерійських училищах також дуже відрізняється від структури підготовки в юнацьких класах Політехнікуму, так як курс училища планується 3 річний і в ньому викладатиметься основний обсяг математичної підготовки. Тому трьох років навчання в артилерійській академії достатньо для отримання вищої освіти. Крім того поєднання цих двох навчальних закладів призведе до порушення структури загального управління і змусить підпорядкувати політехнікум безпосередньо начальнику Генерального штабу, при цьому керівництво навчальним процесом з боку інспекторів Головного інженерного та Головного артилерійського управління буде мінімальним і викличе непорозуміння між ними та Конференцією Політехнікуму. З викладеними в заяві думками погодились всі учасники пленарного засідання.

З питання об'єднання в одному вищому навчальному закладі вивчення артилерійської та інженерної спеціальностей зборами одногосно були прийняті наступні резолюції:

1. Збори визнали державну необхідність вищої технічної артилерійської освіти.

2. Приєднання вищої артилерійської школи (академії) до військово-інженерного Політехнікуму за родом і об'ємом спеціальних наук зборами визнано недоречним.

3. Централізація лабораторій у вигляді дослідних станцій в районі розташування декількох технічних навчальних закладів визнається бажаною як з метою економії, так і для досягнення різноманітності тих досліджень, з якими будуть стикатися слухачі [183, арк. 19].

Наступним питанням, яке вирішувалося на пленарному засіданні було включення до Військового Політехнікуму факультету підготовки фахівців інтендантського відомства. Учасники зборів погодились з необхідністю і можливістю заснування при Політехнікумі господарсько-технологічного факультету. При цьому відзначалось, що для підготовки цієї категорії старшин початкова підготовка в юнацьких класах не потрібна.

Для розгляду переліку необхідних предметів навчання та розробки навчальних планів збори постановили здійснити поділ комісії на дві секції: інженерну (факультети інженерний і військових сполучень) і механічну (факультети механічний та інтендантський).

Наступне пленарне засідання комісії відбулося 29 травня 1918 р. В повістку денну були включені питання обговорення і затвердження проекту Військового Політехнікуму, навчальних програм і планів, умов прийому юнаків та старшин, оплати праці професорського та викладацького складу.

Представниками інженерної секції було відмічено, що військово-інженерне управління не дало вказівок стосовно необхідної кількості спеціалістів інженерів, тому при розрахунку слухачів факультету взяті приблизні цифри, які при отриманні конкретних даних будуть змінені [183, арк. 13 зв.].

Дискутувалися питання термінів навчання в юнацьких та офіцерських класах, термін практичної підготовки у військах до поступлення в офіцерські класи, зміст програм, кількість дисциплін та ін. Збори одногolosно висловились за 3 річний курс в офіцерських класах і більшістю голосів проти двох за 2 річний курс юнкерських класів і не менше 2 років служби у відповідних технічних частинах до поступлення в офіцерські класи.

Важливим на наш погляд був розгляд проблеми щодо вибору мови викладання в Політехнікумі. Інспектор радіотелеграфних частин генерал-хорунжий В. Закржевський вказав на необхідність проведення занять і спілкування українською мовою, що є вимогою часу. Крім того, за його переконанням, випускники в своїй практичній діяльності у військах повинні впроваджувати мову у навчально-виховний процес. Проте, на жаль, члени комісії та учасники засідання цю думку не підтримали. У своїх виступах вони назвали низку причин (читання курсу в середніх навчальних закладах російською мовою, недостатній рівень знання української мови професорів та викладачів, низький стан розробленості військової та спеціальної термінології українською мовою і т. ін.), що не дають можливості негайного переходу на викладання українською мовою. В результаті було прийнято рішення здійснювати викладання дисциплін російською мовою до можливості введення української. Єдиним позитивним моментом у вирішенні цього питання було те, що за бажанням викладача і при умові достатньої підготовленості йому дозволялося проводити заняття українською мовою [183, арк. 16].

Учасники зібрання ухвалили розроблені комісією пропозиції стосовно оплати праці професорсько-викладацького складу (як постійного, так і тих, хто працюватиме за сумісництвом). За основу були взяті середні оклади викладачів цивільних навчальних закладів України, зокрема Київської Політехніки.

Результатом роботи комісії стали затверджені пленарними засіданнями пропозиції щодо організаційно-штатної структури Військового Політехнікуму, умов прийому юнаків та офіцерів, навчальних програм та планів, розрахунку кошторису утримання цього військового навчального закладу. 10 червня 1918 р. начальник Головного інженерного управління направив ці матеріали військовому міністру. У супровідній записці наголошувалося, що в теперішній час є можливість комплектувати інженерні і технічні частини української армії старшинами, що закінчили курси підготовки у російських спеціальних навчальних закладах. Проте подальший розвиток цих частин потребує негайно розпочати створення національних військово-навчальних закладів по

підготовці техніків та інженерів для війська. Крім того, рівень розвитку техніки вимагає зміни всієї системи підготовки цієї категорії старшин. Якщо в російській армії технічні навчальні заклади готували універсальних військових інженерів (Миколаївська інженерна академія та школа), то сьогодні необхідно навчати фахівців різних спеціальностей. Тому пропонується утворити військово-навчальний заклад нового типу – Військовий Політехнікум з різними факультетами та рівнями підготовки [183, арк. 1].

Розглянемо основні положення виробленого комісією проекту цього навчального закладу. Стосовно загальних принципів організації Військового Політехнікуму були зроблені наступні висновки:

1. Необхідний поділ політехнікуму на дві частини: юнацькі (юнкерські) класи, які будуть здійснювати підготовку старшин-техніків для стройових частин технічних військ української армії і офіцерські класи для підготовки інженерів різних військових спеціальностей.

2. Юнацькі класи, що даватимуть закінчену технічну підготовку старшинам, в той же час повинні бути підготовчими для прослуховування курсу в офіцерських класах (крім інтендантських, які не потребують підготовчих юнацьких класів). Враховуючи це, вони повинні бути об'єднані в одному навчальному закладі (Військовому Політехнікумі), командування яким буде здійснювати один начальник і мати загальну Раду для керівництва навчальним процесом.

3. Проходження курсу в юнацьких класах можливо обмежити двома роками, здійснюючи в перший рік загальну військову підготовку юнаків. На другому році навчання юнаків пропонується розділити за спеціальностями на 3 паралельні класи: інженерний, залізничний і автомобільно-прожекторний.

4. Проходження курсу в офіцерських класах, з огляду на це, можливо обмежити трьома роками і за характером необхідних спеціальностей необхідно розділити їх на 4 факультети: інженерно-будівельний, механічний, військових сполучень (експлуатаційний) і господарсько-технологічний (інтендантський). В свою чергу перші два факультети поділити: інженерно-будівельний – на військово-інженерне і залізнично-будівельне відділення, а механічний на 3 відділення: автомобільне, залізнично-механічне та електротехнічне. Згодом можливо буде відкрити і четверте відділення – авіаційне.

5. Для вказаних класів, факультетів і відділенням в секціях розроблені проекти навчальних планів.

6. Викладання, аж до можливості введення української мови, здійснювати російською.

7. Для отримання вищої артилерійської освіти повинен бути відкритий окремий навчальний заклад [183, арк. 7].

Відповідно до цієї структури Політехнікуму на перший рік навчання в юнацькі класи планувалося приймати 150 чоловік, які при переході в спеціальні класи розподілялися наступним чином: 75 в інженерний клас, 45 – залізничний і 30 – автомобільно-прожекторний. На перший курс по конкурсу атестатів повинні були прийматися юнаки, які закінчили середній навчальний заклад. Розподіл по спеціальним класам здійснювався за рейтингом оцінок, отриманих

по закінченню загальних класів.

Після закінчення юнацьких класів молоді старшини повинні бути направлені для проходження подальшої служби у спеціальні частини (період практичної підготовки у військах) на строк не менше двох років. Після закінчення цього терміну та при наявності відповідної атестації бажаючі з числа старшин – випускників юнацьких класів Політехнікуму складають іспити з математики та фізики і по конкурсу балів приймаються на наступні відділення офіцерських класів за наступною схемою:

- ті, які закінчили інженерний клас – на військово-інженерне та електротехнічне відділення;
- ті, які закінчили залізничний клас – на залізнично-будівельне, залізнично-механічне відділення та факультет військових сполучень;
- ті, які закінчили автомобільно-прожекторний клас – на автомобільне та електротехнічне відділення.

Для вступу до офіцерських класів трьох факультетів (інженерно-будівельного, механічного, військових сполучень) старшини, які не закінчували юнацьких класів Політехнікуму, повинні були прослужити у відповідній частині технічних військ не менше двох років і скласти за курс відповідного спеціального класу.

На господарсько-технологічний факультет пропонувалося приймати за результатами конкурсних іспитів з математики, фізики і однієї з іноземних мов (німецької чи англійської) старшин всіх родів військ, які мали відповідну атестацію і прослужили у військах не менше трьох років.

Загальна кількість слухачів на всіх факультетах повинна була становити 300 чоловік (по 100 старшин на кожний рік навчання). По відділенням вони розподілялися наступним чином: військово-інженерне – 15, залізнично-будівельне, залізнично-механічне, автомобільне – по 10 на кожне, електротехнічне – 20 (приймаючи до уваги, що військовими інженерами електриками будуть комплектуватися всі радіотелеграфні частини), на факультет військових сполучень – 10, на господарсько-технологічний факультет – 25 [183, арк. 8].

У випадку, коли в наступні за прийомом роки слухачі будуть відраховуватися з Політехнікуму, наступний прийом може бути відповідно збільшений при умові, що загальна кількість слухачів не буде перевищувати 300 чоловік. Приймаючи до уваги те, що щорічний випуск з юнацьких класів буде 150 чоловік, а до офіцерських класів на три факультети (крім господарсько-технологічного) прийматимуться 75 чоловік, можливість отримати вищу освіту за своєю спеціальністю будуть мати мінімум половина випускників юнкерських класів. За розрахунками комісії ця кількість фахівців повинна була задовольнити потребу української армії у військових інженерах.

На перші чотири роки (2 роки – навчання в юнацьких класах і 2 роки – служба у військах), як тимчасовий захід до можливості комплектування першими випускниками юнацьких класів, набір в офіцерські класи пропонувалося проводити на пільгових умовах, а саме: здійснювати прийом по конкурсному іспиту з математики і фізики всіх старшин, які прослужили у

відповідних спеціальних частинах не менше двох років і мають закінчену середню освіту. Осіб, які закінчили прискорений курс старшинських шкіл або курсів (залізничних автомобільних і електротехнічних) і перебувають на дійсній військовій службі – приймати без попередньої вислуги двох років у військах при умові, що вони мають закінчену вищу освіту. Без іспитів приймаються особи, які були до війни слухачами Миколаївської інженерної академії (на факультети інженерний, механічний ті військових сполучень) та Іntenдантської академії (на господарсько-технологічний факультет), але через війну не закінчили курсу навчання [183, арк. 8 зв.].

В період навчання в Політехнікумі в юнкерських класах, юнаки знаходяться на повному державному забезпеченні, а слухачі старшинських класів отримуватимуть належну їм платню. Після закінчення повного курсу Політехнікуму старшини отримують звання інженера відповідної військової спеціальності і направляються на відповідні посади у війська. Термін обов'язкової дійсної служби в армії за навчання в юнацьких класах – 3 роки (по 1,5 року за рік навчання), в офіцерських класах – 6 років (по 2 роки за рік навчання).

Враховуючи те, що в даний час немає можливості у стислі терміни створити власні лабораторії, дослідні станції та майстерні, комісія пропонувала звернутися до керівництва цивільних вищих навчальних закладів з проханням дозволити тимчасово користуватися їхньою навчально-матеріальною базою.

В додатках до проекту були розроблені загальна та адміністративна схеми Військового Політехнікуму, штат постійного складу з розрахунками кошторису утримання, навчальні програми юнацьких та офіцерських класів.

З матеріалами проекту Військового Політехнікуму був ознайомлений П. Скоропадський. Це свідчить про те, що військово-політичне керівництво Української Держави і особисто Гетьман приділяли велику увагу питанням будівництва збройних сил взагалі і проблемам військової освіти зокрема. В резолюції П. Скоропадський наголосив на необхідності проходження юнаками служби у військах на протязі шести місяців до вступу в юнацькі класи Політехнікуму, збільшення терміну служби в спеціальних частинах перед вступом в офіцерські класи до трьох-чотирьох років, широкого застосування фільтрації (відбору) як при переході з одного класу в інший (в юнацьких і офіцерських класах) так і при випуску з Військового Політехнікуму, для чого проводити збільшений набір юнаків і старшин [172, арк. 20].

На наш погляд робота комісії була ефективною. Важливим є те, що до розробки проектів і планів було залучено велику кількість як військових, так і цивільних фахівців різних відомств. Рішення обговорювалися і затверджувалися колегіально, з урахуванням різних поглядів і думок. Це дало можливість у стислі терміни і ретельно розробити проект створення Військового Політехнікуму. При належній роботі по втіленню в життя цих планів та при умові достатнього фінансування та матеріально-технічного забезпечення проекту була можливість розпочати навчання у Військовому Політехнікумі вже з осені 1918 р.

З початком роботи “Комісії по утворенню постійних військових шкіл та академій” [175, арк. 1], туди був направлений на розгляд і проект Військового Політехнікуму. Безпосередньо питаннями організації підготовки інженерних кадрів займалися члени підсекції по інженерному політехнікуму секції по вищим військово-навчальним закладам під керівництвом військового інженера, колишнього професора інженерної академії, генерал-хорунжого В.

Полянського [184, арк. 4]. Ознайомившись з матеріалами проекту, В.

Полянський в цілому погодився з його основними положеннями і запропонував розпочати навчання вже з 1 вересня 1918 р., розмістивши юнацькі класи у приміщеннях колишнього Олексіївського інженерного училища, а офіцерські – на базі Залізничної старшинської школи (тимчасово, до можливості об’єднання всього Політехнікуму на єдиній території інженерного училища). Проект був направлений в підсекцію комісії для доопрацювання і активізації роботи щодо організації цього навчального закладу [183, арк. 3].

Включення до складу підсекції по інженерному політехнікуму фахівців, які приймали безпосередню участь в розробці проекту Військового Політехнікуму комісією Залізничної старшинської школи, дало змогу вже до середини серпня 1918 р. відпрацювати повний комплект необхідних документів. На пленарному засіданні “Комісії по утворенню постійних військових шкіл та академій” було затверджене “Положення про Військово-інженерний Політехнікум” [174, арк. 6].

В цілому його зміст відповідає проекту Військового Політехнікуму. Проте були внесені суттєві зміни і доповнення. В першу чергу визначено призначення Політехнікуму: підготовка для армії старшин-техніків і військових інженерів різних спеціальностей для заміщення в інженерно-технічних військах і закладах військового відомства тих посад, які вимагають спеціальної і вищої технічної освіти. Організаційно до складу Політехнікуму повинні були входити: 1) юнацька інженерна школа; 2) старшинські класи (факультети).

Юнацька інженерна школа мала метою підготовку майбутніх старшин в обсязі, необхідному для заміщення посад молодших (взводних) командирів (начальників) в технічних частинах (підрозділах), і поділялася на відділення: а) саперно-понтонне, б) залізничне, в) автомобільне, г) аеротехнічне, д) електротехнічне. Склад і устрій школи визначалися окремим Положенням і штатами. Розподіл юнаків по відділенням повинен був здійснюватися в залежності від потреби в посадах молодших старшин (за поданням інспектора технічних частин) і наявності вакансій. Начальник юнацької інженерної школи самостійно здійснюючи управління життєдіяльністю школи, вихованням та стройовою (загальновійськовою) підготовкою юнаків, в загальному порядку служби та у навчально-освітньому відношенні підпорядковувався начальнику Політехнікуму, якому надавалися права начальника окремої дивізії [181, арк. 2].

Офіцерські класи призначалися для підготовки старшин-інженерів з вищою освітою за різними галузями військової техніки та старшин інтендантського відомства. За клопотанням Геодезичного управління при

Політехнікумі передбачалося створення геодезичного відділу.

Склад факультетів залишався той же, що передбачався проектом комісії Залізничної старшинської школи (господарсько-технологічний факультет отримав назву військово-господарський). Враховуючи необхідність підготовки авіаційних спеціалістів до складу механічного факультету було включено аеротехнічне відділення на 10 слухачів. Відповідно загальна кількість слухачів офіцерських класів збільшувалась до 330 чоловік [181, арк. 3].

Терміни навчання в юнацькій школі та служби старшин у військах до вступу на офіцерські факультети Політехнікуму збільшувалися до трьох років. Тому пільгові умови прийому передбачалися на протязі 6 років. На цей період програми приймальних іспитів повинні були розроблятися Конференцією Політехнікуму і ґрунтуватися на програмах вступних іспитів Миколаївської інженерної академії. Без вступних іспитів, крім осіб, зазначених у попередньому проекті, приймалися також старшини, які здали заліки з предметів вищих цивільних технічних закладів та прослужили у військах не менше двох років.

Навчання в Політехнікумі повинно було проводитися за курсовою системою, а оцінка знань здійснюватися за п'ятибальною системою. Після успішного закінчення повного курсу Військово-інженерного Політехнікуму старшини отримували спеціальні звання: “військовий інженер” (ті, що закінчили інженерний, механічний та факультет військових сполучень) або “інженер військового господарства” (після закінчення військово-господарського факультету). Випускники повинні були призначатися на посади у технічні частини і заклади військового відомства, які потребують відповідної спеціальної вищої технічної освіти. При відсутності вакансій вони направлялися у свої частини, але зберігали право першочергового призначення на ці посади. Порядок призначення на посади, терміни обов'язкової вислуги у військах за навчання визначалися порядком проходження служби старшинами інженерного та інтендантського відомств [181, арк. 4 зв.]. Навчання планувалося розпочати з 1 жовтня 1918 р.

Паралельно з відпрацюванням “Положення про Військово-інженерний Політехнікум” секцією по вищим військово-навчальним закладам розроблялося положення про “Державну військову академію”. Положення передбачало, що академія повинна була стати навчальним закладом, в якому вищу військову будуть здобувати старшини всіх родів військ. 23 серпня 1918 р. на пленарному засіданні “Комісії по утворенню постійних військових шкіл і академій” була затверджена “Постанова про вищі військово-технічні навчальні заклади” [187, арк. 5]. Згідно цієї постанови до складу Державної військової академії організаційно входить науково-технічний відділ, який здійснюватиме управління процесом підготовки інженерних кадрів. Відділ мав стати науково-технічним закладом, який поєднуватиме Військово-інженерний Політехнікум, Артилерійський Політехнікум і Центральні військові лабораторії при загальному господарському управлінні. Така структура надавала можливість значно зменшити управлінський апарат кожного з Політехнікумів, більш повно і якісно обладнати їх навчально-матеріальну базу у вигляді спільних

лабораторій. При відділі утворювалась Вища науково-технічна рада, яка повинна була стати вищою військовою науково-технічною організацією Української Держави [187, арк. 1].

Була розроблена загальна схема постійного штату науково-технічного відділу, в якій визначена детальна структура управління відділу, двох Політехнікумів, Центральної лабораторії та господарського управління [187, арк. 2]. Необхідно зазначити, що виконавцями цього документу була допущена помилка: науково-технічний відділ Державної військової академії на схемі зазначений як Державна воєнно-технічна академія.

В постанові наголошувалось на необхідності у стислі терміни, до розробки і затвердження постійних штатів і положень, створити організаційні управління закладів, що входять до складу науково-технічного відділу, на які спільно з відповідними секціями “Комісії по утворенню постійних військових шкіл і академії” і покладається завдання по розробці необхідного комплексу документів. За Політехнікумами і лабораторіями закріплювалися приміщення колишнього Олексіївського інженерного училища та приміщення колишнього Миколаївського артилерійського училища (при умові повернення його в склад військового відомства).

До положення додавалися наступні документи, розроблені секцією по вищим військово-навчальним закладам: “Проект тимчасового положення про організаційні управління Інженерного і Артилерійського Політехнікумів” [187, арк. 6-6 зв.], “Проект тимчасового положення про організаційне управління об’єднаними військовими Політехнікумами і Центральними лабораторіями військового відомства” [187, арк. 7], “Проект положення про організаційне управління Військово-інженерного Політехнікуму” [174, арк. 10], “Проект тимчасового положення про організаційне управління лабораторіями військового відомства” [187, арк. 8], “Проект штату організаційного управління Військово-інженерного Політехнікуму” [174, арк. 10 зв.-11], “Кошторис утримання організаційного управління Військово-інженерного Політехнікуму” [ЦДАВО 174, арк. 11 зв.], “Проект штату Господарського управління при об’єднаних Політехнікумах і Центральних лабораторіях” [187, арк. 10.]. Враховуючи обсяг роботи, яку необхідно виконати для створення всієї структури військово-технічних закладів, початок навчань був спланований уже на 1 листопада 1918 р.

Виходячи з необхідності негайних практичних заходів по підготовці старшин для технічних частин і підрозділів, 2 вересня 1918 р. до канцелярії військового міністра були направлені пропозиції “Комісії по утворенню постійних військових шкіл і академії” стосовно реорганізації Залізничної школи старшин [175, арк. 63]. Передбачалося створення при школі електротехнічного та автомобільного класів. Аналіз архівних матеріалів свідчить про те, що в основному ці документи були відпрацьовані ще влітку 1918 р. (доповідь начальника Головного інженерного управління на ім’я військового міністра про тимчасовий штат Залізничної школи старшин і пояснювальною запискою до нього від 10 червня 1918 р. № 1832; рапорт голови секції по вищим військово-навчальним закладам на ім’я 2-го товариша

військового міністра про відкриття при Залізничній школі тимчасових однорічних паралельних класів від 27 липня 1918 р. № 201 та ін.) [175, арк. 64].

Разом з тим, реальних практичних заходів щодо створення системи технічних військово-навчальних закладів протягом літа-осені 1918 р. здійснено не було. На нашу думку це пояснюється значним збільшенням термінів діяльності „Комісії по утворенню постійних військових шкіл і академій”, яка згідно наказу повинна була існувати протягом двох місяців (з 25 червня по 25 серпня), а фактично закінчила роботу 1 листопада 1918 р. 14 жовтня 1918 р. комплект документів стосовно організації військово-технічної освіти був направлений до канцелярії Ради військового міністра. У “Пояснювальній записці до тимчасового положення і організаційного штату Військово-інженерного Політехнікуму” генерал-хорунжий В. Полянський наголошує на необхідності негайного комплектування хоча б невеликого кадру організаційного управління політехнікуму в кількості 6 чоловік, які будуть проводити підготовчу роботу, пов’язану з діяльністю Інженерної юнацької школи та Залізничної школи старшин. Остання в перспективі повинна була влитися до складу Військово-інженерного Політехнікуму [174, арк. 9]. В “Додаткових тезах секції по вищих військово-навчальних закладах щодо питання про вищу технічну освіту” вказувалося, що Політехнікуми необхідно відкрити не пізніше 1 січня 1919 р., а організація роботи лабораторій повинна здійснюватися поступово, в залежності від потреби [186, арк. 11].

Лише 13 листопада 1918 р. ці документи, затверджені військовим міністром, направлені начальникові Генерального штабу для ознайомлення і практичного виконання [174, арк. 5].

На пропозицію підсекції під головуванням полковника В. Гнучева і секції під головуванням генерального хорунжого професора О. Полянського планувалося створення окремого артилерійського Політехнікуму. В його юнацьких класах майбутні хорунжі-артилеристи мали здобувати середню спеціальну освіту, а в старшинських класах на факультетах – вищу спеціальну освіту артилерійського профілю [182, арк. 6, 6 зв., 12].

Отже, аналіз архівних матеріалів дозволяє зробити висновок, що розроблені досвідченими фахівцями “Комісії по утворенню постійних військових шкіл і академій України” та її секцій у повному обсязі, з урахуванням останніх досягнень європейської та світової військово-наукової думки, досвіду I світової війни та бойових дій на території України в 1917-1918 рр., всі комплекти документів надавали можливість створити в Українській Державі єдину систему освітньої, професійної підготовки та виховання старшинського складу для збройних сил. Крім організаційних проектів, були ретельно відпрацьовані навчальні програми для військових шкіл різних типів та програми перепідготовки старшин воєнного часу, випускників прискорених курсів шкіл прапорщиків колишньої російської армії. Важливою складовою розроблених програм та проектів було питання щодо національно-патріотичного виховання у військових навчальних закладах. Це підтверджується і тим фактом, що захопивши документи Головної шкільної управи, поляки широко використали їх при організації своєї системи військової освіти (зокрема матеріали “Комісії по утворенню постійних військових шкіл та

академії України”). Але, на думку сучасника “прийнявши для свого воєнного шкільництва організаційну структуру українську, поляки заповнили її польським людським матеріалом, до неї цілком невідповідним. Разом з іншим це також відіграло свою роль в загальному розкладі польського суспільства й державності й помстилося на поляках у 1939 році” [41, с. 19].

19 грудня 1918 р. Директорія УНР урочисто вступає до Києва. З цього часу починається розбудова Української Народної Республіки часів Директорії, і відповідно – її збройних сил. Продовжується діяльність і по створенню системи підготовки старшин.

Починаючи повстання, Директорія не мала чітких планів у сфері військового будівництва. Численні повстанські загони, які склали збройні сили Директорії, не являли собою надійного дисциплінованого війська, очолювались здебільшого самозваними отаманами. Тому з перших днів після захоплення влади Головний Отаман військ УНР С. Петлюра особливу увагу приділив заходам по навчанню командного складу армії.

В основу підготовки військових кадрів були покладені нормативно-законодавчі та практичні напрацювання військових та державних фахівців попередніх урядів. Конкретними питаннями військової освіти в УНР займалася Головна Шкільна Управа Генерального штабу Директорії. Аналізуючи її діяльність, можна зробити висновок, що поступово відбувався перехід від намагання створити бажану за масштабами систему військових навчальних закладів до спроб впровадити систему, яка б відповідала реальним можливостям. Так, не маючи змоги навчати фахівців у власній військовій академії, проводяться заходи для надання можливості офіцерам отримати вищу військову освіту за кордоном, щоб згодом вони могли самі навчати українських старшин.

Відразу ж після повалення гетьманського режиму в Головній Шкільній Управі була проведена реорганізація. Спочатку, за відсутністю генерала Т. Протазанова, до виконання обов’язків начальника ГШУ вступив його заступник генерал О. Полянський (наказ Військової Офіції УНР від 14 грудня 1918 р., Ч. 1) [202, арк. 71]. Але вже 17 грудня 1918 р. за наказом Комісара Військового Міністерства Ч. 556 до тимчасового виконання обов’язків начальника ГШУ вступив генерал О. Астаф’єв [202, арк. 75].

Згідно наказу Військовій УНР від 18 грудня 1918 р. Ч. 17 [202, арк. 81] заступник начальника ГШУ і начальник загального відділу ГШУ генерал-хорунжий О. Полянський був звільнений зі служби і на його місце було призначено хорунжого А. Чернявського [201, арк. 12].

В цей же час за відсутністю начальника 2-ої Київської спільної юнацької школи генерал-хорунжого Максимова на посаду тимчасово виконуючого обов’язки начальника школи вступив помічник начальника школи полковник В. Петрів (наказ начальника ГШУ від 17 грудня 1918 р., Ч. 213, § 2) [202, арк. 15].

Нарешті, згідно Наказу Війську УНР від 23 грудня 1918 р., Ч. 1, генерал О. Астаф’єв був призначений начальником ГШУ. На цій посаді О. Астаф’єв був до 21 січня 1919 р. [202, арк. 16.].

29 грудня 1918 р. на засіданні Ради міністрів УНР була заслухана доповідь Військового міністра про утворення інструкторських старшинських і підстаршинських шкіл, навчальних команд, товариств просвіт та бюро лекторів-інструкторів і затверджені основні її положення. Також було запропоновано подати в Раду міністрів законопроект про скасування кадетських корпусів і про перетворення їх на школи звичайного загальнодержавного типу з метою навчання в них дітей громадян, які загинули в боротьбі за УНР [154, арк. 19 зв.].

Стосовно підготовки молодшого командного складу армії Головна Шкільна Управа в першу чергу починає втілювати в життя проект Спільної юнацької школи, детально розроблений “Комісією по утворенню постійних військових шкіл і академій України”. Відмітимо, що далеко не все, що було сплановано “Комісією”, здійснилось реально. Навпаки, більша частина запланованого залишилася лише на папері.

Були і помилки як в організації армії взагалі, так і в організації підготовки військових кадрів зокрема. Вони виникали в першу чергу через відсутність єдності в поглядах на державне та військове будівництво у керівників Директорії, політичним протиборством між Головою Директорії УНР В.

Винниченком і Головним Отаманом військ Директорії С. Петлюрою. Перший продовжував відстоювати ті ж самі принципи, яких дотримувався, перебуваючи на посаді голови Генерального Секретаріату, натомість С. Петлюра все більше наближався до думки, що збройні сили повинні бути кадровими, регулярними і постійними. “Для деяких тогочасних діячів українське військо, що само, без жодного примусу стало на захист Української держави, було незрозумілою силою. Вони боялися війська. Всюди їм марилося “офіцерня” й контрреволюція. Голова Директорії В. Винниченко, щоб позбавитись цієї офіцерні, запропонував організувати старшинські школи, до яких приймати лише соціально і політично свідомих робітників і селян. А до випуску з цих шкіл офіцерів призначати з унтер-офіцерів”[85]. Як і за доби Центральної Ради Директорія залишила поза державотворчим процесом так звані “нетрудові” буржуазні елементи суспільства. В результаті УНР втратила численних фахівців у всіх сферах суспільного, економічного і військового життя.

Аналіз наявної історіографії та джерельної бази свідчить про те, що дефіцит старшинських кадрів був однією з причин поразок армії УНР протягом зими-весни 1919 р.

Особливістю організації військової освіти доби Директорії були важкі воєнно-політичні обставини, постійні бої на фронтах, в яких юнацькі школи приймали активну участь поряд з регулярними частинами.

Вже 27 грудня 1918 р. навчальний відділ Генерального штабу розробив систему підготовки молодшого командного складу, для чого планувалось відкрити центральні школи, а у військах – корпусні підстаршинські школи [194, арк. 36]. 4 січня 1919 р. ці пропозиції були передані на затвердження військовому міністру. Передбачалося відкрити такі навчальні заклади: Центральну інструкторську школу старшин у Києві з терміном навчання 2 місяці (для старшин і підстаршин, які займали старшинські посади); юнацькі школи з терміном навчання 4 місяці, куди направлялися молоді юнаки та

козаки з освітою не нижче 4-х класів гімназії та вищих початкових шкіл; при військових частинах – корпусні підстаршинські школи з терміном навчання 2 місяці, в яких навчалися б підстаршини та найкращі козаки. Ця програма була ухвалена на засіданні Ради міністрів 5 січня 1919 р. [153, арк. 17].

17 січня 1919 р. газета “Українська Ставка” опублікувала прийнятий Директорією “Закон про достроковий призов старшин”, в якому повідомлялось, про достроковий призов молоді для укомплектування старшинського складу армії, в зв’язку з чим незабаром мають відкритись юнацькі військові школи всіх родів військ, з прискореним курсом навчання. В ці школи планувалось набирати всіх бажаючих молодих людей і козаків, які були б громадянами Української Народної Республіки, не молодше 20-ти й не старше 30-ти років, з певним рівнем освіти [41, с. 18].

20 січня 1919 р. український уряд приймає “Закон про створення шкіл для підготовки командного складу армії та культурно-просвітну роботу в військових частинах” [152, арк. 1–1 зв.]. Згідно з цим законом планувалось утворити пішу інструкторську школу старшин на 800 учнів, 4 піші юнацькі школи, гарматну юнацьку школу на 600 юнаків з інструкторсько-старшинським відділом на 200 старшин, Єлисаветградську кінну юнацьку школу на 200 юнаків з інструкторсько-старшинським відділом на 125 старшин, інженерну юнацьку школу на 300 юнаків з інструкторсько-старшинським відділом на 150 старшин. Крім того наказувалось заснувати в окремих військових частинах “Товариств Просвіти”, для керування їх працею утворити “Бюро лекторів-інструкторів” ГШУ Військового Міністерства, на що відпустити в розпорядження Військового Міністерства аванс 200000 крб. з військового фонду.

Наприкінці січня 1919 р. уряд Директорії під тиском російських більшовицьких військ був змушений евакуюватися з Києва. 5 лютого 1919 р. війська УНР разом з новоствореними військовими школами також залишають столицю. Директорія втратила значну територію і контролювала лише невелику частку Правобережної України. Тому весь процес підготовки старшинських кадрів в цей період відбувався на Правобережній Україні (м. Житомир, Кам’янець-Подільський). Головна шкільна управа, разом з іншими військовими закладами та установами була евакуйована до Кам’янця-Подільського, де незважаючи на край несприятливі умови, продовжувала свою роботу. В першу чергу ГШУ поставила за мету відпрацювання основних дидактичних положень по підготовці молодших старшин, враховуючи обставини, в яких опинилася армія. Вже у період з 6 лютого по 4 березня 1919 р. нею були розроблені: “Інструкція по учебно-муштровій підготовці і вихованню в піших юнацьких школах” з додатком до неї обрахунку скороченого 4-х місячного курсу юнацьких шкіл [195, арк. 75] та “Програма військової гігієни для військових юнацьких та інструкторських шкіл” [195, арк. 70]. “Інструкція” визначала:

“1). Завдання шкіл – в найкоротший час (4 місяці) підготувати майбутніх старшин Української Армії для чого треба:

а) дати юнакам самі необхідні практичні військові знання потрібні для виконання обов’язків, які покладає на старшину командування чотою або

сотнею в бою.

б) виховати національну свідомість і піднести національну гордість.

в) освітити їх в соціальному відношенні, аби майбутні старшини могли свідомо ставитись до сучасних пекучих соціальних питань.

2). Для виконання вищезгаданих завдань в школах викладаються тільки самі потрібні предмети і з кожного предмету треба взяти тільки те, що потрібно для здійснення вищезгаданих завдань.

Класові і муштрове навчання проводяться згідно додаємої відомости.

3). При викладанні, особливо військових предметів, треба мати на увазі надзвичайно короткий час, одведений для підготовки майбутніх старшин, а тому треба мати на увазі ті практичні завдання, які зазначені в § 1 цієї інструкції, і відкидати все зайве.

Треба мати на увазі, що школа повинна підготувати ремісників військової справи, діяльність яких обмежується чотою і сотнею, але вони добре повинні знати все, що їм прийдеться робити при командуванні чотою або сотнею, причому ці знання повинні бути доведені до ступеня „автоматичності”.

Тому метод навчання, особливо по військових предметах, повинен бути виключно практичний, менш теорії і якомога більше показу і практики.

4). Рахуючись з невисоким загальним розвитком більшості учнів, викладачі повинні вживати всіх заходів до втлумачення їм того, що викладають.

Тому ні в яким разі викладачі не можуть обмежуватись читанням лекцій, а прочитавши маленький відділ, окремими запитаннями прочитане пояснити і втлумачити його в голови учнів і тільки переконавшись в тому, що всі зрозуміли прочитане, переходити до подальшого. Взагалі викладач повинен як змога ближче стати до своєї аудиторії, а не уявляти собою професора, який тільки читає, а хто хоче слухає і як захоче розуміє.

5). Муштрове навчання (тактичне) повинно проводитись в тісному зв'язку з викладанням тактики, а саме: муштровий склад обов'язково повинен бути на лекціях по тактиці, а викладачів тактики треба притягати до тактичних муштрових вправ в полі.

6). Топографія повинна викладатись в тісному зв'язку з тактикою, для чого обидві дисципліни викладає один викладач.

Перші години тактики повинні бути присвячені топографії з таким обрахунком, щоб, коли розпочнеться викладання тактики, то учні вміли би рисувати звітні картки. При викладанні тактики на всіх лекціях і вправах в полі учні обов'язково повинні малювати на папері розміщення сотні і чети в найбільш характерні моменти.

Від цих карток-схем вимагати тільки ясності і правильності, щоб кожний начальник, в руки якого попаде схема, міг легко зрозуміти де і як частина займає позицію, де перед нього ворог, де сусіди і т.п.

Швидке складання таких карток і є кінцева мета, яку повинно переслідувати викладання топографії.

Друга мета викладання топографії – навчити учнів добре розуміти читати топографічні мапи і вміти поводитись з ними в полі.

7). Муштрове навчання повинно мати головною метою створення Начальників, а тому повинно полягати головнішим чином не у вправах, якими готується муштрова частина, а учні беруть в них участь тільки як козаки, а в індивідуальній підготовці кожного учня до виконання в строю обов'язків інструктора і начальника.

Тому на муштрових вправах спочатку треба звернути увагу і присвятити деякий час на поодинокі навчання учнів, щоб надати їм належний військовий вигляд, а далі на вправах знайомити учнів з строями чоти і сотні, не дбаючи про чистоту і чіткість шиккування, через що строй учнів не буде такий гарний як подобає добрій муштровій частині, але учні повинні бути при звичаєні до виконання своїх обов'язків як начальники і інструктори.

8). Викладання і муштрове навчання проводити на українській мові.

9). Склад класних відділів мати не більше як в 30 учнів.

10). Перевірка опанування учнями викладеного і додаткові пояснення проводяться через репетиції.

11). Склад репетиційних відділів 10-15 учнів, тривалість репетиції не більше 3 годин.

12). Репетиції призначаються не більше 2 разів на тиждень в години, окрім покладених на класове і муштрове навчання.

13). Оцінка знання робиться нотатками по п'ятибальній системі.

14). Іспити по предметах класного навчання не провадяться, а середня з нотаток по репетиціях і буде остаточною.

15). Тим, хто одержав по репетиціях незадовільні оцінки, дозволяється їх виправляти не більш одного разу.

16). По скінченні курсу робиться тільки іспит по муштровій підготовці і підготовка оцінюється так: незадовільно, середньо, добре. Ті, що одержали "незадовільно" не можуть лічитися скінчившими школу.

17). Скінчившими школу лічаться ті, що на всіх репетиціях по всіх предметах мають задовільні оцінки (не менш „3”).

Педагогічній Шкільній Раді надається право визнати скінчившими школу тих учнів, які будуть мати зі всіх репетицій по всіх предметах не більш 1-ї незадовільної оцінки.

18). Виховання учнів повинно провадитись в напрямі піднесення національної гордості, розвинення любові до батьківщини, до військового довгу і честі, до ладу і добровихованості

Поруч з тим повинно стояти розвинення прямого і чесного характеру самосвідомості, певності в собі, ініціативи, дужої волі і завзятості, любові до козаків, лицарства і доброго товариства.

19). Розвинення зазначених в попередньому артикулі прикмет повинно заснуватись на створенні відповідних обставин, допомагаючи цьому: на всьому укладі внутрішнього життя, прикладі з боку виховуючого складу школи і постанови справи навчання.

20). Учні, помічені як непевні з боку морального, звільняються зі школи” [195, арк. 68–69].

Складну ситуацію, що склалася з командирськими кадрами, розуміли не лише в Генеральному штабі. Командування окремих військових частин, бажаючи заповнити вакансії у своїх підрозділах, вживало заходів по підготовці старшин безпосередньо у підпорядкованих їм частинах [194, арк. 39]. 23 лютого 1919 р. на засіданні Кабінету народних міністрів УНР (Ч. 57) була заслухана доповідь військового міністра і ухвалений проект постанови про затвердження штатів старшинської школи при 2-му Подільському корпусі та про відпуск в розпорядження військового міністерства з коштів Державної скарбниці на утримання цієї школи на кожних 4 місяці з 24 січня 1919 р. 200 тис. гривень [154, арк. 99].

З метою проведення виховної та просвітницької роботи у військових частинах за розпорядженням начальника Головного управління Генерального штабу від 23 березня 1919 р., Ч. 2225 були створені військово-вчительські курси. [195, арк. 92]. Згідно припису начальника Головної шкільної управи від 24 березня 1919 року Ч. 1288 курси були розміщені в м. Кам'янці-Подільському на базі Чугуївської пішої юнацької школи [195, арк. 97].

Культурно-освітньою управою Головного управління Генерального штабу було розроблено “Положення про військово-вчительські курси та їх головне завдання”. В ньому зазначалось, що курси створюються з метою підготовки старшин-учителів до національно-освітньої діяльності у військових частинах, до проведення ними роботи по вихованню у козаків національної свідомості і патріотизму за єдиним планом і програмами. Крім того старшини – випускники курсів повинні були допомагати впровадженню у військах команд, термінів та основних статутів українською мовою. Умови прийому старшин були наступні: “На курси зараховуються старшини-вчителі виключно українського походження, цілком певні з національного боку, яким може бути доручена надзвичайно відповідальна праця – виховання національно-свідомих козаків, переконаних в необхідності провадження боротьби за волю України” [195, арк. 90].

У травні-червні 1919 р. почалась стабілізація на фронті, що дозволило активізувати діяльність військових навчальних закладів та продовжити роботу щодо планування і розробки штатів майбутніх військових шкіл. Потреба у старшинах була завжди велика, а напередодні нового наступу українських військ на Київ ще посилилась. Головною проблемою залишався брак науковців-фахівців та матеріальної бази.

Враховуючи ситуацію, начальник Головного Управління Генерального Штабу отаман О. Шайбле 4 липня 1919 р. оголосив проект спільної юнацької школи. Згідно його доповіді військовому міністрові пропонувалося негайно зосередити всі військові школи у м. Кам'янець-Подільський [167, арк. 55-65].

Наказом від 5 серпня 1919 р. затверджено штат і положення про старшинську стрілецьку школу, яка мала готувати старшин середнього рівня (командирів сотень та куренів). Курс навчання був розрахований на 4 місяці. Методи навчання базувались на теоретичній і практичній підготовці старшин.

В положенні наголошувалося, що окрім вивчення військових дисциплін, важливе місце в навчальному процесі відводилося розвиткові національної

свідомості старшин, бо свідома боротьба значно посилювала боєздатність військових частин [167, арк. 37-40]. Це була перша спроба підняти теоретичний і практичний рівень навчання старшин, що свідчило про розуміння важливості підготовки старшинських кадрів для піднесення загальної боєздатності військ.

У вересні 1919 р. до Генштабу надійшли пропозиції від начальника організаційного відділу ГШУ про принципи будівництва юнацьких шкіл мирного часу. В основу системи підготовки старшин всіх родів військ була покладена ідея єдності загальновійськової освіти і виховання, що мала стати міцним ґрунтом для фахової освіти і становили головне завдання першого ступеня підготовки старшинського складу.

Юнацькі школи мали будуватися на таких дидактичних засадах: навчальні програми мусять бути обмежені обсягом знань, які необхідні на перших кроках старшинської діяльності, але підготовка повинна бути настільки досконалою, щоб старшина був одночасно добрим інструктором з усіх галузей військового навчання і відповідно командиром, здатним до виконання всіх можливих бойових завдань. Курс навчання визначався 1 – 1,5 роками. Метод навчання, головним чином, практичний [192, арк. 102].

Одночасно було розроблено положення про курси навчання старшин штабної служби. На ці курси покладалося завдання – в обмежений термін якісно підготувати старшин для праці в польових штабах, на молодших посадах в Генеральному штабі і виховати їх в національно-державному дусі. Термін навчання – 8 місяців. Основний метод навчання – практичне ознайомлення з основами штабної служби, головним чином, військових штабів і в Генеральному штабі УНР, а також слухання лекцій [192, арк. 182].

Але висунуті ідеї та відпрацьовані концепції організації системи військової освіти практично залишились на папері. Складна воєнно-політична ситуація, постійні бойові дії на декілька фронтів, катастрофічний брак старшинських кадрів змусили військове керівництво УНР приймати невідкладні заходи по реорганізації існуючих військових навчальних закладів. Було прийняте рішення про об'єднання усіх юнацьких шкіл в одну військову школу.

Для цього 8 вересня 1919 р. був підписаний наказ по Головній шкільній управі Генерального штабу, Ч. 150, в якому вимагалося скасувати всі існуючі юнацькі військові школи, створити Спільну військову школу за поданим штатом, поповнити її молодими людьми призовного віку та освітою не нижче 4 класів; усе майно та персональний склад шкіл, що ліквідуються, передати до Спільної військової школи [194, арк. 180]. 24 жовтня 1919 р. Головний Отаман своїм наказом затвердив штати викладачів цієї школи. Передбачалось збільшення кінного та гарматного відділів [167, арк. 67].

Нова система підготовки стала більш централізованою, що в свою чергу мало сприяти повнішому використанню матеріальної бази і педагогічних кадрів. Доречним було збільшення майже вдвічі кількості учнів пішого відділу, що відповідало реальним потребам армії. Разом з тим втрачалися особливості підготовки старшин щодо потреб відповідного роду військ.

Виходячи з необхідності негайної підготовки старшин вищої ланки військового управління військовим міністерством плануються відповідні заходи і розробляються нормативні документи. 7 листопада 1919 р. Голова Директорії і Головний Отаман Військ УНР затвердив “Положення про прискорені курси Генштабу” [193, арк. 39]. Проте підтвердження практичного втілення цього положення наявні архівні та історіографічні матеріали не дають.

Наприкінці листопада 1919 р. Становище армії УНР стало катастрофічним. Червона армія наступала зі сходу і зайняла Новоград-Волинський, Житомир, Бердичів. Денікінці стояли на лінії Київ – Козятин – Старокостянтинів – Проскурів. У перших числах грудня поляки без опору зайняли ту невелику рештку території, яку ще контролював український уряд. За такої ситуації годі було думати про подальше утримання фронту. Стало зрозуміло, що відступаюча армія з огляду на невизначеність стосунків з поляками, а також зважаючи на наближення більшовиків та денікінців, довго не протримається. Український провід пішов на цілковите зближення з Польщею. Згідно з підписаною 2 грудня Декларацією український уряд домовився про місце для відходу частини військ УНР на територію, зайняту польськими військами, про евакуацію урядових установ, а також базу, на якій розпочнеться реорганізація армії УНР. З Любара Головний Отаман з військами, що залишалися вірними УНР, та з урядом відступили до Чорторії. 4 грудня у Головного Отамана відбулася нарада за участю членів уряду, штабних чинів і командуючих дивізіями. За результатами наради Головний Отаман і Уряд УНР звернулися з відозвою до народу [73, с. 329]. З метою збереження Дієвої армії УНР, як ядра майбутньої оновленої української збройної сили, було вирішено перейти на партизанський спосіб боротьби у запіллі противника. 6 грудня 1919 р. Дієву армію за розпорядженням Голови Директорії і Головного отамана військ УНР відправлено у партизанський рейд в запілля Добровольчої армії генерала Денікіна. До складу частин армії були включені рештки особового складу військових навчальних закладів, зокрема старшини та юнаки Спільної юнацької школи, єдиної, яка ще існувала.

Отже, аналіз архівних матеріалів дозволяє зробити висновок, що наприкінці 1919 р. діяльність по розробці нормативно-правової та теоретичної бази підготовки старшинських кадрів для української армії фактично була припинена. У період з лютого по листопад 1920 р. існувала Кам’янець-Подільська спільна юнацька школа. Проте в організації навчально-виховного процесу ця школа спиралася на раніше відпрацьовані керівні документи.

Таким чином, в ході військового будівництва в Україні у 1917-1920 рр. була відпрацьована необхідна нормативно-правова та навчально-методична база підготовки старшинських кадрів.

Вона створювалася у відповідності до загальнодержавних поглядів на роль та місце збройних сил у суспільстві, відбувалася в процесі їх творення і включала себе:

- нормативно-правові акти стосовно реформування існуючої системи військової освіти і реорганізації військово-навчальних закладів;

- законодавчі акти щодо перепідготовки старшин і навчання старшин-інструкторів;
- розроблення плану організації військових навчальних закладів різного типу та рівня військової освіти, об'єднання їх в єдину систему та створення відповідного загального органу управління;
- відпрацювання для них штатів, статутів та положень;
- розроблення методологічних засад підготовки старшин, які враховували новітні на той час досягнення військової науки, досвід Першої світової війни, бойових дій на території України та відповідали загальнодержавним принципам навчання та виховання;
- розроблення навчально-методичної літератури.

Розробку нормативно-правової та навчально-методичної бази підготовки старшинських кадрів здійснювали відповідні структури, створені в системі військового управління, а саме: шкільний відділ УГВК, Головний уряд військових шкіл України та Головна шкільна управа військового міністерства.

Повний комплект документів стосовно військової освіти був відпрацьований “Комісією по утворенню постійних військових шкіл та академій України”, яка розробила систему єдиної військової школи.

Розроблені досвідченими військово-педагогічними кадрами у повному обсязі, з урахуванням останніх досягнень європейської та світової військово-наукової думки, досвіду I світової війни та бойових дій на території України всі комплекти документів надавали можливість створити в Україні єдину систему освітньої, професійної підготовки та виховання старшинського складу для збройних сил. Крім організаційних проектів, були ретельно відпрацьовані навчальні програми для військових шкіл різних типів та програми перепідготовки старшин воєнного часу, випускників прискорених курсів шкіл прапорщиків колишньої російської армії. Важливою складовою розроблених програм та проектів було питання щодо національно-патріотичного виховання у військових навчальних закладах.

РОЗДІЛ 3

СТАНОВЛЕННЯ МЕРЕЖІ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ПІДГОТОВКИ СТАРШИН ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ

З початком революційних подій 1917 р. на території України продовжувалась діяльність російських військових навчальних закладів. Їх подальша реорганізація здійснювалася у залежності від поглядів українського державного та військового керівництва на державотворчі процеси взагалі та питання розбудови національного війська, його місця та ролі в цих процесах зокрема.

Питання про створення національних військових навчальних закладів вперше постало під час проведення Першого Українського Військового з'їзду в

травні 1917 р.

Стосовно українізації армії з'їзд “визнав за потрібне взялись до боротьби з упадком духової сили армії, ухвалив негайну націоналізацію армії на національно-територіальному принципі, а поки що домагався, щоб відділити частини з українською більшістю... З'їзд домагався, щоб в українізовані частини ввести українську команду, відкривати військові школи всіх ступенів, видати українські військові підручники і постачати українську літературу до читалень і для курсів” [129, с. 47-48].

В постанові з'їзду “Про освіту на Україні та про українізацію військової освіти” було відмічено, що військова освіта повинна переводитися в життя в українському напрямку. Також в постанові йшла мова про те, що необхідно “відкриття військових шкіл од найнижчих до вищих – як от академії генерального штабу” [15, с. 4]. Крім того, вважалося за необхідне, щоб “статути, військові підручники було перекладено на українську мову, щоб для українських військових громад і гуртків виписувалась література, щоб було відкрито просвітні курси у війську” [15, с. 4].

Початки активної роботи у військово-освітній сфері припадають на час діяльності Українського Генерального Військового Комітету (УГВК), створеного за рішенням Першого Всеукраїнського військового з'їзду. УГВК розгорнув активну роботу щодо військового будівництва взагалі і організації військових закладів освіти зокрема. При Комітеті було створено Шкільний відділ [40, с. 7].

7 липня у Києві Українським Генеральним Військовим Комітетом було “одчинено агітаційно-просвітні курси для українців-військовослужбовців Київського гарнізону” [20, с. 4]. На них було прийнято 230 чоловік. Програма курсів складалася з двох частин: 1-й курс – підготовчий, 2-й курс – вищий, або агітаторський.

16 липня 1917 р. голова УГВК С. Петлюра провів переговори з Верховним Головнокомандувачем російської армії генералом О. Брусилівим. Серед інших, була досягнута домовленість видати до 1 вересня наказ про повернення з армії народних учителів-українців (яких планувалося залучити до роботи в українських військових установах та частинах) і українізувати в Києві дві школи прапорщиків [200, арк. 27 зв.]. Практично ці домовленості виконані не були.

Восени 1917 р. під впливом більшовицької агітації розпочався процес стихійної демобілізації і розладу армії, який набирив чимдалі загрозливіших розмірів. Не оминув він і діючих на території України військових училищ та шкіл прапорщиків, хоча в цілому вони ще залишалися одними з найбільш дисциплінованих та надійних частин. Не маючи можливості зберегти керівництво армією, Тимчасовий уряд і Ставка змушені були йти на поступки українському військовому рухові. 12 вересня 1917 р. за дорученням Генерального Секретаріату до Ставки відправлено делегацію від УГВК у складі С. Петлюри, П. Скрипчинського і В. Кедровського. 13 вересня делегацію УГВК прийняв Верховний головнокомандувач М. Духонін, який повністю підтримав її прагнення щодо українізації [74, с 67]. Результатом домовленостей стало,

зокрема, й те що С. Петлюра домігся відкриття українських піших шкіл прапорщиків, українських відділень при інженерній та артилерійській військових школах та українізації Залізничної старшинської школи [87]. На кінець вересня 1917 р. шляхом українізації 2-ї Київської школа прапорщиків, яка розміщувалася в будинках Київської церковно-учительської семінарії, була відкрита 1-ша українська школа прапорщиків, куди вже 28 вересня було прийнято 75 вояків-українців [88]. У жовтні 1917 р. на базі колишньої 5-ї Київської школи прапорщиків (займала будівлі Київської духовної академії) створена 2-га українська школа прапорщиків. До праці над створенням українських військових навчальних закладів були залучені найкращі викладачі та кадрові офіцери-українці, що перебували в місті.

Незабаром, у дні роботи III Всеукраїнського військового з'їзду 4 листопада 1917 р. відбулося урочисте відкриття Першої української військової юнацької пішої школи ім. гетьмана Б. Хмельницького, утвореної замість 1-ї української школи прапорщиків. До цього навчального закладу було набрано близько 250 юнаків, яких забезпечили окремою уніформою з українськими знаками розрізнення (сині погони з жовтими кантами і жовто-блакитні кашкети) [21]. Школа розміщувалася у Києві в будинках колишнього Костянтинівського військового училища на Печерську. Начальником школи призначено полковника Скоріно. Організаційно школа складалася з чотирьох піших сотень по 100 юнаків в кожній: 1 та 2 сотні – старші курси, 3 та 4 – молодші курси, і до кінця грудня налічувала близько 600 юнаків. [83, с. 19]

Друга українська військова юнацька школа була розгорнута на базі Миколаївського військового училища і 2-ї української школи прапорщиків і розміщена у приміщеннях Братського монастиря на Подолі, де колись знаходилась Києво-Могилянська Академія. Начальником школи призначено підполковника Кліопу. [10, с. 11.]. Школа мала лише 2 сотні одного курсу і вже з 15 листопада несла вартову службу в Києві [125, с. 140].

Одночасно з цим, у листопаді місяці була відкрита українська збірна школа прапорщиків, в якій продовжували навчання юнаки-українці, що не закінчили його в Київських російських військових училищах (більшість з яких організовано виїхали на Кубань, де починала творитися російська добровольча армія) та ті юнаки-українці, що після більшовицького перевороту поверталися в Україну. Начальником школи був призначений досвідчений військовий педагог полковник Хлопицький. 16 листопада 1917 р. школа встигла здійснити випуск 36 юнаків. По закінченню навчання юнаки, за наказом УГВК, отримали військове звання прапорщиків. Вони були забезпечені російською військовою формою старого зразка, срібними погонами з синім кантом, просвітом та маленькою золотою зірочкою на них, жовто-блакитним кашкетом, отримали нагрудний знак 2-ї Київської школи прапорщиків старого зразка, але з перехрещеними червоним та жовто-блакитним прапорцями замість корони [131, с. 9.]

Згідно з наказом по Військовому Секретаріату УНР від 22 листопада 1917 р. (Ч. 17) було українізовано розташовану в Одесі авіаційну школу [14, с. 3].

Наприкінці листопада 1917 р. Генеральний Секретар військових справ С. Петлюра видав наказ про створення першого в УНР військового навчального закладу для підготовки військових інженерів, яку очолив інженер-полковник О. Астаф'єв (Остапура-Степовий). Навчання юнаків першого набору повинно було розпочатися з 1 січня 1918 р. (Наказ по Військовому Секретаріату УНР від 29 листопада 1917 р. Ч. 36) [14, с. 4].

Через воєнно-політичні події кінця 1917 – початку 1918 рр. утворені військові школи (за виключенням збірної школи прапорщиків) не змогли дати жодного випуску молодих старшин. Перша та Друга українські військові юнацькі школи були відправлені на протибільшовицький фронт, приймали участь в обороні Києва, який разом з іншими бойовими частинами, військовими закладами та установами УНР змушені були залишити.

Аналізуючи діяльність по утворенню мережі національних військово-навчальних закладів у цей період, необхідно, на наш погляд, наголосити на тому, що незважаючи на усвідомлення необхідності і значимості військових шкіл і курсів у справі розбудови української армії, проведений значний обсяг робіт, Генеральний Секретаріат УНР, секретаріат військових справ не змогли не лише створити у короткий термін необхідну кількість цих шкіл, а й провести повну українізацію тих навчальних закладів, які були на території України, зокрема в Києві. Це підтверджується тим фактом, що в ході боїв по ліквідації більшовицького повстання у Києві в січні 1918 р. командування інженерної військової школи, в якій формально було відкрито український відділ, оголосило про свій нейтралітет і разом з тим постачало повстанцям зброю та продовольство [129, с. 76].

Прикрим є і той факт, що після повернення українських військ до Києва у березні 1918 р. на прохання делегації від решток особового складу 2-ї української військової юнацької школи до військового міністра О. Жуковського про продовження існування школи, було отримано категоричну відмову [10, с. 11.].

З поверненням армії УНР у березні 1918 р. до Києва розпочався наступний етап розгортання і становлення мережі військових навчальних закладів України. Головним завданням було створення різних за типом військових шкіл. Аналіз архівних джерел засвідчує, що в цей період у розв'язанні проблеми підготовки старшин прослідковуються два напрямки: побудова системи військових навчальних закладів (на базі колишніх російських і шляхом створення нових) та орієнтація на інструкторські школи старшин зі скороченим курсом навчання. В першу чергу необхідно було організувати повторні курси для тих старшин-українців, які під час війни закінчили прискорені курси навчання та рівні їм за програмою школи прапорщиків російської армії. Мета цих курсів – відновити і доповнити знання старшин з військових дисциплін, підняти рівень їх особистої дисциплінованості, провести курс по вивченню української мови, “дати систематичні бодай початки українознавства й наситити, скільки дасться, національною свідомістю” [40, с. 7.].

З 13 березня 1918 р. Головний уряд військових шкіл було реорганізовано в Головну шкільну управу (далі ГШУ) військового міністерства [160, арк. 29].

Усі військові школи і школи прапорщиків, які існували до 26 січня 1918 р., окрім Київської Залізничної школи старшин, вважалися “розформованими з 13 березня 1918 року і з цього дня лічити початок ліквідації шкіл в комісіях, улаштованих кожною школою розпорядженням Головної Шкільної Управи” [160, арк. 29].

Важливим етапом в діяльності ГШУ було негайне створення нового типу військових навчальних закладів – Інструкторських шкіл старшин. Вже 3 березня 1918 р. за наказом Військового міністра УНР О. Жуковського № 78 Головна шкільна управа приступила до створення у Києві Інструкторської школи старшин (у будинках колишнього Олексіївського військового інженерного училища на Звіринці) та Інструкторської школи підстаршин (в приміщеннях колишнього Миколаївського артилерійського училища), а також підбору кадрів для відкриття школи старшин в Одесі (відкрити школу не дозволила німецька військова адміністрація).[163, арк. 76].

Відразу розпочалася інтенсивна робота. Протягом 8 днів потрібно було підготувати необхідну документальну базу та помешкання для відкриття школи. Згідно штатного розкладу вона мала складатися з 9 сотень – 5 піхотних, кінної, інженерної, кулеметної та сотні (батареї) польової артилерії. Сотня повинна була нараховувати до 150 старшин, загальну кількість старшин перемінного складу планувалося мати близько 1400 чоловік, старшин кадру – більше 100 [39, с. 31]. На командні та викладацькі посади були призначені старшини-українці, які до революції перебували в кадрах численних російських військових шкіл і після більшовицького перевороту в Росії повернулися в Україну. Вибір був великий, що дало змогу ГШУ укомплектувати старшинський та викладацький штат школи найкращими військовими педагогами та вихователями [69, с. 119-120]. Дещо складніше було з підбором лекторів з предметів українознавства (їх була мала кількість і всі вони були перевантажені роботою у численних курсах українознавства). Завдяки старанням помічника начальника управи підпоручника А. Чернявського вдалося залучити до роботи викладачів з українських цивільних навчальних закладів та з числа полонених вояків-українців із Галичини (серед інших, наприклад, професор україністики Станіславської української гімназії В. Садовський). Внутрішнє життя обох шкіл нормувалося інструкціями, які складала спеціальна комісія при ГШУ. Була прийнята нова програма підготовки старшин-інструкторів для трьох родів військ: артилерії, піхоти і кінноти. Навчання та виховання мало проводитись за відповідними військовими статутами:

1. Дисциплінарний статут Французької армії.
2. Статут внутрішньої служби Російської армії, 1910 р.
3. Статут гарнізонної служби Російської армії, 1913 р.
4. Статут муштрової служби Російської армії, 1912 р.
5. Статут польової служби Російської армії, 1912 р.
6. Настанова для стрільби з рушниць, 1914 р.
7. Шанце-розробка генерала Гурко, 1909 р.

8. Військова гімнастика Російської армії, 1910 р.

Більшість статутів було взято з колишньої російської армії.

Дисциплінарне виховання мало провадитися за статутом Французької армії. Військове керівництво УНР вважало, що в питанні загальної військової дисципліни, де йдеться про стосунки між військовослужбовцями, необхідно використовувати більш демократичні зразки.

З метою залучення до навчання школи необхідного контингенту старшин -слухачів, ГШУ подала оголошення в до всіх газет, які виходили в Україні, через повітових комендантів розіслала оголошення до кожної волосної управи, випустила спеціальні афіші, за допомогою літаків розкидала листки-оголошення під час ярмарків у містечках.

Школу доводилося створювати майже заново: “не було ні людей, ні коней, ні зброї, ні ліжок; ні столів, а головне – не було військових підручників на українській мові. Майно школи по часті знищив “Сердюцький ім. Т. Шевченка полк”, що колись у цій школі квартирував і донищили більшовики, а в часі, коли треба було організувати школу, то в її будинках стояв полк німецької піхоти” [39, с. 31].

Незважаючи на це, 11 березня 1918 р. у присутності військового міністра О. Жуковського, начальника Головного штабу генерал-майора В. Осецького, начальника Головної шкільної управи генерала О. Астаф'єва відбулося урочисте відкриття школи. Церемонія розпочалася з молебню, який відправив з українською мовою (вперше в Києві!) шкільний священик, Отець Ю. Шевченко (пізніше – Єпископ Автокефальної Церкви в Україні. Військовий міністр, генерал О. Жуковський привітав особовий склад школи з відкриттям та з початком курсу науки й побажав успіхів. Показовим, на наш погляд, є виступ на мітингу генерала О. Астаф'єва: “Панове старшини! На нашу долю випало надзвичайне щастя й незрівнянна честь започаткувати підготовку старшин для нашої рідної – для Української Армії. На цю хвилину Батьківщина наша ждала від того часу, коли допустом Божим прийшла Україні, остання хвилинка її державної самостійності — коли в році 1775 “Катерина вража мати” зруйнувала останню силу, розвіяла останню надію, скасувала єдину запоруку тієї державності, преславну Запорізьку Січ, та як співається в пісні “Степ широкий, край веселий та й занастила”... Будьмо ж гідними великої хвилини, будьмо гідними славних предків, тіні яких в цю хвилю над нами вітають... Старшина – це той зразковий вояк, що завжди при всіх обставинах мусить бути першим там, де йому наказує бути обов'язок. Це саме тому, що він зразковий вояк, що знає своє діло краще, ніж інші, йому довірено провід над іншими, над підлеглими, яких він у мирний час мусить навчити вояцької справи, а в час війни – повести їх на поле слави й здобути для Батьківщини перемогу й славу! Це тому, що він зразковий, що він – між добрими найкращий. Батьківщина йому доручає життя десятків, сотень, тисяч і навіть мільйонів своїх дітей! Тому, поруч із тим, що він найкращий, він має право бути гордим з даної йому довіри, як мусить бути скромний в оцінці власних сил, які він мусить усе своє життя досконалити! Будьмо ж гідними нашого високого, славного і як же відповідального завдання! Будьмо ж зразковими вояками, будьмо славними, як

наші козацькі предки. Приступимо до нашої праці, як це належить воякам – во всеоружії наших сил духовних і тілесних, нашого знання, хисту, завзяття й скромності! А перше, що мусимо зробити – це озброїти наші серця великою любов'ю до нашої Батьківщини й застелити їх ненавистю до її ворогів! Бо цієї подвійної зброї не переможуть жодні ворожі сили з цілого пекла! Хай же страшною буде наша зброя ворогам! Щоб вони завжди коміть головою тікали, зачувши наш бойовий клич! Хай перемога й слава будуть з нами нерозлучні!” [40, с. 9].

Начальником Інструкторської школи старшин було призначено генерал-хорунжого П.Ф. Максимова, його помічником – підполковника Кліопу, командиром пішого куреня – полковника Канівця, помічником – підполковника Самисіна, командирами піших сотень: 1-ої – капітана Гончарова, 2-ої – підполковника Петришина, 3-ої – підполковника Кравчука, 4-ої – підполковника Вдовиченка, 5-ої – капітана М. Поливкіна, командиром кулеметної сотні – підполковника П. Ашахманова, кінної – полковника Є. Василіва, інженерної – капітана Пилипенка, гарматної батареї – підполковника Приходька, Інструктором класів – генерального штабу підполковника О. Чернявського.

Школа спочатку складалася з 4 піших, кінної, інженерної учбових сотень і гарматної батареї. Пізніше згідно наказу по ГШУ від 21 травня 1918 р. Ч. 48, § 1 при школі була сформована кулеметна сотня [161, с. 41]. Термін навчання в школі було визначено в 2 місяці, але потім вирішили, що цей строк недостатній, і 2-й курс, набраний у кінці березня був запланований на 3 місяці, а 3-й курс, набраний на початку травня – на 4 місяці. На навчання приймалися старшин, які не встигли отримати освіту у військових училищах, а офіцерських звань удостоїлись за бойові відзнаки під час Першої світової війни, або ті, які скінчили скорочені курси колишніх російських військових училищ та школи прапорщиків після жовтня 1914 р. Кандидати повинні були представити службові формуляри російської армії або посвідчення українських військових частин (якщо служили в них). Слухачі школи знаходилися на повному утриманні держави і отримували 300 крб. зарплатні.

Внутрішнє життя школи нормалізували спеціальні настанови, розроблені спеціальною комісією при ГШУ. За зразок було взято інструкцію колишньої Констянтиновської пішої школи, розроблену генерального штабу генерал-майором Адамовиком. “Згідно цій інструкції все життя, школи було розплановане й обраховане; з докладністю до одної хвилини. При такій інструкції вихованець школи не мав часу на байдикування, а все привчався усі завдання виконувати в точно визначеному часі, привчався бути акуратним і зарадним при всяких обставинах свого життя” [40, с. 10]. Мовою спілкування у школі як у службовий, так і у позаслужбовий час була українська.

Необхідно підкреслити, що Головна шкільна управа, виконуючи наказ військового міністра УНР від 7 березня 1918 року Ч. 57 [164, арк. 6], проводила постійну роботу по обов'язковому впровадженню в школі української мови. Це підтверджується наступними документами:

“Наказ начальника Головної шкільної управи

№ 56 § 3 від 31 травня 1918 року

Начальнику інструкторської школи старшин звернути увагу на те, що рапорти старшини постійного складу ІШС пишуть досить безграмотно, звернути увагу і нагадати старшинам, що повинні якнайскоріше опанувати українську мову, а хто цього зробити не зможе, то тим самим покаже, що він не вартий своєї високої посади старшини – інструктора нашої справжньої української школи.

Генерал-хорунжий О. Остафіїв” [177, арк. 12.].

Подібні вимоги і в наказі начальника ГШУ № 84 § 1 від 3 липня 1918 р.: “...вжити всіх рішучих заходів, аби всі учні школи якнайскоріше опанували українську мову” [184, арк. 7].

Разом з тим слід зазначити, що впровадження української мови у навчально-виховний процес військових закладів освіти гальмувалося перш за все нерозумінням певною частиною офіцерського складу колишньої російської армії, які працювали у військових установах Української Держави, важливості і необхідності цього завдання. Це пояснюється недостатнім рівнем розробленості військової термінології українською мовою та слабким знанням мови старшинами. Так, в протоколі засідання комісії по розробці проекту Військового Інженерного Політехнікуму від 28 травня 1918 р. було запропоновано надалі здійснювати викладання російською мовою до появи можливості запровадження української мови [189, арк. 16 зв.]. З цим погодився і голова Секції по вищим військовим навчальним закладам Комісії по утворенню постійних військових шкіл та академії України генеральний хорунжий В. Полянський [189, арк. 3 зв.].

З метою підсилення національно-патріотичної складової виховного процесу в школі на службу до ГШУ було запрошено художника. “По його проектах у школах на всіх видних місцях були намальовані “кирилицею”, стилістично оздобні золотом і сріблом різні надписи – народні приказки, уривки з пісень, з “Кобзаря” і т.п., що в стислих виразах нагадували вихованцям їхнє становище, обов’язки і цим, в’їдаючись у пам’ять, переходили у підсвідомість – ставали частиною їхньої поведінки. Були такі надписи: “Слава не поляже”, “Свою Україну любіть”, “Добрий козак бачить, де отаман скаче” та ін.” [40, с. 10]. Значну увагу в Інструкторській школі приділяли вивченню предметів українознавства: українській мові, літературі та історії України. Були введені особливі елементи форми одягу і знаки розрізнення для слухачів школи: широкі лампаси відповідно до роду військ (піхота – синій, кіннота – жовтий, артилерія – червоний), наплічники (погони) відповідно до рангу з двома літерами “ІШС” (школа старшин), на кашкетах – кругла золота розетка з золотим тризубом на синьому емалевому полі або герб Києва – Архистратиг Михаїл.

Навчання в школі здійснювалося наступним чином. До 12-ї години кожного дня, крім неділь та свят, проводилися лекції, після лекцій з учнями займалися муштровими навчаннями в полі (від одиночної підготовки і вище). Кілька годин на тиждень проводилися заняття з фізичної підготовки у гімнастичній залі. В школі користувалися українським статутом, перекладеним

з російської мови підполковником Капканом.

Сотник армії УНР С. Левченко, який навчався в Інструкторській школі старшин у березні-серпні 1918 р. (2-й набір) писав у споминах, що “сили лекторські на диво першорядні” [69, с. 124]. Так, фортифікацію викладав співробітник ГШУ підполковник О. Шумський, топографію – академік Іванов з Петрограду, тактику – підполковник Мазур-Ляхівський, історію України – колишній професор україністики в Станіславській українській гімназії В. Садовський. Оцінка знань слухачів здійснювалась в школі за 12 бальною системою.

З приходом до влади гетьмана П. Скоропадського Інструкторська школа старшин за клопотанням її начальника і після кількадечної перерви у навчанні продовжила своє існування

Згідно наказу Військової Офіції УНР від 29 квітня 1918 р., Ч. 133 § 1, тобто в день гетьманського перевороту, начальник ГШУ був зобов’язаний поділити старшин, які закінчили курс 1-ї Інструкторської школи старшин по корпусах згідно додаткової відомості [172, арк. 4]. Випуск першого набору слухачів відбувся 1 травня 1918 р. 763 старшини були розподілені наступним чином: в піхоту – 658 чоловік, в гарматні підрозділи – 48, в кінноту – 24, в саперні підрозділи – 33 чоловіки. С. Левченко вказував, що “як перший, а рівно ж і другий випуски старшин-інструкторів склалися на 3/4 з свідомого національного українського елемента, який ішов до армії виконувати тяжку відповідальну працю будівничих українського війська не хліба ради, а ради ідеї і переконань” [69, с. 125].

Взагалі за Гетьманату було здійснено два випуски школи. 2-й випуск школи був 6 серпня 1918 р. Тоді закінчили цей навчальний заклад 283 старшини [180, арк. 59]. Їх розподілили по 5 корпусах на посади курінних, сотенних, молодших старшин, сотенних кулеметних команд і молодших старшин кулеметних команд. Переважна більшість (248 чоловік) були направлені на посади сотенних і молодших старшин.

5 вересня 1918 р. школу закінчив 3 курс старшин, яких було набрано відповідно до наказу начальника ГШУ від 18 червня 1918 р., Ч. 71, § 4 [159, арк. 17]. З прийнятих на навчання 899 слухачів (719 – на піший відділ, 73 – на кінно-козачий, 74 – на гарматний, 33 – на інженерний), закінчили школу у вересні 621 старшина (в піхоту було розподілено 440 чоловік, в кулеметні частини – 54, в інженерні – 20, в гарматні – 52, в кінноту – 55 чоловік). У вересні також був здійснений четвертий набір слухачів.

Аналіз наявних історіографічних видань засвідчує, що більшість учасників подій, які описують діяльність школи, згодні в тому, що в період Гетьманату вона почала втрачати свій український характер. Ось як порівнює перших старшин-випускників, які фактично були підготовлені ще за діяльності Центральної Ради, з послідовними В. Петрів, на той час співробітник Головної шкільної управи: “Перший випуск – повно енергії і запалу, але, виходили непорозуміння на національному ґрунті, а з командним складом ще й на ґрунті воєнної техніки, яку абсолювенти Інструкторської школи розуміли. Інші групи, пізніших випусків, були назагал мало свідомі і легко зливались з масою решти

кадрових” [108, с. 49.]. Хоча в наказах неодноразово вказувалось про негайне опанування українською мовою [161, арк. 34], С. Левченко (випускник 2-го набору) відмічав, що “...українців в 3-му випуску було вже в половину менше” [69, с. 125.]. Цілком зрозуміло, що в українській армії того часу служило багато проросійськи налаштованих генералів і офіцерів, які негативно ставилися до процесу зростання національної свідомості українського старшинства.

Необхідно також відмітити, що командири частин, до яких прибували випускники Інструкторської школи старшин, взагалі не дуже задоволені були появою інструкторів.

Ось як характеризують випускників два визначних військових діячі українських визвольних змагань генерали П. Єрошевич і М. Омелянович-Павленко. Проте, слід зазначити, що обидва вони негативно відносились до гетьманського режиму і одними з перших перейшли на бік Директорії. Тому, в їх твердженнях може бути багато суб’єктивного. Наведемо уривок зі споминів П. Єрошевича: “Здається, в липні був перший випуск вихованців з Київської Інструкторської школи старшин. Ці старшини в муштрі були дуже слабенькі, за інструкторів для навчання козаків взяти їх було не можна; поступовання багатьох із них в приватному житті було неможливе. Усі командири полків стали доносити, що це не старшини, а цілком незнайки. Я проектував зібрати їх усіх до штабів дивізій, призначити персональних учителів і посадити за навчання й муштру. Про все доніс до Києва, але цілком несподівано наказ: звільнити їх усіх зі служби” [43, с. 19.].

А це оцінка процесу навчання М. Омеляновичем-Павленком, теж досить критична: “Юнаки скаржилися, що їх не задовольняє ні режим, ні методи навчання. Скидалося все скорше на масову виучку, ніж на індивідуальний вишкіл інструкторів. Дуже негарну роль відіграв полковник-німець, якому був доручений вищий контроль над школою. Він надто нехтував моральний бік справи в армії. Була хиба і в загальному плані педагогічного діла... Армія здобулась на приготування що найбільше 800 молодших старшин, які весни для армії не робили. Треба бодай 10000 обер-старшин...” [95, с. 1072].

В наказах начальника ГШУ також багато зауважень щодо Інструкторської школи старшин. Так, в наказі від 21 травня 1918 р. (Ч. 48, § 8) вимагається від сотенних командирів, “щоб вони навчили своїх учнів розмовляти з начальством по-військовому” [158, арк. 14].

Багато недоліків у навчанні старшин було відмічено і за результатами перевірок школи. Так, в доповіді німецького майора, барона Фуке на ім’я військового міністра О. Рогози “Винесені враження при огляді занять офіцерської школи на Звіринці” (липень 1918 р.), були висловлені певні бачення щодо покращення навчального процесу, хоча загальне враження було позитивним. Майор Фуке відмічає, що “В офіцерські школі дуже добросовісно займаються. Порядок і пунктуальність панує цілком, вчителі та учні виконують свої обов’язки з великою старанністю”. Разом з тим він звернув увагу на недоліки при проведенні теоретичних і практичних занять. Так, Фуке вважав, що викладач при висвітленні матеріалу повинен бути впевненим в тому, що учні його зрозуміли. А для цього викладачі повинні звертатися до учнів з

контрольними запитаннями. Заняття необхідно проводити не за родам військ, як це практикувалося в школі, а однаково для всіх. Основою повинна бути тактика піхоти, тільки після ознайомлення з нею слухач може ближче познайомитися з тактикою інших родів військ. Більшу увагу необхідно приділяти практичній складовій навчання, хоча вона загалом також розрахована не на офіцерів, а на солдатів. Барон Фуке висловлювався, що трьохмісячний строк недостатній для навчання і необхідно його збільшити до 6 місяців [175, арк. 46–47]. Військовий міністр наклав резолюцію на цю доповідь: “Генералу-значковому Юнакову і Начальнику Школи для відома і керівництва. Думки певні” [175, арк. 56].

Натомість, високу оцінку діяльності Інструкторської школи старшин дав український військовий діяч, генерал-хорунжий армії УНР В. Петрів (на той час співробітник Головної шкільної управи): “Інструкторська школа багато працювала й технічно надзвичайно гарно підготовляла старшин” [103, с. 605].

Такими неоднозначними і суперечливими є оцінки діяльності Інструкторської школи старшин сучасниками. На нашу думку, школа стала першим дійсно національним військовим навчальним закладом. Вона проіснувала довше, ніж інші військово-навчальні заклади УНР чи Української Держави – чотирнадцять місяців (з березня 1918 по травень 1919 року) і здійснила 3 випуски старшин, що було важливим внеском у процес становлення і розбудови української армії. Хоча недоліки в розробленій для школи програмі та дуже малий термін навчання в ній не дозволили здійснити якісну підготовку молодих старшин.

Необхідно зазначити, що крім Інструкторської школи в цей період в Україні також функціонували інші військово-навчальні заклади. Продовжувала свою діяльність вищезгадана Київська Залізнична школа старшин, яка залишилась після подій січня-лютого 1918 р. Згідно наказу військового міністерства УНР, Київська воєнно-фельдшерська школа перетворена в 1-шу військову школу лікарських помічників і була підпорядкована безпосередньо Головній Військовій Санітарній Управі [162, арк. 35], а Херсонська воєнно-фельдшерська школа стала 2-ю військовою школою лікарських помічників. [171, арк. 67].

Згідно наказу Військової Офіції Української Держави від 20 вересня 1918 р. Ч. 538 були введені 10-ти місячні курси для старшин при юнацьких школах, які створювалися та Інструкторській школі старшин, де всі старшини воєнного часу мали докінчувати свою фахову освіту [32, с. 3.]. На ці курси мали приймати наступні категорії старшин з освітою не менше 6 класів гімназії:

“а) старшини, котрі скінчили під час війни скорочені курси бувших російських „воєнних училищ” та школи прапорщиків після жовтня 1914 року;

б) старшини, призведені до бойової відзнаки під час війни;

в) бувші юнкери бувших російських “шкіл прапорщиків” і воєнних училищ піших та фахових (інженерних та гарматних), котрі пробули повний скорочений курс зазначених “училищ”, скінчили його по першому розряду і одержали свідоцтва, але ж не встигли одержати ранги прапорщика через більшовицькі події;

г) бувші юнкери кінних шкіл, котрі скінчили молодший курс школи і переведені на старший курс, де були один чи два місяці” [32, с. 3.].

Після відкриття Інструкторської школи старшин перед ГШУ постало чергове відповідальне завдання – накреслити план організації військових навчальних закладів різних типів, розробити для них необхідну документацію та програми навчання. Цей період можна охарактеризувати як спробу кращих представників передової української військово-педагогічної думки створити “тип військової школи, який у найбільшій мірі відповідав би національній вдачі, прикметам та традиціям українця, підсилюючи додатні з них та зменшуючи від’ємні, словом, треба було українську військову школу створити, як органічно-національну” [40, с. 7]. Вирішенням цього завдання займалася “Комісія по утворенню постійних військових шкіл та академії України”. У період з 17 червня до 1 листопада 1918 р. “Комісією” були відпрацьовані проекти: кадетських корпусів, Спільної юнацької військової школи з піхотним відділом при ній, кавалерійської, гарматної та інженерної (з геодезичним відділом) юнацьких шкіл, фахових старшинських шкіл різних родів військ та служб, Державної Військової академії, Військової Політехніки; положення про школу штаб-старшин Генерального штабу та курсів штаб-старшин всіх родів військ при цій школі.

31 липня 1918 р. комісією був вироблений порядок формування юнацьких шкіл:

“§ 1. Негайно вживаються заходи до увільнення від військ тих будинків, які намічені під юнацькі школи.

Будинки повинні бути увільнені не пізніше 1 вересня.

§ 2. Особистий склад призначається: а) не пізніш 10 серпня – начальники шкіл, б) не пізніш 25 серпня – всі служачі шкіл, крім викладачів і молодших старшин, в) не пізніш 15 вересня – викладачі і молодші старшини.

ПРИМІТКА. Служачі шкіл призначаються по вибору і представленню начальників шкіл, згідно штату і плану формування.

§ 3. В період 1-5 вересня будинки приймаються в завідування шкіл; прийом робиться особливими комісіями з служачих школи з складанням подрібних актів.

ПРИМІТКА. Частини і установи, які зайняли будинки, необхідно примусити при здачі будинків здати і все належне школам майно; відповідальність за виконання покласти на начальників цих частин та установ.

§ 4. Негайно після прийому повинно бути приступлено: а) до ремонту будинків в обсязі самої необхідної потреби; б) до заготовки палива і всього необхідного для життя школи на майбутній зимовий період.

§ 5. Те майно військових шкіл, що збереглось розподіляється по особливому плану, між школами, а те, якого нехватає – заводиться розпорядженням відповідних органів Військового Міністерства.

§ 6. Тепер же випрохується одночасове асігнування, в строковім порядку, 4 мільйонів карбованців на ремонт і початкове заведення юнацьких шкіл України. З цієї суми школам видаються аванси на видатки, зазначені в п.п. 4 і 5, по представленню начальників шкіл.

§ 7. Не пізніше 1 вересня робляться самі широкі оголошення про прийом юнаків з сторони в загальні юнацькі школи до 1 листопада, згідно затверджених правил, при чім в біжучім році повинно бути прийнято: в загальну школу 6 сотенного складу – до 300 чоловік, 4 сотенного складу – 200 чоловік.

§ 8. Фахові юнацькі школи в цім році комплектуються тільки старшинами військового часу і бувшими юнкерами, на підставі затверджених правил, про що не пізніше 1 вересня теж робляться відповідні оголошення.

§ 9. Розпорядженням начальників шкіл завчасно розробляються інструкції і подрібні плани навчань з тим, щоб не пізніш 1 жовтня начальники шкіл могли приступити до ґрунтового вивчення і обміркування їх з особистим складом шкіл” [175, арк. 29].

В резолюції першого товариша Військового Міністра генерал-хорунжого Лігнау від 2 серпня 1918 р. вказується: “Негайно. Генералу-значковому Юнакову. Скільки необхідно грошей для відкриття та утримання кожної школи” [175, арк.20]. В своєму рапорті генерал М. Юнаків представив ухвалений на пленарному засіданні комісії від 8 серпня 1918 р. детальний обрахунок на відбудовування й відчинення 8 юнацьких шкіл з розрахунку на прийом 1200 юнаків і 800 старшин на додаткові курси [175, арк. 22].

Згідно наказу Військової Офіції Української Держави від 16 вересня 1918 р., Ч. 509, в Україні повинні були відкритися наступні школи: Спільні юнацькі школи – 1-ша Київська, 2-га Київська, 1-ша Одеська, Чугуївська; фахові юнацькі школи – Одеська гарматна школа, Київська інженерна, Єлисаветградська кінна [175, арк. 27]. Спільна складалася з двох шкіл: основної пішої юнацької школи і фахової школи. В основну юнацьку школу повинна прийматися молодь з повною середньою освітою. Курс навчання – однорічний. Після закінчення курсу основної школи юнаки, згідно особливих засад, розподіляються в фахові юнацькі школи всіх родів військ, скінчення яких і дає право на старшинський ранг. Курс навчання в фахових школах – дворічний.

Спробуємо порівняти твердження різних джерел щодо питання спільних юнацьких шкіл з вищезазначеним документом. В “Історії українського війська” вказується між іншим, що на осінь 1918 р. мали бути організовані 2 військові школи старшин для піхоти [54, с. 294], а не 4 згідно наказу від 16 вересня. В “Енциклопедії українознавства” (за статтею Л. Шанковського “Юнацькі Школи”) згадується 5 піших юнацьких шкіл (ще одна, Полтавська, була створена пізніше), 2 гарматні школи (Київська гарматна школа також була створена пізніше). Але інженерну школу згідно цієї статті планувалося відкрити в Харкові [36, с. 3937.]. Ми вважаємо це твердження помилковими. В іншій праці Л. Шанковський стверджує, що “Комісія запланувала створити: Інструкторську школу старшин та Залізничну і Зв’язкову старшинські школи; 6 юнацьких піхотних шкіл” [147, с. 28]. Проте Інструкторська школа старшин була створена ще до початку роботи комісії, а в Наказі Військової Офіції Української Держави від 22 червня Ч. 251, § 2 (по Шкільній Головній Управі) вказується, що „усі військові школи, котрі існували до 26 січня 1918 року, окрім Київської Залізничної Школи Старшин, лічити розформованими з 13 березня 1918 року” [160, арк. 28]. Стосовно 6 юнацьких піхотних шкіл не можна

дати чіткої відповіді. Місце знаходження 6-ї школи нам невідоме. В праці В. Євтимовича піших шкіл вказується 5 [41, с. 18], і до речі, інженерна школа згідно з його твердженнями, була організована в Києві, а не в Харкові, що підтверджується іншими джерелами. Тому правильними, на наш погляд, є свідчення В. Євтимовича.

Додамо до цього спогади авторів “Генералітету українських визвольних змагань” про те, що генерал-хорунжий Т. Протазанов (начальник ГШУ з 9 листопада по 14 грудня 1918 р., тобто останній начальник ГШУ за Гетьманату) був одним з організаторів Житомирської та Львівської юнацьких піхотних шкіл” [62, с. 77]. Серед шкіл, якими він відав, вказана і Львівська юнацька гарматна школа. Необхідно зазначити, що стосовно Львівських юнацьких шкіл згадок взагалі немає, крім ще однієї праці – неопублікованого рукопису сотника армії УНР, старшини Запорізького корпусу Б. Монкевича “Організація регулярної армії Української Держави в 1918 році”, в якій автор згадує про проекти Львівських пішої та гарматної шкіл. Якщо згадати, що Львів взагалі входив до складу Австро-Угорщини, а потім став центром Західно-Української Народної Республіки, то дуже сумнівними виглядають твердження про план організації шкіл на західній Україні в період існування Української Держави. Тому, оцінюючи діяльність по створенню мережі військових навчальних закладів у цей період (зокрема стосовно юнацьких шкіл), найбільш достовірною є їх кількість, вказана в наказі від 16 вересня 1918 р.

Комісією по проходженню служби старшинами, яка працювала при Генеральному штабі під головуванням генерального значкового М.

Кушалевського на початку серпня 1918 р. було розроблено положення “Про проходження служби старшинами в армії Української Держави – умови та порядок призначення козаків та громадян в старшини”. Згідно цього положення, вимоги до юнаків, які вступали до юнацьких шкіл, були наступними:

- “а) бути підданими Української Держави і прийняти присягу на вірність Державі та Ясновельможному пану Гетьману;
 - б) до вступу на службу не бути засудженими за крадіжку, підлог, розтрату чи інші ганебні для молодого громадянина вчинки;
 - в) мати загальну освіту не нижче середньої;
 - г) бути не молодше 17 років і не старше 27 років;
 - д) бути фізично здоровим і придатним до військової служби.” [175, арк. 22]
-]. Детально в положенні були відпрацьовані також питання: умови вступу до військового навчального закладу (в тому числі і термін строкової військової служби в якості козака у військових частинах до вступу в школи, необхідні документи та відзиви командування); умови прийому (в тому числі поза конкурсом та на пільгових умовах); умови навчання; порядок випуску зі шкіл, отримання військових звань та розподілу на посади [175, арк. 22–24 зв.].

Згідно наказу Військової Офіції від 17 вересня 1918 р., Ч. 528 (по ГШУ) [159, арк. 16] були оголошені правила вступу молоді до спільних юнацьких шкіл. У відповідності з ними до школи повинні були прийматися чоловіки не старше 25 років, з освітою не нижче закінченої середньої, придатні за станом здоров'я відповідно до вимог спеціальної інструкції. Встановлювалася

наступна послідовність: в першу чергу приймалися юнаки, які закінчили кадетські корпуси, в другу – ті, які мали вищу освіту, в третю – закінчену середню освіту, з останніх раніше приймалися колишні юнаки військових училищ, окрім тих, які були з них виключені. На протязі першого місяця проживання в школі всі учні вважалися прикомандированими і на протязі цього часу вони не могли бути виключені за власним бажанням без обов'язкової вислуги в армії. По закінченню місяця бажуючі давали особливу підписку, зараховувалися юнаками і рахувалися на дійсній військовій службі. Бажуючі повинні були звертатися до ГШУ (Київ, Звіринець, будинок Інструкторської школи старшин). В проханні необхідно було вказати школу, до якої збиралися вступити. Кінцевим терміном подачі прохань вказувалось 15 жовтня 1918 р.

За наказом Армії Української Держави від 24 вересня 1918 р. Ч. 147 було призначено: начальником 2-ї Київської спільної юнацької школи – генерал-хорунжого П. Максимова; начальником Одеської спільної юнацької школи – генерал-хорунжого М. Анісімова; начальником Чугуївської спільної юнацької школи – генерал-хорунжого Т. Протазанова; начальником Єлисаветградської спільної юнацької школи – генерал-хорунжого Б. Генгроса; начальником Київської інженерної юнацької школи – генерал-хорунжого М. Шлейснера [161, арк. 35].

Пізніше начальником 1-ї Київської спільної юнацької школи був призначений полковник П. Галушанський (наказ Начальника ГШУ від 26 жовтня 1918 р., Ч. 183, § 5) [161, арк. 42]. У зв'язку з призначенням генерала Т. Протазанова на посаду начальника ГШУ, начальником Чугуївської спільної юнацької школи було призначено генерал-хорунжого Й. Богдановича (наказ Начальника ГШУ від 29 листопада 1918 р., Ч. 206, § 7) [161, арк. 50].

Згідно наказу Військової Офіції Української Держави від 28 жовтня 1918 р., Ч. 644 старшинам та урядовцям, призначеним наказом Армії Української Держави від 28 жовтня, Ч. 198 [161, арк. 64] до складу організаційного штату інженерної юнацької та 2-ї Київської спільної юнацької школи, вказувалось видавати до затвердження штатів добові гроші: генеральним старшинам – 30 крб., штаб-старшинам – 25, обер-старшинам і урядовцям – 20. Такий же наказ від 7 листопада 1918 р., Ч. 234, вийшов відносно організаційного штату Чугуївської спільної юнацької школи [161, арк. 67].

Окремо, на наш погляд, необхідно зупинитися на початках організації військової академії. 20 вересня 1918 р. Військовий Міністр Української Держави О. Рогоза підписує наказ “Про затвердження штатів Державної Військової академії і про відпуск на неї грошових засобів” (Ч. 258). “Для підготовки, з одного боку, офіцерів Генерального Штабу і їх резерву, а також кадрів викладачів військових наук, а з другого боку – для розробки воєнно-наукових питань і проведення в армії єдності поглядів на воєнні явища необхідно заснувати “Державну Військову Академію”, згідно представленому при цьому положенню, вже затвердженому паном Гетьманом, штатів, сміти з розрахунком коштовності цього закладу. Витрати на перший рік утримання Академії, при умові відведення для неї приміщень та інвентарю складають

545820 крб. Прошу Раду Міністрів затвердити Постанову. Генеральний бунчужний О. Рогоза” [166, арк. 16]. 29 жовтня 1918 р. Радою Міністрів був затверджений штат Державної Військової Академії, а з коштів Державної Скарбниці на поточний рік діяльності академії асигнувалося 100 тис. крб. на необхідні витрати по первинному обладнанню. Крім того, до 1 січня 1919 р., тобто на 3 місяці, що залишилися (жовтень, листопад, грудень 1918 р.), було вирішено видати 136455 крб., або по 45485 крб. до 20-го числа кожного місяця у розпорядження начальника академії.

Згідно наказу Армії Української Держави від 29 жовтня 1918 р., Ч. 212, начальником Державної Військової Академії було призначено начальника ГШУ і голову “Комісії по утворенню постійних військових шкіл і академій України” генерал-значкового М.Л. Юнакова [161, арк. 72].

Але за Гетьманату Державна Військова Академія так і не розпочала свою діяльність. В газеті “Армія” (щоденна військово-морська газета, яка видавалася в листопаді-грудні 1918 р.) була поміщена критична стаття, підписана “Ш-ім”, під назвою “До відкриття Державної Воєнної Академії”. Автор пише: “Чим скоріше буде відкрита на Україні академія, тим скоріше буде поповнений цей пробіл в питанні створення армії, який зараз не відчувається широкими колами, але дасть відчутися тоді, коли практично буде пізно його виправити... Не слід забувати, що при сучасних умовах вести війну без підготовленого складу офіцерів Генерального Штабу неможливо” [148, с. 2]. Нагадаємо, що в той час, коли була написана стаття, гетьманський уряд вів боротьбу з військами Директорії, тобто в листопаді-грудні процес утворення військових навчальних закладів відійшов на другий план.

З приходом до влади Директорії УНР робота по створенню системи військової освіти була продовжена. Враховуючи обставини, що склалися в Україні, основна увага була зосереджена на створенні військових навчальних закладів, які б відповідали реальним можливостям військового часу.

Вже 27 грудня 1918 р. навчальний відділ Генерального штабу розробив систему військово-навчальних закладів по підготовці молодшого командного складу [194, арк. 36]. Передбачалося відкрити такі навчальні заклади: Центральну Інструкторську школу старшин у Києві з терміном навчання 2 місяці (для старшин і підстаршин, які займали старшинські посади); юнацькі школи з терміном навчання 4 місяці, куди направлялися молоді юнаки та козаки з освітою не нижче 4-х класів гімназії та вищих початкових шкіл. Ця програма була ухвалена на засіданні Ради міністрів 5 січня 1919 р. [153, арк. 17].

Наказом Головної управи війська УНР від 7 січня 1919 р., Ч. 35 (по ГШУ), оголошувались правила прийому до юнацьких шкіл, які почнуть діяти в січні 1919 р. Термін подачі заяв було визначено до 20 січня 1919 р. [197, арк. 8].

17 січня 1919 р. в газеті “Українська Ставка” було оголошено про відкриття у найближчий час юнацьких військових шкіл всіх родів військ з прискореним курсом навчання. В ці школи планувалось набирати всіх бажаючих молодих людей і козаків, які були б громадянами Української Народної Республіки, не молодше 20-ти й не старше 30-ти років, з певним

рівнем освіти [41, с. 18].

20 січня 1919 р. український уряд приймає “Закон про створення шкіл для підготовки командного складу армії та культурно-просвітну роботу в військових частинах”. В його положеннях зокрема вказувалось:

“1) Утворити: а) пішу інструкторську школу старшин на 800 учнів; б) чотири піші юнацькі школи на 1000 юнаків кожна; в) арматну юнацьку школу з інструкторським старшинським відділом на 200 старшин та 600 юнаків; г) Єлисаветську кінну юнацьку школу з старшинським інструкторським відділом на 125 старшин та 200 юнаків; д) Інженерну юнацьку школу з інструкторським старшинським відділом на 150 старшин та 300 юнаків.

2) Затвердити докладені до цього штати адміністративно-виховуючого складу та вільнонаємних служачих зазначених в ст. 1 цього Закону шкіл.

3) Асигнувати в розпорядження Військового Міністра з коштів Державної скарбниці в рахунок сміти 1919 року шість мільйонів (6.000.000) карбованців як аванс на утримання зазначених в ст. 1 цього Закону шкіл.

4) Заснувати в окремих військових частинах “Товариства “Просвіти”, а для керування працею їх “Бюро лекторів-інструкторів” Головній Шкільній Управі Військового Міністерства, на що відпустити в розпорядження Військового Міністра як аванс двісті тисяч (200.000) карбованців з військового фонду” [157, арк. 1–1 зв.].

З метою негайних практичних заходів щодо підготовки інженерно-технічного старшинського складу до відкриття вищої військово-технічної школи за наказом Головної управи військ УНР від 26 січня 1919 р., § 1 (по Головному інженерному управлінню) при Залізничній школі старшин створювалися паралельні класи: самохідний, електротехнічний та повітроплавний. Для них були розроблені штати та статут [156, арк. 5].

Враховуючи складну ситуацію, що склалася зі старшинськими кадрами в армії і бажаючи заповнити вакансії у своїх підрозділах, командири окремих військових частин також вживали заходи по підготовці старшин безпосередньо у підпорядкованих їм військах. Так, командир Подільського корпусу отаман Ф. Колодій в телеграмі, датованій 31 грудня 1918 р. [167, арк. 38] та рапорті на ім'я начальника Головного управління Генерального штабу (до складу якого входила Головна шкільна управа) від 1 січня 1919 р. (Ч. 6) [167, арк. 67] пропонує негайно сформувати у Вінниці школу для фахової підготовки і виховання молодших старшин для ввіреного йому корпусу і додає її проект. Як зазначено в рапорті “...затвердження цієї школи при Корпусі як сталої інституції, входячей в його склад, лічу дуже необхідним в сучасний мент, позаяк з цих шкіл будуть випущені дійсно певні з національно-демократичного боку старшини, котрих зараз майже зовсім бракує”. Начальник ГШУ генерал О. Астаф'єв доповів про проект командира корпусу Військовому Міністру (рапорт від 4 січня 1919 р., Ч. 75) [167, арк. 121]. В доповіді, між іншим, вказувалось: “... виявилось, що дуже бракує свідомих українців поміж старшин , бо більшість старшин, призначених за час гетьманства, були росіяни. Тепер, коли Україна є Народна Республіка і Армія її повинна бути народною, а тому і старшину мусимо набрати з народу, через що вона буде ближче стояти до

козаків і як плоть од плоті, кість від кості народною дійсно зміцнить Армію... Гаяти часу не можемо..." [167, арк. 123]. Поряд з цим були відмічені і недоліки проекту: недоцільність створення школи лише в одному корпусі, нестача старшинських та викладацьких кадрів, неможливість здійснювати підготовку старшин високого рівня без централізованої системи військової освіти. О.

Астаф'єв запропонував залишити запропоновану командиром корпусу школу як Інструкторську підстаршинську, після закінчення якої кращі учні будуть направлятися до Київської інструкторської школи старшин. Військовий міністр отаман О. Осецький погодився з цією позицією.

Тим часом, наказом по корпусу отаман Ф. Колодій оголосив про створення школи і направлення до неї від кожної підлеглої йому частини (крім технічних) "козаків свідомих українців, грамотних, за якими не лічиться ніяких карних злочинств в кількості 48 козаків від пішого полку, по 1 від батареї, 12 від кінного полку" [167, арк. 49]. Козаки повинні прибути озброєними і добре одягненими. Строк прибуття вказувався не пізніше 8 січня 1919 р.

20 січня 1919 р. в телеграмі начальнику Головного управління Генерального штабу командир Подільського корпусу доповідає про можливість відкриття школи лише на 300 чоловік (для більшого числа юнаків не вистачало місця). Він запропонував загальну кількість учнів зробити близько 150 чоловік, склад викладачів набрати у Вінниці і прохав негайно відрядити до корпусу начальника Чугуївської пішої школи. На момент відправлення телеграми були вже зібрані учні, які чекали початку навчання [194, арк. 54].

Проте, лише 23 лютого 1919 р. на засіданні Кабінету народних міністрів УНР (Ч. 57) був ухвалений проект постанови про затвердження штатів старшинської школи при 2-му Подільському корпусі та про відпуск у розпорядження військового міністерства з коштів Державної скарбниці на утримання цієї школи по 200 тис. гривень на кожних 4 місяці діяльності, починаючи з 24 січня 1919 р. Штат передбачав пішу сотню, кінну і гарматну чоти [155].

Але подальша участь корпусу у бойових діях не дозволила розгорнути діяльність цієї школи.

Здійснювалася діяльність і по організації роботи Державної військової академії. В наказі по Головному управлінню Генерального штабу від 31 грудня 1918 р., № 8 вказано, що "Військова Академія продовжує існування". Начальником академії було призначено генерала М.Л. Юнакова, який знаходився на цій посаді і за Гетьманату. М. Юнакову пропонувалось набрати новий штат старшин та службовців академії (старий склад згідно наказу по Головній Команді УНР від 18 грудня було звільнено з посад). Крім цього, наказувалось негайно відкрити при Військовій академії короткотермінові курси для підготовки старшин, які вже пройшли такі курси в російській військовій академії і для тих, хто планувався на посади в Генеральний штаб [176, арк. 27].

Але подальші події в Україні не дали змогу втілити в життя накреслені плани. У зв'язку з агресією більшовицької Росії в лютому 1919 р. Інструкторська школа старшин, яка продовжувала своє існування, була відправлена на фронт під Київ, звідки відступила до Кам'янця-Подільського. У

березні 1919 р. особовий склад школи знову бере участь у боях з більшовицькими військами за Меджибіж [133, с. 129]. В травні 1919 р. школа знаходилася в Луцьку, де 15 травня її захопила польська армія.

На початку лютого 1919 р. до Кам'янця-Подільського були евакуйовані постійний склад Залізничної школи старшин, Чугуївська піша юнацька школа (адміністративний склад та майно, які були евакуйовані до Києва після захоплення більшовиками Чугуєва у січні 1919 р.) [194, арк. 54], та Київська інженерна юнацька школа, яка перебували у стадії формування.

У рапорті на ім'я начальника Головного інженерного управління від 24 лютого 1919 р. начальник Залізничної школи вказував на те, що постійний штат і все майно перебувають у вагонах, приміщень для розміщення школи у місті немає і звертався за дозволом на переміщення школи до Одеси або Бірзули [191, арк. 6-6 зв.]. Ці пропозиції підтримав начальник Головного інженерного управління у доповідній записці начальнику Головного управління Генерального штабу. Спираючись на наказ Головної управи війська УНР від 26 січня 1919 р., він пропонував негайно вирішити питання про розміщення школи, комплектування її слухачами і початок занять [191, арк. 4]. Подальші події не дозволили продовжити діяльність цього навчального закладу. Майно Залізничної школи старшин було пограбоване Кавказьким куренем в районі Гусятин 24 квітня [47, с. 128], а 15 травня 1919 р. вона була захоплена у полон поляками. Формально ж школа перестала існувати відповідно до наказу Головного управління війська УНР від 22 липня 1919 р., Ч. 74 [197, арк. 123].

Натомість Київська інженерна юнацька школа була розміщена в будівлях Духовної семінарії. Навчання в школі розпочалося наприкінці лютого, після доукомплектування її юнаками. Начальником школи був призначений генерал Гетенко, який користувався високим авторитетом серед старшин та юнаків, заступником – підполковник Мержанів. Старшинсько-викладацький склад укомплектований фахівцями високого рівня, більшість з яких були лекторами інженерних військових навчальних закладів (зокрема Петербурзького), досвідченими військовими інженерами. Структурно школа була поділена на класи за напрямками навчання відповідних фахівців (відповідно до розроблених “Комісією по утворенню військових шкіл і академій України” навчальних програм і планів). Заняття проводилися за класичною схемою: з 8-ї до 13-ї години – теоретична підготовка, з 14-ї до 17-ї години – практична. До курсу підготовки, за виключенням тактики, стрілецької справи, українознавства, були включені, в основному, предмети технічного характеру, які викладалися за програмами Петербурзької Миколаївської інженерної школи [68, с. 119-139]. Система підготовки юнаків, наявність висококваліфікованих викладачів та старшин, на наш погляд дозволяли у відносно короткий термін здійснити якісну підготовку старшин для технічних підрозділів та частин української армії. Проте вже 20 березня 1919 р. за особистим наказом військового міністра О. Жуковського школа, як бойова одиниця, була відправлена на фронт в район Меджибожа. На нашу думку таке рішення було цілком невиправданим, оскільки за неповний місяць навчання юнаки не встигли освоїти навіть азів військової справи (наголос робився на технічні науки), більшість з них взагалі

не мали ніякого бойового досвіду. Натомість, особовий склад школи відрізнявся “високою національною свідомістю, надзвичайно великим патріотизмом і досконалою дисципліною” [69, с. 119-139]. В ході боїв юнаки це довели. Протягом квітня-травня школа майже весь час перебувала на фронті, а 19 травня 1919 р. опинилася в польському полоні і фактично припинила своє існування як навчальна і бойова одиниця армії УНР [47, с. 128].

Розглядаючи питання становлення військових шкіл цього періоду, на думку автора, доречно звернутися до історії формування, становлення та практичної діяльності Житомирської пішої юнацької школи, як одного із структурних елементів системи військової освіти доби Директорії УНР, єдиної юнацької школи, яка проіснувала протягом усього 1919 р. За порівняно невеликий період свого існування ця школа пройшла трагічний і разом з тим героїчний шлях. Вона стала єдиним військовим навчальним закладом, який в умовах війни здійснив підготовку і випуск старшин для армії УНР.

Ще до ухвалення “Закону про утворення військових шкіл”, виходячи з необхідності якнайшвидшої підготовки молодших старшин і реалізуючи проект Спільної юнацької школи, тимчасово виконуючий обов’язки начальника ГШУ генерал-хорунжий О.С. Астаф’єв доручив Генерального штабу полковнику В.М. Петриву (на той час тимчасово виконуючому обов’язки технічного начальника Інструкторської школи старшин і водночас начальника підвідділу піших шкіл навчального відділу ГШУ) організувати західніше Києва юнацьку школу.

На наш погляд, таке рішення було прийняте тому, що О. Астаф’єв, передбачаючи негативний розвиток подій в Україні, усвідомлював можливість втрати Чугуївської та Полтавської військових шкіл у разі початку агресії з боку більшовицької Росії, уряд якої ще 13 листопада 1918 р. анулював Брестський мирний договір. Одеса на той час уже була окупована англо-французькими військами. Реальна небезпека нависла і над Києвом.

Конкретного розпорядження щодо місця розташування юнацької школи полковник В. Петрив не отримав тому, що не було точних і достовірних відомостей про встановлення влади Директорії на заході УНР. Генерал-хорунжий О. Астаф’єв запропонував йому обрати Житомир або Вінницю, які на той час могли вважатися глибоким тилом щодо театру майбутніх бойових дій. Тому твердження, що містяться у спогадах учасників тих подій І. Винника [12, с. 164] та В. Євтимовича [37, с. 4] про те, що В. Петриву доручено створити військову школу саме у м. Житомирі, на думку автора, є неточними.

Призначення начальником школи полковника В. Петрива не було випадковим. Як випускник 1-ї категорії Миколаївської військової академії Генерального штабу, він був зарахований до корпусу старшин Генерального штабу. З весни 1917 р. – активний учасник українського військового будівництва, організатор і командир українського полку ім. К. Гордієнка, учасник визвольних боїв армії УНР проти більшовиків у січні-квітні 1918 р. Як досвідчений військовий фахівець, він активно працював у ГШУ і “Комісії по утворенню постійних військових шкіл і академій”. За свідченням сучасника В. Петрив був “...людина непересічна. Великий патріот, добрий старшина,

енергійний і відважний...”[82, с. 4].

Полковника В. Петріва було наділено всіма необхідними повноваженнями стосовно створення школи. На потреби школи виділено 300 тис. крб. Згідно наказу Військового міністерства разом з В. Петрівим до Житомира від’їхали запрошені ним до співпраці полковник - військовий інтендант Я. Фрост – на посаду господаря школи та сотник М. Трутенко – на посаду значкового.

Місцем формування школи полковник В. Петрів обрав м. Житомир. Від коменданта Житомира було отримано письмовий дозвіл на вибір приміщень для школи, забезпечення необхідним майном з військових складів та право подавати оголошення в газетах і на плакатах.

Для розміщення школи були реквізовані (за платню) приміщення Духовної семінарії, в яких під час Першої світової війни також тимчасово знаходилось юнкерське училище. У будівлях семінарії було все необхідне для навчання і повсякденної діяльності школи: спальні приміщення для юнаків і кадрового складу, навчальні класи, їдальні з кухнями, відокремлене приміщення під шпиталь зі штатним лікарем. Наявність у місті значної кількості військових складів зі зброєю, обмундируванням та іншим майном дозволила у майбутньому забезпечити школу всіма видами довольства. Завдяки цьому матеріальна база юнацької школи була закладена на протязі двох днів з моменту прибуття полковника В. Петріва до Житомира.

На черзі постала проблема комплектування школи кадровим складом. Для її вирішення до місцевої газети було подане наступне оголошення (стиль оригіналу збережений):

“Формується з наказу Уряду Високої Директорії

Юнацька школа в Житомирі для підготовки старшин для регулярної української армії.

Закликаються до служби у виховательський кадровий склад старшин, що не мають іншого приділення; обов’язкові: воєнні кваліфікації, українське громадянство, бойовий стаж.

Закликаються у професорський склад, на державну службу, для викладів по різних галузях воєнних й загальних знань особи військові та цивільні з належними кваліфікаціями.

Повідомляється, що ті купці, що бажали би взяти на себе поставки для школи, мають зголоситися до Господаря школи Воєнного Інтенданта Полковника Фроста. Штаб Школи – Духовна семінарія.

Начальник Школи Генерального штабу Полковник В. Петрів ад’ютант Сотник М. Трутенко” [23, с. 3; 24, с. 2].

Крім умов прийому, зазначених в оголошенні, кандидати до кадрового складу школи повинні були володіти українською мовою (або дати обіцянку опанувати її найближчим часом). Приймаючи старшин та постійний персонал, полковник В. Петрів особисто звертався до військових і цивільних установ та громадян за рекомендаціями стосовно кожного кандидата.

На протязі 10-12 днів з моменту опублікування цього оголошення школа майже повністю була укомплектована кадровим старшинським складом і

частково цивільною професурою (всього близько 40 чоловік) [106, с. 14-15].

Багатьом кандидатам було відмовлено з тих чи інших причин: не прийняття українського громадянства, намагання боротися лише з російським більшовизмом, а не за самостійну Україну і т. ін.

Цивільні викладачі набиралися з українців професорського складу місцевих шкіл, духовного училища та семінарії.

Одночасно з набором кадрового складу почали прибувати і юнаки, хоча офіційний прийом до школи ще не оголошувався: по-перше, не був сформований кадровий склад і не відпрацьовані навчальні програми; по-друге, за словами В. Петріва “не хотілося заповнювати складу школи міським та підміським елементом, що не давав тих прикмет стійкості, відданості своїй землі, що його міг на мою думку дати сільський елемент. Я вже бачив, як швидко запалюються інтелігенти міста, і як швидко в них впада завзяття в тяжкі хвилини, а тут хотілося будувати надовго й поважно, хотілося виховати такого старшину, що був би селянинові і свій і авторитетний, такого, щоби був такий впертий та й певний як та земля, при якій він працює” [105, с. 15]. В перші дні (до 14 січня) було прийнято близько 20 юнаків. Їх почали готувати як підстаршинський склад.

З першого дня зарахування кожний старшина та цивільний викладач щоденно працювали у школі. Почалася систематична підготовка кадрового складу, узгоджувалася методика майбутнього навчання та виховання юнаків українською мовою та на українських традиціях. Цим питанням було відведено по 8 годин щоденно на протязі тижня. Інструкції надавали: щодо військових питань – начальник школи та старші військові фахівці; з предметів українознавства – цивільний професорський склад.

При розробці програм навчання в першу чергу керувалися вимогами начальника школи: “вчити так, щоби завжди були хоч в чомусь готові, вчити так, щоби не розраховувати на роки, а на стільки, скільки буде часу, а скільки ніхто не скаже” [106, с. 16]. Це диктувалося воєнною обстановкою, що склалася в Україні на початку січня 1919 р. Одночасно велася робота по забезпеченню школи підручниками, приладдям, одягом, зброєю, приладами для муштрових занять та ін. Канцелярія почала готувати необхідні для навчання і діяльності школи документи, бланки, проїзні документи й інструкції для тих, хто відбудуватиме для набору юнаків.

З перших днів існування школи В. Петрів велике значення приділяв створенню “духу частини”, утвердженню єдиного військового організму, потрібної моральної та ділової атмосфери, в якій будуть навчатися і виховуватися молоді люди, щоб кожен старшина, юнак, цивільний викладач відчував би гордість за свою школу. І вже в першій половині січня 1919 р. півсотня школи в бойовому однострої (він відрізнявся від інших сталеву каскою французького зразка, на передній частині якої були намальовані жовтою фарбою тризуб і літери Ж.Ю.Ш.) взяла участь в параді військ Житомирської залози.

14 січня 1919 р., тобто через три тижні з моменту отримання наказу про формування школи, полковник В. Петрів доповів начальнику ГШУ (на той час

уже полковнику В.П. Сальському) про готовність матеріальної бази, кадрового складу до прийому і підготовки юнаків.

За програмою Спільних юнацьких шкіл всі учні повинні були починати навчання у піших сотнях (термін навчання два роки) з паралельним ознайомленням з іншими родами військ. Після закінчення цього курсу планувалося переведення частини спеціально відібраних юнаків до окремих гарматних, кінних чи інженерних шкіл, а частини – до фахових відділів (кулеметного, зв'язку, бомбометного) в межах своєї школи. Виходячи з цього, був спланований наступний штатний розподіл школи: 4 піших сотні, в кожній сотні – 4 чоти (вони ж навчальні класи) по 35 юнаків. З урахуванням подальшого переходу учнів у фахові школи загальна кількість юнаків повинна була становити 1200 чоловік і 100 чоловік кадрового складу, включаючи також обслуговуючий персонал. Оскільки проводилося формування першого курсу, необхідно було набрати 560 юнаків, зменшивши відповідно і кількість кадрового складу.

Для відбору кандидатів до вступу у юнацьку школу за наказом начальника школи були сформовані і направлені у повіти Волині та Полісся 11 груп у складі 1 старшини і 2 юнаків у кожній. Вони отримали ретельні інструкції щодо порядку набору юнаків та їх кількості. Згідно з ними кожна група повинна була тісно співпрацювати з повітовими та волосними управами, збирати сільські сходи, давати пояснення населенню стосовно формування школи, умов прийому до неї, навчання майбутніх старшин, їх прав і обов'язків. Кожна група повинна була ознайомити учасників сходу з відозвою, складеною школою:

“Українські селяни!

Волею народу українського твориться наша Самостійна Українська Республіка, якій хазяїном є увесь український нарід, отже й Ви усі.

Берегти цю українську державу мусить своя українська армія, що з Вас, селяни, складатиметься.

Армія потребує не лише козаків, але й старшин.

Уряд Високої Директорії Української Народньої Республіки для підготовки цих старшин утворив юнацькі школи, одна з яких міститься у Житомирі.

Батьки! Коли хочете, щоби армія У.Н.Р. була нашою й Вашою армією, пошліть найкращих Ваших синів до юнацьких шкіл, в яких досвідчені військовики вивчать їх на старшину.

Селяни, хто з Вас буде закликаний до української армії, піде під команду своїх старшин зі сіл, що будуть поруч з іншими з міст вести Вас на боротьбу за свою Державу, свою правду й свою волю. Хто-ж краще поведе як не свої старшини? Коли хочемо ту свою правду й волю мати, мусимо за неї стати, все за неї дати, отже до війська всі, кому належить, а ті, що на те здатні, до юнацьких шкіл!” [105, с. 17].

Після ретельного відбору юнаків, перевірки необхідних документів і рекомендацій громадян, старшина групи відбору повинен був взяти постанову зібрання про відрядження молодих людей до школи на відповідальність громади і, по можливості, заяву від батьків про їх згоду на навчання синів. На думку керівництва школи, ці заходи зобов'язували юнака за будь-яких обставин бути сумлінним і дисциплінованим, старанно навчатися і стати освіченим старшиною. Утворювався органічний зв'язок села з новою українською старшиною зокрема, та своєю армією взагалі, відновлювалася стара українська традиція – зв'язок “волости” із Запорожжям, села із “виборцями”. Начальником школи було наголошено, що при роботі груп в першу чергу потрібно мати на меті не планову кількість набору, а ретельний і якісний відбір юнаків: “...краще не виконати „заклику”, чим привезти нездатних” [105, с. 18].

Одночасно почалася робота щодо поповнення школи юнаками з молоді м. Житомира та навколишніх сіл. У місцевій газеті було надруковане наступне оголошення: “Житомирська піша юнацька школа відкриває прийом юнаків. Бажаючі являться до канцелярії школи — Духовна Семінарія від 8 до 2 (14) год. Необхідні: документи про освіту, посвідки українських організацій, українське громадянство. Прийматимуть фізично здорових, що відповідають умовам прийняття й вистарчаюче володіють українською мовою” [23, с. 1]. Віковий ценз кандидатів був встановлений від 18 до 30 років, освітній – не нижче 2-х класів міністерських шкіл і вищих початкових.

Було прийнято 90 юнаків, переважно тих, що мали повну гімназійну освіту, навчалися в російських юнкерських училищах й тих, що служили добровольцями в українській армії.

За два тижні школа була укомплектована 311 юнаками, яких розділено на 4 піші сотні. Оскільки недобір становив близько 250 чоловік, кількість чот у сотнях було зменшено.

При формуванні сотень і чот командування школи було змушене відмовитись від засад комплектування, встановлених у розробках “Комісії по утворенню військових шкіл та академії”, згідно з якими чота повинна була відповідати навчальній групі. Причиною цього було те, що юнаки мали різний рівень освіти і соціальний стан. Тому сотні були складені наступним чином: навчальні групи укомплектовані юнаками з приблизно однаковою освітою, в сотнях були селянські і міські групи, причому стосовно сільського елемента намагалися дотримуватися територіального принципу (по можливості юнаки з одного села зараховувалися до однієї сотні). Крім адміністративного розподілу здійснювали і навчальний: до юнака з більш вищою освітою прикріплювалася група з нижчою освітою, якій він повинен був допомагати під час позакласної підготовки. В адміністративних рамках сотні проводилася військова практична підготовка і виховна робота.

Зупиняючись на принципах, формах і методах навчання та виховання у школі необхідно зазначити, що з самого початку підготовки юнаків наголос було зроблено не на “механічну муштру”, яка практикувалася у колишній російській армії, а на усвідомлення кожним учнем необхідності ґрунтовної

особистої фахової підготовленості. У процесі військової підготовки використовувався практичний досвід I світової війни, бойових дій українських збройних формувань попереднього періоду революції. З перших днів юнаків учили тому, що необхідно в бою. Велика увага приділялась військово-патріотичному вихованню, яке спиралось на історичний військовий досвід українського народу. Програма була складена таким чином, щоб досягти органічного поєднання загальноосвітніх предметів (українознавства, математики, географії) з суто військовими. Раз на тиждень проводились конференції за участю всього персоналу школи, на яких читалися лекції, проводилося планування подальшої праці. Таким чином здійснювалася підготовка постійного складу.

Виховна складова була спрямована на підготовку юнаків не лише як військових фахівців, а й як повноправних членів суспільного життя, еліту війська, старшин, які б упевнено почували себе у різних умовах службової та позаслужбової діяльності. Ця робота проводилась постійно – в їдальні, в класах, в громадських місцях. Юнацтво разом зі старшинами-наставниками брало активну участь у діяльності просвітніх та культурних товариств міста. Зауваження на недоліки у поведінці учнів старшини робили лише у формі поради і тільки після повернення до школи [107, с. 11].

Система навчання та виховання юнаків у школі давала змогу якісно і у найкоротший термін здійснити підготовку молодих старшин. Але обставини не дали змоги втілити в життя цю програму.

На початку березня 1919 р. у зв'язку з наступом військ більшовицької Росії за особистим наказом С. Петлюри бойовий склад школи виступив на фронт у складі Волинської групи військ УНР [12, с. 164]. Правильність такого рішення викликає сумніви: школа менше двох тижнів займалася військовими вправами, багато юнаків перед вступом до школи ніякого відношення до військової справи не мали, погано володіли зброєю.

На наш погляд заслуговують на увагу принципи, форми та методи підбору та підготовки старшинських кадрів, що здійснювалися в школі, а саме: ретельний відбір кандидатів на навчання, виховання юнаків на національних історичних традиціях, розробка і оперативне коригування навчальних програм з урахуванням досвіду попередніх воєн (особливо Першої світової) і умов тогочасної маневрової війни.

Аналогічною була система навчання та виховання особового складу і в Чугуївській пішій юнацькій школі, яка відновила свою діяльність у м. Кам'янець-Подільський, частково укомплектована юнаками і функціонувала протягом лютого-квітня 1919 р. У квітні 1919 р. вона також була відправлена на фронт не зробивши жодного випуску старшин. Пізніше, у травні 1919 р. в Луцьку, після невдалої спроби об'єднати її з інженерною школою і створити з них одну бойову одиницю [49, с. 97.], школа потрапляє до польського полону і припиняє своє існування.

Отже, військово-навчальні заклади, створені в Україні наприкінці 1918 – на початку 1919 рр. свою практичну діяльність здійснювали на протязі дуже короткого терміну (2–2,5 місяці) і не змогли виконати покладеного на них

завдання по підготовці старшинського складу для української армії. Складна воєнно-політична обстановка в Україні, брак достатньої кількості військ змусили кинути школи у вир фронтової боротьби в якості звичайних регулярних частин, роблячи ставку не на їх якісну військову підготовку, а на високу ідейність, відвагу і патріотизм.

Такий підхід до використання юнацьких шкіл викликав обурення з боку вищого військового керівництва, яке займалося питаннями діяльності військово-навчальних закладів. Так в доповіді начальника Головної шкільної управи В. Сільського від 21 березня 1919 р. (Ч. 1277) на ім'я начальника Головного управління Генерального штабу зокрема вказувалось, що "... у військових школах закладається фундамент нашої армії – запоруки нашої будуччини, і, гадаючи, що нема зараз більш важливої праці, я і всі мої співробітники поклали всі свої сили в справі створення належної будучої старшини, вихованої перш за все в національному дусі.

З великими зусиллями і витратами народних грошей кілька військових шкіл було зорганізовано і розпочали свою працю. Але: 1) Житомирська школа, яку було укомплектовано молоддю, що навіть нігде рушниці в руках не мала, після 1-2 тижневого навчання без мого відома було кинуте на фронт і вона перестала існувати; 2) Зараз без повідомлення мене кидаються на фронт Інженерна і Інструкторська школи – наслідки цього, немає сумніву, будуть такі ж як в Житомирській школі, і таким чином, справу створення певної Української старшини, яка вже стала на ноги, відсовується, Бог знає, на який час.

Притягнення шкіл на фронт ще, окрім цього, підриває авторитет Української влади і відтручує од війська молодь, яку можливо використати в інтересах Республіки.

Я лічу своїм моральним обов'язком про вище згадане докласти, бо це дуже тяжко відчувається мною і моїми співробітниками в Управі і Школах" [195, арк. 88]. Проте ці вимоги не були враховані ні військовим керівництвом УНР ні командуванням частин у районах дислокації шкіл.

Ще одним напрямком діяльності щодо організації військово-навчальних закладів у цей період було створення різноманітних курсів по підготовці старшин-вихователів. Так, з метою проведення виховної та просвітницької роботи у військових частинах за розпорядженням начальника Головного управління Генерального штабу від 23 березня 1919 р. Ч. 2225 були створені військово-вчительські курси. [198, арк. 92]. Згідно припису начальника Головної шкільної управи від 24 березня 1919 р. Ч. 1288 курси були розміщені в м. Кам'янці-Подільському на базі Чугуївської пішої юнацької школи [198, арк. 97].

Культурно-освітньою управою Головного управління Генерального штабу було розроблено "Положення про військово-вчительські курси та їх головне завдання". В ньому зазначалось, що курси створюються з метою підготовки старшин-учителів до національно-освітньої діяльності у військових частинах, до проведення ними роботи по вихованню у козаків національної свідомості і патріотизму за єдиним планом і програмами. Крім того старшини – випускники курсів повинні були допомагати впровадженню у військах команд,

термінів та основних статутів українською мовою. Умови прийому старшин були наступні: “На курси зараховуються старшини-вчителі виключно українського походження, цілком певні з національного боку, яким може бути доручена надзвичайно відповідальна праця – виховання національно-свідомих козаків, переконаних в необхідності провадження боротьби за волю України” [195, арк. 90]. Зарахування на курси здійснювалося лише після подачі до культурно-освітньої управи і розгляду нею відповідних анкет.

На курси було зараховано 148 старшин (120 хорунжих, 15 значкових і 13 урядовців). Програма навчання складалася з військових дисциплін (муштрове навчання, підривна, окопна та телефонна справа, вивчення статутів) та предметів українознавства (“Історія України”, “Географія України”, “Рідна мова”, “Історія письменства”, “Економіка й статистика України”, “Організація й провадження національно-освітньої праці в війську”, “Організація військових хорів та теорія співу”). Тривалість занять визначалась наступна: муштрові – 3 год. на день, лекційні – 5 год. Термін навчання – 14 робочих днів з 28 березня до 14 квітня. До викладання предметів українознавства були залучені професори та лектори юнацької школи та цивільних навчальних закладів [198, арк. 102].

В ході навчання велике значення приділялося наданню старшинам-учителям практичних рекомендацій щодо організації роботи в частинах. З цією метою старшини прослухали зразки тих лекцій, які самі повинні були читати у військах, отримали їх віддруковані конспекти а також плакати по історії, географії, статистиці, мові і письменству [198, арк. 103].

По закінченню навчання слухачі склали іспити, отримали відповідні свідоцтва, програми та матеріали по проведенню занять з козаками і були призначені на посади сотенних учителів, а ті, хто були підготовлені найкраще – на посади завідувачів національно-освітніми справами військових частин.

У травні-червні 1919 р. відбулася стабілізація ситуації на фронті. Завдяки об’єднанню Наддніпрянської та Галицької армій почався наступ українських військ на Київ і Одесу. Проте постійно відчувалась потреба у старшинах. “Слабою стороною Наддніпрянської Армії залишився також старшинський корпус, що й надалі мав чимало людей з авантюристичною вдачею і військове слабо вишколених. Цей брак добрих старшин сильно поменшував боєздатність і стійкість деяких стягів Наддніпрянської Армії” [25, с. 47].

Враховуючи ситуацію, що склалася, командування армією УНР вживає заходи по відновленню діяльності військових навчальних закладів. Головною проблемою залишався брак науково-педагогічних кадрів та матеріальної бази.

В першу чергу було відновлено роботу над впровадженням шкіл підстаршин. 1 липня 1919 р. було видано наказ про відкриття з 7 липня школи підстаршин з 6 тижневим терміном навчання при 1-му пішому запасному полку з особовим складом школи у 120 чоловік, а з 15 липня для кінноти та гарматних частин відкривалися відповідні підстаршинські школи при 1-му кінному та 1-му гарматному запасному полках терміном на 2 місяці. Навчання мало проводитися згідно “Положення про учбові команди” колишньої російської армії [197, арк. 30]. Це рішення було дуже слушне і доцільне, особливо якщо

врахувати, що навчання проводилося у запіллі, при запасних частинах, які повинні були займатися вишколом особового складу поповнень.

4 липня 1919 р. начальник Головного Управління Генерального Штабу отаман О. Шайбле у доповіді військовому міністрові Г. Сиротинку пропонує негайно зосередити всі військові школи (в першу чергу Житомирську пішу юнацьку школу, як єдиний на той час боєздатний військовий навчальний заклад) до м. Кам'янець-Подільський. “Тільки в місці розташуванню Державних і вищих військових інституцій можливо знайти лекторів, котрі не були б зайняті бойовою працею” [167, арк. 55-65]. До рапорту додавався “Проект Спільної Військової Школи”, розроблений виконуючим обов’язки начальника Житомирської школи полковником П. Вержбицьким. За штатом у школі повинно бути 126 старшин, 5 урядовців, 852 юнаки, 330 козаків, 187 вільнонайманих. Школа мала складатися з муштрової, господарчої, санітарної, ветеринарної, церковної та учбової (38 старшин, 20 науковців-лекторів) частин та 4 відділів: 1) піший курінь у складі 4-х піших стрілецьких сотень та 1 кулеметної команди (27 старшин, 500 юнаків, 42 козака); 2) гарматний відділ – батарея у складі 2 легких гармат і 2 гаубиць (7 старшин, 112 юнаків, 56 козаків і 1 вільнонайманий); 3) кінний відділ – 2 сотні (12 старшин, 120 юнаків, 65 козаків); 4) інженерний відділ – сотня у складі 3 чет: саперно-дорожньої, телеграфно-телефонної, автомобільно-прожекторної (9 старшин, 120 юнаків, 12 козаків, 20 вільнонайманих).

В середині липня 1919 р. в Кам'янці-Подільському була здійснена спроба організації роботи Військового Політехнікуму. Укомплектовано викладацький склад, а восени розпочався прийом юнаків. Політехніка проіснувала всього більше двох місяців, так і не встигнувши зробити жодного випуску” [133, с. 39].

Успішний наступ українських військ у серпні 1919 р. сприяв розгортанню мережі військових навчальних закладів. Наказом від 5 серпня 1919 р. впроваджено штат і положення про старшинську стрілецьку школу, яка мала готувати старшин середнього рівня (командирів сотень та куренів). Курс навчання був розрахований на 4 місяці і мав підняти теоретичний і практичний рівень підготовки старшин. Розклад занять, розроблений полковниками Ашахановим і Алексіним, передбачав загальновійськові дисципліни (тактика – 106 годин, топографія – 65 год., фортифікація – 30 год., артилерія – 40 год., адміністрація – 25 год., статuti – 108 год., стрілецька справа – 65 год., ознайомлення з кулеметом – 25 год., підризна справа – 5 год., граната – 5 год., зв’язок – 15 год., гімнастика – 20 год., тактичні навчання – 98 год., гігієна – 15 год.) та предмети українознавства (мова – 30 год., історія – 25 год., географія України – 20 год., танці – 15 год.) [167, арк. 37-43].

Отже влітку 1919 р. було розпочато створення мережі військових освітніх закладів різного рівня: підстаршинських шкіл, спільної юнацької школи по підготовці старшин нижчого рівня та старшинської школи по випуску старшин середнього рівня. Це свідчить про розуміння військовим керівництвом необхідності вирішення у комплексі усіх питань підготовки старшинських кадрів. Але через подальші невдачі військового характеру ці заходи не були завершені.

У вересні продовжилось реформування юнацьких шкіл у Спільну військову школу. Згідно наказу Головної Команди військ УНР від 8 вересня 1919 р., Ч. 150 (по Головній шкільній управі), всі існуючі до цього часу юнацькі школи з усіма їх установами були скасовані і встановлювалась Спільна юнацька військова школа. Вказувалося поповнити школу молодими людьми призовного віку та освітою не нижче 4-х класів і передати їй усе майно та особовий склад шкіл, що ліквідувались. Начальником школи призначено начальника Житомирської пішої юнацької школи полковника П. Вербицького [167, арк. 67]. Кістяк особового складу цієї нової школи також в основному складала юнаки Житомирської школи, яка 5 серпня 1919 р. після важких боїв на фронті була виключена зі складу Волинської групи військ і з 29 серпня дислокувалась в Кам'янці-Подільському (1-ша піша сотня, гарматний відділ, кінний відділ, кулеметна команда і обоз) та в с. Цівковці, що в 6 верстах від міста (3-тя та 4-та піші сотні).

10 вересня 1919 р. голова Директорії УНР С. Петлюра оглянув новостворену школу, який зазначив: "...враження юнаки роблять гарне, бадьорий козацький вигляд". В той же час ним було висловлене побажання "...вживати всіх заходів, аби слова команди було чути, як слова дійсно з українським висловком (прононсом)" [168]. У цей же день молоде поповнення урочисто прийняло присягу [12, с. 169].

Проте при організації навчального процесу школа мала здолати чимало труднощів. Про це свідчить рапорт начальника Спільної військової юнацької школи до військового міністра від 26 вересня 1919 р. [194, арк. 239], в якому він вказував, що затверджені штати школи не дозволяють успішно здійснювати підготовку старшин для армії УНР. За штатом, для лекційної роботи було передбачено 20 штатних лекторів і 9 залучених старшин Генерального штабу, але ця кількість викладацького складу не могла забезпечити навчальний процес. Так, згідно з інструкцією, тривалість занять лише з предметів українознавства в одному класному відділі на тиждень становила 16 годин. Тому у рапорті пропонувалось збільшити склад викладачів до 69 чоловік, виходячи з кількості учнів (1156 чоловік, 36 класних відділів по 32 чоловіки у кожному) та обсягу лекційних годин на кожну навчальну дисципліну (Таблиця 1) та збільшити кількість юнаків у гарматному та кінному відділах [194, арк. 241].

Таблиця 1

Назва дисципліни	Кількість годин	Кількість лекторів
Українознавство	416-годин	24 лектори, 2-запасних
Тактика	188	11
Фортифікація	68	4
Телеграф-Телефон	38	1
Підривне	12	1
Залізнично-Технічна	4	1
Військових пересувань	12	1
Мотора	4	1
Іппологія	20	2 ветлікарі

Топографія	36	2
Закордонна мова	72	4
Гігієна	28	2 лікарі
Господарство	18	1
Артилерія	78	4
Законознавство	18	1
Загальноосвітні предмети, (в залежності від кількості молодших класів)		4
Політична економія і політичні партії	18	1
Статути	68	муштрові старшини.

24 жовтня 1919 р. Головний Отаман своїм наказом (Ч. 235) затвердив нові штати викладачів Спільної юнацької школи у кількості 68 чоловік. Передбачалось також збільшення кінного та гарматного відділів. За цими штатами школа мала наступну структуру: піший курінь (4 піших сотні по 148 чоловік та кулеметна сотня в складі 77 чоловік) – 669 юнаків; гарматний відділ (батарея в складі 4 легких гармат і 2 гаубиць) – 128 юнаків (збільшено на 16 чоловік); кінний дивізіон (2 сотні по 109 чоловік та в'ючна кулеметна чота з 2 кулеметами Максима в складі 21 чоловіка) – 239 юнаків; інженерний відділ – сотня в складі 120 юнаків. [167, арк. 201-213]. Проте це не змінило загального важкого становища цього навчального закладу, зокрема матеріально-побутового, що підтверджується доповіддю інспектора класів від 2 листопада 1919 р. [169, арк. 15-16].

Незважаючи на все, наприкінці жовтня 1919 р. в школі були проведені випускні іспити (для тих юнаків, які влилися до неї в складі Житомирської пішої юнацької школи). Напередодні першого випуску старшин, С. Петлюра у присутності представників французької, чеської та румунської військових місій провів огляд школи [12, м. 170].

5 листопада 1919 р. відбувся 1-й випуск старшин у кількості 163 чоловік [121, с. 38.]. Випускникам школи було присвоєне військове звання хорунжий. “То були не абиякі хорунжі! Бо ж тактики, цієї основної воєнної науки – умілости вчилися не з сухих підручників, знання свої переводили не на військових “іграх”, що при всій ніби реальності показу все ж тільки були “воєнною грою” – знання свої перевіряли в обстановці правдивого сучасного маневрового бою, маючи перед собою не “означеного” противника, якусь там “синю”, а так-таки справжню “червону армію” – “розігравали” бій, почавши від висилки польової стежі та від першого далекого гарматного стрілу й перейшовши через всі стадії розвитку бою, кінчали його наступом на багнети, підставляючи власні молоді груди, здаючи іспити з пройденого курсу! То була ... наука!.. Дорогою ціною!” [37, с. 5]

22 листопада 1919 р. школа, разом зі створеною з молодих старшин сотнею, змушена була вирушити на фронт проти денікінців, а наприкінці грудня фактично перестала існувати як навчальний заклад [12, с. 169].

Восени, згідно наказу від 8 жовтня 1919 р., змінено структуру підготовки підстаршин. Замість трьох шкіл за родами військ було утворено одну спільну підстаршинську школу. Вона складалася з пішого відділу (куреня) у складі 4 піших сотень та 1 кулеметної сотні [167, арк. 71].

Отже, порівняно з липневою, нова система підготовки підстаршин стала більш централізованою, що сприяло використанню матеріальної бази і викладацьких кадрів більш повно. У той же час втрачались особливості вишколу відповідно до потреб роду військ, що було недоліком. Окрім цього, досить слушним було збільшення майже вдвічі кількості учнів пішого відділу, бо відповідало реальним потребам армії.

Таким чином, у вересні-жовтні 1919 р. чисельність учбових закладів було скорочено до двох: спільна юнацька військова школа та школа підстаршин. За умов браку наукових і матеріальних засобів це рішення було цілком виправданим. Але на кінець року в Україні знову не залишилось жодного військового навчального закладу.

В 1920 р. знову почалася робота по створенню системи військової освіти. В першу чергу здійснювалися заходи по відновленню діяльності спільної юнацької школи у м. Кам'янець-Подільський. Ініціатором заснування нового навчального закладу став полковник М. Лорченко, який отримав гарячу підтримку Головноуповноваженого уряду УНР, ректора Кам'янець-Подільського університету, професора І. Огієнка. Ще 14 грудня 1919 р. в газеті “Наш шлях” було поміщене оголошення: “Школу українських старшин передбачено відчинити у Кам'янці... Приймаються лише ті старшини, які зареєструються у військового начальника. У школі буде відкрито гарматний, піший, інженерний та інші відділи... Проводиться підготовча праця”. Школа отримала назву Кам'янецька спільна юнацька школа [46].

За допомогою І. Огієнка школі були виділені приміщення та надано матеріальну допомогу. У лютому 1920 р. було укомплектовану першу пішу сотню і кулеметну сотню [29, с. 55]. Основу школи склали старшини та юнаки колишньої школи, які з різних причин залишились у місті. Начальником школи був призначений полковник О. Пучковський, який очолював школу до липня 1920 р., помічником начальника полковник В. Трутенко, інспектором класів полковник М. Лорченко, заступником генерального штабу сотник Лушненко. У квітні сформовано другу пішу сотню [150, с. 28].

27 квітня 1920 р. було затверджено “Положення про Кам'янецьку Спільну Юнацьку Школу”. Згідно з цим положенням школа повинна була дати молодим людям, які мають уже загальну освіту, прискорену військову підготовку, необхідну для виконання обов'язків молодшого старшини, а у разі потреби – і командира сотні у відповідному роді військ. Курс навчання – 6 місяців. Для ведення діловодства до складу школи входили: канцелярія, педагогічний, дисциплінарний і господарчий комітети. Школа підпорядковувалась начальникові Головного управління Генерального штабу. До школи приймалися всі громадяни від 18 до 35 років, які відповідали вимогам військової служби за станом здоров'я, не прославилися ганебними вчинками, мали освіту 5 класів або скінчили повний курс вищої початкової

школи і склали перевірочний іспит при школі по знанню української мови і математики за особливою програмою. Навчання в юнацькій школі повинно було дати юнакам ґрунтовні знання як теоретичні, так і практичні, володіючи якими старшини, випускники школи, могли не лише виконувати з належним успіхом свої службові обов'язки, але й продовжувати на службі свою військово-наукову освіту. До програми навчання входили військові науки (тактика, артилерія, фортифікація, військова топографія, військова адміністрація, законодавство) та загальноосвітні (українська мова й історія українського письменства, історія й географія України). Оцінка знань здійснювалася за 12-бальною системою. Викладацький склад підбирався з осіб, які мають відповідну вищу освіту. Лектори могли бути штатними, зараховані на дійсну службу в школі, і приватні, які допускається до викладання без призначення на штатні посади. Викладання тактики, військової історії, адміністрації і топографії повинні були проводити лише старшини Генерального штабу. У разі відсутності достатньої кількості штатного складу, викладачі запрошувалися або прикомандировувалися з дозволу Військового міністра. В крайньому випадку до викладання предметів могли допускатися тимчасово лектори і без вищої освіти, але ті, які скінчили військові школи мирного часу [46].

Розпочалося навчання. Розклад занять був спланований таким чином, що в першій половині дня здійснювалася тактична, стройова та фізична підготовка, а після обіду проводилися теоретичні заняття з військових дисциплін та українознавства [29, с. 56].

Характерним недоліком діяльності школи в перші місяці існування була, на нашу думку, відсутність підготовки старшин для артилерійських, кіннотних і технічних частин і підрозділів. На початку травня 1920 р. в складі школи було 2 піших і 1 кулеметна сотні. Про спроби усунути це негативне явище свідчить рапорт начальника Головного Управління Генерального штабу генерал-хорунжого С. Дядюші на ім'я голови Військової Ради від 6 травня 1920 р., в якому пропонувалося мати спільну юнацьку школу в складі 4 відділів: пішого (3 піших і 1 кулеметна сотні), артилерійського (1 батарея), кінного (2 кінних сотні і в'ючна кулеметна чота) та інженерного (1 сотня) [167, арк. 83].

Наказом Головної Управи Війська УНР від 29 травня 1920 р. було оголошено про затвердження тимчасового штату кінного відділу в складі 1 кінної чоти (27 юнаків) [167, арк. 93].

У травні школа була укомплектована третьою пішою сотнею (у значній мірі за рахунок колишніх юнаків, які повернулися із “Зимового походу”) і переїхала до Вінниці, де перебувала до середини червня 1920 р. Потім школа знову прибуває до Кам'янця (кінець червня 1920 р.). Цей переїзд був пов'язаний з відступом польсько-українських військ під тиском більшовицької армії [37, с. 5].

Штат Кам'янецької школи мав складатися з 777 юнаків: піший відділ – 365 (3 піших сотні по 106 юнаків і кулеметна сотня 47 юнаків), артилерійський відділ – 100 юнаків, кінний відділ – 238 (2 сотні по 109 юнаків і в'ючно-кулеметна чота 20 юнаків), інженерний відділ – 74 юнака. Але реально укомплектованість школи особовим складом була значно меншою. В рапорті на

ім'я генерал-квартирмейстера Генерального штабу від 27 червня 1920 р. начальник школи полковник О. Пучковський доповідає про персональний склад школи: старшин муштрових – 39; старшин немустрових – 8; лекторів – 13; юнаків – 341; козаків – 46 [167, арк. 107].

10 липня 1920 р. школа залишила Кам'янець і виїхала до міста Ясла під Краковом, де перебувала понад тиждень. Саме тут начальником школи був призначений полковник, а згодом генерал-хорунжий М. Шаповал.

Наприкінці липня 1920 р. школа переїхала до Станіславова, куди прибула 25 липня і була розміщена в будинку колишньої тюрми. Наказ про переміщення школа отримала безпосередньо від С. Петлюри, який вважав, що вона повинна знаходитися поруч зі ставкою Головного Отамана. Протягом серпня-жовтня 1920 р. Кам'янецька спільна юнацька школа знаходилася у Станіславові, що дало змогу відновити проведення занять. Юнаки отримали новий одяг, взуття, “ввійшли в ритм навчання” [29, с. 58-59].

В середині серпня 1920 р. юнаків було тимчасово вислано під Галич для несення варті, поки війська УНР будуть відступати через Дністер [46].

Важливим, на наш погляд, є той факт, що великі труднощі у матеріально-побутовому забезпеченні школи, непевність у майбутньому, постійні переміщення і відрив від навчання дуже негативно впливали на морально-психологічний стан особового складу школи. Про це свідчить кількість дезертирів зі школи, що протягом липня-вересня 1920 р. склала 54 чоловіки [196, арк. 12].

Наприкінці жовтня 1920 р. школу знову переміщують до Кам'янця-Подільського. 21 листопада 1920 р. особовий склад Кам'янецької спільної юнацької школи під тиском більшовицьких військ перейшов за Збруч і опинився у польській неволі. Цей день став останнім у діяльності військових навчальних закладів на території України в період 1917-1920 рр.

В подальшому школа перебувала в таборах інтернованих вояків армії УНР в Ланцуті, Вадовицях (тут здійснено 1-й випуск хорунжих піхоти й кінноти). Останнім місцем її перебування став Каліш, де відбулися 2-й і 3-й випуски хорунжих піхоти, 2-й випуск кіннотників та 1-й випуск артилеристів. 1923 р. став останнім роком існування школи, як і взагалі армії УНР, в польських таборах для інтернованих.

Аналіз архівних джерел свідчить, що в 1920 р. командуванням української армії здійснювалась спроба налагодити систему підготовки старшин нижчої та середньої ланки військового управління. Так, крім Кам'янецької спільної юнацької школи згідно наказу військового міністерства УНР від 1 липня 1920 р., № 54 для практично-теоретичної підготовки старшинського складу Дієвої армії була відкрита старшинська школа [165, арк. 73]. Навчання в пішому відділі розпочалося з 15 липня, кінний і гарматний відділи планувалося зорганізувати до 30 липня 1920 р. Начальником школи було призначено полковника Янченка. Відповідно до цього ж наказу командири дивізій повинні були при своїх з'єднаннях утворити школи підстаршин. З точки зору потреби армії в старшинах різного рівня підготовки це рішення є цілком доречним, хоча якість підготовки підстаршин безпосередньо у діючих частинах

викликає великі сумніви. Проте інформації, яка б підтвердила ефективність і тривалість цієї роботи в документах не знайдено. На нашу думку воєнно-політична обстановка в Україні, безперервна участь у бойових діях не дозволили належним чином втілити в життя накреслені плани.

Таким чином, в період існування українських національних державних утворень 1917-1920 рр. в Україні була створена нова система військової освіти, в структурі якої функціонувала мережа військово-навчальних закладів по підготовці старшинських кадрів.

Діяльність по її створенню здійснювалася в процесі загального військового будівництва відповідно до розроблених нормативно-правових документів. Становлення мережі військових навчальних закладів зазнало еволюційних змін у різні періоди розвитку української державності. Формування військових навчальних закладів здійснювалось поетапно: від українізації та реорганізації колишніх російських військових шкіл до створення системи освітніх закладів різного типу та рівня підготовки фахівців. Еволюційні зміни, насамперед, диктувалися воєнно-політичною обстановкою.

Мережа військово-навчальних закладів, які в тій чи іншій мірі функціонували в Україні, включала:

- школи та курси перепідготовки старшин колишньої російської армії, в першу чергу тих, які закінчили прискорені курси в роки війни;
- Інструкторські старшинські школи по підготовці фахівців всіх родів військ;
- Спільні військові юнацькі школи;
- фахові військові юнацькі школи;
- курси підготовки обер та штаб старшин для заміщення відповідних посад;
- військово-вчительські курси по підготовці старшин-вихователів.

Були створені, але фактично не здійснювали діяльність:

- освітні заклади типу Військової Політехніки для підготовки старшин для інженерно-технічних та артилерійських частин і підрозділів;
- військова академія;
- вищі курси підготовки старшин Генерального штабу.

В залежності від воєнно-політичної обстановки в ході розгортання мережі освітніх закладів відбувався поступовий перехід від планів створення бажаної за масштабами системи військової освіти до налагодження діяльності військово-навчальних закладів відповідно до можливостей держави, що зумовлювалися реаліями воєнного часу.

Об'єктивна необхідність захисту української державності в кінцевому наслідку унеможливила втілення намічених планів по створенню повноцінної мережі навчальних закладів по підготовці старшинських кадрів. В результаті, на кінець 1919 р. в Україні не залишилось жодного функціонуючого військового навчального закладу.

РОЗДІЛ 4

УЧАСТЬ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ВІЙСЬКОВИХ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ У ЗАХИСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Становлення української державності, розбудова національної армії, створення та функціонування системи підготовки старшинських кадрів для неї в добу національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. в Україні майже на протязі всього цього періоду проходили в умовах безперервної збройної боротьби, часто на декілька фронтів. Виключенням є лише короткий термін функціонування Української Держави за Гетьманату. Тому, розглядаючи питання діяльності військових закладів та установ освіти, окремого дослідження, на нашу думку, потребує їх участь у бойових діях.

Вже на початку 1918 р. активну участь у війні з російськими більшовицькими військами та ліквідації більшовицького повстання в Києві взяли співробітники Головного Уряду військових шкіл України та особовий склад 1-ї та 2-ї українських військових шкіл.

Незважаючи на загрозу більшовицької окупації України, 3 січня 1918 р. Центральна Рада прийняла “Закон про утворення українського народного війська”, відповідно до якого існуюче військо повинно демобілізуватися, а регулярна армія скасовувалася цілком. Генеральному Секретаріатові доручалося “негайно приступити до вироблення обчислень по організації української народної міліції і корпусів інструкторських кадрів” [22]. Цей закон і заходи, ним передбачені, за умов триваючої війни з більшовицькою Росією були руйнівними для української армії. Невиправданим, на нашу думку, видається і рішення про повну демобілізацію армії, проголошене в наказі М. Порша від 4 січня 1918 р. Воно остаточно дезорієнтувало українські частини. Українське командування, незважаючи на більшовицький наступ, поспішними темпами почало виконувати цей закон та розформовувати зукраїнізовані частини. Тому, у такий вирішальний для України час, уряд, не маючи дисциплінованого, готового до рішучих заходів війська, залишився безборонним. “Української армії не було, існували тільки окремі відділи, малого чисельного складу, що на власну руку вели бої. Було ясно, що проти добре озброєної, зодягненої та під одною командою більшовицької армії не можна буде вдержатися. Ті численні українські полки, що недавно ще заявляли свою відданість Центральній Раді, у критичну хвилину порозбігалися, а то й перейшли на сторону ворога. Ще тільки українські добровольчі відділи рятували існування української державності, зберігаючи славу і честь української зброї.” [129, с. 69].

У січні 1918 р., зважаючи на небезпеку, яка нависла над Києвом, співробітники Головного уряду військових шкіл України, створеного наприкінці 1917 р. замість Шкільного відділу Генерального Секретаріату Військових Справ, були мобілізовані до складу “Бойового куреня Вільного Козацтва” при військовому міністерстві [40, с. 7]. Старшини та службовці Уряду на чолі з начальником інженер-полковником О. Астаф’євим (йому на той час уже було 51 рік) протягом січня – початку лютого 1918 р. в якості простих

вояків приймали участь у бойових діях на підступах до Києва та у боях за місто. Характерним для ситуації, яка склалася з управлінням українськими частинами у той час, на наш погляд є те, що приймаючи рішення про залишення Києва, українське командування не довело його навіть до начальників такого рівня, як начальник оперативного штабу (рішення було прийнято навіть без його відома) та начальника Головного уряду військових шкіл України. Тому особовий склад Уряду по одинці та групами по 2-3 чоловіки змушені були пробиватися з Києва на захід, навіть не знаючи точно, де в цей час знаходяться українські війська і вливатися до частин та підрозділів. Багато зі старшин було заарештовано і розстріляно більшовиками. Полковник О. Астаф'єв, переодягнувшись у шкіряну куртку й формений кашкет залізничного машиніста, виїхав у напрямку на Житомир "...з більшовицьким ешеленом, а доїхавши до лінії фронту, пішов пішки в бік Житомира, де приєднався до війська, обнявши становище польового інженера" [39, с. 31].

Таким чином, внаслідок бойових дій діяльність Головного уряду військових шкіл України була припинена.

Зважаючи на велику небезпеку, яка нависла над Україною і відчуваючи гостру необхідність у безпосередній участі в обороні держави, ще на початку грудня 1917 р. загальні збори особового складу 1-ї української військової юнацької школи ім. Гетьмана Б. Хмельницького (створена у листопаді 1917 р.) винесли постанову про домагання від військового керівництва наказу про відправлення школи на фронт. Проти цього рішення категорично виступив начальник школи полковник Скорино, який вважав, що завдання школи в першу чергу це навчання майбутніх старшин.

Проте ситуація на фронті набувала загрозливого характеру. Тому інспектор класів сотник Д. Носенко, який підтримував прагнення юнаків, довів до командування зміст вимог загальних зборів. 24 грудня 1917 р. школа отримала наказ про відправлення на фронт, з ентузіазмом зустрінутий особовим складом. Також, згідно наказу, полковника Скорино було усунено від виконання обов'язків начальника школи і на його місце призначено сотника Д. Носенка. 25 грудня 1918 р. військова школа у складі 300 чоловік (решта юнаків у зв'язку з Різдвяними святами знаходилась у відпустці) прибула на ст. Бахмач, де знаходилися курінь полку ім. Б. Хмельницького, відділ Вільного козацтва у складі 40 чоловік та два примітивні бронепотяги [83, с. 19]. За наказом командувача протибільшовицьким фронтом полковника Капкана загальне командування частинами було доручене сотнику Д. Носенку. Начальником штабу призначено командира 3-ї юнацької сотні капітана П. Богаєвського, а штаб укомплектовано старшинами школи (сотник А. Гончаренко, хорунжий Бабій та ін.). Вважаючи на характер ведення бойових дій було прийнято рішення обороняти в першу чергу залізницю, якими більшовики за підтримки бронепотягів здійснювали наступ. В період з 25 грудня по 1 січня штабом були проведені заходи, щодо розвідки та обладнання позицій. 1 січня до школи приєднались решта юнаків, які прибули з відпустки. Таким чином загальна чисельність школи на фронті склала близько 600 чоловік. 3 січня 4-у сотню у складі 80 чоловік під командуванням хорунжого Левицького відправлено до ст.

Конотоп, решта отримала наказ захищати залізничну колію Могилів-Бахмач і залишилися на ст. Бахмач при штабі групи. В Конотопі сотнею було роззброєно кілька ешелонів з російськими військовими частинами, що прибували з фронту, зруйновано залізничну колію з північного напрямку. Серед сотні проводилась шалена більшовицька агітація, делегації від робітників міста вимагали негайного залишення сотнею Конотопу, але все це не похитнуло рішучості юнаків. 7 січня після ультимативної заяви делегації робітників станції про негайну відбудову залізничної колії, командир сотні хорунжий Левицький самоусунувся від керівництва і залишив місто. Командиром сотні юнаки обрали свого товариша М. Михайлика. Ним були вжиті рішучі заходи щодо наведення порядку, які фактично призвели до придушення робітничого повстання. 8 січня до Конотопу прибув 113 піхотний полк і змінив 4-у сотню школи, яка в той же день за наказом штабу відійшла до Бахмача.

Тим часом три перші сотні школи, відділ Вільного Козацтва та Богданівський курінь здійснювали заходи щодо оборони залізничного шляху з боку Гомеля. Розуміючи тяжке становище, недостатність сил, сотник Д.

Носенко у телеграмах на ім'я полковника Капкана вимагав якнайскорішого відправлення в Бахмач надійних військових частин з Києва та передислокацію фронтових частин. В результаті він був усунений від командування і на його місце прибув капітан Ф. Тимченко. Ситуація на цій ділянці фронту і справді була дуже загрозливою. Українські частини знаходилися в оточенні деморалізованих і розагітованих більшовиками фронтових частин, які готові були повернути зброю проти "буржуїв", селянство навколишніх сіл виявляло повну байдужість і дотримувалося нейтралітету, дедалі частішими ставали виступи і провокації робітників станцій, більшість з яких були росіянами. До цього додавалася нерішучість вищого командування, відсутність конкретного загального плану бойових дій.

За таких несприятливих обставин почався наступ більшовицьких військ. 6 січня їх матроські відділи підійшли з боку Гомеля до ст. Дочь, де їх зустріли 1 та 3 сотні юнацької школи та бронепотяги. Керівництво обороною здійснював сотник П. Богаєвський. Це був перший бій школи з більшовиками. В результаті сутички матроси зазнали великих втрат і відійшли. На думку учасника подій "... успіх треба приписати не нашій силі міліарній, а хоробрості і вірі юнаків в справу наших змагань" [83, с. 20]. Проте, несприятливу ситуацію, що склалася, погіршив ще й наказ про відкликання до Києва Богданівського куреня. Це призвело до того, що та частина школи, яка знаходилася в Бахмачі почала деморалізуватися. В результаті на загальних зборах школи, що відбулися в ніч на 10 січня, було прийнято рішення про від'їзд до Києва. Проти нього виступили юнаки 4-ї сотні, але змушені були підкоритися більшості. Командування школи також не змогло стати на перешкоді цьому рішення. 11 січня школа у повному складі прибула до місця свого розташування, де в цей час проводився набір молоді до Студентського куреня [83, с. 21]. Проте, на нашу думку, більш достовірнішим є твердження З. Стефаніва про те, що в Бахмачі залишились керівний склад та 4-та сотня школи [129, с. 71]. Це підтверджують і інші джерела. Залишення фронту школою стало повною і

прикрою несподіванкою для командування українськими збройними формуваннями. В очах студентської та учнівської молоді, з яких складався Студентський курінь вчинок юнаків школи виглядав як зрада [70, с. 3]. Усвідомлюючи ті негативні наслідки, що могли бути спричинені від'їздом школи і намагаючись довести до вищого військового командування інформацію про реальну обстановку на фронті, до головнокомандувача протибільшовицького фронту М. Шинкаря було вислано делегацію від школи у складі сотника Д. Носенка, хорунжого Бабія та двох юнаків. М. Шинкар змалював делегації положення, в якому опинилася Україна і наголошуючи на тому, що важливий стратегічний вузол залишився без захисту, шлях на Київ відкритий і що вина за втрату столиці буде покладена на школу, закликав її знову виїхати на фронт. Заслухавши звіт делегації, загальні збори школи ухвалили постанову про повернення на бойові позиції. Проте частина юнаків (близько 150 чоловік) це рішення не підтримали і залишили школу [83, с. 21]. Ввечері 14 січня особовий склад школи у кількості близько 250 юнаків та 1-ша сотня Студентського куреня, який нараховував всього 120 осіб виїхали на фронт в район ст. Бахмач. В цей час група більшовицьких військ під командуванням Знаменського і Кубинського 13-14 січня зайняли Суми, Хутір Михайлівський та Конотоп і скерувала головний удар на Бахмач. Оборона Бахмача є однією з героїчних і маловідомих сторінок історії визвольної боротьби українського народу. Українці втратили близько 170 вояків, з них понад 50 – убитими, змушені були залишити Бахмач і відступити до ст. Крути. Не меншими були й втрати більшовиків, що змусило їх затриматися на два дні для переформування і підкріплення [73, с. 148-149].

15 січня 1918 р. військова школа та Студентський курінь прибули на ст. Крути, куди відійшов штаб, бронепотяги та відділи Вільного козацтва, які готувалися до відступу на південь. Таким чином, загальна чисельність оборонців Крут становила близько 20 старшин, 420-500 вояків при 10 кулеметах і одній гарматі [132, с. 175]. З боку ст. Пліски Крути обстрілювалися більшовицькими бронепотягами. Юнаки та студенти зайняли відтинок залізничного шляху перед Крутами, почали обладнання позицій і підготовку до оборони станції.

Ранком 16 січня більшовицькі війська загальною чисельністю біля 3000 вояків після артилерійського обстрілу розпочали наступ. В окопах ліворуч від залізничної колії їх зустріли три сотні юнаків військової школи, а праворуч – Студентський курінь. 4-та сотня школи знаходилась у резерві на станції. Спершу захисникам вдавалося стримувати наступ ворога. Ефективно діяла гарматна обслуга бронепотягу на чолі з сотником Лощенком, добре відстрілювалися і оборонялися юнаки школи. Гірше було зі студентською сотнею: багато не вміли стріляти взагалі, невелику кількість набоїв було використано, а постачання їх організовано недбало. Близько другої години дня ситуація стала катастрофічною: чисельність противника була значно більшою, командування нашими військами в особі сотника Д. Носенка, капітана Ф.

Тимченка та сотника П. Богаєвського самоусунулось від безпосереднього управління боєм (не підтримувався навіть зв'язок), командування здійснювали

лише командири сотень, штабний потяг разом з вагонами, в яких знаходилися набої залишив станцію і відступив у тил на 2-3 кілометри [140, с. 6]. Незважаючи на це, ще близько півтори години юнаки та студенти стримували наступ. Проте сили були нерівні. Один за одним через відсутність набоїв і неможливість їх поповнення замовкали кулемети та гвинтівки. В цей час більшовики розпочали шалену атаку. Командування юнацьких сотень прийняло рішення і розпочало відступ, але ця команда, передана по лаві була переплутана і Студентський курінь розпочав контратаку. В результаті він був оточений на станції, частина студентів загинула, частина (близько 30 чоловік) захоплені в полон і розстріляно. Загинув також командир куреня сотник Омельченко [70, с. 4]. Загальні втрати українських підрозділів становили 40 студентів, 15 юнаків, приблизно 15 вояків відділу Вільних козаків [132, с. 127]. Не відповідає дійсності твердження деяких авторів, які стверджують, що українські старшини в описуваних подіях нібито залишили молодь без проводу. За виключенням згаданих вище керівників штабу, решта старшин залишалися постійно в рядах захисників станції і власним прикладом надихали їх на героїчну боротьбу. Сотник А. Гончаренко (командир юнацької сотні, який прийняв командування над збірними українськими військами після відступу, вивів їх з-під Крут та звітував на ст. Бобрик С. Петлюрі) свідчить: під Крутами загинуло 10 старшин, які „віддано керували боєм та чесно разом з молодими вояками вміли вмирати” [27, с. 263].

Залишаючи майже третину своїх товаришів вбитими і полоненими і розуміючи безглуздість подальшого спротиву, українські частини, забравши поранених та кулемети, почали відступ. За 2 кілометри від станції вони погрузилися в потяг і під вогнем противника від'їхали у напрямку Києва. В складі цього ешелону було три вагони з пораненими [83, с. 22]. Відступ тривав понад добу. По дорозі юнаки підривали залізничну колію, мости і таким чином стримали ворога ще на певний час. 17 січня на ст. Бобрик школа приєдналася до військ С. Петлюри, які обороняли Київ. За його наказом юнаки від'їхали на допомогу столичним підрозділам – для боротьби з більшовицьким повстанням у Києві [73, с. 151]. В подальшому особовий склад школи приймав участь у боях за Київ, разом з іншими українськими військовими частинами залишив столицю. Школа фактично припинила своє існування.

Січень 1918 р. став початком участі у бойових діях і 2-ї української військової школи, яка була відкрита у листопаді 1917 р. і розташовувалася на Подолі, в приміщеннях Києво-Могилянської академії. В ніч на 14 січня школу відвідав С. Петлюра, який на той час був командиром Гайдамацького коша Слобідської України. 12 січня Гайдамацький кіш було направлено під Полтаву, де він під командуванням отамана Волоха стримував наступ більшовицьких військ під ст. Решетилівка, приймав участь у боях за Миргород та Ромодан. 13 січня кіш провів бій з чисельно переважаючими силами противника за ст. Гребінка. Залишаючи станцію гайдамаки пошкодили при відступі залізничну колію, чим на кілька днів затримали наступ більшовиків на цьому напрямку. Отримавши інформацію про ці події, С. Петлюра, який залишався у Києві почав шукати можливості для мобілізації бездатних резервів [73, с. 148]. Таким

чином він зупинив свій вибір на юнацькій школі. Звертаючись до юнаків школи, С. Петлюра сказав: "...москаль оточує з усіх боків нашу дорогу Батьківщину, посягає на нашу молоду Українську Народну Республіку і це нам не дає права спати... Я прийшов просити вас піти зі мною боронити нашу Неньку від більшовиків, які під прапорами ніби свободи, рівності і братерства ідуть на нас, щоби наложити знов кайдани, які ми тільки що скинули. Вони йдуть, щоби поневолити наш трудовий народ... Отже я прошу вас стати в обороні своїх батьків... Ми не йдемо, як кажуть більшовики, боронити буржуїв і генералів, бо ми їх не маємо, а йдемо боронити самих себе, свою, кров'ю і потом наших дідів политу, землю... Ви будете називатись "Курінь Чорних Гайдамаків" при Коші Слобідської України, яким командую я. За пару днів ви повернете, щоби знов продовжувати перервану науку, яка дасть вам можливість стати старшинами Армії У.Н.Р. і дійсними оборонцями свого народу!" [11, с. 11]. Юнаки із захопленням зустріли цей заклик. Було оголошено і скоро проведено добровільний запис до куреня 200 чоловік. Командиром куреня призначено сотника Блаватного. На правому комірі шинелі добровольці нашили чорний трикутник, як знак розрізнення куреня. Ранком 14 січня курінь "Чорних гайдамаків" було відправлено на ст. Кононівка, що в 30 км від Яготина, де проводилася структурна реорганізація Гайдамацького коша Слобідської України. По дорозі на ст. Яготин юнаками були розбросені російські частини, що поверталися з фронту, чисельністю близько 2000 чоловік. В період з 14 по 17 січня вояки куреня вели бойові дії в районі станції, підривали залізничну колію з боку Гребінки, використовуючи зібраний ними і обладнаний гарматою та кулеметами панцерник, утримували ст. Бобрик, прикриваючи відступ українських військ у напрямку Дарниці. 17 січня на нараді старшин Гайдамацького коша та всіх керівників військових підрозділів було прийнято рішення: організовано відбути до Києва, де більшовицьке повстання набирало широкого розмаху, загрожувало місту і Центральній Раді, енергійно і швидко зліквідувати його, а після того зустріти більшовицьку армію на Дніпрі. 19 січня, виводячи з ладу залізницю та підриваючи мости, що зупинило просування військ противника, українські частини організовано відступили у напрямку Києва. Підтвердженням цього факту є телеграма від 19 січня 1918 р., яку більшовицький штаб Р. Берзіна направив у ставку: "В ніч на 19 січня із Зваричів у Бровари втекли 8 ешелонів українських офіцерів, юнкерів, підричників з артилерією на чолі з С. Петлюрою" [30, с. 278]. Поспішне відбуття військ, яке більшовики розцінили як втечу, було викликане необхідністю придушення більшовицького повстання на "Арсеналі". У ці самі дні на полтавському напрямку ст. Кононівку обороняли підрозділи куреня Чорних гайдамаків (150 вояків) та чота Січових Стрільців (40 стрільців). Цей загін – чисельністю менше 200 осіб – 17 січня витримав нерівний бій з більшовиками чисельністю в 1100 осіб. Лише надвечір вони відступили, а 19 січня за наказом С. Петлюри прибули до Дарниці для з'єднання з головними силами [73, с. 153]. Зібравши у Дарниці всі війська, що відступили, Петлюра розділив їх на дві колони для наступу на Київ. Перша колона у складі куреня Червоних гайдамаків, Отаманської кінної сотні, 1-ї сотні Січових Стрільців та

сотні ім.. Наливайка, (разом близько 600 вояків), долаючи опір червоногвардійців Микільської та Предмостовної Слобідок, з боєм захопили Ланцюговий міст і увірвалися на Печерськ. Друга колона у складі куреня Чорних гайдамаків та решток полку ім. Дорошенка (всього 350 вояків), прикриваючи наступ першої, залишалася деякий час у Дарниці, а зранку на ступного дня через Залізничний міст теж увійшла на Печерськ. На станції було залишено ешелон куреню з військовим майном під охороною кількох юнаків.

Українська залога Києва за підрахунками В. Антонова-Овсієнка сягала 20 тис. бійців [3, с. 150]. Проте чисельність військ Київського гарнізону (навіть за приблизними підрахунками Я. Тинченка) нараховувала лише 9000 осіб. Її склали 2-й Сердюцький полк імені П. Полуботка (1200 багнетів), 1-й курінь 4-го Сердюцького полку імені І. Богуна (500 багнетів), полк імені Т. Шевченка (1000 багнетів), полк імені М. Грушевського (800 багнетів), підрозділи 4-го запасного полку імені П. Сагайдачного (400–500 багнетів), курінь моряків Чорноморського флоту (150 багнетів), курінь Січових Стрільців (500 багнетів), понтонний курінь (800 багнетів), полк імені С. Наливайка (1400 багнетів), дві військові школи (600 багнетів), Студентський курінь (120 багнетів), кінний полк “Вільної України” (300 шабель), артилерія (12 гармат) [132, с. 138].

Правдоподібно, ця цифра враховує всі наявні на той час війська, що були в стані демобілізації. Кількість військ, які боронили Центральну Раду у Києві (за підрахунками Я. Тинченка), на 29 січня становили 1940 багнетів та 3 броньовики. В їх числі: Богданівський полк – 300, Полуботківський полк – 200, Богунський полк – 95, курінь Січових Стрільців – 340, Гордієнківський полк – 400, Вільне козацтво – 550–600, громадські відділи – 77–87 багнетів [132, с. 239].

Проте розпорошення сил по всьому Києву в оточенні інших формувань, відсутність єдиного керівництва за наявності багатьох штабів, безпорадність вищого керівництва скоординувати дії українських військ створило загрозливу ситуацію. Військами, кожен на свій розсуд, керували різні воєначальники: з Військового міністерства (Немолівський у кабінеті В. Голубовича, а з 25 січня – О. Жуківський), з Генерального штабу (генерал Кирей), командування протибільшовицького фронту (сотник М. Шинкар, а з 17 січня – полковник Глібовський), зі Штабу Київського округу, Штабу Дієвої армії, з Генерального Секретаріату (М. Порш), Штабу Вільного козацтва (отаман Ковенко).

Відсутність узгодженості між всіма ними вела до дублювання команд і наказів, внесення сум'яття. Усе нагадувало анархію. Незважаючи на велику кількість командувачів, в українських військах не велася розвідка, підрозділи не мали між собою належного зв'язку, не знали, що діється поруч. Ні Поршу, ні Капкану, ні Шинкару про більшовиків не було відомо нічого: ні їхніх дій, ні планів, ні їхньої чисельності. Не уявляли вони навіть справжнього стану своїх військ [73, с. 155].

Простежимо перебіг подій січня 1918 р. у Києві за участю юнаків юнацьких шкіл. Чорні гайдамаки 20 січня, перейшовши Залізничний міст, почали звільнення Печерська. На чолі з Петлюрою, який переїхав до Чорних гайдамаків, через Звіринець, Старонаводницькою вулицею, повз Васильківські

укріплення з боку Московської вулиці та Кловського спуску вони надвечір підійшли до “Арсеналу” і приєдналися до Богданівців, які тримали фронт з боку Печерська і Кловського спуску. Штаб коша розташувався у Печерській Лаврі. До гайдамаків приєдналися і юнаки 1-ї військової школи, які були відправлені до Києва ще 17 січня та тримали під своїм контролем значну територію Печерська [10, с. 33]. Штурм “Арсеналу” розпочався зранку 21 січня. Лише під кінець дня українським частинам вдалося захопити завод та до 3-ї години ночі очистити його територію, вишукуючи і роззброюючи повстанців, що переховувалися по цехах та підвалах. В боях юнаки шкіл зазнали втрат убитими та пораненими (серед інших молодший старшина школи хорунжий Неживий та один юнак загинули, потрапивши у засідку в одному з будинків на вул. Московській). Пропав безвісти і командир Чорних гайдамаків сотник Блаватний. 22 січня особовий склад шкіл у складі українських частин з боями очищав від повсталих центральну частину міста, а ввечері повернувся до своїх помешкань.

Того ж дня більшовицькі війська Муравйова увійшли в Дарницю і розпочали артилерійський обстріл Києва. На станції Дарниця був захоплений і пограбований ешелон куреня Чорних гайдамаків. З варти, яка охороняла потяг залишилися живими і повернулися лише два юнаки [10, с. 33].

На протипагу діям 1-ї та 2-ї українських військових шкіл, командування Інженерної старшинської школи, що розташовувалася в Києві на “Звіринці” і в якій було українізовано один відділ, під час придушення повстання оголосило про свій нейтралітет, а насправді постачало повстанцям зброю та продовольство [129, с. 76]. Цей факт свідчить про відмінність поглядів і настроїв у новостворених національних військових навчальних закладах та тих, що були формально українськими.

За підрахунками істориків у більшовиків нараховувалося 7 тис. солдатів і червоногвардійців, 25 гармат, 3 броньовики і 2 бронепотяги. Українські війська були знекровлені та знеможені, а тому вчинити противникові серйозний опір не могли. За час боїв з повстанцями вони втратили третину своїх сил і на 22 січня нараховували всього 1950 вояків та старшин, 1 броньовик та 15 гармат [74, с.

117]. Спішним порядком війська переорганізовувалися для оборони міста. Протягом 22-25 січня юнацькі школи приймають участь в обороні міста. 26 січня під охороною шкіл та Січових Стрільців українські урядові установи залишають Київ і відбувають у напрямку Житомира. Цей факт свідчить про вияв довіри до особового складу навчальних закладів і сподівання, що він виконає свій обов’язок до кінця.

27 січня в с. Ігнатівка (тепер м. Ірпінь) було проведено реорганізацію українських військ. Юнацькі школи остаточно влилися в діючу армію і протягом лютого 1918 р. приймали участь у бойових діях проти більшовиків на Правобережжі України, звільненню території від окупантів та боях за Київ.

Закінчуючи розгляд питання про участь військових освітніх закладів та установ у бойових діях на початку 1918 р., важливо, на наш погляд, зробити наголос на одному важливому і прикрому епізоді. Після повернення українського уряду та військових частин до Києва у березні 1918 р., делегація

від юнаків 2-ї військової школи звернулася з проханням до військового міністра О. Жуковського про дозвіл на продовження існування школи. Але вона отримала категоричну відмову [10, с. 33]. Так недалекоглядно віднеслось військове керівництво до юнаків, які у тяжких боях довели свою відданість національній ідеї, отримали величезний фронтовий досвід, такий необхідний для майбутніх старшин, якими через невеликий проміжок часу вони могли стати.

Невеликий період національно-визвольних змагань від квітня до листопада 1918 р. був відведений Україні для відносно мирної розбудови держави та армії. В цей час створювалася нормативно-правова та теоретична база підготовки старшинських кадрів для українських збройних формувань і фактично функціонувала лише Інструкторська школа старшин та частково Залізнична старшинська школа. Інструкторська школа і стала першим і єдиним військовим навчальним закладом, який прийняв участь у бойових діях (а точніше у громадянській війні) в Україні наприкінці 1918 р.

14 листопада 1918 р. гетьман П. Скоропадський підписав Грамоту, якою скасовувалась суверенність Української Держави і проголошувалась федерація України з Великоросією. Цей крок у своїх спогадах він пояснював, як “єдиний, який на той час міг врятувати Україну” [109, с. 513].

В цей же день в Білій Церкві Директорія звернулася до населення з відозвою, в якій повідомляла про перебрання влади й оголошувала, що гетьманська влада має бути “доценту” знищена, а Гетьман є “поза законом” [35, с. 418] і почала повстання проти гетьманського уряду. Основу повстанських військ склали Січові Стрільці, під командуванням полковника Є. Коновальця, майбутнього лідера ОУН. Повстанська армія 18 листопада розбила гетьманські війська під Мотовилівкою, на віддалі 30 кілометрів від Києва.

Про участь у цих подіях Інструкторської школи старшин детально описує у своїх спогадах полковник В. Петрів [108, с. 85]. На той час він виконував обов’язки помічника начальника учбового відділу ГШУ (по пішим школам) а за наказом армії Української Держави від 26 листопада 1918 р., Ч. 198, призначений на посаду помічника начальника Інструкторської школи, кадри якої повинні були скласти основу 2-ї спільної юнацької школи [161, арк. 61]. Петрів вказує на те, що “склад фахових старшин школи був на 60% російський психологічно, хоча понад 50% було українців” [108, с. 85]. Він відмічав, що “з початку повстання все активне в ній було виарештоване” [108, с. 86]. Долаючи значні перешкоди, полковник В. Петрів домогся розпорядження командувача військами на Україні генерала графа Келлера про звільнення заарештованих старшин – слухачів школи.

Відчуваючи гостру потребу у військах для захисту Києва, гетьманська влада збільшувала їх чисельність навіть за рахунок студентів та учнів старших класів шкіл та гімназій. Навіть кадетський корпус було залучено до охорони штабу головнокомандувача збройних сил [103, с. 618].

Постійний склад Інструкторської школи майже в повному складі на чолі з генералом Максимовим “вирішив на початку повстання, що годі бавитися в Україну, але змінний склад старшин був “переукраїнізований”, як зазначав

начальник школи” [103, с. 620]. Тому спочатку школу не залучали до участі у бойових діях проти повстанців, але згодом, 11 грудня, її, як окрему бойову одиницю вислали, залишивши менш надійних для охорони школи. Вона отримала ділянку фронту в Голосіївському лісі і в цей же день провела невеликий бій з 2-м полком Січових Стрільців. Проте невдовзі між ними встановилися своєрідні відносини: підрозділи Січових стрільців не атакували позицій школи, а та в свою чергу не перетинала струмок у лісі, який став своєрідною демаркаційною лінією між протидіючими сторонами.

14 грудня Інструкторська школа старшин за наказом полковника В. Петріва, всупереч вимогам начальника школи, покинула фронт та визнала владу Директорії. “В 3-й годині прийшло повідомлення, що Школа виконала наказ і вирушила до своїх квартир” [108, с. 111]. Після вступу до Києва військ УНР, командувач Осадним корпусом Є. Коновалець видав наказ “...зберегти Інструкторську школу старшин як військовий навчальний заклад України” [133, с. 39].

Недовгий проміжок часу був відведений історією Українській Народній Республіці періоду Директорії для мирного державотворення і розбудови збройних сил. З початком січня 1919 р. розпочалася більшовицька агресія на Україну і з цього часу і до остаточної поразки збройні формування УНР, а разом з ними і військово-освітні заклади та установи республіки провадили майже безупинні бойові дії.

Наприкінці січня 1919 р. Інструкторська школа старшин, яка продовжувала своє існування, була відправлена на фронт під Київ, звідки відступила до Кам’янця-Подільського. Уряд Директорії під тиском більшовицьких військ був змушений евакуюватися з Києва.. 5 лютого війська УНР залишають столицю. В цей же час до Кам’янця-Подільського були евакуйовані Головна шкільна управа, постійний склад Залізничної школи старшин, Чугуївська піша юнацька школа (адміністративний склад та майно, які були евакуйовані до Києва після захоплення більшовиками Чугуєва у січні 1919 р.) [194, арк. 54], та Київська інженерна юнацька школа, яка перебували у стадії формування.

Першою юнацькою школою, яка була кинута у вир фронтової боротьби стала Житомирська піша юнацька школа, створена у січні 1919 р. в Житомирі. Начальником школи був призначений полковник В. Петрів.

На початку березня 1919 р. у зв’язку з наступом військ більшовицької Росії за особистим наказом С. Петлюри бойовий склад школи виступив на фронт у складі Волинської групи військ УНР [12, с. 164]. Правильність такого рішення викликає сумніви: школа менше двох тижнів займалася військовими вправами, багато юнаків перед вступом до школи ніякого відношення до військової справи не мали, погано володіли зброєю.

Виконуючи наказ, полковник В. Петрів здійснив розподіл школи на 2 частини. Бойова частина у складі 240 юнаків та 18 кадрових старшин під командування начальника школи ввечері 5 березня виступила в похід. Адміністративно-господарча частина – канцелярія школи, господарський відділ, цивільні викладачі, гарматний відділ (40 юнаків і 3 старшини), кулеметний

відділ – на два дні була затримана на станції в 2-х ешелонах. За наказом штабу групи гарматний відділ був розвантажений і відправлений до казарм. Пізніше він приєднався до бойової частини школи [105, с. 15]. 7 березня на станції Бердичів ешелони школи потрапили під обстріл більшовиків. У бік Рівного прорвався лише один ешелон, в якому знаходилась бухгалтерія, канцелярія, кулеметний відділ (без коней і кулеметів), помічник начальника школи, цивільний інспектор класів та 2 викладачі. Перебуваючи у Здолбунові, помічник начальника школи зумів організувати подальше навчання та бойовий вишкіл кулеметного відділу. Через два місяці, у Рівному, відділ приєднався до школи [170, арк. 2 зв.]. Особовий склад, який перебував у другому ешелоні, здійснив спробу з боєм пробитися назад до Житомира. В сутичці з більшовиками загинув начальник господарчої частини школи інтендант полковник Я. Фрост. Кілька юнаків потрапили в полон і були розстріляні більшовиками. Юнаки, що забезпечували охорону потягу, були змушені залишити все майно в ешелоні і разом із частиною викладачів пішки повернулися до Житомиру. Вони склали основу „наукового відділу” бойової частини школи.

Таким чином, школа розпочала свій фронтний шлях з наступною організаційною структурою: “бойова частина” (4 сотні у складі близько 300 юнаків і 25 старшин, гарматний відділ – 40 юнаків та 3 старшини при двох гарматах, кінний відділ – 10 вершників і 1 старшина) та “науковий відділ” (декілька старшин і цивільних викладачів під командуванням військового інспектора класів, оркестр, що приєднався до школи в Житомирі), який здійснював охорону обозу.

На протязі березня школа брала участь у боях з більшовиками і наприкінці місяця разом з військами групи звільнила Житомир. Було відновлено навчання. Одночасно сотні школи обороняли Житомир. 13 квітня школа залишила Житомир і з боями відступила у напрямку населених пунктів Вільськ, Черняхів, Горошки, Олевськ, Сарни.

На початку травня, прорвавши вороже кільце і зазнавши великих втрат, обезкровлені сотні школи прибули до Рівного. Цей марш школи (Житомир – Сарни – Рівне) по болотах та лісах Полісся, у складних умовах браку продовольства, обмундирування, величезних фізичних навантажень виступає зразком стійкості і мужності. Юнацька школа здобула собі славу серед частин групи як боєздатна, дисциплінована й тривка бойова одиниця, показавши не лише свій вишкіл, а й гарячий запал і відвагу. Не один раз відчувши на собі опір цієї частини, більшовики почали висилати в бій проти неї свою школу червоних командирів. Важливим чинником у практичному бойовому вишколі та вихованні юнаків був особистий приклад начальника школи. “Полковник Петрів, випроваджуючи своїх учнів у бій, не покидав їх у кривавих сутичках, а, лежачи з крісом у руці серед юнаків, обзнайомлював їх практично з бойовою тактикою, а часто направляв сам юнацькі прицільники” [82, с. 3-5].

У Рівному до школи приєдналася та її частина, яка була евакуйована на початку березня з Житомира і прорвалася через Бердичів до Здолбунова. Школа розмістилася у будинку жіночої гімназії і після реорганізації мала

наступний склад: 4 піших сотні, окрема кулеметна команда, команда зв'язку, кінна команда та сотня житомирських гімназистів (сформована ще в Житомирі). Відновилися заняття, але умови були дуже несприятливі: школа мешкала у вагонах і постійно виконувала завдання як бойова одиниця групи.

У кінці травня 1919 р. полковник В. Петрів отримав призначення на посаду командувача Волинської групи військ УНР, одночасно залишаючись і начальником Житомирської юнацької школи. Школа, як окрема регулярна частина, увійшла до складу групи і 20 травня вирушила на фронт проти польської армії у район м. Дубно. Тут вона отримала особливе завдання по охороні Державної польової скарбниці Волинської групи військ і Генерального штабу [12, с. 168]. Наприкінці травня і на початку червня школа вела активні бойові дії проти поляків. В цих зіткненнях вона була головною опорою Волинської групи [137, с. 66].

З 8 червня Юнацька школа, виконуючи завдання по охороні державної скарбниці, з боями здійснює марш у напрямку м. Кременець. Бойові обставини дозволили відновити навчання у с. Осники протягом 9 днів. Школа отримала наказ у якнайкоротший термін закінчити програму підготовки і здійснити випуск старшин. Старшинами та викладачами була розроблена програма навчання з мінімальним терміном 60 днів. Інтенсивним темпом розпочалися регулярні заняття, які проводилися у дуже несприятливих умовах: без класних приміщень, за повної відсутності підручників, приладдя і зошитів. Навчання було перервано наступом більшовиків. Охороняючи скарбницю та прикриваючи відступ Волинської групи, військова школа відійшла на Поділля у напрямку м. Городок, а з початком наступу військ УНР перейшла до м. Сарнова. Кожний вільний від боїв та переходів день використовувався для читання лекцій. В с. Кривачинець, а пізніше в м. Купині, с. Стефанівці та м. Смотричі була здійснена спроба перевірки знань слухачів шляхом проведення іспитів, на яких юнаки показали досить задовільні знання [170, арк. 3 зв.].

Протягом липня юнацька школа вела бойові дії з більшовиками і, по можливості, продовжувала навчання. В цей же час полковник В. Петрів призначений на посаду Воєнного міністра УНР.

Бойова діяльність школи закінчилася на початку серпня 1919 р., коли вона була виключена зі складу Волинської групи військ і передислокована до м. Кам'янець-Подільський. Сотні школи розмістилися у будинку духовної семінарії та у навколишніх селах. Одночасно з навчальним процесом школа виконувала завдання по охороні демаркаційної лінії на польському фронті.

Отже, після п'ятимісячного бойового шляху школа прибула з Житомира до Кам'янця-Подільського. Особовий склад школи являв собою єдину бойову родину, загартовану у боях.

Згідно наказу Головної команди військ УНР від 8 вересня 1919 р., № 154 Житомирську пішу юнацьку школу було перейменовано у Спільну юнацьку школу. 24 жовтня 1919 р. Головний Отаман своїм наказом затвердив штати викладачів цієї школи. Передбачалось збільшення кінного та гарматного відділів.

Напередодні першого випуску старшин С. Петлюра у присутності представників французької, чеської та румунської військових місій провів огляд школи. Наприкінці жовтня були організовані і проведені випускні іспити. 5 листопада 1919 р. у приміщенні Кам'янецького театру відбулося свято першого випуску молодих хорунжих.

Наприкінці листопада 1919 р. Спільна військова юнацька школа змушена була втягнутися у війну. Зазнаючи великих втрат, юнаки школи брали участь у бойових діях з денікінською армією під Деражнею, Проскуровом і Гречанами. Після Любарської трагедії школа влилася до 3-ї української Залізної дивізії, отримала назву Юнацький Залізний полк і фактично припинила своє існування як військовий навчальний заклад.

Таким чином, на протязі 10 місяців 1919 р. Житомирська спільна юнацька школа підготувала і здійснила випуск старшин для української армії. Майже весь цей період навчання проводилося у важких умовах війни, в ході безперервних бойових дій. Тому молоді старшини отримали не лише теоретичну підготовку, а й практичний бойовий досвід.

Протягом березня-травня 1919 р. участь у бойових діях приймають постійний склад Інструкторської школи старшин та Залізничної старшинської школи, а також Чугуївська піша та Київська інженерна юнацькі школи.

У березні 1919 р. особовий склад Інструкторської школи бере участь у боях з більшовицькими військами за Меджибіж [133, с. 129]. В травні 1919 р. школа знаходилася в Луцьку, де 15 травня її захопила польська армія.

В ході бойових дій 24 квітня 1919 р. майно Залізничної школи старшин було пограбоване Кавказьким куренем в районі Гусятина [47, с. 128], а 15 травня вона була захоплена у полон поляками. Формально ж школа перестала існувати відповідно до наказу Головного управління війська УНР від 22 липня 1919 р., Ч. 74 [197, арк. 123].

Аналогічно склалася доля Чугуївської пішої юнацької школи, яка відновила свою діяльність у м. Кам'янець-Подільський, частково була укомплектована юнаками і функціонувала протягом лютого-квітня 1919 р. У квітні 1919 р. вона також була відправлена на фронт не зробивши жодного випуску старшин. Пізніше, у травні 1919 р. в Луцьку, після невдалої спроби об'єднати її з інженерною школою і створити з них одну бойову одиницю [49, с. 97], школа потрапляє до польського полону і припиняє своє існування.

Київська інженерна юнацька школа після евакуації до Кам'янця-Подільського була розміщена в будівлях Духовної семінарії. Навчання в школі розпочалося наприкінці лютого, після доукомплектування її юнаками. Очолив школу генерал Гетенко.

Проте вже 20 березня 1919 р. за особистим наказом військового міністра О. Жуковського школа, як бойова одиниця, у складі близько 230 юнаків і 15 старшин була відправлена на фронт. Погрузившись у вагони школа від'їхала у напрямку Проскурова, куди прибула ранком 21 березня і вивантажившись з вагонів, здійснила марш в район Меджибожа, де зранку наступного дня зайняла відведені їй позиції. У другій половині дня через втрату зв'язку з головним штабом і зважаючи на загрозу оточення підрозділів ворогом і незнання

дійсного стану справ на фронті, начальник школи скликав нараду старшин, на якій було прийняте рішення про відхід у напрямку Проскурова. В ході маршу старшини та юнаки школи отримали інформацію про те, що за самовільне залишення позицій вони оголошені дезертирами і що до них вислано карний відділ для роззброєння. Зупинившись на відпочинок у найближчому селі, командування школи вжило заходів щодо негайного встановлення зв'язку зі штабом і оборони розташування школи як від противника, так і від карного підрозділу до з'ясування всіх обставин справи. В результаті школа отримала перший наказ, в якому між іншим вказувалося, що начальник школи повинен передати командування своєму заступникові підполковнику Мержаніву, а сам негайно з'явитись до головного штабу для проведення над ним військового суду. Виходячи з ситуації, яка склалася, 23 березня були скликані загальні збори особового складу школи на яких прийнято рішення відправити делегацію до Головного Отамана. Ця делегація у складі шкільного священика о. Шевченка та двох старшин була прийнята С. Петлюрою, який відмінив наказ про усунення начальника школи і поставив вимогу про те, що школа повинна реабілітуватись. Через два дні був отриманий наказ про відправлення на фронт. За наказом командувача фронтом генерала М. Омеляновича-Павленка Інженерна школа зайняла позиції на північ від ст. Деражня. Протягом першої половини дня 26 березня школа мужньо стримувала натиск ворога. У перерві між боями, за наказом генерала М. Омеляновича-Павленка особовий склад школи був вишикуваний на станції. Командувач фронту в знак реабілітації нагородив генерала Гетенка, підполковника Мержанова, сотника Нейбергова та ще кількох старшин орденськими стрічками св. Архистратига Михаїла, а решті особового складу оголосив подяку. Після цього школа знову була відправлена на свої позиції. Так нелегко починався для школи її бойовий шлях. Необхідно зазначити, що враховуючи стійкість та мужність, яку виявив особовий склад школи, більшовики кинули проти неї школу червоних курсантів та інтернаціональні китайські частини. Протягом доби Інженерна школа, зазнаючи великих втрат убитими і пораненими, стримувала натиск значно переважаючих сил противника, який до того ще й займав вигідніші позиції і лише за наказом штабу фронту відступила у напрямку Проскурова .

На станції особовий склад школи було завантажено у вагони і відправлено через ст. Гречани до Кам'янця-Подільського. За бойове хрещення та реабілітацію школа заплатила дуже дорогу ціну: після повернення з фронту вона налічувала лише сорок вісім чоловік старшин та юнаків, тобто менше шостої частини того складу, який розпочав бойові дії [49, с. 97].

На нашу думку рішення про відправлення школи на фронт було цілком не виправданим, оскільки за неповний місяць навчання юнаки не встигли освоїти навіть азів військової справи (наголос робився на технічні науки), більшість з них взагалі не мали ніякого бойового досвіду. Натомість, особовий склад школи відрізнявся “високою національною свідомістю, надзвичайно великим патріотизмом і досконалою дисципліною” [68, с. 119-139].

Продовжити навчання в Кам'янці-Подільському не вдалося. На початку квітня 1919 р. школа була передислокована до м. Стрия, потім на потязі місяця

переміщувалася з одного міста до іншого, поки на початку травня не опинилася у м. Луцьк на Волині. Ранком 19 травня Київська інженерна юнацька школа у зв'язку з загрозою захоплення міста польською армією залишила Луцьк і похідним порядком вирушила у напрям ку Дубна. Але в другій половині дня майже без спротиву (через дуже мізерну кількість особового складу) була захоплена в полон польською кавалерією і фактично припинила своє існування як навчальна і бойова одиниця армії УНР [47, с. 128].

Отже протягом 1919 р. нечисленні українські військові навчальні заклади та установи майже весь період своєї діяльності приймали участь у бойових діях в якості звичайних фронтових військових частин. Таке ставлення до них, на наш погляд було помилковим, недалекоглядним, не дало змоги якісно налагодити навчальний процес і здійснити підготовку старшинських кадрів, недостатність в яких відчувалася протягом всього періоду національно-визвольних змагань 1917-1920 рр.

Намагаючись виправити складну ситуацію з навчанням старшин у лютому 1920 р. у Кам'янці-Подільському за сприяння польської влади створюється Кам'янецька спільна юнацька школа. Проте воєнно-політична обстановка в Україні призвела до того, що її спіткала доля існуючих раніше військових освітніх закладів. Ситуація на фронті складалася таким чином, що школа змушена була меншою мірою виконувати покладені на неї завдання по навчанню та вишколу юнаків, а більше часу відводити на евакуаційні заходи, організацію життєдіяльності та побуту на нових місцях та приймати участь у різного роду охоронних, вартових завданнях та боях. У період з лютого по листопад 1920 р. школа переміщувалася до Вінниці (травень), Гречан (червень), Кам'янця-Подільського (червень), Яслів (липень), Станіславова (липень), Надвірної (липень), Станіславова (серпень), Кам'янця-Подільського (листопад). В середині серпня 1920 р. юнаки школи приймали участь у несенні вартової служби, прикриваючи відступ військ УНР будуть через Дністер [46].

10 листопада 1920 р. більшовицька армія прорвала український фронт у районі Стара Ушиця – Могилів-Подільський. Кам'янецьку школу, єдину повноцінну бойову одиницю, яка на той час була у місті, кинуто в цей прорив, щоб стримавши ворога дати можливість здійснити евакуацію українських державних установ. Школа захищала відступ української армії до Польщі від наступу більшовицької кінноти під командуванням Г. Котовського [84, с. 40].

Це відповідальне доручення школа виконала з успіхом і чесно – в цілій низці безустанних ар'єргардних боїв, зазнаючи тяжких втрат. 20-21 листопада 1920 р., виконавши останнє бойове завдання, школа преїшла через Збруч на польську територію [38, с. 6].

Таким чином протягом досліджуваного періоду особовий склад українських військових освітніх закладів та установ майже постійно брав активну участь у бойових діях. Таке використання особового складу юнацьких шкіл, на думку автора, було помилковим і недалекоглядним, оскільки завадило повноцінно налагодити навчальний процес і здійснити підготовку старшинських кадрів.

Юнацькі та старшинські школи досить часто являлися єдиними боєздатними, організованими і дисциплінованими військовими одиницями, яким доручалося виконання найвідповідальніших завдань.

В ході боїв старшини та юнаки виявляли стійкість та героїзм, чим підтверджували на практиці ефективність створеної в Україні в цей період системи навчання та виховання старшинських кадрів у військово-навчальних закладах.

ВИСНОВКИ

Завдяки обраній методології проведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що виявилось у комплексному аналізі процесу створення законодавчої бази для підготовки старшин, визначенні та характеристиці етапів, встановленні особливостей розвитку військово-освітньої сфери в умовах боротьби за українську державність, теоретичних і практичних засад навчання та виховання у військових навчальних закладах, виявленні практичної цінності історичного досвіду по створенню системи підготовки старшинських кадрів у 1917-1920 рр. Узагальнений досвід має суттєве значення для розвитку воєнно-історичної науки.

1. Аналіз історіографії та джерельної бази дослідження свідчить, що обрана проблема не знайшла належного висвітлення в історичній науковій літературі. Переважна частина робіт учасників і сучасників тогочасних подій носить в основному публіцистичний характер, значною мірою заполітизована і не відповідає вимогам щодо об'єктивності наукових розробок. У історичній науці радянської доби ця тема замовчувалася або відверто фальсифікувалася. Українські зарубіжні історики державницького напрямку торкалися її лише побіжно. Накопичення нових джерельних матеріалів та документів, поява можливості для їх вивчення і об'єктивної інтерпретації створили умови для наукового дослідження діяльності військових освітніх закладів та установ в Україні у 1917-1920 рр.

Незважаючи на значну кількість публікацій, присвяченій національній військовій освіті, до сьогодні не існує окремої наукової праці, яка б комплексно розглядала цю проблему.

2. Становлення системи підготовки старшинських кадрів відбувалося у несприятливих воєнно-політичних та соціально-економічних умовах. Україна постійно перебувала у ворожому оточенні. За виключенням короткочасного періоду Гетьманату формування військових навчальних закладів провадилось в обстановці воєнного часу, коли армія змушена була відстоювати українську державність.

Відсутність єдності у військово-політичному проводі України, невизначеність загальнодержавної концепції щодо організації збройних сил, недооцінка ролі армії в процесі боротьби за незалежність призвели до втрати наявного військового потенціалу. Конструктивна робота часто підмінялася безплідними партійними дискусіями, що поглиблювали розбрат у військовому середовищі та українському суспільстві і негативно впливали на боєздатність армії. Урядам українських національних державних утворень не вдалося

об'єднати різні прошарки населення навколо національної ідеї як основи державного і військового будівництва. Підготовка старшинських кадрів у добу Української Держави здійснювалася в умовах німецької окупації та наявності в органах військового управління значної частини проросійськи налаштованих генералів та офіцерів колишньої царської армії, які негативно впливали на хід національного військового будівництва і процес підготовки старшин. Тому для усього досліджуваного періоду був характерним брак національно свідомих, патріотично налаштованих командних кадрів, що стало однією з причин поразки у боротьбі за державність.

Через постійні воєнні дії, часту зміну підконтрольної українським національним урядам території, був втрачений і матеріально-технічний потенціал держави. Встановлено, що військові навчальні заклади не були належним чином забезпечені необхідними для нормального функціонування матеріальними засобами. Їх відсутність, а також незадовільні соціально-побутові умови особового складу створюваних військових шкіл негативно впливали на морально-психологічний стан старшин та юнаків.

3. В ході військового будівництва в українських національних державних утвореннях у 1917-1920 рр. була відпрацьована нормативно-правова основа і створена теоретична та навчально-методична база підготовки старшинських кадрів. Вони розроблялися у відповідності до тогочасних державних концепцій військового будівництва і вимушено коригувалися, виходячи з реалій воєнної обстановки.

До перших кроків в становленні нової системи військової освіти слід віднести програми по реорганізації існуючої на території України мережі військово-навчальних закладів, успадкованих від Російської імперії. В подальшому були прийняті нормативні акти щодо перепідготовки старшин і навчання старшин-інструкторів, розроблені плани організації нових військових навчальних закладів різного типу та рівня військової освіти. Здійснювалося їх об'єднання в єдину систему та передбачалося створення загального органу управління. Для освітніх закладів та установ були відпрацьовані штати, статuti та положення, визначені методологічні засади підготовки старшин, видана навчально-методична література.

Розробка навчально-методичної бази військової освіти здійснювалася спеціальними структурами, створеними в системі військового управління, а саме: шкільним відділом УГВК, Головним урядом військових шкіл України та Головною шкільною управою військового міністерства. Повний комплект документів стосовно підготовки старшинських кадрів був відпрацьований "Комісією по утворенню постійних військових шкіл та академій України", яка запропонувала цілісну систему фахової підготовки командного складу для всіх родів військ.

Розроблені документи враховували новітні досягнення європейської та світової військово-наукової думки, практичний досвід Першої світової війни, відповідали загальнодержавним принципам навчання та виховання. Вони давали можливість створення в Україні єдиної системи освітньої, професійної підготовки та виховання старшинського складу для збройних сил.

Встановлено, що саме у досліджуваний період вперше в Україні теоретично була розроблена нова багатоступенева системи єдиної військової школи, яка включала в себе середні військові навчальні заклади, вищі школи (Політехнікуми та академія), різноманітні курси підготовки та перепідготовки командних кадрів для заміщення відповідних посад у військах та штабах. Ця система давала змогу здійснювати комплексне навчання старшин і поетапно підвищувати рівень їх підготовки.

4. Результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що в період національно-визвольної боротьби 1917-1920 рр. в Україні була створена та функціонувала мережа військово-навчальних закладів, які на практиці здійснювали підготовку військових фахівців.

Діяльність по її створенню здійснювалася в процесі загального військового будівництва відповідно до розроблених нормативно-правових документів. Формування військових навчальних закладів відбувалося поетапно: від українізації та реорганізації колишніх російських військових шкіл до створення системи освітніх закладів різного типу та рівня підготовки фахівців.

Мережа військово-навчальних закладів, які в тій чи іншій мірі функціонували в Україні, включала:

- школи та курси перепідготовки старшин колишньої російської армії, в першу чергу тих, які закінчили прискорені курси в роки війни;
- Інструкторські старшинські школи по підготовці фахівців всіх родів військ;
- Спільні військові юнацькі школи;
- фахові військові юнацькі школи;
- курси підготовки обер та штаб старшин для заміщення відповідних посад.

З метою посилення національно-патріотичного виховання особового складу військових частин на базі юнацьких шкіл були створені військово-вчительські курси для підготовки старшин – фахівців з виховної роботи.

Але через постійні бойові дії, відсутність необхідної кількості досвідчених педагогів і незадовільне матеріальне забезпечення організувати належним чином роботу цих військово-навчальних закладів не вдалося.

Були створені, але фактично не здійснювали діяльність:

- освітні заклади типу Військової Політехніки для підготовки старшин для інженерно-технічних та артилерійських частин і підрозділів;
- військова академія;
- вищі курси підготовки старшин Генерального штабу.

В залежності від воєнно-політичної обстановки в ході розгортання мережі освітніх закладів відбувався поступовий перехід від намагання створити бажану за масштабами систему військової освіти до спроб налагодити діяльність військово-навчальних закладів відповідно до реальних можливостей. Організація підготовки старшинських кадрів на різних етапах досліджуваного періоду мала свої характерні особливості, проте здійснювалася поступово, з урахуванням напрацювань і досвіду попередників.

Управління системою підготовки старшинських кадрів здійснювали відповідні структури в системі військового управління: військово-вчений комітет і відділ освіти Генерального штабу, Головна шкільна управа військового міністерства, тимчасово діючі комісії по організації навчально-виховного процесу.

Воєнно-політичні умови, в які перебувала Україна не дали змогу у повній мірі втілити в життя весь комплекс запланованих заходів в галузі військової освіти і здійснити ефективну фахову підготовку старшин.

5. Узагальнивши та проаналізувавши наявну історіографію та джерельну базу дослідження, автор прийшов до висновку, що майже на протязі всього періоду національно-визвольних змагань 1917-1920 рр. особовий склад військових освітніх закладів та установ брав активну участь у бойових діях по захисту української державності.

Юнацькі та старшинські школи досить часто являлися єдиними боєздатними, організованими і дисциплінованими військовими одиницями, яким доручалося виконання найвідповідальніших завдань.

В ході боїв старшини та юнаки виявляли стійкість та героїзм, чим підтверджували на практиці ефективність створеної в Україні в цей період системи навчання та виховання старшинських кадрів у військово-навчальних закладах.

Проте використання юнацьких шкіл, як звичайних фронтових частин, мали і негативні наслідки, оскільки значні перерви в навчальному процесі, а інколи і повне припинення їх діяльності, значні бойові втрати особового складу не дозволили поповнити українське військо національно свідомими і фахово підготовленими старшинами, брак яких гостро відчувався протягом всього періоду боротьби за незалежність України.

Результати дослідження, теоретичні висновки та узагальнення процесів розвитку системи підготовки старшинських кадрів в Україні у 1917-1920 рр. дають можливість сформулювати **практичні рекомендації**, які полягають у тому, що висновки та фактичні матеріали дисертації можуть бути використані: при підготовці науково-дослідних робіт, навчальних та методичних посібників, довідкових та інших матеріалів, написання узагальнюючих і науково-популярних праць з воєнної історії;

для змістовного наповнення навчальних курсів дисциплін “Історія військових формувань України”, “Історія української державності”; “Морально-психологічне забезпечення діяльності військ (сил)”, “Організація і методика виховної роботи у Збройних Силах України”, що викладаються у НАОУ;

в процесі організації заходів інформаційно-пропагандистського забезпечення і культурно-виховної роботи у військах (силах).

Узагальнений досвід підготовки старшинських кадрів та теоретичні напрацювання можуть бути використані при підготовці нормативно-правових та навчально-методичних документів в процесі реформування сучасної системи військової освіти.

Автор пропонує ввести до тематичного плану дисципліни “Історія військових формувань України”, яка вивчається у НАОУ, тему “Організація підготовки старшинських та підстаршинських кадрів для українських

військових формувань у 1917-1920 рр.”.

Перспективними напрямками подальших досліджень військово-освітньої сфери в Україні у 1917-1920 рр. дисертант вважає:

- підготовка підстаршинського складу та козаків на спеціальних загальних курсах та безпосередньо у військових частинах;

- організація повсякденної діяльності, побут, ритуали та традиції у військових навчальних закладах;

- внесок окремих військово-політичних діячів у становлення системи військової освіти;

- військово-освітня діяльність у формуваннях Вільного козацтва;

- система підготовки військових фахівців в Українській Галицькій Армії.

Перспективними напрямками подальших досліджень у військово-освітній сфері періоду боротьби за українську державність 1917-1920 рр. дисертант вважає:

- підготовка підстаршинського складу та козаків на спеціальних загальних курсах та безпосередньо у військових частинах;

- організація повсякденної діяльності, побуту у військових навчальних закладах, ритуали та традиції;

- діяльність військово-політичних діячів в галузі військової освіти;

- військово-освітня діяльність у формуваннях Вільного козацтва;

- система підготовки військових фахівців в Українській Галицькій Армії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Андрусяк М.* Останній відступ // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1930. – № 12. – С. 7-8.
2. *Андрусяк М.* Ще про юнацьку школу // Літопис Червоної Калини. – 1936. – № 6. – С. 4-5.
3. *Антонов-Овсиенко.* Записки... – Т. 1 – 150 с.

4. *Безручко М.* Історія Січових Стрільців. Розділ 2. Від Проскурова до Чорторії – Київ, 1992.
5. *Белан Ю.* Отечественная война украинского народа против немецких оккупантов в 1918 году. - Киев, 1960. — С. 28.
6. *Бескровный Л.Г.* Армия и флот России в начале XX в.: Очерки военно-экономического потенциала /Отв.ред.акад.А.Л.Нарочницкий: АН ССР Ин-т истории СССР.- М.: Наука, 1986. – 238с., С.32.
7. *Бескровный Л.Г.* Русская армия и флот в XIX в. Военно-экономический потенциал России. - М.: Наука, 1973.- 616 с. С.181, 183.
8. *Бескровный Л.Г.* Русская армия и флот в XVIII в. Очерки – М., 1958. – 645 с., с. 455.
9. *Буняківський В.* Підготовка командного складу // Армія. – 8 листопада 1918 р . - № 4. – С. 1.
10. *Видибайло М.* По дорозі до кращого // Літопис Червоної Калини. – 1932. – №7-8. – С. 11, 31-33.
11. *Видибайло М.* По дорозі до кращого // Літопис Червоної Калини. – 1932. – №7-8. – С. 11.
12. *Винник І.* Бої Житомирської Пішої Юнацької Школи // За Державність. – Варшава, 1939. – Зб. 9. – С. 164-170.
13. *Винниченко В.* Відродження нації: у 3-ох т.- Київ-Відень, 1920.-Т.ІІІ.-542 с.
14. *Військовий Вісник Ч.* 24-25, 23 грудня 1917 р. – С. 3.
15. *Вісник Українського Військового Генерального Комітету № 1,* травень 1917 р. – С. 4.
16. *Вісник Українського Військового Генерального Комітету № 16,* 22 вересня 1917 р. – С. 4.
17. *Вісник Українського Військового Генерального Комітету № 18,* 10 жовтня 1917 р. – С. 4.
18. *Вісник Українського Військового Генерального Комітету № 3-4,* червень 1917 р. – С. 3.
19. *Вісник Українського Військового Генерального Комітету № 7,* 23 липня 1917 р. – С. 2.
20. *Вісник Українського Військового Генерального Комітету № 8,* 30 липня 1917 р. – С. 4.
21. *Вісник Українського Генерального Військового Комітету, Київ, 1917 р.,* № 18.
22. *Вісті з Української Центральної Ради.* – 1918. – Січень.
23. *Волынская молва.* – № 15. від 22 січня 1919 р. – С. 1, Житомир.
24. *Волынская молва.* – № 8. від 15 січня 1919 р. – С. 2, Волынская заря. – № 11, від 15 січня 1919 р. – С. 3, Житомир.
25. *Гнатович Б.* Історія українського війська...
26. *Голубко В.* Армія Української Народної Республіки 1917-1918. Утворення та боротьба за державу. - Львів., 1997. — С. 15-16.
27. *Гончаренко А.* Бій під Крутами // За Державність. – Варшава, 1939. – Зб. 9. – С. 145-152.

28. *Горелов В.І.* Військово-політична діяльність П.Скоропадського та його роль у створенні збройних сил Української Держави (серпень 1886р. – грудень 1918 р.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 1999. – 20 с.
29. *Горинь Б.М.* Туга Віктора Цимбала: Докум. роман-есе. – К.: Унів. вид-во „Пульсари”, 2005. – 288 с.: іл.
30. *Гражданская война на Украине 1918-1920...* – Т. 1. – Кн. 2. – С. 278.
31. *Греків О.* Весна 1918 року в Україні // *За Державність.* – Торонто, 1964. – Зб. 10. – С. 23-26.
32. *Державний Вісник.* № 56 від 8 жовтня 1918 р., С. 3.
33. *Дециньський Л.* Збройні Сили УНР доби Центральної Ради. — Львів, 1991. - 172 с.
34. *Документи Української Центральної Ради: У 2-х т.* — К., 1996. — Т.І; К., 1997.- Т. 2.
35. *Дорошенко Д.* Історія України 1917-1923 років – Ужгород, 1932.- Т. 2. – С. 418.
36. *Енциклопедія українознавства.* – Париж, Нью-Йорк, 1984. – Т. 10. – С. 3937.
37. *Євтимович В.* До історії Кам'янецької спільної юнацької школи // *Літопис Червоної Калини.* – 1936. – №4. – С. 4-6.
38. *Євтимович В.* До історії Кам'янецької спільної юнацької школи // *Літопис Червоної Калини.* – Львів, 1936. – №4. – С. 6.
39. *Євтимович В.* Олелько Сергієвич Остапура-Степовий (Астафієв), війська українського Генеральний хорунжий // *Літопис Червоної Калини.* – 1937. – № 7-8. – С. 29-33.
40. *Євтимович В.* Початки українського військового шкільництва в 1917-1918 р. // *Літопис Червоної Калини.* – 1937. – №12. – С. 7-12.
41. *Євтимович В.* Українське військове шкільництво в 1918 році // *Нація в поході.* – 1940. – Ч. 3-4. – С. 17-20.
42. *Єрошевич П.* З боротьби українського народу за свою незалежність // *За Державність.* – Варшава, 1938. – Зб. 8. – С. 9-65; 1939. – Зб. 9. – С. 18-59.
43. *Єрошевич П.* З боротьби українського народу за свою незалежність // *За державність.* – Варшава, 1939. - № 9. – С. 19.
44. *Єрошевич П.* З боротьби українського народу за свою незалежність. // *За державність.* – Варшава – 1939, Зб. IX. – С. 18-60.
45. *Єфімов С.* ... // *Народна армія...*
46. *Єфімов С.* Кам'янецька спільна юнацька військова школа // *Народна армія.* - 2001. - 31 січня.
47. *Задунайський В.* Збройні Сили УНР в 1917-1920 роках. Дисертація на здобуття вченого звання канд. істор. наук. Донецьк, 1995 – 240 с.
48. *Зайончковський П.А.* Самодержавие и русская армия на рубеже XIXXX столетий, 1881 - 1903. - М.: Мысль, 1973.- 351с., С. 312
49. *Зварич І.* Київська Інженерна Юнацька Школа // *За Державність.* – Торонто, 1964. – Зб. 10. – С. 91-107.
50. *Исторический очерк Петровского Полтавского Кадетского Корпуса (1840-1890) / Сост. Павловский И.Ф.* – Полтава, 1890. – 231с., С.10.,

51. *История городов и сел Украинской ССР в 26 т. Николаевская область.* – К., 1981. – 710 с., с.80.
52. *История городов и сел Украинской ССР в 26 т. Киев.* - К.: УСЭ, 1979. – 595 с., С.108.
53. *Іванис В. Симон Петлюра – президент України. 1879-1926.*-Київ, 1993, Наукова думка.- 270 с.,
54. *Історія українського війська.* – Львів, 1992, С. 390.
55. *Какурин Н., Вацетис И.* Гражданская война 1918-1921.- Санкт-Петербург, 2002, Полигон.-672 с.
56. *Капелюшний В.* Здобута і втрачена незалежність: історіографічний нарис української державності доби національно-визвольних змагань (1917-1921 рр.): Монографія.– К.: Олан, 2003.- 608 с.
57. *Капустянський М.* Похід українських армій на Київ – Одесу в 1919 році (короткий воєнно-історичний нарис): в 2-ох кн.- Мюнхен, 1946.- (103+200)с.
58. *Капустянський М.* Українська збройна сила й українська національна революція.- Саскатун, Саскачеван, Канада, Вид-во Новий шлях, 1936.-50 с.
59. *Кедровський В.* В боротьбі за Державність // За державність. – Торонто, 1964 . – Зб. 10. – С.9-22.
60. *Кедровський В.* Перше засідання другого Всеукраїнського Військового Генерального Комітету // За державність. – Варшава, 1931. – Зб. 1. – С.129-134
61. *Ковальчук М.* Військова діяльність М.Капустянського за доби Директорії (1918 -1921 рр.) // Військово-історичний альманах .- 2004.-Ч.1(8). - С.20-51, С.20-51.
62. *Колянчук О., Литвин М., Науменко К.* Генералітет українських визвольних змагань – Львів, 1995.
63. *Комова О.С.* Історіографія проблеми формування командного складу армії УНР за доби Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.) // Українська історіографія на рубежі століть. – Кам'янець-Подільський, 2001. – С. 464—481.
64. *Комова О.С.* Характеристика поглядів лідерів національного руху в армії щодо перспектив військового будівництва в Україні за доби Центральної Ради (березень 1917 - квітень 1918 р.) //Проблеми державного будівництва в умовах європейського шляху розвитку незалежної України. – К., 2001. - С. 347.
65. *Краткая история гражданской войны в СССР.* Изд. 2-е, испр. и доп. М., Госполитиздат, 1962.- 462 с.
66. *Лазуренко Н.В.* Педагогические основы организации кадетских корпусов (на примере сумского кадетского корпуса, конец XIX – начало XX в.) // Харківський державний університет. Наукові записки кафедри педагогіки. Харків, 1997. - Вып. 2. - С.57-58.
67. *Лалаев М.С.* Исторический очерк военно-учебных заведений: От основания в России военных школ до исхода первого 25-летия царствования императора Александра Николаевича, 1700-1800. – С-Пб, 1880., Ч. I, С. 96-97.
68. *Левченко С.* Інструкторська Школа Старшин // За Державність. – Варшава, 1938. – Зб. 8. – С. 119-139.

69. *Левченко С.* Інструкторська школа старшин // За державність. – Збірник 8. – Варшава, 1938. – С. 125.
70. *Л-ий І.* Крути. Уривок зі споминів // Літопис Червоної Калини. – 1932. – № 2. – С. 2-5.
71. *Листки* із споминів В.Кедровського, Г.Порохівського, В.Куща, В.Сінклера // Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879-1926).-К.:МП "Фенікс", 1992.-С.216-227;
72. *Литвин М., Науменко К.* Історія галицького стрілецтва. — Львів, 1991; Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. — Львів, 1995.
73. *Литвин С.* Суд історії: Симон Петлюра і Петлюріана. – К.: Видавництво ім. Олени Теліги, 2001. – 640 с., С.329.
74. *Литвин С.Х.* Симон Петлюра у 1917-1926 роках. Історіографія та джерела: Монографія. – К.: „Аквілон-Прес”, 2000.- 464 с., С. 67.
75. *Литвин С.Х.* Суд історії...; Симон Петлюра у 1917-1926 роках...
76. *Лихолат А.* Разгром буржуазно-националистической Директории на Украине.-К.: Госполитиздат, 1949.-216 с.
77. *Лихолат А.* Розгром націоналістичної контрреволюції на Україні (1917-1922 рр.) – К.: Держполітвидав, 1955.-663 с.
78. *Луговський О.* Формування збройних сил Української Держави (1918 р.). Організаційні аспекти // Військово-історичний альманах. – Річник IV. – Ч. 1 (6). – 2003.
79. *Мазепа І.* Творена держава (боротьба 1919 р.) // Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879-1926).- Київ, МП Фенікс, 1992.-С.16-75;
80. *Мазепа І.* Україна в огні і бурі революції. 1917-1921. Ч. 1. Центральна Рада. Гетьманщина. Директорія – Мюнхен, 1950. – Видавництво „Прометей” – 210 с.
81. *Мазепа І.* Україна в огні і бурі революції. 1917-1921. Ч. 2. Кам'янецька доба. Зимовий похід – Мюнхен, 1951. – Видавництво „Прометей” – 242 с.
82. *Миронович М.* Спільна військова юнацька школа (короткий історичний начерк) // Літопис червоної калини. – 1936. – №2. – С. 3-5.
83. *Михайлик М.* Виступ Першої Української Військової Школи // Літопис Червоної Калини. – 1932. – № 2. – С. 19-22.
84. *Михайлівська-Цимбал Т.* Спогади...С. 40.
85. *Михальчук В.* Погроми в Україні і боротьба Симона Петлюри з ними // Літературна Україна. – 1994. – 9 червня.
86. *Науменко Ю.* На переломі (Причинки до історії українізації частин в б. рос. Армії) // За Державність. – Каліш, 1935. – Зб. 5. – С. 186-196.
87. *Нова Рада.* – 1917. – 19 вересня.
88. *Нова Рада.* – 1917. – 30 вересня.
89. *Об учреждении в Харькове военного училища, для образования на службу молодых дворян, детей бедных родителей //Украинский журнал. - 1824.- №4. - С.193-197.*
90. *Омельянович-Павленко М.* Зимовий похід (докінчення) // За Державність. – Каліш, 1934. – Зб. 4. – С. 9-72.

91. *Омелянович-Павленко М.* Зимовий похід // За державність. – Варшава, 1929. – № 1.
92. *Омелянович-Павленко М.* Зимовий похід // За Державність. – Каліш, 1931. – Зб. 1. – С. 9-52; 1932. – Зб. 2. – С. 9-46.
93. *Омелянович-Павленко М.* Зимовий похід, ч. 2 // За Державність. – Каліш, 1932. – Зб. 2. – С. 9-46; Зимовий похід, ч. 3 // За Державність. – Каліш, 1933. – Зб. 3. – С. 9-54.
94. *Омелянович-Павленко М.* На Україні 1917-1918 років. – Прага, 1935. – С. 51.
95. *Омелянович-Павленко М.* Спомини // Літературно-Науковий Вісник. – Львів, 1929. – XII. – С 1072.
96. *Первая русская авиационная школа (Местечко Кача около Севастополя) // Крылья Родины. - 1955. -№11. - С. 23.*
97. *Петлюра С.* „Табір” // Петлюра С. Статті/Упоряд. та автор передм. О. Климчук;- К.: Дніпро,1993., с.300-301.
98. *Петлюра С.* До населення всієї соборної України // Петлюра С. Статті / Упоряд. та автор передм. О.Климчук; - К.: Дніпро, 1993. – С.180-182;
99. *Петлюра С.* До трудового селянства // Петлюра С. Статті / Упоряд. та автор передм. О. Климчик. – К.: Дніпро, 1993. – С. 179.
100. *Петлюра С.* Лист до генерал-хорунжого Миколи Удовиченка // Петлюра С. Статті / Упоряд. та автор передм. О. Климчик; - К.: Дніпро, 1993. – С.220-228.
101. *Петлюра С.* Лист до французького публіциста Жана Пелісьє // Петлюра С. Статті / Упоряд. та автор передм. О.Климчук; - К.: Дніпро, 1993. – С.186-188.
102. *Петлюра С.* Статті. Листи. Документи. – Т. III. Упорядник В. Сергійчук. – К.: Видавництво ім. Олени Теліги, 1999. – 616 с.
103. *Петрів В.* Військово-історичні праці. Спомини. – К.: Поліграфкнига, 2002. – 640 с., С. 618.
104. *Петрів В.* До „Що то було?” підполковника Мусія Ященка в ч. 2 „За державність” // За Державність. – Каліш, 1933. – Зб. 3.-С.269-271.
105. *Петрів В.* Житомирська юнацька школа // Літопис Червоної Калини. – 1936 . – №5. – С. 18-19; №6. – С. 7-10; №7-8. – С. 15-18; №10. – С. 11-15; №11. – С. 14-17; 1937. – №1. – С. 19-21; №3. – С. 14-17; №6. – С. 17-18.
106. *Петрів В.* Житомирська юнацька школа // Літопис Червоної Калини. – 1936 , № 7-8, С. 14-15.
107. *Петрів В.* Житомирська юнацька школа // Літопис Червоної Калини. – 1936 , № 10, С. 11.
108. *Петрів В.* Спомини, Ч.4. – Львів, 1931. – С. 111.
109. *Полонська-Василенко Н.* Історія України – Київ, 1995. – С. 513.
110. *Промтов Д.* Середні військові школи // Армія. – 24 листопада 1918 р. - № 17. – С. 3.
111. *Промтов Д.* Середні військові школи // Армія. - № 19. – 27 листопада 1918 року. – С. 2.
112. *Прохода В.* Вождь і військо // Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879-1926).-К.:МП ”Фенікс”, 1992.-С.109-148;
113. *Лузицький А.* Боротьба за доступи до Києва // За Державність. – Каліш, 1935. – Зб. 5. – С. 9-61.

114. *Пузицький А.* За Державність. – Каліш, 1936. – Зб. 6.-С. 13-76; За Державність. – Варшава, 1937. – Зб. 7. – С. 9-56.
115. *Савченко В.* Нарис боротьби війська УНР на Лівобережжі наприкінці 1918 – та початку 1919 року // За Державність. – Каліш, 1935. – Зб. 5. - С. 158-187.
116. *Савченко В.* Нарис боротьби війська УНР на Лівобережжі наприкінці 1918 – та початку 1919 року (докінчення) // За Державність. – Каліш, 1936. – Зб. 6. - С. 119-154.
117. *Савченко В.* Спогади про український рух у XII-й російській армії в 1917 році // За Державність. – Каліш, 1931. – Зб. 1. – С. 53-64.
118. *Савченко В.* Український рух у російських частинах у 1917 та 1918 рр. // За Державність. – Каліш, 1934. – Зб. 4. – С. 145-160.
119. *Сальський В.* Вождь з ласки Божої, Вождь-Мученик та його заповіт // За Державність. – Каліш, 1936. – Зб. 6. – С. 9-12.
120. *Сальський В.* Головні підстави творення Армії УНР в минулому і майбутньому // Табор.- Каліш, 1927.- Ч.4.- С.3-4.
121. *Семотюк Я.* Українські військові відзнаки. – Торонто, 1991. – С. 38.
122. *Сідак В.С.* На шляху до Воєнної доктрини України – К.: Вид-во Націон. академії СБ України; Вид-во МАУП, 2001. – 216 с.: іл.
123. *Сірополко С.* Освітня політика на Україні за часів Директорії// Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879-1926).-К.:МП "Фенікс", 1992.-С.166-171.
124. *Скоропадський П.* Спогади. – Київ, Філадельфія, 1995, 493 с.
125. *Смовський К.* Гайдамацький кіш Слобідської України та його артилерія в 1917-1918 рр. // За Державність. – Каліш, 1935. – Зб. 5. – С. 137-157.
126. *Солдатенко В.* Становлення української державності і проблема збройних сил (березень 1917 р. — квітень 1918 р.) // Укр. іст. журн. — 1992. — № 5-8; № 12.
127. *Стахів М.* Стан духа і дисципліна в Армії УНР в січні 1919 р. // Вісті комбатанта (Торонто).-1962.-Ч.2 (6).- С.14-19.
128. *Стахів М.* Україна в добі Директорії УНР: У 7-ми т.- Торонто, 1962-1966.- 431 с.;
129. *Стефанів З.* Українські збройні сили 1917-21 рр. Частина I. Доба Центральної Ради й Гетьманату – Мюнхен: Вид-во “Український Комбатант” , 1947. – 118 с.
130. *Тимощук О.В.* Охоронний апарат Української Держави (квітень-грудень 1918 р.): Монографія. – Харків: Вид-во Ун-ту внутр. Справ, 2000. – 462 с.
131. *Тинченко Я.* Армии Украины 1917-1920 гг. – М.: ООО „Восточный горизонт”, 2002. – 140 с.
132. *Тинченко Я.* Перша українсько-більшовицька війна (грудень 1917 – березень 1918). Київ-Львів, 1996.
133. *Тинченко Я.* Українське офіцерство: шляхи скорботи та забуття. 1917-1921 роки. – Київ, 1995, С. 85.
134. *Удовиченко О.* Від Дністра до лінії перемир'я і відворот за Збруч // За Державність. – Каліш, 1935. – Зб. 5. – С. 76-123.

135. *Удовиченко О.* Від Дністра до лінії перемир'я і відворот за Збруч (продовження) // *За Державність.* – Каліш, 1936. – Зб. 6. – С. 77-109.
136. *Удовиченко О.* Від Дністра до лінії перемир'я і відворот за Збруч (докінчення) // *За Державність.* – Варшава, 1937. – Зб. 7. – С. 152-164.
137. *Удовиченко О.* Україна у війні за державність: Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917-1921. – Вінніпег, 1954; К., 1995.
138. *Удовиченко О.* Україна у війні за державність: історія, організація і бойові дії 1917-1921.- К., 1995.- 206 с.
139. *Филонович В.* Бої за Житомир // *Гуртуймося.* – Львів – 1932, IX. – С. 25-31.
140. *Фіголь А.* Бій під Крутами // *Літопис Червоної Калини.* – 1931. – № 2. – С. 2 -6.
141. *Христюк П.* Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920 рр. - Відень, 1921.- Кн. I-III; Відень, 1922. – Кн. IV.
142. *Христюк П.* Замітки і матеріали до історії української революції: У 4-х т.- Прага, 1921.-Т.III.-160 с.
143. *Чабанівський В.* Вступ українського війська до Києва 31 серпня 1919 року // *За Державність.* – Варшава, 1938. – Зб. 8. – С. 152-155.
144. *Шандрук П.* Симон Петлюра – творець і вождь українського війська // *Вісті Українського Центрального Комітету в Польщі.*- Ч.11-13.-С.14-21.
145. *Шандрук П.* Українська армія в боротьбі з Московщиною // *За Державність* . – Каліш, 1934. – Зб.4. – С. 201-236.
146. *Шанковський Л.* Нарис української воєнної історіографії // *Український історик.* – Нью-Йорк – Мюнхен – 1970-1975.
147. *Шанковський Л.* Українська армія в боротьбі за державність. – Мюнхен, 1958. – С. 28.
148. *Ш-ій.* До відкриття Державної Воєнної Академії // *Армія.* – 1 грудня 1918 року. - № 23. – С. 2.
149. *Шпилінський О.* Армія в перспективі історії нації (минулого і майбутнього) // *За Державність.* – Каліш, 1932. – Зб.2. – С.97-119.
150. *Яськевич С.* Кілька поправок до історії Кам'янецької спільної юнацької школи” // *Літопис Червоної Калини.* – 1936. – №4. – С. 28.
151. *Яськевич С.* Кілька поправок до історії Кам'янецької спільної юнацької школи” // *Літопис Червоної Калини.* – 1936. – №7-8. – С. 28.

АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА

152. *Центральний державний архів вищих органів влади і управління України у м. Києві* (далі – ЦДАВО України). – Ф. 1065 – Оп. 1 – Спр. 176. – Арк. 1 – 1 зв.
153. *ЦДАВО України.* – Ф. 1065. – Оп. 1. – Спр. 14 (ч. 1.). – Арк. 17.
154. *ЦДАВО України.* – Ф. 1065. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 19 зв.
155. *ЦДАВО України.* – Ф. 1065. – Оп. 1. – Спр. 14. (ч. 1) – (м/ф) Ч. 57 від 27.02. 1919 р.
156. *ЦДАВО України.* – Ф. 1065. – Оп. 2. – Спр. 42. – Арк. 5.
157. *ЦДАВО України.* – Ф. 1065. – Оп. 1. – Спр.176. – Арк. 1 – 1 зв.
158. *ЦДАВО України.* – Ф. 1074. – Оп. 2. – Спр. 25. – Арк. 14.

- 159.ЦДАВО України. – Ф. 1074. – Оп. 2. – Спр. 25. – Арк. 16. (Наказ по ГШУ, від 9 листопада 1918 р., Ч. 193).
- 160.ЦДАВО України. – Ф. 1074. – Оп. 2. – Спр. 25. – Арк. 29. (Наказ по ГШУ від 11.03.1918 р., Ч. 90, § 7).
- 161.ЦДАВО України. – Ф. 1074. – Оп. 2. – Спр. 25. – Арк. 34. (Наказ начальника ГШУ від 31 травня 1918 р., Ч. 56, § 3; там же, Арк. 39, Наказ начальника ГШУ від 3 липня 1918 р., Ч. 84, § 1)
- 162.ЦДАВО України. – Ф. 1074. – Оп. 2. – Спр. 30. – Арк. 35.
- 163.ЦДАВО України. – Ф. 1074. – Оп. 2. – Спр. 30. – Арк. 76. (Наказ від 14 березня 1918 р., № 78).
- 164.ЦДАВО України. – Ф. 1074. – Оп. 2. – Спр. 22. – Арк. 6.
- 165.ЦДАВО України. – Ф. 1075. – Оп. 2. – Спр. 15. – Арк. 73.
- 166.ЦДАВО України. – Ф. 1075. – Оп. 2. – Спр. 4. – Арк. 16.
- 167.ЦДАВО України. – Ф. 1075. – Оп. 2. – Спр. 54. – Арк. 107.
- 168.ЦДАВО України. – Ф. 1075. – Оп. 2. – Спр. 6. (Наказ Головної Команди Війська УНР від 24 вересня 1919 р., Ч. 179).
- 169.ЦДАВО України. – Ф. 1075. – Оп. 4. – Спр. 1. – Арк. 15-16.
- 170.ЦДАВО України. – Ф. 1075. – Оп. 4. – Спр. 9. – Арк. 2 зв.
- 171.ЦДАВО України. – Ф. 1076. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 67.
- 172.ЦДАВО України. – Ф. 1076. – Оп. 2. – Спр. 4. – Арк. 4.
- 173.ЦДАВО України. – Ф. 1076. – Оп. 1. – Спр. 1-а. – Арк. 26.
- 174.ЦДАВО України. – Ф. 1077. – Оп. 1. – Спр. 70. – Арк. 10 зв. – 11.
- 175.ЦДАВО України. – Ф. 1077. – Оп. 2. – Спр. 4. – Арк. 1.
- 176.ЦДАВО України. – Ф. 1077. – Оп. 3. – Спр. 60. – Арк. 27.
- 177.ЦДАВО України. – Ф. 1077. – Оп. 4. – Спр. 10. – Арк. 6 зв.
- 178.ЦДАВО України. – Ф. 1077. – Оп. 5. – Спр. 10. – Арк. 238.
- 179.ЦДАВО України. – Ф. 1077. – Оп. 5. – Спр. 10. – Арк. 59. (Наказ Військової Офіції Української Держави від 2 серпня 1918 р, Ч. 385).
- 180.ЦДАВО України. – Ф. 1077. – Оп. 5. – Спр. 10. – Арк. 336. (Наказ Військової Офіції Української Держави від 23 серпня 1918 р., Ч. 438, § 3).
- 181.ЦДАВО України. – Ф. 1077. – Оп. 6. – Спр. 17. – Арк. 2.
- 182.ЦДАВО України. – Ф. 1077. – Оп. 6. – Спр. 20. – Арк. 1.
- 183.ЦДАВО України. – Ф. 1077. – Оп. 6. – Спр. 20. – Арк. 6, 6 зв., 12. (Пропозиції про відкриття в Києві Українського військового політехнікуму і листування з цього питання: 7 червня – 14 липня 1918 р.).
- 184.ЦДАВО України. – Ф. 1077. – Оп. 6. – Спр. 21. – Арк. 2.
- 185.ЦДАВО України. – Ф. 1077. – Оп. 6. – Спр. 22. – Арк. 12 зв.
- 186.ЦДАВО України. – Ф. 1077. – Оп. 6. – Спр. 8. – Арк. 11.
- 187.ЦДАВО України. – Ф. 1077. – Оп. 6. – Спр. 9. – Арк. 1.
- 188.ЦДАВО України. – Ф. 1077. – Оп. 4. – Спр. 10. – Арк.12.
- 189.ЦДАВО України. – Ф. 1077. – Оп. 6. – Спр. 20. – Арк. 16 зв.
- 190.ЦДАВО України. – Ф. 1077. – Оп. 6. – Спр. 21. – Арк.7.
- 191.ЦДАВО України. – Ф. 1078 – Оп. 2. – Спр. 42. – Арк. 4.
- 192.ЦДАВО України. – Ф. 1078 – Оп. 2 – Спр. 155 – Арк. 102.
- 193.ЦДАВО України. – Ф. 1078 – Оп. 2 – Спр. 226 – Арк. 39.

- 194.ЦДАВО України. – Ф. 1078 – Оп. 2 – Спр. 7 – Арк. 180.
195.ЦДАВО України. – Ф. 1078. – Оп. 2. – Спр. 42. – Арк. 90.
196.ЦДАВО України. – Ф. 1078. – Оп. 2. – Спр. 58. – Арк. 12.
197.ЦДАВО України. – Ф. 1078. – Оп. 4. – Спр. 1. – Арк. 123.
198.ЦДАВО України. – Ф. 1078. – Оп. 2. – Спр. 42. – Арк. 102.
199.ЦДАВО України. – Ф. 1115. – Оп. 1. – Спр. 26. – Арк. 31.
200.ЦДАВО України. – Ф. 1115. – Оп. 1. – Спр. 32. – Арк. 27 зв.
201.ЦДАВО України. – Ф. 2306. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 12.
202.ЦДАВО України. – Ф. 2306. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 71. (Наказ по ГШУ від 17 грудня 1918 р., Ч. 213).

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

ГЕРАСИМЕНКО Микола Васильович

ПІДГОТОВКА СТАРШИНСЬКИХ КАДРІВ В УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ДЕРЖАВНИХ УТВОРЕННЯХ (БЕРЕЗЕНЬ 1917 – ЛИСТОПАД 1920 рр.)

Збірник документів і матеріалів з фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України

Київ – 2005

З М І С Т

ЗАСАДИ ВІЙСЬКОВО-ОСВІТНЬОГО БУДІВНИЦТВА	3
ДІЯЛЬНІСТЬ КОМІСІЇ ПО УТВОРЕННЮ ПОСТІЙНИХ ВІЙСЬКОВИХ ШКІЛ І АКАДЕМІЙ УКРАЇНИ	18
ПІДГОТОВКА ІНЖЕНЕРНО-ТЕХНІЧНИХ СТАРШИНСЬКИХ КАДРІВ...	89
ВІЙСЬКОВІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ	201
ВІЙСЬКОВО-ВЧИТЕЛЬСЬКІ КУРСИ	247
РОЗРОБКА НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ	265

Засади військово-освітнього будівництва

Фонд 1074 – Опис 2 – Справа 22 – Аркуш 6.

Виписка

із наказу по Шкільній Головній Управі
Військового Міністерства

від 21 березня 1918 р.

Ч. II

§ 8

Оголошую для відомости та виконання наказ Військового Міністра
Української Народньої Республіки від 7-го березня 1918 р. під Ч. 57:

„Наказую всім відділам Міністерства, всім військовим установам на
Україні, а також і всім військовим частинам провадити своє діловодство і
листування виключно на Українській мові”.

Начальник Шкільної Головної Управи,
Отаман Остафіїв.

Фонд 1076 – Опис 1 – Справа 9 – Аркуш 5.

НАКАЗ
Військовому Міністерству УНР
Ч.105
22 березня 1918 року

ПРИСЯГА

Даю урочисту обіцянку додати всіх сил та вжити весь свій хист до служби на користь УНР.

Обіцяюсь не брати участі в усім тім, що провадиться і провадитиметься проти Республіки або чинитиметься на її шкоду, являючися відповідальним перед законом Республіки, обіцяюсь та обов'язуюсь постійно і рішуче вживати всіх можливих заходів задля того, аби припинити всі злоумисні події проти Республіки, коли про них мені буде відомо, або сповістити про них належну владу.

Довірені мені службові таємності обов'язуюсь непорушне хоронити чи то буде вимагатися від мене під час моєї служби, чи то після увільнення від неї.

При всім зазначеним даю свій підпис.

Військовий міністр
22 березня 1918 року

ЖУКОВСЬКИЙ

Фонд 1076 – Опис 1 – Справа 12 – Аркуш 77.

НАКАЗ
Військовому Міністерству
Української Народньої Республіки

м. Київ

Ч.137

27 березня 1918 року

Не один раз получаю, що старшина Української армії не знає своїх рангів, що всі начальники, навіть маленьких частин, прозивають себе отаманами, помічники їх – помічниками отаманів і т. п. НАКАЗУЮ старшині негайно пристосувати свої ранги до тих посад, що вони посідають в даний момент.

Військові ранги такі:

1. Хорунжий	-	молодший старшина
2. Півсотений	-	командир півсотні
3. Сотений	-	командир сотні
4. Курінний	-	командир куріня
5. Осавул	-	помічник командира полку
6. Полковник	-	командир полку
7. Отаман бригади	-	командир бригади
8. Отаман дивізії	-	командир дивізії
9. Отаман корпусу	-	командир корпусу

Підписав: Військовий міністр

ЖУКОВСЬКИЙ

Фонд 1077 – Опис 2 – Справа 4 – Аркуш 22, 22 зв., 23, 23 зв., 24, 24 зв.

Глава I

ПРОХОЖДЕНИЕ СЛУЖБЫ

ОФИЦЕРАМИ В АРМИИ УКРАИНСКОЙ ДЕРЖАВЫ – УСЛОВИЯ И ПОРЯДОК
ПРОИЗВОДСТВА КОЗАКОВ И ГРОМАДЯН В
СТАРШИНЫ

Ст. 1. Система пополнения армии территориальная, а потому желательно, чтобы офицеры служили в войсковых частях, ближайших к месту их рождения.

Ст. 2. Условия для поступления на службу граждан, желающих быть офицерами:

- а/ быть подданными Украинской Державы и принять присягу на верность службы Державе и Ясновельможному Пану Гетману,
- б/ до поступления на службу не быть осужденным или подлежащим суду за воровство, подлог, растрату или иные позорные для гражданина преступления,
- в/ иметь общее образование не ниже среднего,
- г/ быть не моложе 17 и не старше 27 лет,
- д/ быть физически здоровым и годным для военной службы,

ПРИМЕЧАНИЕ: В случае, если окончивший среднюю школу гражданин не достиг 17 лет от роду, но физически исключительно развит то по решению медицинской Комиссии ему может быть сделано исключение.

Ст. 3. Гражданин Украинской Державы, удовлетворяющей вышеуказанным условиям /ст. 2/ и желающий служить в армии офицером, должен, согласно своему желанию, выбрать род оружия и воинскую часть и подать к 1-му января начальнику части просьбу о приеме его на службу, с приложением следующих документов:

- 1/ Свидетельства о приписке просителя к призывному участку или о том, что он числится в таком то призывном участке;
- 2/ Диплома, аттестата или свидетельства об образовании, если проситель его получил, или удостоверения о пребывании в последнем классе среднего учебного заведения;
- 3/ Подписки просителя или удостоверения подлежащей гражданской власти о том, что относительно просителя не имеется опорочивающих обстоятельств;
- 4/ Метрического свидетельства или документа, удостоверяющего возраст просителя;
- 5/ Двух фотографических карточек, посвидетельствованных нотариусом или державной вартой.

Ст. 4. К 1 апреля все, подавшие просьбы о приеме на службу, не получившие отказа в приеме с возвращением документов, обязаны явиться к начальникам избранных частей. По прибытии в части, всем им в комиссиях производится медицинской осмотр для выяснения пригодности к военной службе. Только единогласно призванные годными и неподлежащие предварительному испытанию в лечебных заведениях принимаются на службу и зачисляются приказом по части в списки ее званием козака на правах охотника.

Все зачисленные приказом немедленно приводятся к присяге на верность службы Украинской Державе и Ясновельможному Пану

Гетману.

Срок действительной службы их считается со дня приказа по части о зачислении их в списки ея.

Ст. 5. Граждане, заявившие желание быть офицерами и принятые в части охотниками, обязаны прослужить в звании козака с 1-го апреля по 1-ое августа; В течение этого периода они отдельно проходят курс обучения новобранцев, а в общем строю отбывают лагерный сбор на положении рядового козака.

Ежегодно, между 15 июля и 1 августа, в частях войск назначаются собрания сотенных и старшин высших рангов части под председательством помощника, командира части для обсуждения вопроса об удостоении козаков, заявивших желание, командирования в военныя училища /ст. 22 этой главы/. Только удостоенные собранием старшин козаки, при согласии командира части могут быть командированы в училище. Списки удостоенных и получивших согласие командира части козаков, с приложением всех документов, не позже 1-го августа отправляются из частей непосредственно начальникам военных училищ, согласно объявленному распределению Главного Управления военно-учебных заведений, а сами козаки увольняются в отпуск.

Ст. 6. В день, назначенный Главным Управлением военно-учебных заведений, все козаки, удостоенные командирования в военныя училища и уволенные в отпуск, обязаны явиться в те училища, в кои отправлены их документы. Всем явившимся производится медицинский осмотр. Представленные медицинскія свидетельства во внимание не принимаются.

Ст. 7. Прием в училище козаков, признанных медицинской комиссией годными к военной службе, производится без экзаменов по конкурсу аттестатов. Козаки, представившие диплом о высшем образовании, принимаются в училища без конкурса, вне очереди.

ПРИМЕЧАНИЕ: Отметки по классическим языкам при конкурсе аттестатов и при приеме козаков в училище в расчет совсем не принимаются.

Ст. 8. Удовлетворившие всем условиям приема в военныя училища, по числу свободных вакансий зачисляется приказом по училищу в состав его званием козака и с оставлением в списках своей части.

Ст. 9. Всем козакам время пребывания их в военных училищах засчитывается в срок действительной службы.

Ст. 10. Козаки, непопавшие по конкурсу в училище, возвращаются в свои части, где продолжают службу на общих основаниях для своей категории до конца срока действительной службы до достижения призывного возраста. Все козаки, непопавшие по конкурсу в училище

, имеют право на участие в конкурсах следующих годов до достижения 27-летнего возраста.

ПРИМЕЧАНИЕ: Время пребывания козака в части до поступления в училище засчитывается в срок действительной службы его и в том случае, если, не попав по конкурсу в него, будет уволен от службы и вновь на нее поступить по призыву вместе со сверстниками.

Ст. 11. Козаки, которые не были удостоены /ст. 5/ командирования в военные училища, навсегда теряют право на поступление в таковое и обязаны продолжать службу в части до конца общего срока действительной службы того рода оружия, в коем они состоят.

Ст. 12. Козаки, уволенные из военного училища раньше окончания его за позорные проступки и дурное поведение, подлежат ответственности по закону и возвращаются в свои части для продолжения службы на общих для своей категории основаниях. Наказания, если таковые будут наложены на них при увольнении из училища, приводятся в исполнение в части.

Такие козаки могут получить право на производство в офицеры только во время войны за боевые отличия.

Ст. 13. Козаки, отчисленные от военных училищ, по постановлениям педагогических советов, за леность или вообще за неуспешность в науках, могут вновь быть приняты во все военные училища, а равно имеют право на держание экзаменов по курсу военных училищ в том случае, если постановлением педагогического совета об отчислении не будут этого права лишены. Отчисленные от училищ по малоуспешности или возвращаются в свои части для окончания полного срока действительной службы или, по их желанию, увольняются со службы до призыва их одновременно со сверстниками по возрасту.

Ст. 14. Во всех случаях отчисления и увольнения козаков из училищ причины увольнения обозначаются в их послужных списках.

Ст. 15. Все козаки, которые окончили курс военного училища, постановлением его педагогического совета, делятся по успехам на три разряда. Козаки первого разряда возвращаются в свои части, козаки второго разряда по старшинству среднего балла выбирают вакансии в частях, остающиеся свободными после выпуска из училищ, властью Пана Гетмана производятся в подпрапорщики /підхорунжіе/.

ПРИМЕЧАНИЕ: 1/ Козаки 1 разряда, при желании их, имея преимущественное право, могут принять участие в разборке вакансий, предоставленных козакам 2 разряда.
2/ Свободные в частях офицерские вакансии рассылаются

в училища Главным Штабом за два месяца до выпуска из них козаків.

Ст. 16. Козаки, окончившее училища по 3 разряду, приказом по училищу производятся в унтер-офицеры /підстаршини/ и назначаются по роду оружія в части ближайшія к месту их рожденія и в зависимости от наличія офицеров в частях.

Ст. 17. Подпрапорщики, окончившіе военные училища, по прибытію в свои части, назначаются на должности фельдфебелей или взводных. Окончившіе училище унтер-офицерами назначаются на должности отделенных.

Ст. 18. В войсковых частях подпрапорщики и унтер-офицеры, окончившіе военное училище, исполняя обязанности сверхсрочных, пользуются всеми правами и преимуществами их, а равно денежным, вещевым; провіантским и приварочным довольствіями, установленными для сверхсрочных по занимаемым ими должностям.

Ст. 19. Подпрапорщики, окончившіе военныя училища, в часы свободные от службы, должны бывать на всех занятіях с офицерами и имеют право посещения офицерскаго собранія наравне с хорунжими, но без права присутствія на общих собраніях офицеров.

ПРИМЕЧАНИЕ: Подхорунжіе не имеют права быть членами офицерских собраній и никаких вычетов на собраніе из содержанія их не производится.

Ст. 20. По постановленію собранія сотенных командиров и высших чинов части, утвержденному командиром части, подхорунжіе, окончившіе училище по первому разряду – через 4 месяца, а по второму разряду – после 8 месяцев фактическаго пребыванія в должностях фельдфебеля или взводнаго, представляются к производству в хорунжіе.

Ст. 21. Унтер-офицеры, окончившіе военныя училища по 3 разряду, по представлению, своего прямого начальства имеют право после фактическаго 4-х месячнаго пребыванія в должности отделеннаго на производство в подхорунжіе, с назначеніем на должность взводнаго, а через 8 месяцев после производства в подхорунжіе, порядком, указанным в ст. 20 этой главы, могут быть представлены к производству в хорунжіе.

Ст. 22. Обсужденіе удостоенія козаків на командированіе в военныя училища, а равно удостоенія подхорунжих к производству в офицеры делается в закрытом засѣданіи ротных командиров и офицеров высших чинов данной части под председательством помощника командира части; решеніе их постановляется простым большинством голосов при тайном голосованіи.

Ст. 23. Подхорунжіе, окончившіе военныя училища, признанные собраніем старшин или командиром части недостойными производства в офицеры, в трехдневный срок властью командира части увольняются в запас. Только удостоенные к производству собраніем офицеров и командиром части подхорунжіе представляются к производству.

Ст. 24. Представленія подхорунжих, окончивших военныя училища, в хорунжие делаются командиром части непосредственно в Главный Штаб с приложеніем: 1/ послужного списка, 2/ свидетельства об окончаніи военного училища и 3/ утвержденного им удостоенія собраніем офицеров к производству представляемаго.

Ст. 25. О производстве подхорунжих в хорунжіе объявляется в приказе арміи Украинской Державы, с обозначеніем войсковой части, в которую производимый назначается.

Ст. 26. Старшинство хорунжих в офицерском чине считается со дня представленія к производству, а представленных в один день – по среднему баллу выпуска из училищ.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ КОМИССІИ ПО ПРОХОЖДЕНІЮ СЛУЖБЫ СТАРШИНАМИ,

ГЕНЕРАЛЬНЫЙ ЗНАЧКОВЫЙ (*підпис – ?*)

Ч Л Е Н Ы:

Генеральный Хорунжій (*підпис Сенча*)
 Полковник (*підпис – ?*)
 Сотник (*підпис Санчевський*)

Делопроизводитель, хорунжій (*підпис Рожко*)

Фонд 1074 – Опис 2 – Справа 22 – Аркуш 1, 2 зв.

Наказ

Шкільній Головній Управі
 Військового Міністерства Української Держави
 21 травня 1918 року

§ 1

По загальному відділу

Начальник Інструкторської Школи Старшин рапортом від 20-го травня с.р. Ч. 1493 доніс, що при дорученій йому школі сформована із старшин-учнів окрема кулеметна команда в кількості 100 чоловік.

§ 4

При Військово-науковому відділі Генерального Штабу видається „Військово-Науковий Вісник Генерального Штабу”. Журнал двотижневий, присвячений вивченню чужоземних армій та флотів, та розробленню питань організації, виховання й бойової підготовки армії та флоту України.

§ 5

Згідно з наказом по Управі від 21. с. травня Ч. 48, § 4, наказую Начальнику Господарського відділу довіреної мені Управи також начальникам Київських інструкторських шкіл виписувати журнал „Військово-Науковий Вісник Генерального Штабу” на господарчі суми.

§ 8

Кілька разів мною було помічено, що старшини учні Інструкторської Школи Старшин не знають своїх сотенних командирів по прізвищу, також не виконують наказу по довіреній мені Управі від 10 квітня 1918 р. Ч. 22, § 7. наказую Начальнику Інструкторської Школи уперто вимагати від сотенних командирів щоб вони навчили своїх учнів розмовляти з начальством по військовому.

Отаман Остафіїв.

Фонд 1077 – Опис 2 – Справа 4 – Аркуш 43.

Д О К Л А Д

В складі Головного Управління Генерального Штабу існує “Відділ по освіті війська”, який охоплює і справу загальної освіти, позаяк загальна освіта може провадитись тільки в звязку з військовою і під керовництвом одної

інституції.

Шкільна ж Головна Управа має призначенням виховання і освіти старшин для війська.

Тому доклад пропонував би надіслати в “Відділ по освіті війська”.

т.в.о. Н-ка учебного відділу,
полковник (*підпис Сальський*)

Фонд 1077 – Опис 2 – Справа 4 – Аркуш 42, 42 зв., 44.

Д О К Л А Д
ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ЗАСНОВАННЯ ОКРЕМОГО ВІДДІЛУ
ЗА ГАЛЬНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ
ПРИ ГОЛОВНІЙ ШКІЛЬНІЙ УПРАВІ.

Значіння освіти серед війська остільки зрозуміле і безперечне, що говорити про це не доводиться. Французів у війні 1870 р., дійсне, переміг німецький учитель. І Народне Військове Міністерство, утворюючи молоду Українську республіканську армію, пішло певним і правдивим шляхом, засновавши Інструкторську Школу Старшин, Школу Підстаршин і т.и. Але для

того щоб військо українське одразу стало на твердий ґрунт, щоб воно справді стало твердою опорою Української народньої Республіки і не нагадувало б з себе, як бувшого війська царського, так війська Леніна і Муравйова, – необхідно одразу старанно подбати як про широку освіту так національне виховання армії. Ні для кого не секрет, що переважатимуть в армії маси зовсім темні, безграмотні, маси до того зденаціоналізовані і, значить, не високої моральної вартости; національна свідомість торкнулася народніх мас лише поверхово, отрута ж большевизму засіла глибоко в народнім організмі.

Ця думка про потребу освіти і національного виховання армії остільки ясна, що, безумовно в цім напрямі робитимуться заходи. Але щоб досягнути великого завдання, необхідна велика праця і – головне – праця, яка була б переведена одразу планомірно, з певною, докладно обробленою системою. Необхідно утворити при Головній Шкільній Управі Військового Міністерства окремий відділ *загальної військової освіти*, який приступив би до праці негайно

На обов'язкові цього відділу між іншим полягало б:

1. Розроблення і розгляд військових шкільних зразкових програм;
2. Оповіднення конкурсу на кращу граматику для війська, також на інші підручники;
3. Розроблення зразкового каталогу бібліотек (сотенних, курінних і т.и.);
4. Придбання книжок для цих бібліотек;
5. Друкування книжок для військових бібліотек і підручників;
6. Розроблення списку тем на популярні книжки для війська і призначення конкурсу на ці книжки;
7. Видання популярного військового часопису;
8. Утворення полкових з добірними фільмами кінематографів;
9. Утворення з існуючих старшин (був. народ. учителів) кадрів старшин-учителів, а також інструкторів по освіті (школа, театр, хор, кінематограф);
10. Вироблення інструкції для полкових шкільних рад, завданням яких буде переведення в життя на місцях освітніх плянів;
11. Всі пляни і справоздання Відділу Загальної військової освіти переходять через Головну шкільну управу на затвердження Військового Міністерства.

Річ ясна, що цей відділ Загальної військової освіти увійде в порозуміння з відповідними відділами Міністерства Справ Освітніх і, наприклад, для підготування старшин – учителів зможе використувати літні учительські курси.

2-й Помічник Голови
Інспекторського відділу
Шкільної Головної Управи (підпис В. Ковердинський)

Лектор Інструкторської
Школи Старшин (підпис Я. Тінковський)

Резолюції:

**До комісії по утворенню військових шкіл
30/VI**

**Вх. Ч. 1
1 липня 1918 р.**

Учений відділ

(підпис Г.З. Юнаков 2/VII 1918)

Фонд 1075 – Опис 2 – Справа 2 – Аркуш 60.

**НАКАЗ
Головної Управи Військ
Ч.69**

20 січня 1919 року

(Схема управлінь та установ Військового Міністерства Армії УНР)

На правах товариша (заступника) Військового Міністра УНР:

1. Начальник Генерального Штабу Армії УНР
2. Головний Начальник Постачання
3. Головний Інспектор Армії УНР.

На правах начальника Головного управління:

1. Начальник Канцелярії Військового Міністра
2. Начальник Головного Військово-юридичного Управління

3. Інспектор військ УНР у справах національно-культурної політики.
Військова Рада
Головне Управління Військового Духовенства

Начальнику Генштабу підпорядковуються:

1. Начальник Головного Управління Генерального Штабу
2. Начальник Головного Штабу
- 3. Начальник Головного „Шкільного” Управління.**

Головному Начальнику Постачання (2-му заступнику)
підпорядковуються:

1. Головне Інтендантське Управління
2. Головне Артилерійське Управління
3. Головне Інженерне Управління
4. Головне Військово-Санітарне Управління
5. Головне Військово-Ветеринарне Управління
6. Головне Управління Військово-Повітряним Флотом
7. Окреме Управління по ремонту військ.

У розпорядженні Головного Інспектора Військ перебуває чотири
інспектори:

1. Інспектор з піхоти
2. Інспектор з кавалерії
3. Інспектор з артилерії
4. Інспектор з технічних частин

Військовий Міністр УНР

ГРЕКОВ

Фонд 1075 – Опис 4 – Справа 3 – Аркуш 6.

Фонд 1075 – Опис 2 – Справа 6 – Аркуш 49, 49 зв.

ПРИСЯГА

Клянусь честю громадянина Української Народньої Республіки і торжествено присягаю Всемогущему Богу вірно Українській Народній Республіці служити, слухняно повинуватися її Верховній Владі, Директорії, Правительству і народній Армії. Присягаю поважати і захищати накази і всякі препорученія їх по службі, точно їх виконувати супроти всякого ворога Української Народньої Республіки та трудящого люду хто б цей ворог не був і де тільки воля Верховної Республіканської Влади буде вимагати на воді, на суші, у воздуху в день і в ніч, в боях наступаючи, в сутичках і всякого роду підприємствах, словом на кожному місці у всякую пору і в кожному випадку хоробро і мужньо до останньої краплі крові боротися в своїх військових частинах, прапорів і зброї ні в якому разі не кидати, з ворогом ні в які навіть

порозуміння не входити. Завжди поводитись так, як цього військові закони, закони та честь воїна-лицаря вимагають, в цей спосіб і честь жити і умерти. В цьому мені святий Боже, моя любов до України, народу допоможе.

Текст присяги був підписаний Симоном Петлюрою „ім'ям Високої Директорії” 12 березня 1919 р. й переданий телеграфом телеграмою 1212.

Повторно присяга приймалася 4 жовтня 1919 р., Наказ Ч. 194.

Комісія по утворенню постійних військових шкіл і академій України

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 21 – Аркуш 2.

ВИЇМКА З НАКАЗУ
Військовій Офіції української Держави
Ч. 234
(17-го червня 1918 р.)

Комісія повинна розробити в повній мірі такі питання:

- 1) які треба сформувавши школи (виробити тип й організацію їх).
- 2) Кількість шкіл.
- 3) Керування школами.
- 4) Обсяг навчання (які викладати наукові дисципліни, виробити програми для них).
- 5) Принципи виховання в школах і засоби, щоб їх досягти.
- 6) Умови вступу в школу.
- 7) Комплектування шкіл учнями (відношення шкіл до військової повинності та загальної освіти, права й обов'язки учнів шкіл, а також ті права й обов'язки, які школа мусить дати тим, що скінчили її).
- 8) Комплектування шкіл інструкторським (стройовим) та вчительським складом.
- 9) Підготовка інструкторського та вчительського складу.
- 10) Розробити одне з головніших питань про українізацію шкіл (українознавство взагалі та виховання в школах дійсних українців).
- 11) Порушити питання про вищу військову освіту (Академію).

Позаяк Комісія в інтересах справи мусить бути відносно організації своєї праці незалежною, то її надаються найширші права в порушенню всяких питань, що до шкільної справи взагалі й вирішенню їх.

Комісія утворюється протягом не більш, як на 2 місяці і має розпочати свою працю з 25 сього червня.

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 21 – Аркуш 1.

КОМІСІЯ
ПО УТВОРЕННЮ
ПОСТІЙНИХ
ВІЙСЬКОВИХ ШКІЛ
– I –
ВІЙСЬКОВИХ АКАДЕМІЙ

Полянському

Генеральному Хорунжому

----- П -----

“5” Серпня 1918 р.
Ч. 100
м. Київ

Резолюція

К исполнению

Г-Х. Полянский (підпис)

6/VIII

Работа комиссии по утворенню Військових Шкіл Української Держави, в конечном своем итоге должна будет вылиться в форме доклада, отвечающего на все вопросы перечисленные в Наказе Військової Официи У.Д. от 17 червня 1918 р. Ч. 234, с группировкой этих ответов по 11 отделам, указанным в том же Наказе.

Такой же характер по внешности, объему и содержанию должны будут иметь и работы каждой из секций комиссии, что поможет им быть лучшими выразителями работы секции и облегчить сводку докладов секции в общий доклад комиссии.

Указание это прошу Вас иметь в виду при работах секций, что облегчит Вам своевременный (попутно с текущей деятельностью) подбор и систематизацию нужного для составления доклада материала.

Полагаю, что данный способ систематизации материала поднимет ценность работы Комиссии и выделенных из неё секций, сделав эту работу полезной не только для данной минуты, но и для будущего времени.

Председатель Комиссии
Генеральный Значковой (*підпис Юнаків*)
И.О. Начальника канцелярии
Генеральный Хорунжий (*підпис – ?*)

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 21 – Аркуш 7.

СКЛАД КОМІСІЇ

**По утворенню постійних Військових Шкіл
та академій України**

до 20 липня 1918 року

Голова Комісії – Генеральний Значковий Юнаків

I. Члени Комісії по призначенню:

1. Генеральний Значковий	Дельвіг	
2. // //	Саранчев	
3. Генеральний Хорунжій	Остафіїв	
4. // //	Полянський	
5. // //	Савельєв	
6. // //	Старк	
7. // //	Пронтів	
8. // //	Николич	
9. // //	Закржевський	
10. // //	Буняківський	
11. // //	Онисимів	
12. // //	Максимів	
13. Полковник	Архипенко	
14. //	Кислов	
15. //	Генгрос	
16. //	Гнучев	
17. //	Караулов	
18. //	Кравчук	
19. //	Галущинський	
20. //	Приходько	
21. Військовий Старшина	Сальський	
22. //	Шумський	
23. //	Чернявський	
24. //	Лепілкін	
25. //	Пятницький (діловод комісії)	
26. Військовий льотник Значковий	Наконечний	
27. //	Євтимович	
28. Хорунжій	Чернявський	
29. Магістр Ветеринарних наук	Лавринович	
30. Товариш Міністра Народної освіти , пан	Холодний	
31. Генеральний Хорунжій	Кірей	Призначені, але до 20 липня в засіданнях не приймали участі
32. // //	Попов	
33. Військовий Старшина	Заболотній	
34. Військовий Правник	Базілевський	
35. Лікарь	Голубів	

Секретарь Комісії – льотник-дозорець

Значковий Морей

II. Член комісії по кооптації

Полковник

Завадський (не прибув)

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 22 – Аркуш 6, 6 зв.

Подсекции

I. Управление Военно-Учебными Заведениями. –

полковник Сальский –

Члены

{ **Генерал-хорунжий Анисимов –**
Войсковой старшина Шумский –
Сотник Гусак –

II. Державная Военная Академия. –

генерал-значковой Юнаков

Члены

1. Административно-строевой – ген.-хор. Протазанов, полк. Кислов.
2. Технический – полк. Гнучев, полк. Завадский.
3. Морской – предст. Морского Генерального Штаба.
4. Военно-педагогический – полк. Кислов.
5. Юридический – ген.-хор. Старк, полк. Базилевский.
6. Интендантский – полк. Бориславский, полк. Караулов, полк. Винтер.

III. Инженерный Политехникум.

генерал-хорунжий Полянский

Члены

- Инженерно-строительный – Комаров, Архипенко.
- Механический – полк. Шангинов.
- Строевой – полк. Архипенко.
- Военных сообщений – полк. Феттинг.
- Электро-технический – ген.-хор. Закржевский.
- Автомобильно-прожекторный – ген.-хор. Николич.
- Авиационный – полк. Горшков.
- Топография – полк. Лепилкин.
- Хозяйственно-технологический – полк. Бориславский.

IV. Артиллерийский Политехникум.

полковник Гнучев

Члены

- Генерал-значковой Дельвиц.
- Генерал-хорунжий Дмитриевский.
- Полковник Значко-Яворский.
- Полковник Шайтанов.
- Полковник Дехтярев.

V. Школа Штаб и обер-офицеров Генерального Штаба.

Генерал-хорунжий Буняковский

Члени { Генерал-хорунжий Протазанов.
Полковник Генгрос.
Генерал-хорунжий Суходольский.
Полковник Брендон.
Полковник Шмиссер.
Полковник Значко-Яворский.

Фонд 1077 – Опис 2 – Справа 4 – Аркуш 4.

РОЗКЛАД ЗАСІДАнь КОМІСІЇ
По утворенню постійних Військових Шкіл та Академій України

Дні тижня	ЧАС	Яка секція чи пленарне засідання	АДРЕСА
Понеділок	Ранок 10 годин	Військові школи	Кадетський Гай 2 Київська Військова Школа
	Вечір 18 годин	Пленарне засідання	Головне Управління Генерального штабу. Банкова 11
Вівторок	– // –	Фахові школи	Левашівська ч. 28 Управління Інспектора артилерії
	– // –	Військові гімназії Вищі школи	Банкова 11 Управління Інспектора Радіо- Телеграфних частин. Банкова 9
Середа	– // –	Військові школи	Кадетський Гай 2 Київська Військова Школа
	– // –	Військові гімназії Єдина школа	Готель Ермітаж ч. 25 Фундукліївська вул. Банкова ч. 11

Четвер	– // –	Засідання Голів Секцій	Банкова 11
	– // –	Пленарне засідання	Головне Управління ГШ. Банкова 11
		Єдина школа	Головне Управління ГШ. Банкова 11
П'ятниця	– // –	Фахові школи	Управління Інспектора Артилерії Левашівська ч. 28.
	– // –	Вищі школи	Управління Інспектора Радіо-Телеграфних частин, Банкова 9
Субота	– // –	Військові школи	Кадетський Гай 2 Київська Військова Школа
	– // –	Фахові школи	Управління Інспектора Артилерії Левашівська ч. 28.

Секретар Комісії
Льотник-дозорець

Значковий МОРЕЙ

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 21 – Аркуш 5.

Руководящие правила для прений в пленарных заседаниях комиссии

§ 1. При постановке на обсуждение простых предложений комиссия выслушивает двух ораторов: одного „за“, другого „против“. Ораторам предоставляется время не более 15 минут каждому.

§ 2. При обсуждении более сложных вопросов с содержанием, их знакомить комиссию „докладчик“, которому предоставляется для доклада не более 45 минут времени и затем — последнее слово тоже не более 45 минут. Прочие члены комиссии могут выступать в качестве ораторов по данному вопросу не более двух раз каждый и говорить каждый раз не более 15 минут. Проекты подлежащие такого рода обсуждению определяются голосованием по предложению Председателя на основании письменного заявления, поданного ему перед началом прений, кем либо из членов комиссии или группой членов. Своевременность прекращения излишка затянувшихся прений и ограничение числа ораторов определяется голосованием по предложению Председателя на основании поданного ему во время прений письменного заявления кем либо из членов комиссии или группой членов.

§ 3. Вопросы еще более сложные предварительно обсуждаются в секциях и если секции признают необходимыми, то заключения их печатаются и заблаговременно рассылаются всем членам

комиссии для предварительного ознакомления.

§ 4. Вопросы хотя бы и простые, но затрагивающие сферу деятельности постоянных секций первоначально направляются в секции и уже оттуда вносятся в пленарное заседание с заключением секции, которое сообщается комиссии назначенными от секции докладчиками.

Подлинный подписал Председатель Комиссии
Генеральный-Значковый *Юнаков*.

Делопроизводитель Комиссии
Войсковой Старшина *Пятницкий*.

З оригіналом певно,
Секретарь Комісії
Значковий *Морей*.

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 21 – Аркуш 3, 3 зв.

ПРОГРАММА

Работ секции по ВЫСШИМ ВОЕННО-УЧЕБНЫМ ЗАВЕДЕНИЯМ

1. Высший ОРГАН УПРАВЛЕНИЯ военно-учебными заведениями. –
 - а) Основные положения,
 - б) Организация и функции высшего органа управления,
 - в) Комплектование его личным составом, права, обязанности и условия прохождения службы ими.
 - г) Какие высш. в.-уч. заведения должны быть объединены общим управлением и какие нет.
 - д) Какие временные отступления от принципиального решения вопроса допустимы в зависимости от условий обстановки.
 - е) Время назначения лиц, входящих в состав органа управления, желательность участия и кого именно из них – в работах комиссии по организации воен.-уч. заведений.
 - ж) Время открытия высшего Органа управления в нормальном составе.
 - з) Основные положения о подчиненности в.-уч.зав. – в общем порядке и по специальности. Допустима ли двойственность подчинения.
2. НАЗНАЧЕНИЕ Высших военно-учебных заведений.

- а) Военно-научное, б) прикладных знаний, в) учебно-образовательное, г) учебно-воспитательное, д) для специальных знаний (и т.п.).

3. РУКОВОДЯЩАЯ ИДЕЯ при выработке типов высш. в.-уч. заведений,

- а) единая военная доктрина, б) единая военная школа (и т.п.).

Общее положение для всех высш. в.-уч. заведений

4. ТИПЫ ВЫСШИХ ВОЕННО-УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ.

- а) Академии (академия), б) Политехникумы, в) Высшие курсы и школы (и т.п.). -

- в зависимости от назначения в.в.-уч.заведений.

- г) Их особенности и основные отличия.

5. АКАДЕМИЯ. (или Академии).

- а) Общее положение.
- б) Порядок, время и место открытия.
- в) Организация и устройство (штаты).
- г) Порядок комплектования личным составом служащих (администрация и учебный персонал.
- д) Их права, обязанности и прохождение службы.
- е) Комплектование обучающимися, служебное положение их.
- ж) Внутренний порядок и другие организации разного рода.
- з) Объем учебной и строевой подготовки.
- и) Продолжительность курсов.
- к) Постановка дела обучения, воспитания и прохождения курса (программы).
- л) Условия выпуска.

6 ПОЛИТЕХНИКУМЫ.

- а) Разделение их по специальностям.
- б) По каждому политехникуму следует разработать вопросы по лит. а).....л) – согласно параграфа 5.

7. ВЫСШИЕ КУРСЫ И ШКОЛЫ.

- а) Число их и разделение по специальностям.
- б) По каждому заведению следует разработать вопросы по. лит. а).....л) – согласно параграфа 5.

8. СУЩЕСТВУЮЩИЕ ВРЕМЕННЫЕ ВЫСШИЕ И СПЕЦИАЛЬНЫЕ В.-УЧ. ЗАВЕДЕНИЯ.

- а) Их организация и деятельность.
- б) Места их расположения и занимаемые ими помещения.
- в) Наличное их имущество, инвентарь, учебные пособия и т.п.
- г) Положение учебного персонала и учащихся.

9. КАК ЕЯ ВРЕМЕННЫЕ ОТСТУПЛЕНИЯ, от принципиально решенных вопросов о постоянных в. в.-уч. зав., МОГУТ БЫТЬ ДОПУЩЕНЫ В ЗАВИСИМОСТИ ОТ СУЩЕСТВУЮЩЕЙ ОБСТАНОВКИ.

- а) Частичное открытие.
- б) Временное сокращение штатов.
- в) Временное совмещение различных в.-уч. заведений, их отдельных факультетов, отделений, лабораторий и т.п.
- г) Использование гражданских высших учебных заведений (и т.п.).

10. КАК ИСПОЛЬЗОВАТЬ СУЩЕСТВУЮЩИЕ временные в.-уч. заведения и какой ПОРЯДОК ИХ ЛИКВИДАЦИИ.

- а) Учебный, административный и учащийся персонал.
- б) Здания, их ремонт и перестройка.
- в) Время освобождения зданий ликвидируемыми заведениями.
- г) Хозяйство, имущество, инвентарь, учебные пособия, лаборатории, мастерские. Порядок выяснения пригодности их, приема и передачи.

11. К ЭТОЙ ПРОГРАММЕ БУДУТ ДОБАВЛЯТЬСЯ ВОПРОСЫ ВОЗНИКАЮЩИЕ ПРИ РАБОТЕ СЕКЦИИ И ВНОСИМЫЕ ПО ПРЕДЛОЖЕНИЯМ ЕЕ ЧЛЕНОВ.

Председатель секции,
Профессорь, Ген.-Хор. (*підпис Полянський*)

18 июля 1918 г.
г. Киев

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 21 – Аркуш 4, 4 зв.

ОБЩЕЕ ПОЛОЖЕНИЕ

Для работы секции по высшим ВОЕННО-УЧЕБНЫМ заведениям.

1. Вся работу секции основать на принципе СТРОГОГО РАСПРЕДЕЛЕНИЯ ТРУДА между членами секции, как на основном принципе всякой продуктивной культурной; работы.

2. Работу распределять по определенным задачам между членами секции, причем каждое задание должно предусматривать законченную целую задачу, при решении которой могло бы отразиться (с начала до конца) – ИНДИВИДУАЛЬНОЕ творчество исполнителя.

3. Задания вырабатывать в общем собрании секции, и, перед распределением их между членами для исполнения, обсуждать ВСЕСТОРОННЕ, но с наименьшей затратой времени, дабы выработать те ОСНОВНЫЕ РУКОВОДЯЩИЕ идеи, кои должны объединять общею мыслью все индивидуальные работы членов секции.

4. При представлении членами секции, выполненных ими по полученным заданиям, работ стараться избегать вносить поправки, могущие НАРУШИТЬ ЦЕЛЬНОСТЬ РАБОТЫ и ее ПЛАН. По обсуждении проекта общим собранием секции все поправки и видоизменения обязательно поручать к исполнению автору проекта, при его на то согласии. В противном случае поручать всю работу для переработки другому члену секции, предоставляя ему уже выполненный по заданию проект, как необходимый материал.

5. При рассмотрении поступившего и поступающего в секцию материала, распределять таковой по СПЕЦИАЛЬНЫМ ПОДСЕКЦИЯМ для предварительного ознакомления. Один из членов подсекции уполномочивается, затем, для доклада (письменного или устного) – общему собранию секции содержания материала по существу, с мнением и заключением подсекции.

6. В тех случаях, когда подсекция признает необходимым, приглашаются авторы или составители проектов, или представители заинтересованных учреждений, – для личного доклада этих проектов общему собранию секции.

7. Работу секции начать с разработки ОБЩИХ ОСНОВНЫХ ПРИНЦИПИАЛЬНЫХ вопросов и, в связи с этим, начать выработку типов военно-учебных заведений по НИСХОДЯЩЕЙ степени, приняв на себя и выяснение вопроса об организации ВЫСШЕГО УПРАВЛЕНИЯ (ОРГАНА) всеми военно-учебными заведениями.

8. В техническом отношении при работе секции руководствоваться –
впредь до изменений, вызванных требованиями текущей работы, – ОБЩИМ
ПОЛОЖЕНИЕМ, утвержденным Пленарным заседанием Комиссии 15-июля с.г

Председатель секции,
Профессор, Генеральный Хор. (*підпис Полянський*)

ЧЛЕНЫ: (*підписи – всього – 11*)

Секретарь секции, Сотник (*підпис Гусев*)

19 июля 1918 г.

№ 8

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 21 – Аркуш 10, 10 зв., 11.

Список членов секции
По Высшим Военно-Учебным Заведениям

1. Председатель секции – Профессор инженерной академии, *Ген.-Хор.*
Полянський (Военный инженер. По разработке
общих вопросов принципиального характера). –
2. Товарищ Председателя – Шт. преподаватель Михайловского артиллерийской
академии, б. инсп. кл. Николаевского
артиллерийского училища – *Полковник Гнучев* (
Артиллерист. По артиллерийскому
Политехникуму). –

3. Секретарь – *Сотник Гусак* (Украиноведение, переводчик с 9-ти иностранных языков, референт по образованию Государств Западной Европы).

Постоянно присутствующие

4. Бывший начальник 2-го Киевского Военного училища, *Генеральный Хорунжий Буняковский* (Генерального Штаба. По Школе штаб-офицеров). –
5. Бывший начальник Виленского Военного училища, – *Генеральный Хорунжий Анисимов* (Генерального Штаба. По военной педагогике). –
6. Член Военно-Ученого Комитета, – *Полковник Кислов* (Генерального Штаба. По Академии и военной педагогике). –
7. Главный Инспектор Технических Частей. – *Полковник Архипенко* (Военный инженер. По спец. Инженерным вопросам и по организации Высшего Органа управления Военно-Учебными заведениями). –
8. Инспектор Радио-Телеграфных частей – *Генеральный Хорунжий Закржевский* (Электротехник. По Инженерному Политехникуму). –
9. Инспектор Автомобильных частей – *Генеральный Хорунжий Николич* (автомобилист. По адмистр. и инж. части автомобильного дела). –
10. Офицер для поручений при Главном Интендантском Управлении – *Полковник Караулов* (интендант. По интендантским курсам академии).
11. Представитель Главной Школьной Управы – *Войсковой Старшина Шумский* (Военный инженер. По вопросам военно-инженерным).
12. Бывший начальник Военного училища, – *Генеральный Хорунжий Старков* (Юрист. По юридической академии и законоведению). –
13. *Генеральный Хорунжий Савельев* (Кавалерист. По академии Генерального Штаба) –
14. Представитель Главного Юридического Управления.

Временно присутствующие

15. Председатель Комиссии, Профессор Военной академии, *Генеральный Значковой Юнаков* (Генерального Штаба. По Военной академии). –

16. Главный инспектор артиллерии (товарищ председателя Комиссии)
Генеральный Значковой Дельвиг (Артиллерист.
По артиллерийской академии и Политехникуму).
17. Представитель Морского Генерального Штаба.
18. Магистр ветеринарии, с. совет. *Лавринович* (по ветеринарным курсам).
19. Представитель Главного Санитарного Управления.
20. Директор Сумского кадетского корпуса *Генеральный Значковой Саранчев* (
Генерального Штаба. По военной педагогике). –

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 21 – Аркуш 9.

СПИСОК ЧЛЕНОВ
секции
ПО ВЫСШИМ ВОЕННО-УЧЕБНЫМ ЗАВЕДЕНИЯМ
(Академии и Политехникумы)

1. Председатель секции – Профессор инженерной академии, Ген.-Хор.
ПОЛЯНСКИЙ (Военный инженер).
2. Бывший начальник Киевского пехотного училища, Генеральный Хорунжий
БУНЯКОВСКИЙ (Генерального Штаба).
3. Бывший начальник Виленского пехотного училища, Генеральный Хорунжий
АНИСИМОВ (Генерального Штаба).
4. Член Военно-Ученого Комитета, Полковник **КИСЛОВ** (Генерального Штаба).
5. Шт. преподаватель Михайловской артиллерийской академии, б. инсп. кл.
Николаевского артиллерийского училища,
Полковник **ГНУЧЕВ** (Артиллерист).

6. Главный Инспектор Технических Частей Украины, Полковник АРХИПЕНКО (Военный инженер).
7. Инспектор Радио-Телеграфных частей, Генеральный Хорунжий ЗАКРЖЕВСКИЙ (Электро-техник).
8. Инспектор Автомобильных частей, Генеральный Хорунжий НИКОЛИЧ (автомобилист).
9. Офицер для поручений при Главном Интендантском Управлении, Полковник КАРАУЛОВ (интенд. академии).
10. Главной Школьной Управы Войсковой Старшина ШУМСКИЙ (Военный инженер).
11. Представитель Главного Юридического Управления.
12. Ст. по Украинизации

Председатель секции,
Ген.-Хор. (підпис Полянський).

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 22 – Аркуш 9, 9 зв., 10, 10 зв., 11, 11 зв., 12, 12 зв.

Копія.

ДОКЛАД

**председателя секции по высшим военно-учебным заведениям
профессора Инженерной Академии, Ген. Хор. Полянского.**

Назначение высших Военно-Учебных заведений
и различные типы их.

О г л а в л е н и е

1. Введение.
2. Общегосударственное значение военной науки.
3. Военная наука, как база военного искусства. Методология военной науки и военного искусства.
4. Значение и цель высшего военного образования.
5. Основной тип высших специальных военно-учебных заведений.
6. Тип высшего военно-научного заведения.
7. Общие положения для Политехникумов и Высших Специальных Школ.
8. Общее положение о Государственной Военной Академии.

1. Введение.

В настоящее время в Украинской Державе военно-учебных заведений высшего типа нет. В то время как в вопросе об организации в.-уч. заведений среднего типа можно будет использовать в той или другой степени существовавшие заведения Русского государства, в отношении высших в.-уч. заведений все придется создавать с начала.

Необходимость создания высших в.-уч. заведений в Украине не может вызывать сомнений, так как, независимо от существующего политического, положения и могущих быть комбинаций во взаимоотношениях государств, украинская армия, как органическое целое, будет существовать и формироваться из украинских граждан.

Указанные обстоятельства повелевают, с одной стороны, необходимость немедленно приступить к созданию высших в.-уч. заведений, а с другой, ввиду необходимости все создавать с начала, – организовать их на рационально-научных началах, учтя весь предыдущий опыт и приняв во внимание эволюцию общественной жизни, науки и, в частности, - военно-научной мысли. Старые, привычные и в свое время правильные, но ныне устаревшие, формы должны быть решительно отброшены, а вместо них созданы новые, вполне отвечающие, как по существу, так и в деталях, новым требованиям жизни.

При разрешении этого вопроса сталкиваются два положения:

1. Идеиная его сторона, представляющая собой, в итоге разработки, тот идеал, к которому надо стремиться при создании высших в.-уч. заведений, независимо от условий текущего момента.

2. Существующая жизненная обстановка, в связи с условиями политическими, экономическими и другими, препятствующими выполнению этого идеала.

Тезис первый

Принимая во внимание громадное значение высших военно-учебных заведений на развитие военного дела, невозможность в короткое время развернуть их в должной степени, относительную отдаленность результата их влияния на военно-научную подготовку офицеров Украинской армии, - необходимо исходить при организации их с идейной постановки вопроса, а существующая, обстановка приведет лишь к необходимости найти на первое время известный компромисс. Однако, с течением времени следует стремиться осуществлению основной идеи, смотря на компромисс, как на временное, но существенное зло.

2. Общегосударственное значение военной науки.

Вопросы организации армии, её воспитания, обучения, комплектования и управления ею в мирное время и во время войны в общей совокупности обнимают собою область военного дела, основной задачей которого является подготовка, армии, к войне.

В настоящее время война представляет собою вооруженную борьбу народов и может быть трактована, как массовое (коллективное) проявление инстинкта борьбы за существование, в наиболее резко выраженной, примитивной. форме. В последнем освещении война приобретает значение одного из явлений общественной жизни, появление которого в жизни народов имеет причинами условия не только экономические, но, главным образом, - психические кроющиеся в душе индивидуального и коллективного человека.

Изучение войны, как явления общественной жизни по научным методам, сводится к открытию **законов войны**, и только на этой почве, чисто научной работы, мне кажется, возможно выяснение общей, примиряющей точки зрения и пацифистов и шовинистов, взаимное непонимание и распри которых отравляют жизнь народов.

Решающее значение психики, или **главенство духа во всех явлениях войны**, чрезвычайно резко проявилось в окончании нашей войны с Германией. Война окончилась не вследствие истощения материальных средств, не результатом военного разгрома наших армий, а вследствие стихийного отказа от продолжения войны со стороны вооруженных и не вооруженных русских граждан, актом волевым, т.е. - психическим.

Психическая же стойкость масс в вооруженной борьбе народов кроется в степени рациональности постановки дела воспитания, народа, и в частности, армии, данного государства в военном направлении. Воспитание это в принципах своих не может быть случайным, в зависимости от влияния тех или иных политических партий, государственного строя, современных течений и т.

п., но должно основываться на выводах объективной, беспристрастной и рациональной военной науки.

Армия, как известно, должна быть вне политики, но это возможно достигнуть только тогда, когда вся организация армии, понимая это слово в широком смысле, будет основана на строго научных началах, разработанных, популяризованных и внушенных путем правильного воспитания народных масс . От этого, мы видели, зависит вопрос – быть или не быть государству.

Тезис второй

Изучение законов войны как явления общественной жизни, и вытекающих из них выводов на вопросы воспитания народных масс, - выдвигают военную науку из области узкой специальности в ряды наук громадного государственного значения.

3. Военная наука, как база военного искусства. Методология военной науки и военного искусства.

Все военное дело по существу носит чисто практический характер. В отличие от отвлеченных, умозрительных наук военная наука имеет смысл для своего существования лишь в том случае, если выводы ее могут быть применены к задачам конкретного характера, составляющими основание военного дела.

Приложение выводов науки к практической жизни составляет задачу военного искусства.

Эти два понятия: 1) **военная наука** и 2) **военное искусство** - не должны быть смешиваемы, ибо это смешение резкой чертой препятствует установлению правильного взгляда на сущность и методы военного образования.

Разница между ними заключается в их методологии. Военная наука занимается исследованиями, опираясь на принципы анализа и критической мысли, она вырабатывает основы военного дела, и указывает на существование определенных, правил и законов.

Но эти правила и законы не следует смешивать с "шаблоном" и "трафаретом" к которым так склонны люди чисто практической деятельности, обобщая частные случаи по внешним признаками и не обрабатывая их методами научно-критической мысли. В прежнее время, когда военной науки, в точном смысле этого слова, не существовало, а было лишь военное искусство и в значительно более простых формах, этому искусству научались практическим путем на частых войнах, а законы войны создавались опытным путем и гениальностью известных полководцев, установившим не шаблоны, а принципы военного дела.

В наш век изучать военное искусство только практическим путем уже затруднительно. Сравнительная редкость, войн, а главное, - быстрый прогресс военного искусства в связи с непрерывным развитием техники приводит к необходимости изучения теории военного искусства и подготовки

практических деятелей в мирное время, для которых война является лишь окончательным экзаменом. Методы при изучении военного искусства отличаются от научных методов тем, что методы науки готовят ученых, а методы искусства – практических деятелей и работников. Для изучения теории военного искусства не нужны аналитические, критические приемы, а необходим синтез и чисто практические приемы. Важнейший метод для изучения теории военного искусства является метод **прикладной**, подразумевая под ним сообщение приемов практической работы в области военного дела.

Таким образом, наука нашего времени, благодаря своим методам, не может ничего непосредственно творить. Она создает очень много, но лишь в области мысли, а не практического дела. Область практического творчества - это задача искусства, но опирающегося, конечно, на выводы науки.

Тезис третий

Военная наука и военное искусство имеют различную методологию. При изучении первой основным методом является исследование, анализ, критическая мысль; при изучении второго метод синтетический, прикладной. Наука дает ученых в области мысли, искусство - практических деятелей и работников. Но в основании теории военного искусства лежат выводы науки что еще раз подчеркивает значение военной науки.

4. Значение и цель высшего военного образования.

Перед тем, как устанавливать типы высших в.-уч. заведений, необходимо точно ответить на вопрос – каково значение высшего военного образования и какую мы преследуем цель, давая это образование офицерам?

О значении высшего образования много говорить не приходится, так как отрицать его значение и необходимость, даже в условиях современной политической и экономической жизни Украины, вероятно, никто не будет. Гораздо сложнее вопрос – каково должно быть это образование, на что можно будет ответить лишь, точно установив цель его.

Основная цель высшего образования офицеров – это дать практических работников, способных проявить творческую деятельность в различных специальных областях военного дела, на высших командных и административных должностях. Отсюда ясно, что в основу высшего военного образования должно быть положено, как руководящий принцип, обучение теории военного искусства.

Естественно возникает вопрос, что для достижения этой цели основной по существу, не желательно ли сообщать офицеру знание и военной науки? Сообщать военно-научные знания не только желательно, но и необходимо, но лишь в той, мере и таком объеме, как это необходимо для изучения теории военного искусства. Но сделать офицера одновременно и ученым и

практическим работником – не возможно. Попытка дать столь широкое и универсальное образование встретит непреодолимые затруднения. При крайне ограниченном времени, какое имеется для обучения офицера высшим специальным знаниям, при существенном различии методов военной науки и военного искусства, стремление осуществить двоякую цель может дать лишь отрицательные результаты. Приходится жертвовать одним, быть может и существенным, чтобы успешно осуществить другое. Для общей массы офицеров выбора быть не может, – ибо нам нужны не ученые, а военные деятели. Поэтому надо ограничиться сообщением военно-научных знаний в том лишь объеме, как это необходимо для изучения военного искусства, ставя последнее в основную цель высшего военного образования. Справедливость этого взгляда подтверждают высшие в.-уч. заведения Франции, Германии и реформированная Императорская Военная Академия в России, где все обучение офицеров сводится именно к обучению теории военного искусства по принципам прикладного метода.

Но если мы, установив указанную основную цель, не будем в то же время пытаться придти на помощь военной науке, предоставив ей развиваться: самостоятельным путем, без поддержки и содействия, то отрицательные результаты не замедлят сказаться. Я указал на то значение военной науки, какое она имеет теперь не только для развития специально военных знаний, но и в смысле государственной важности ее. Учтя это, работников в области военно-научной мысли нельзя не ценить в настоящее время только потому, что работа их не имеет непосредственно прикладного характера. Ведь вся теория военного искусства и вся область прикладных знаний базой своей имеют военную науку.

Развитие военно-научных знаний в России в последнее время шло путем не нормальным в двух отношениях: 1) люди военно-научных знаний не поддерживались государством. Каждый из них работал на свой риск, теряя драгоценное время для научной работы в поисках средств существования, путем чтения лекций в многочисленных учебных заведениях, занятиями на стороне и т.п. Чтобы издать какой-либо научный труд, не имеющий непосредственно прикладного характера, приходилось расходовать свои личные средства, с риском не окупить расходов. Последние обстоятельства значительно влияли на выпуск в свет многих ценных военно-научных трудов, появлявшихся, в лучшем случае в виде журнальных статей, наскоро составленных без достаточно продуманной и тщательно выполненной программой, за недостатком времени и средств у авторов этих статей. 2) Для возможности работы в области военно-научной необходимо природное дарование и, кроме того, – соответствующая подготовка (образование) Последнее является крайне необходимо, ибо цель, его должна заключаться в развитии природного дарования и привитии человеку методов научной работы При отсутствии этого человек с врожденной способностью ума к исследованию, анализу и критической мысли будет ошупью и инстинктивно подходить к методам научного мышления, затрачивая напрасно и время и труд.

Дореформенная Академия Генерального Штаба, по существу, была заведением военно-научным, готовившими не людей практического дела, а военно-ученых, изучавших методы военной науки, а не военного искусства. Это обстоятельство вызвало жестокую, но справедливую критику в отношении постановки учебного дела в Академии, причем указывалось, что для практической работы нужны офицеры генерального штаба, для занятия штабных должностей, а. Не ученые люди; академия же таковых не давала. После упорной борьбы академия была реформирована, с введением прикладного метода обучения.

С этой реформой академия, как военно-научное учреждение, по существу, перестала существовать. Но если решительно все без исключения высшие, в.-уч. заведения будут построены на принципах прикладного метода обучения, то откуда же появятся люди военной науки? Ведь руководители и профессора высших в.-уч. заведений должны знать не только теорию военного искусства, но и военную науку, чтобы быть на высоте своего призвания и вносить прогресс в область военно-научных знаний. Замечу, кстати, что реформа академии Генерального Штаба была проведена питомцами ее, получившими в ее стенах высшее военно-научное образование, и только благодаря этому правильно взглянувшими на сущность постановки дела обучения и указавшими на необходимые реформы.

Тезис четвертый

Высшее военное образование должно способствовать приобретению навыков для работы в области военной науки и военного искусства. Основной целью высшего образования является подготовка практических деятелей для армии на командных, административных должностях и в отделах специальной службы в армии, почему в основание обучения должно быть положено обучение теории военного искусства, сообщая сведения из области науки лишь в таком объеме, какой строго необходим для указанной основной цели.

Но попутно не следует упускать из виду другую цель высшего образования, состоящую в подготовке ограниченного круга лиц, имеющих влечение к научной работе, к методам этой работы, дабы способствовать развитию военно-научных знаний и иметь вполне подготовленных и достойных руководителей во главе высших в.-уч. заведений и важнейших военно-административных учреждений.

5. Основной тип высших специальных военно-учебных заведений

Из положений тезиса четвертого выясняется, что всякий военно образованный человек должен в области своей специальности не только знать свое дело, но и уметь приложить свои знания на практике. При этом надо знать лишь столько, сколько необходимо для умения. Попытки дать лишние знания «на всякий случай» «для общего развития» и т.п. – дадут отрицательные результаты, ибо отнимут время и силы человека от обучения умению, что является основной задачей. При подготовке практических работников безопаснее и выгоднее для государства дать меньше знаний и больше умения, чем наоборот, так много знающий и ничего не умеющий офицер для

государства не нужен.

Таковы должны быть основные положения при выработке типов и системы подготовки обучения во всех в.-уч. заведениях, не исключая и высших.

Всякое высшее образование само по себе является еще специальностью, так как дает высшее, т.е. в известном роде специальные знания. Но этого мало: специализация должна идти дальше, ибо дать вообще высшее образование офицеру, без строго определенной, более узкой специальности значило бы сделать грубое нарушение в нашей системе подготовки практических работников военного дела. Дать образование вообще, – значило бы и научить умению вообще, т.е. не научить ничему вполне определенному. Подобная неопределенность не допустима, без всякого сомнения, в деле подготовки офицеров практических работников военного дела, где все должно быть вполне ясно и определено.

Следовательно, каждый тип высшего военно-учебного заведения, прежде всего, должен иметь вполне определенную задачу и цель, а потому типа общеобразовательного вообще высшего в.-уч. заведения, без указания его специального назначения – быть не должно.

Это положение отнюдь не нарушает идеи единой военной школы, ибо последняя имеет цель - дать однообразие воспитания и обучения основам военного дела, в высшей школе та же идея единства должна столь же доминировать, но достигается это не нарушением специализации знаний, а общностью управления, руководящих идей, программ, первых общих курсов и т.п. – Но каждая высшая школа, в конечном результате, должна иметь определенную учебно-образовательную задачу. Говоря о том, что общеобразовательной высшей школы быть не должно, я понимаю это в том смысле, что заведения без указания вполне определенной цели его назначения – быть не может, так как образование, само по себе, не является целью, а лишь средством для достижения какой либо цели.

Тезис пятый

Всякое высшее в.-уч. заведение должно иметь определенную специальную задачу и преследовать в деле обучения цель: сообщить необходимые высшие знания (из области военной науки), нужные для изучения по данной специальности, теории военного искусства. Изучение этой теории по прикладному методу даст возможность офицеру полученные знания суметь приложить к жизни.

Указанного типа высшие в.-уч. заведения должны быть основными и главенствующими, построенными по одной системе, допуская отступления, вызываемые требованиями узкой специализации, но без нарушения общей системы и общего, в принципиальных положениях, плана.

Эти заведения могут быть названы «политехникумами» и «высшими школами», с указанием специальности.

6. Тип высшего военно-научного заведения.

Для проведения в жизнь второго положения тезиса четвертого государство должно создать особое военно-научное учреждение, принципиальные

основания которого сводятся к следующему.

Задачи этого заведения должны заключаться:

- 1) В содействии развитию и прогрессу высших военно-научных заведений
- 2) В подготовке ограниченного числа офицеров, имеющих способности и желание к военно-научной работе, к методам этой работы.
- 3) В подготовке офицеров таких специальностей, где требуется:
 - а) широкое образование не столько практического, сколько научно-теоретического характера, к которому прикладной метод не применим (военно-педагогическое, юридическая и т.п.).
 - б) дополнительное военно-научное образование к изученной ими уже теории в искусстве, для службы на важнейших и ответственных должностях.

Первое положение может быть осуществлено тем, что учебный, профессорский персонал должен быть вполне обеспечен в смысле материальном и досуга для широкой независимой и свободной научной работы. Кроме того, не только их труды, но и всякий труд в области военно-научной мысли, признанный Советом (или Конференцией) этого учреждения достойным, должен издаваться на средства казны, с должным материальным обеспечением автора, путем ли оплаты труда, премиями или другим каким либо порядком.

Советом или Конференция этого заведения должны являться высшим научно-педагогическим органом, постановления которого должны быть руководящими в деле военного воспитания и образования. Он должен создавать единую военную мысль и обеспечивать единство взглядов на дело образования и воспитания офицерского состава армии. Для этой цели орган этот должен быть в тесной связи с Главным управлением военно-учебных заведений.

ПРИМЕЧАНИЕ: Сущность этой связи выяснится при разработке вопроса о высшем Органе управления в.-уч. Заведениями.

Второе положение может быть достигнуто, если при этом заведении будут учреждены военно-научные курсы для лиц, желающих работать в области военной науки и на предварительном, серьезном испытании признанных способными к этой работе.

Поступление на эти курсы офицеров, в небольшом по существу вопроса числе, не может быть ограничиваемо ни чином, ни званием, ни служебным положением. Окончание курсов не требует проверки усвоенных знаний и не предоставляет никаких служебных преимуществ, ибо цель их – помочь работнику в его научной работе, а не создавать облегченного пути для дальнейшей карьеры. Последнее естественно явится, как результат его научных трудов, а не полученного диплома. Но офицер, представивший научные труды, постановлением Совета признанные выдающимися и ценными в деле развития военного дела, получает право на государственную пенсию, независимо от числа лет действительной службы.

Третье условие достигается созданием специальных отделов и факультетов в этом учреждении, окончание которых дает определенное звание и права для дальнейшего прохождения службы.

Тезис шестой

Для развития высших военно-научных знаний, для содействия работникам в области военно-научной работы, для подготовки специалистов таких военно-государственных учреждений, где требуется дополнительное высшее военное образование по существу более научного, чем прикладного характера, – необходимо учреждение одного высшего военно-научного заведения, могущего выполнить указанные задачи.

Это заведение должно быть названо – «Державной Военной Академией».

7. Общие положения для „политехникумов” и „высших специальных школ”.

Идея единой школы, положенная в основание организации всех в.-уч. заведений, требует сближения между собою различных родов войск, в смысле общности управления, системы воспитания и обучения, руководящих научных принципов и, по возможности, совместной учебной скамьи. Необходимость в то же время узкой специализации в учебном отношении по родам войск и специальных отделов военной службы приводит к организации ряда отдельных специальных в.-уч. заведений. Но чтобы принцип «единства» не растаял в приложении к жизни, надо стремиться к уменьшению числа отдельных, независимых заведений и школ. Попутно будут достигнуты и цели экономические, что не маловажно для Украинской Державы.

Разрешение вопроса в указанном смысле облегчается тем, что число специалистов с высшим образованием по каждому отделу узкой специальности, необходимых для украинской армии, весьма не значительно.

Исходя из указанного, в принципиальном разрешении вопроса, надо остановиться на системе факультетов отделов, классов, объединенных в одном учебном заведении, с общим начальником, управлением и педагогическим советом. Число же отдельных заведений должно быть строго ограничено, для чего необходимо сближать сходные специальности до крайней возможности.

Для всех технических войск (включая и артиллерию) – желательно было бы иметь один общий **военно-технический политехникум**, подразделенный на отделы (Инженерный и Артиллерийский), которые в свою очередь разделялись бы на факультеты. Но этот вопрос требует всестороннего и детального рассмотрения и, быть может, приведет к необходимости иметь два политехникума:

а) инженерного и б) артиллерийского.

Но во всяком случае некоторые кафедры, лаборатории, мастерские (и т.п.) – должны быть общими, во избежание напрасной затраты государственных средств.

С этой целью надо стремиться к объединению и специальных технических обер-офицерских школ и курсов, превращая их, по возможности, в факультеты

или отделы Политехникумов.

Для войск не технических, но требующих высших специальных знаний, (не академического, а прикладного характера), как например, – служба штаб и обер-офицеров Генерального штаба, необходима **специальная высшая школа**. Для занятия же высших должностей по Генеральному штабу – непременным условием должно быть дополнительное окончание **военной академии** (или особых курсов при ней). Ведь нельзя не согласиться с тем, что для службы на высших должностях по генеральному штабу, сведений, полученных офицерами в молодых годах, по теории военного искусства, далеко не достаточно. Если мы считаем необходимым давать дополнительное образование для лиц, предназначенных на высшие командные должности, то не менее необходимо давать дополнительное образование и освежать знания тех лиц, которые предназначаются на высшие должности по генеральному штабу.

Отказаться же от специальной Школы штаб и обер-офицеров генерального штаба, заменив ее одним академическим курсом, полагаю нельзя, так как мы уже выяснили необходимость прежде всего изучения теории военного искусства для создания практических работников и невозможность совместить в одном лице, (в молодых годах – для общего уровня офицеров) и человека науки, и практического деятеля.

Все сказанное приводит к необходимости для этих лиц двухстепенного военного образования, что и выражается в создании **двух основных типов высших в.-уч. заведений: 1) школ военного искусства** (прикладной метод) и **2) военной академии** (военно-научный метод).

Этот вывод не противоречит постановлению Комиссии по организации в.-уч. заведений Украины.

Затруднение в организации подобной Школы штаб и обер-офицеров Генерального Штаба я усматриваю в том, что число слушателей будет крайне незначительно, в связи с потребностью для Украинской армии. Это может повести к необходимости свести две-три школы вместе, в качестве факультетов

Подобного же типа должны быть и другие высшие специальные школы (как и Школа для штаб и обер-офицеров всех родов войск), потребность в которых выяснится при детальной разработке вопроса.

Политехникумы и Школы должны быть в тесной связи с специальными училищами по родам войск (пехотными, кавалерийским, артиллерийским и инженерным), – составляя, по возможности, их естественное продолжение. Чтобы связь эта не отразилась вредно на строевой подготовке юнкеров, необходимо принять меры, назначая на должности начальников училищ лиц с должной строевой подготовкой и предоставляя им полноту действий в отношениях военно-воспитательного и строевого образования юнкеров.

Надо исключить все излишнее в программах училищ, перенеся излишнее в Политехникумы, в которых тоже ограничиваться изучением строго необходимого, относя дальнейшее на академические курсы.

Для проведения принципа единства в широком смысле весьма желательно было бы специальные училища переименовать в «юнкерские классы

Политехникума», объединив их общим управлением, одним начальником и общей конференцией. Имеющийся в материалах секции **по высшим в.-уч. заведениям** проект Инженерного Политехникума составлен на указанных основаниях.

Тезис седьмой:

Для подготовки обер-офицеров на должности командиров рот, батальонов (и соответствующим им) и для службы по специальностям, требующим образования высшего, чем дают специальные училища, необходимо открытие следующих в.-уч. заведений:

а) Для технических войск (включая и артиллерию) – «политехникумы», построенные на факультетной системе.

Эти факультеты должны, по возможности, заменить отдельные обер-офицерские специальные курсы и школы, число которых в виде отдельных в.-уч. заведений необходимо сократить.

б) Для службы по генеральному штабу на обер и штаб-офицерских должностях – специальная «школа штаб и обер-офицеров генерального штаба».

в) Для других родов войск и для задач особого назначения – специальные высшие школы по принадлежности.

Для достижения полной согласованности учебно-образовательных программ, для проведения принципа единства в жизнь, специальные инженерное и артиллерийское училища включить в состав политехникумов по принадлежности, под именем «юнкерских классов», обеспечив в них надлежащую постановку воспитательно-строевого образования.

8. Общее положение о «Державной военной академии».

Задачи и цели академий указаны в параграфе шестом, в данном же параграфе выясняются общие положения в смысле ее организации.

В зависимости от задач и целей академии организация ее должна быть основана на следующих отправных данных:

1) Ввиду ограниченного числа офицеров Украинской армии, коим необходимо дать высшее военно-научное образование, принимая во внимание необходимое условие обеспечения единства военной мысли (доктрины), учитывая также экономические условия государства, – **Государственная военная академия** должна быть одна.

2) для подготовки соответствующих специалистов академия строится по факультетной системе, в составе следующих факультетов:

а) **Административно-строевой**, назначение которого дать соответствующие дополнительные знания лицам, предназначенным на высшие должности по Генеральному штабу и по командованию крупными войсковыми соединениями.

б) **Технический**, для сообщения высших научных дисциплин лицам, получившим техническое образование в **политехникумах** и предназначенным на высшие технические должности по специальности и по Генеральному штабу, где требуются технические знания.

Этот факультет считаю крайне необходимым, принимая во внимание технический характер современных войн.

Факультет подразделяется на три отделения: 1) инженерное, 2) артиллерийское и 3) геодезическое. При поступлении на него необходимо приемное испытание по некоторым отделам программы школы штаб-офицеров Генерального штаба.

в) **Морской**, – для лиц морского ведомства, которым необходимо высшее специальное образование.

г) **Военно-педагогический**, – для подготовки лиц на службу в военно-учебных заведениях и соответствующих управлениях.

д) **Юридический**, – для сообщения дополнительных сведений по военному праву лицам военно-судебного ведомства, получившим общее юридическое образование в Университете.

е) **Интендантский**, – для подготовки лиц на высшие интендантские должности и для службы по Генеральному штабу на таких постах, где требуется соответствующее образование.

Для всех факультетов на первый курс (год или несколько месяцев) по основам военных дисциплин должен быть общим. В дальнейшем некоторые кафедры или лекции должны быть общими.

Не входя в подробное перечисление предметов преподавания, укажу, все же, на важнейшие общего курса:

- 1 . **Наука о войне, с сведениями из социологии** (Война, как явление общественной жизни).
- 2 . **Стратегия** (действия армий и групп армий).
- 3 . **Военная история**, в объеме, необходимом для стратегии.
- 4 . **Военная психология.**
- 5 . **Государствоведение** (со сведениями по законоведению и по политическим партиям).
- 6 . **Политическая экономия.**
- 7 . **Общая философия с логикой.**
- 8 . **Методология военной науки и военного искусства.**

Для лиц, указанных в параграфе 6 п. 2 должно быть предоставлено право свободного выбора факультета или посещения отдельных лекций разных факультетов, что вытекает из общего положения вопроса, объясненного в том же параграфе.

Состав слушателей академии должен состоять из лиц, достигших полного умственного развития и получивших предварительно уже высшее военное образование в специальных в.-уч. заведениях первой степени, а потому большая часть их будет уже в штаб-офицерских, а некоторые и в генеральских чинах.

Сообразно этому должен быть организован весь внутренний уклад жизни и постановка учебного дела в академии.

Тезис восьмой:

«Державная военная академия» учреждается одна, общая для всех необходимых специальностей, подразделяясь для последней цели на факультеты:

а) Административно-строевой, б) технический, в) морской, г) военно-педагогический и е) интендантский.

Для достижения единства высшей военной мысли и для усвоения общих военных дисциплин среди высшего административно-командного персонала и специальных отделов службы в армии и во флоте – первый курс академии для всех факультетов – общий. В дальнейшем слушатели специализируются, но, принимая во внимание необходимость иметь на разных факультетах некоторые общие кафедры и лекции, – программы факультетов должны быть тщательно согласованы.

ПРИМЕЧАНИЕ: Настоящий доклад разработан в зависимости от условий работы Секции по **высшему образованию** в спешном порядке, а потому на него следует смотреть, как на вспомогательный материал для работы секции по данному вопросу

*Профессор Инженерной Академии,
Генеральный Хорунжий **Полянский***

*31 июля 1918 г.
г. Киев*

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 22 – Аркуш 8, 8 зв.

Затверджено на пленарному засіданні Комісії по утворенню постійних Військових шкіл та академій України

Т Е З И С Ы

Секции по высшим военно-учебным заведениям, по докладу Ген.-Хор. Полянского (Председателя Секции по Высшим Военно-учебным заведениям).

Назначение Высших Военно-Учебных Заведений и различные типы их.

1) Принимая во внимание, громадное значение Высших Военно-Учебных заведений на все развитие военного дела, невозможность в короткое время развернуть их в должной степени, относительно отдаленности результата их влияния на военно-научную подготовку офицеров Украинской армии, – необходимо исходить при организации их с «идейной» постановки вопроса, а существующая обстановка приведет лишь к необходимости найти на первое время известный компромисс. Однако с течением времени следует стремиться к осуществлению основной идеи, смотря на компромисс, как на временное, но

существенное зло.

2) Изучение законов войны, как явления общественной жизни, и вытекающих из них выводов на вопросы воспитания народных масс, – выдвигают военную науку из области узкой специальности в ряды наук громадного государственного значения.

3) Военная наука и военное искусство имеют различную методологию. При изучении первой основным методом является исследование, анализ, критическая мысль; при изучении второго – метод синтетический, прикладной. Наука дает ученых в области мысли, искусство – практических деятелей и работников. Но в основании теории военного искусства лежат выводы науки, что еще раз подчеркивает значение военной науки.

4) Высшее военное образование должно способствовать приобретению навыков для работы в области военной науки и военного искусства. Основной целью высшего образования является подготовка практических деятелей для Армии на командных, административных должностях и в отделах специальной службы в Армии, почему в основание обучения должно быть положено обучение теории военного искусства, сообщая сведения из области военной науки лишь в таком объеме, какой строго необходим для указанной основной цели.

Но попутно не следует упускать из виду другую цель высшего образования, состоящую в подготовке ограниченного круга лиц к научной работе, дабы способствовать развитию военно-научных знаний и иметь вполне подготовленных и достойных руководителей во главе Военного Управления.

5) Всякое Высшее Военно-Учебное Заведение должно иметь определенную специальную задачу и преследовать в деле обучения цель: сообщить необходимые высшие знания (из области военной науки), нужные для изучения, по данной специальности, теории военного искусства.

Изучение этой теории по прикладному методу даст возможность офицеру полученные знания суметь приложить к жизни.

Указанного типа Высшие Военно-Учебные Заведения должны быть основными, построенными по одной системе, допуская отступления, вызываемые требованиями узкой специализации, но без нарушения общей системы и общего, в принципиальных положениях, плана.

Эти заведения могут быть названы Политехникумами и Высшими Школами, с указанием специальности.

6) Для развития высших военно-научных знаний, для содействия работникам в области военно-научной работы, для подготовки специалистов по различным отраслям военного управления, где требуется дополнительное высшее военное образование, необходимо учреждение одного Высшего Военно-Научного Заведения, могущего выполнить указанные задачи.

Это Заведение должно быть названо – «Державной Военной Академией».

7) Для подготовки Обер-офицеров для службы по специальностям, требующим образования высшего; чем дают специальные Училища, необходимо открытие следующих Военно-Учебных Заведений:

а) Для технических войск (включая и артиллерию) – «*Политехникумы*», построенные по факультетной системе.

Эти факультеты должны, по возможности, заменить отдельные Обер-офицерские специальные курсы и технические школы, число которых в виде отдельных Военно-Учебных Заведений необходимо сократить.

б) для службы по Генеральному Штабу на Обер и Штаб-Офицерских должностях – специальная «*Школа Штаб и Обер-Офицеров Генерального Штаба*».

в) Для других родов войск и для задач особого назначения – *Специальные Высшие Школы* по принадлежности.

8) ДЕРЖАВНАЯ ВОЕННАЯ АКАДЕМИЯ учреждается одна, общая для всех необходимых специальностей. Организация ее должна быть основана на следующих положениях:

А) Для развития высших военно-учебных знаний необходимо разработать устав Академии в том смысле, чтобы вполне обеспечить плодотворную работу в области научной мысли ученому персоналу Академии и проведение этих знаний в жизнь.

Б) Для содействия вообще всем работникам в области военно-научной мысли тот же устав должен предусмотреть возможность доступа этим работникам, на определенных условиях, в Академию и содействие им, как в области научной работы, так и по проведению их ценных трудов в жизнь.

В) Для подготовки специалистов по различным отраслям военного управления, где требуется дополнительное высшее военное образование (второй степени) Академия должна быть построена по факультетной системе

Г) Для достижения единства высшей военной мысли и для усвоения общих военных дисциплин среди высшего командно-административного персонала и начальников специальных отделов службы в армии и во флоте – необходимо стремиться к учреждению общих для всех факультетов кафедр и лекций по тем предметам общеобразовательного военного характера, которые являются необходимыми для всякого офицера с высшим образованием, независимо от его специальности.

Примечание. Число факультетов, их цель и их учебно-образовательная организация должны быть окончательно выяснены специальной подсекцией, коей поручена будет разработка положения о Державной военной Академии.

Примечание к тезисам. При желании Морского ведомства, обучение морских офицеров всем необходимым техническим специальностям может быть поручено соответствующим высшим военно-учебным заведениям, в необходимых случаях могут быть при этих заведениях открыты специальные отделы, кафедры и целые факультеты

-----ooOOoo-----

ДОПОЛНИТЕЛЬНЫЕ ТЕЗИСЫ

по вопросу о Высшем Техническом образовании.

«По докладу полк. Гнучева»

- 1) Комиссия, видя острую нужду Украинской Державы в военных техниках разного рода, считает необходимым в спешном порядке основать Инженерный и артиллерийский Политехникумы, при общих лабораториях, объединенные общим высшим управлением, представляющим собою Технический Отдел Военной Академии.
- 2) Политехникумы и объединяющий орган должны, во что бы то ни стало, открыть деятельность в возможно ближайшее время и не позднее 1-го Января 1919 года, что же касается лабораторий, то их организация, начавшись немедленно, должна идти постепенно, развиваясь в зависимости от потребности в них.
- 3) Для ускорения и упорядочения работы по созданию этих учебных заведений, необходимо ныне же назначить основной кадр личного состава.

Примечание ко 2-му тезису. Желательно учреждение центральной военной лаборатории, которая объединит все лаборатории Политехникумов и необходимые испытательные станции.

Председательствующий Комиссии

Ген. Хор. *Полянской.*

З переписом згідно:

Секретар комісії льотник-дозорець

Значковий *Морей.*

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 8 – Аркуш 11.

Фонд 1077 – Опис 2 – Справа 4 – Аркуш 13.

Дополнительные тезисы
Секции высшей Военной Школы
по вопросу о Высшем Техническом Образовании

(по докладу полк. Гнучева)

1. Комиссия, видя острую нужду Украинской Державы в военных техниках разного рода, считает необходимым в спешном порядке основать Инженерный и Артиллерийский Политехникумы, при общих лабораториях, объединенные общим высшим управлением, представляющим собою Технический Отдел Военной Академии.

2. Политехникумы и объединяющий орган должны во что бы то ни стало открыть деятельность в возможно ближайшее время и не позднее 1-го января 1919 года; что же касается лабораторий, то их организация, начавшись немедленно, должна идти постепенно, развиваясь в зависимости от потребности в них.

3. Для ускорения и упорядочения работы по созданию этих учебных заведений, необходимо ныне же назначить основной кадр личного состава, где уже предположено открытие “юнкерских классов” Инженерного Политехникума (инженерного училища).

– // –

Примечание ко 2-му тезису. Желательно учреждение центральной военной лаборатории, которая объединит все лаборатории Политехникумов и необходимые испытательные станции.

Председательствующий Комиссии
Генеральный Хорунжий (*підпис Полянський*)

Фонд 1077 – опис 6 – справа 22 – Аркуш 13, 13 зв.

Приложение к тезисам

Р Е З Ю М Е

Председательствующего, Ген. Хор. Полянского.

Пользуясь правом председателя, я вкратце резюмирую результат обсуждения пленарным заседанием Комиссии тезисов, внесенных секцией по высшим военно-учебным заведениям.

Принятие Комиссией тезисов секции, без всяких существенных поправок, дает большое удовлетворение секции, т.к. указывает на правильность избранного секцией пути своей работы; этим путем секция пойдет и далее в предстоящей ей работе.

Путь этот основан на принципах распределения труда, на основе доверия, между Пленарным заседанием Комиссии, секцией, подсекциями и отдельными членами. Техника работы будет заключаться в том, что, получая от высшей инстанции определенное задание с руководящими данными, низшие инстанции разрабатывают эти задания, базируясь на руководящие данные, и одновременно намечают для высшей инстанции новые, вытекающие из исполненного общего, частные задания.

Исполненное предыдущее задание и намеченные, как производные от нее, частные новые задания – поступают на рассмотрение высшей инстанции с целью проверки степени исполнения руководящих данных этой инстанции, рассмотрения и внесения поправок по существу в исполненное задание и с целью обсуждения новых частных заданий, с выработкой для них руководящих данных.

При таком пути работы, основанном на распределении труда между инстанциями и на взаимном доверии их, каждая высшая инстанция избегает повторения работы предыдущей, а это приведет к быстрому исполнению работы, ослабляя важнейший недостаток всякой комиссионной работы – медленность

ее.

Этим объясняется та сравнительная узость рамок установленных мною в обсуждение вопроса только что разобранного комиссией под моим председательством, что вызвало некоторые замечания со стороны членов Комиссии. Но только благодаря этому комиссия в течении трех полузаседаний (или 1 ½ заседаний) – успела разрешить ряд весьма существенных, принципиальных вопросов и поставить новые задания для секции по высшим в.-уч. заведениям.

Первое общее задание Пленарного заседания Комиссии, – о назначении и типах высших военно-учебных заведений, выполнено секцией в принципиальных положениях и утверждено. Вместе с тем намечены новые, вытекающие из общего, задания и для исполнения их даны руководящие указания:

1). Признана необходимость *определенной цели для каждого высшего в.-уч. заведения*, так как высшее образование само по себе не есть цель, а лишь средство для достижения определенной цели.

2). Установлена необходимость *двухстепенного* высшего военного образования, вытекающая из необходимости иметь офицеров, с чисто практической и с дополнительной военно-научной подготовкой, для широты взгляда и для развитая военной науки.

3). Признана необходимость *освежения* знаний и сообщение *дополнительных* сведений, к полученным офицером в молодых годах, в связи с быстрым прогрессом военного дела. Достигается это тоже двухстепенностью высшего военного образования.

4). Установлены типы высших в.-уч. заведений, в связи с двухстепенностью образования:

а) *Высшие школы;*

б) *Державная Военная академия*, единая, общая для всех, коей только и присваивается почетное „чисто научное название" – Академия.

На основе этих руководящих тезисов и будет производиться дальнейшая работа секции, при выполнении ею частных задач.

При этом не будем смущаться, ни тем, что в приложении к житейской практике наши выводы, как результат военно-научной мысли, будут встречать препятствия основанные на течениях не научного характера; ни тем, что наше решение не отвечает вполне образцам иностранных государств. Ведь наша мысль есть плод трехмесячного досуга, которого еще не имели борющиеся до сею времени государства. И быть может, когда последнее слово на полях сражений будет сказано и военные ученые западных государств приступят к аналитической работе, они придут в своих выводах к тем же самым решениям к которым уже пришла наша Комиссия.

Председательствующий Комиссии

Ген. Хор. *Полянской*

Секретарь комісії, льотник-дозорець

Значковий *Морей*

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 9 – Аркуш 1.

ПРОЕКТ
СЕКЦИИ ПО ВЫСШИМ ШКОЛАМ
ПО ВОПРОСУ О ВЫСШЕМ ТЕХНИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ
(Согласно постановления Комиссии от 23 августа с. г.)

1. Не предвешая деталей организации НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ОТДЕЛА ДЕРЖАВНОЙ ВОЕННОЙ АКАДЕМИИ каковыя могут быть разработаны лишь в связи с разработкой общего положения о Державной Военной Академии секция принимает следующую схему:

Отдел представляет собою научно-техническое учреждение, которое в то же время объединяет деятельность двух Политехникумов: Инженерного и Артиллерийского и центральной военной лаборатории при общем хозяйственном управлении.

Общая схема постоянной организации Отдела секцией разработана.

2. Во главе Отдела стоит Начальник, коему предоставляются права командира корпуса.

3. Для разрешения военно-научно-технических вопросов общего характера учреждается Высший научно-технический совет, представительство в коем принадлежит Начальнику Научно-Технического Отдела Державной Военной Академии. Совет этот является высшей военной научно-технической организацией Державы.

4. Временно, до разработки постоянных штатов и положений должны быть в спешном порядке установлены ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ УПРАВЛЕНИЯ на которые, совместно с соответствующими подсекциями, образованными при секции по высшей школе, возлагается эта разработка.

Штаты организационных управлений, временные положения, схема и расчет необходимых денежных отпусков секцией разработаны.

5. Для проведения в жизнь настоящего постановления необходимо:

А) В спешном порядке предназначить необходимых начальствующих лиц и

Б) Закрепить за Политехникумами и лабораториями здание бывшего Алексеевского Инженерного Училища (с оставлением в нем и Инженерной юнацкой школы).

 Председатель секции,

Генеральный Хорунжий (*підпис Полянський*)

Фонд 1077 – Опис 2 – Справа 4 – Аркуш 31, 31 зв., 32.

К протоколу Комиссии 1-го августа

 (четверг)

В Пленарное заседание Комиссии
по Военно-Учебным Заведениям

По постановлению Секции по Высшим Школам – в Пленарное заседание выносится на разрешение Комиссии вопрос о Высшем органе Управления Военно-Учебными заведениями.

На разрешение Комиссии вносятся следующие два положения:

1. Принимает ли на себя Комиссия вопрос по разработке Положения о Высшем Органе Управления Военно-Учебными заведениями?

2. В случае положительного ответа, признает ли Комиссия необходимость поручить разработку этого вопроса Секции по Высшим школам.

Доложить этот вопрос Пленарному заседанию секция поручила Председателю.

 Мотивировка решения секции

1. Оба вопроса в секции решены в положительном смысле еще в первом её заседании, но отложены были к исполнению ввиду того, что не начиналась ещё часть организационной работы по созданию военно-учебных заведений. Не были решены принципиальные вопросы и не были намечены штаты заведений. В настоящее время уже началась практическая работа по проведению в жизнь установленных школ (кадетских корпусов и военных училищ), и потому является своевременным решение вопроса о Высшем органе Управления ими.

Мот иви ров 2. Комиссия разрабатывает все военно-учебные заведения по общему плану и на определенных принципах. Крайне необходимо, чтобы высший Орган Управления работал на тех же основных

ка принципах, дабы теоретические решения Комиссии и практическое
пер осуществление их Органом Управления военно-учебными заведениями
вог – во всех отношениях совпадали. –

о Для этого требуется, чтобы и Орган Управления и организация
пол его были разработаны на тех же основных положениях, кои
оже выработаны Комиссией по организации Военно-Учебных заведений, а
ния сделать это может только сама Комиссия. –

Только при этом можно рассчитывать на тесную связь идущих
параллельно работ Комиссии и Органа Управления Военно-Учебными
заведениями.

Мот 3. Разработку вопроса следует поручить Секции по Высшим
иви Школам потому, что общие руководящие указания в отношении
ров воспитательно-образовательном всех военно-учебных заведений
ка должны быть объединены общей военно-научной мыслью, центром
вто которой явятся высшие военно-учебные заведения, в лице их
рог Конференций и Советов, в свою очередь объединенные в Высший
о военно-педагогический Совет при Главном Органе Управления военно-
пол учебными заведениями, – и тесно с ним связанный. –

оже Отсюда следует, что и организация этих Советов и Высшего
ния Военно-Педагогического Совета будет в тесной связи с вопросом
организации Высшего Органа Управления. –

Вот почему секция находит необходимым взять разработку
вопроса о Высшем Органе Управления на себя. –

Председатель секции

Генерал-Хорунжий (*підпис Полянський*)

Фонд 1077 – Опис 2 – Справа 4 – Аркуш 16, 16 зв.

Выписка

из протокола № 2

заседания Секции по Высшим Военно-Учебным заведениям

Украинской Державы

от 23 июля 1918 г.

Председателем Секции ставится на обсуждение внесенный в срочном порядке председателем Комиссии доклад Генерал-Хорунжего Буняковского о немедленном открытии Школы Штаб-офицеров, хотя бы временного типа.

Секция, выслушав доклад и личные пояснения Генерал-Хорунжего Буняковского, постановила:

Принимая во внимание крайнюю необходимость в кратчайший срок образовать кадр опытных лиц на должностях командиров и начальников отдельных частей всех родов войск, с целью правильной постановки образования и воспитания организующейся Украинской Армии признать необходимым:

1. Приступить к разрешению вопроса об открытии Школы Штаб-офицеров и провести его в жизнь как можно скорее.

2. Ввиду спешности и важности работ Секций по этому вопросу войти с ходатайством в Пленарное заседание о том, чтобы немедленно был назначен Начальник Школы Штаб-офицеров с тем, чтобы Секция могла привлечь предназначенное на эту должность лицо к работам Секции по названному вопросу.

3. Образовать специальную подсекцию по данному вопросу, поручив общее руководство работами её Генерал-Хорунжему Буняковскому.

4. Принимая во внимание крайнюю перегруженность специальными работами всех членов Комиссии и Секции, из состава которых по указанной причине не предоставляется возможным образовать подсекцию для детальной и окончательной разработки вопроса, просить назначения в помощь Генерал-Хорунжему Буняковскому: а) представителя от Главного Управления Генерального Штаба и б) по одному представителю от каждого рода войск (пехоты, артиллерии, технических и конницы) из лиц, занимающих должности не ниже командира отдельной части, с высшим образованием и боевым опытом

5. Постановления Секции по вопросу об открытии Школы Штаб-офицеров внести на рассмотрение Пленарного заседания в срочном порядке.

Председатель Секции
Генерал-Хорунжий (*підпис Полянський*)

Секретарь и член Секции
Сотник (*підпис Гусак*)

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 9 – Аркуш 5, 5 зв.

ПРОЕКТ

ПОСТАНОВЛЕНИЯ О ВЫСШИХ ВОЕННО-ТЕХНИЧЕСКИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ,
РАЗРАБОТАННЫЙ СЕКЦИЕЙ ПО ВЫСШИМ ВОЕННЫМ ШКОЛАМ
СОГЛАСНО ПОСТАНОВЛЕНИЯ КОМИССИИ 22 / VIII.

1. Не предрешая деталей организации НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ОТДЕЛА ДЕРЖАВНОЙ ВОЕННОЙ АКАДЕМИИ каковыя могут быть разработаны лишь в связи с разработкой общего положения о Державной Военной Академии комиссия принимает следующую схему:

Отдел представляет собою научно-техническое учреждение, которое в то же время объединяет деятельность двух Политехникумов: Инженерного и Артиллерийского и центральной военной лаборатории при общем хозяйственном управлении.

Общая схема постоянной организации Отдела прилагается.

2. Во главе Отдела стоит Начальник, коему предоставляются права командира корпуса.

3. Для разрешения военно-научно-технических вопросов общего характера учреждается Высший научно-технический совет, представительство в коем принадлежит Начальнику Научно-Технического Отдела Державной Военной Академии. Совет этот является высшей военной научно-технической организацией Державы.

4. Временно, до разработки постоянных штатов и положений должны быть в спешном порядке установлены ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ УПРАВЛЕНИЯ всеми учреждениями на которые, совместно с соответствующими подсекциями, образованными при секции по высшей военной школе, возлагается эта разработка.

5. Штаты организационных управлений, временные положения, схема и расчет необходимых денежных отпусков при сем прилагается.

6. Для проведения в жизнь настоящего постановления необходимо:

- 1) В спешном порядке предназначить необходимых начальствующих лиц;
- 2) Закрепить за Политехникумами и лабораториями здание бывшего Алексеевского Инженерного Училища (с оставлением в нем и Инженерной юнацкой школы).

7. Если, однако, здание Николаевского Артиллерийского училища будет возвращено Военному Ведомству, то предоставить его, как наиболее подходящее по размерам и соответствующее

1. по площади занимаемого участка

2. по близости к Политехническому институту
3. по близости к Офицерской железнодорожной школе
4. по близости к железной дороге
5. по близости к Аэродрому.

(без підпису)

Фонд 1077 – опис 6 – справа 22 – Аркуш 1, 1 зв.

Задания
Секции по высшим В.-Уч. Заведениям

		Примечания
I	Назначение высших В.-Уч. Заведений и, в зависимости от этого, различные типы их. –	} Совмещены
II	Основные Положения Академии, как высшего военно-учебного и военно-научного заведения. –	
III	Существующие временные высшие военно-учебные заведения, специальные курсы, школы и другие учреждения, могущие быть использованными в том или другом отношении при организации военно-учебных заведений. –	} 1. Школа Старшин. 2. Офицерская временная железнодорожная школа 3. Правит. гражд. завед.
IV	Школа для Штаб-офицеров всех родов войск. –	} Исполняется Ген.-Хор. Буняковским
V	Державная Военная Академия. –	}
VI		}

	Школа для Штаб и обер-офицеров Генерального штаба. –		Исполняется подсекцией Ген.- Хор. Буняковским
VII	Инженерный Политехникум. –	}	Совместить с подсекцией “Инженерные училища” (секция военных училищ)
VIII	Артиллерийский Политехникум. –		
IX	Высший орган управления военно- учебными заведениями. –	}	Исполнено В. Старшиною Сальским
X	Какие временные отступления могут быть допущены, в зависимости от существующей обстановки, в перечисленных высших военно-учебных заведениях. –	}	
XI	Общее положение о постановке Украиноведения в высших военно- учебных заведениях. –	}	С. Гусаков
XII	Юридические курсы. –	}	п. Базилович и п. Чирков
XIII	Военно-педагогические курсы. –	}	

Фонд 1077 – опис 6 – справа 22 – Аркуш 4, 4 зв.

Список подсекций и исполненная работа

I. По Державной Военной Академии.

Подсекция к работе не приступала, но Ген.-Хор. Полянским вопрос был разработан в принципиальных положениях в связи с вопросом о назначении и штатах высших военно-учебных заведений, одобренный секцией и утвержденный Пленарным заседанием Комиссии.

Решением этого вопроса секция установила общий план организации высших военно-учебных заведений.

II. По Управлению военно-учебными заведениями.

Проект разработан в законченном виде – утвержден Комиссией.

III. По Инженерному Политехникуму.

Проект разработан в принципиальных положениях (Краткое положение, штат организационного управления, административный штат и смета) – и

утвержден секцией.

IV. По Артиллерийскому Политехникуму.

Проект разработан подробно, руководителем подсекции полковником Гнучевым, согласно прилагаемой пояснительной записки, и направлен в Главное артиллерийское Управление. –

V. По объединенному органу высших военно-технических учреждений и центральных лабораторий.

Проект разработан подсекцией по Инженерном и Артиллерийском Политехникумам и в принципе положительно утвержден Комиссией. –

VI. По школе офицеров Генерального Штаба.

Проект разработан в принципиальных положениях, но был изъят из секции и поступил на рассмотрение Начальника Генерального Штаба. – Черновой материал при сем представляется председателю Комиссии. –

VII. По школе Штаб-офицеров всех родов войск.

Проект рассматривается в связи со школой Генерального Штаба, но ввиду изъятия проекта из секции, остался незаконченным.

Черновые материалы при сем представляются председателю Комиссии.

VIII. По высшим военно-юридическим курсам.

Проект разработан в принципиальных положениях, утвержден секцией и направлен на рассмотрение Главного Военно-юридического Управления. –

IX. По военно-педагогическим курсам.

Проект разработан в принципиальных положениях и утвержден секцией. Представлен председателю Комиссии. –

X. По офицерской железнодорожной школе, и электро-техническим, автомобильным и воздухоплавательным курсам.

Проект разработан секцией и утвержден Пленарным заседанием Комиссии.

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 22 – Аркуш 3, 3 зв.

Отчет

Председателя секции по Высшим военно-учебным заведениям

– // – // –

Работа секции по Высшим военно-учебным заведениям

Комиссия по устройству постоянных военно-учебных заведений Украины в заседании своем от 14 июля с.г. постановила учредить ряд подсекций для разработки вопросов, поставленных Комиссии “Наказом Військовій офіції Ч. 234”, в том числе секции по Высшим военно-учебным заведениям, согласно п. II “Наказа”.

Секция по “Высшим военно-учебным заведениям (школам и академиям)”, сформированная того-же числа (14 июля), начала свою работу 19 с. июля, в каковой день состоялось первое общее заседание секции. С указанного числа и до времени прекращения деятельности Комиссии (1 ноября) секция имела двадцать общих заседаний. Последнее заседание состоялось 29 октября, по окончании которого председатель секции объявил о прекращении дальнейшей работы секции.

В первом организационном заседании секции установлены были: а) порядок работы и б) программа деятельности. В этом же заседании был внесён вопрос о составе секции и намечены новые члены – специалисты по разным отделам предстоящей работы. –

Общее число членов секций за все время её деятельности колебалась между 12-18 человеками.

Списочный состав секции, периодически представляемый председателю Комиссии, за всё время работы секции не подвергался существенным видоизменениям.

Число деятельных и постоянных её членов, посещавших почти все заседания, доходило до 12-18 человек. – Количество присутствовавших на каждом заседании и степень участия их в работе может быть усмотрено из прилагаемых протоколов. –

Помимо общих заседаний секции, два раза еженедельно, устраивались частые совещания членов для предварительного обсуждения вопросов и устранения разных разногласий, благодаря чему, за исключением вопроса о Школе офицеров Генерального Штаба, по независимым от Комиссии причинам принявшему особое направление, все прочие вопросы проходили в секции

почти единогласно и работа её отличалась единодушием, продуманностью и полнотой. –

Все основные и подготовительные работы исполнялись отдельными членами секции и выделенными из неё подсекциями. Секция, однако-же, обсуждала подробно и всесторонне представляемый материал и внесла часть существенных поправок. Принятый порядок работы приводил к тому, что на Пленарном заседании Комиссии все постановления секции проходили чрезвычайно быстро и без всяких существенных поправок.

Список подсекций и исполненная секцией работа при сем прилагается. –

Председатель секции

Ген.-Хор. (підпис Полянський)

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 22 – Аркуш 2, 2 зв.

**Краткий проект “Положения”
“О Школах офицеров Генерального Штаба”
и
“Курсам штаб-офицеров всех родов войск”**

– // –

I. Общие положения

§ 1. Основною целью Школы, как высшего военно-учебного заведения с практическим методом обучения, является – дать необходимую теоретическую и практическую подготовку офицерам, для успешного выполнения обязанностей офицеров Генерального Штаба на штаб и обер-офицерских должностях по Генеральному Штабу.

Попутно, в связи с возвращением в строй излишка офицеров, окончивших Школу, но не переведённых в Генеральный штаб, достигается цель распространения в рядах армии военных знаний и установлении единства

взглядом на военные явления.

§ 2. Состоящие при Школе “Курсы штаб-офицеров всех родов войск” имеют целью дать необходимую подготовку штаб-офицерам всех родов войск для успешного выполнения ими должностей командиров отдельных частей и объединить взгляды их на военные явления.

§ 3. Учебный персонал школы и курсов обязуется, помимо преподавательской деятельности, принимать участие в разработке военно-научных вопросов и проведении их в жизнь путем издательской деятельности, при содействии сему Школы.

§ 4. Школа с состоящими при ней Курсами подчиняется Начальнику Генерального Штаба. Во главе Школы стоит “Начальник Школы офицеров Генерального Штаба”, которому непосредственно подчиняются помощники его по школах и “Начальник Курсов Штаб-офицеров”.

Примечание. Состав Школы и Курсов определяется проектом Штатов. Фонд 1077 – опис 2 – справа 4 – Аркуш 38, 38 зв.

Головні пакти докладів Генерального Штабу Військового Старшини Сальського

Комісія визнала необхідним:

A. Будувати систему підготовки старшинського складу Української армії на таких підставах:

I. Вжити всіх заходів і засобів шляхом відповідної організації учебно-військових установ, керування ними і т.и., щоб через систему підготовки старшин всіх родів війська послідовно і рішуче була проведена ідея єдності особливо єдності загально-військової освіти і виховання, що з'являється одним з самих дійсних засобів досягти єдності в тактичних поглядах старшинського складу різних родів війська і ґрунтовно забезпечити на полі бою взаємопорозуміння між піхотою і іншими родами війська, звязність та гармонію їх чинів.

II. Загально-військова освіта і виховання повинні бути міцним ґрунтом для фахової освіти і складати головне завдання першого ступіня підготовки старшинського складу, одночасно з тим вся учебно-військова система, особливо в другому її ступіні, повинна забезпечувати належну височінь фахового знання старшинського складу, яка б відповідала рівню сучасної військової техніки і вимогам практичної діяльності старшини.

Главныя положенія докладов Генеральнаго Штаба Войскового Старшины Сальскаго.

Комиссия признала необходимым:

A. Построить систему подготовки офицерского состава Украинской армии на следующих основаниях:

I. Употребить все способы и средства путем соответствующей организации военно-учебных заведений, управления ими и т. п., чтобы через систему подготовки офицеров всех родов войска последовательно и решительно была проведена идея единства, в особенности единства общевоенного образования и воспитания, что является одним из действительнейших средств достигнуть одномыслия в тактических взглядах офицерского состава разных родов войска, и основательно обеспечить на поле боя взаимопонимание между пехотой и другими родами войск, связность и гармонию в их действиях.

II. Общевоенное образование и воспитание должны быть прочным фундаментом для специального образования и составлять главную задачу первой ступени подготовки офицерского состава. Одновременно с тем вся учебно-военная система, особенно в следующей ее ступени, должна обеспечивать надлежащую высоту специальных знаний офицерского состава, соответствующую уровню современной военной техники и требованиям

III. Здобуття військового знання і удосконалення в фахові свого роду війська повинно провадитись на всьому протязі служби старшини ґрунтовно, по волі, поруч з практичною службовою діяльністю старшини і здобуттям ним службового досвіду.

Перед призначенням на відповідальні посади старшини повинні пройти відповідну школу з метою поширення і доповнення знання.

Відповідно до вищезазначених принципів система підготовки старшин складається з таких шкіл:

I. Для підготовки майбутньої старшини єдина військова школа з додатковими фаховими курсами, яка має завданням – дати перш усього старшині всіх родів війська однакову загально-військову освіту і виховання, а згодом знання по фаху відповідного роду війська в мірі, яка потрібна молодшому старшині на перших кроках його служби.

II. Обер-старшинські окремі фахові школи по родах війська і всіх галузях військової справи стрілецькі, арматні, інженірні, кінні, гімнастично-фехтовальні, в.-педагогічні і т.и.

Головні завдання цих шкіл:

а) дати старшині відповідну, фахову високу освіту,

б) бути науковими осередками розвинення фаху відповідного роду війська, чи галузі військової справи.

в) бути засобами впровадження поглядів інспекцій у своїх родах війська, для чого вони і підлягають відповідним інспекціям.

III. Школи вищезазначених 2-х категорій, обов'язкові для кожного старшини, при чому віддалення між ними в часі повинно бути не більш того, скільки потрібно старшині прослужити по своєму фахові, щоб свідомо студіювати курс школи другого ступня,

IV. Штаб-старшинські об'єднані школи для доповнення і поширення знання та об'єднання поглядів в тактичному відношенні штаб-старшин перед призначенням їх на відповідальні посади.

V. Військові академії, як вищі освітньо-наукові установи, при чому і їх організація

практической деятельности офицера.

III. Приобретение военных знаний и усовершенствование в специальности своего рода войск должно происходить на всем продолжении службы офицера основательно, постепенно и рука об руку с практической служебной деятельностью офицера и приобретением им служебного опыта. Перед назначением на ответственные должности каждый офицер должен пройти соответствующую школу с целью расширения и пополнения своих знаний.

Б. Соответственно вышеупомянутым принципам система подготовки офицеров состоит из ряда следующих военно-учебных заведений:

I. Для подготовки будущих офицеров — единая военная школа с дополнительными специальными курсами. Задача школы — дать прежде всего будущим офицерам всех родов войск одинаковое обще-военное образование и воспитание, затем знания по специальности соответствующего рода войск в мере, необходимой младшему офицеру на первых порах его службы.

II. Обер-офицерские отдельные специальные школы (курсы) по родам войск и всем отраслям военного дела: стрелковая, артиллерийская, инженерная, кавалерийская, гимнастическо-фехтовальная, военно-педагогическая и т. д.

Главные задачи этих школ:

а) дать офицеру соответствующее специальное высокое образование,

б) быть научными центрами развития специальности соответствующего рода войск или отрасли военного дела,

в) быть средствами проведения взглядов инспекции в своих родах войск, для чего они и подчиняются соответствующим инспекциям.

III. Школы вышеуказанных 2-х категорій обязательны для каждого офицера, при чем промежуток между ними во времени должен быть не больше того, сколько нужно офицеру прослужить по своей специальности чтобы сознательно проходить курс школы второй ступени.

IV. Штаб офицерские объединенные школы для пополнения и расширения знаний, объединения взглядов в тактическом отношении штаб-офицеров перед

повинна відповідати ідеї об'єднання.

назначением их на ответственные должности

’,
V. Военные академии, как высшие
образовательно-научные учреждения, при
чем и их организация должна отвечать идеи
объединения.

Генерального Штабу

Військовий Старшина *Сальський*

З оригіналом певно:

Секретарь комісії по утворенню постійних
Військових Шкіл та Академій
Значковий *I. Морей*.

Фонд 1077 – Опис 2 – Справа 4 – Аркуш 37, 37 зв.

РЕЗОЛЮЦІЯ

**по докладу Генерального Штабу Військового Старшини САЛЬСЬКОГО,
яка прийнята в пленарному засіданні комісії по утворенню постійних
Військових шкіл та Академій України 25 липня 1918 року.**

Комісія визначила необхідним:

A. Будувати систему підготовки старшинського складу Української армії на таких підставах:

I) Вжити всіх заходів і засобів шляхом відповідної організації учебно-військових установ, керування ними і т. и., щоб через систему підготовки старшин всіх родів війська послідовно і рішуче була проведена ідея єдності, особливо єдності загальновійськової освіти і виховання, що з'являється одним з самих дійсних засобів досягти в поглядах старшинського складу різних родів війська одностайності в відношеннях оперативному і тактичному, а також відносно виховання війська і ґрунтовно забезпечити на полі бою взаємопорозуміння між піхотою і іншими родами війська, звязність та гамонію їх чинів.

II) Загально-військові виховання і освіта повинні бути міцним ґрунтом для фахової освіти і складати головне завдання першого ступіня підготовки старшинського складу, одночасно з тим вся учебно-військова освіта, особливо в другому її ступіні, повинна забезпечувати належну височінь фахового знання старшинського складу, яка б відповідала рівню сучасної військової техніки і вимогам практичної, діяльності старшин.

III) Здобуття військового знання і удосконалення в фахові свого роду війська повинно провадитись на всьому протязі служби старшини ґрунтовно, поволі, поруч з практичною службовою діяльністю старшини і здобуттям ним службового досвіду.

Перед призначенням на відповідальні посади, старшини повинні пройти відповідну школу з метою поширення і доповнення знання.

Б. Відповідно до вищезазначених принципів система підготовки старшин складається з таких шкіл:

I) Для підготовки майбутньої старшини – єдина військова школа з додатковими фаховими курсами (аби школами), яка має завданням – дати перш усього старшині всіх родів війська однакові загально-військові виховання і освіту, а згодом виховання і знання по фаху відповідного роду війська в мірі, потрібній чотовому командирю для виконання своїх обов'язків і успішного студіювання курсу шкіл слідуючого ступіня.

II) Обер-старшинські окремі фахові школи по родах війська і всіх галузях військової справи: стрілецькі, арматні, інженірні, кінні, гімнастично-фехтовальні, в. педагогічні, геодезична і т. и.

Головніші завдання цих шкіл:

а) дати старшині теоретичну і практичну підготовку по фаху відповідного роду війська,

б) бути практично-науковими осередками розвинення фаху відповідного роду війська, чи галузі військової справи,

в) бути засобами впровадження поглядів інспекцій у своїх родах війська, для чого вони і підлягають відповідним інспекціям.

III) Школи вищезазначених 2-х категорій (єдина і відповідна фахова) обов'язкові для кожного старшини, при чому віддалення між ними в часі повинно бути таким, скільки потрібно старшині прослужити по своєму фахові, щоб свідомо студіювати курс школи другого ступіня.

IV) Штаб-старшинські школи або курси по родам війська для підсвіження знань і ознайомлення з новими даними по техніці свого роду війська, і об'єднані штаб-старшинські школи для здобуття кандидатами на посади начальників окремих частин теоретичних і практичних знань, необхідних:

а) для встановлення в армії зверху вниз єдності поглядів на військові з'явища,

б) досягнення умілості в керуванні військами не тільки на посадах начальників окремих частин але і на вищих командних посадах.

в) досягнення умілості в справі орудування старшинськими вправами.

V) Військові академії, як вищі освітньо-наукові установи, при чому і їх організація повинна відповідати ідеї об'єднання.

VI) Курси для вищих Начальників (Генеральної Старшини), та старших старшин Генерального Штабу, завдання цих курсів такі:

1) Об'єднати погляди вищого командного складу на військові з'явища.

2) Ознайомити з новими питаннями, висунутими сучасною наукою і життям по всім галузям військової справи.

3) Відповідними теоретичними і практичними вправами підготувати до керування військовими масами в стратегічному і тактичному відношеннях.

П Р И М І Т К А :

1. Приймаючи резолюцію з приводу питання про єдину школу, комісія однаково не обмежує свого права розглядати і затвержувати ті проекти тимчасових військово-учебних закладів, котрі будуть визнані нею бажаним впровадити в життя в негайнім порядку, не чекаючи на скінчення розробки повного плану організації військово-учебних закладів по типу єдиної школи.

2. В приватності, рахуючись з вимогою біжучого часу, комісія визнає необхідним, щоб з осени цього року була відновлена в потрібній мірі діяльність існуючих на Україні до 1918 року військових шкіл і кадетських корпусів з тим, щоб в організацію і життя цих учебних закладів були впроваджені виправлення, що підказуються зміною політичних і соціальних умов життя Української Держави і досвіду минулої війни.

З первописом згідно:

секретарь комісії, льотник-дозорець,

Значковий Морей.

Фонд 1077 – Опис 2 – Справа 4 – Аркуш 41, 41 зв.

Примітка

до проекту резолюції

Генерального Штабу Військового Старшини Сальського

1. Приймаючи резолюцію з приводу питання про єдину військову школу, комісія однак не обмежує свого права розглядати і затверджувати ті проекти тимчасових військово-учебних закладів, котрі будуть визнані нею бажаними впровадити в життя в негайнім порядку, не вичікуючи скінчення розробки повного плану організації військово-учебних закладів по типу єдиної військової школи.

2. В приватності, лічачись з вимогою біжучого часу, комісія визнає необхідним, щоб з осени цього року була відновлена в потрібній мірі діяльність існуючих на Україні до 1918 року військових шкіл і кадетських корпусів з тим, щоб в організацію і життя цих учебних закладів були впроваджені виправлення, що підказуються зміною політичних і соціальних умов життя Української Держави і досвіду минулої війни.

С оригіналом сходно

Деловод Комиссии

Войсковой Старшина (*підпис Пятницький*)

Резолюція

Прошу отпечатать в книге (после п. 6-го) резолюции, предлож.

В.Старшина Сальский

27/VI 1918

Фонд 1077 – Опис 2 – Справа 4 – Аркуш 36, 36 зв.

Доповідь Військового Старшини Шумського.

До питання утворення та організації військових шкіл на Україні

Україні пощастило утворювати і організовувати військові школи в досить сприяючий мент, коли військові школи де яких інших могутніх держав світу як не як, тримають в сучасний мент іспит через своїх вихованців на полях бойовищ, де вони пристосовують і використовують на ділі ті знання, які одержали в своїх військових школах. Тут, як на екрані ми маємо змогу до деякої міри побачити усі як позитивні так і негативні сторони постановки військової освіти у інших держав світу. На початку обмірковування цього питання мимоволі починає складатися враження ніби то військові школи бувшої Російської Держави мали як раз максимум негативних сторон, а мінімум позитивних, бо наслідки недавньої минулої війни вийшли гіршими, ніж ми сподівалися. Багато було явищ, що спричинилися поразці російського війська але їх розглядати не буду. Мене більш цікавить роля в цій катастрофі старшин російської армії. Не можна погодитися з думкою, ніби то виною цієї катастрофи були виключно старшини російської армії, але, треба зауважити що і вони до деякої міри допомогли оцій катастрофі счинитися.

Обставини сучасного бою остільки тяжкі для чоловіка і остільки складні, що вимотають од старшин при цих умовах завжди бути здатним до холодного аналізу оточуючих його умов: він повинен вирішувати задачу за задачею, які що раз повстають під час бою. А ми знаємо, що від вдало вирішених задач військовим начальником залежать почасти наслідки бою; до цього треба ще додати що рішення цих питань низчими начальниками впливають на рішення звичайно більше складні, вищого начальника, тому що відомі величини у задачі вищого начальника не що інше як розшифровані невідомі величини з задач низчих начальників.

Таким чином обставини сучасного бою вимагали од старшини значно більше знань, ніж ті які одержував він у військовій школі. А коли це так, то вся система підготовки старшин повинна бути, коли не зовсім новою, то у всякому разі радикально зміненою. Такої радикальної внутрішньої зміни вимагає і сучасний стан російських військових шкіл на Україні од яких залишилося зовсім мало, лишень будинки, які потрібної використати як найкраще для будови будочої Української армії взагалі, старшини зокрема.

Найкраще ми використаємо лише тоді, коли ми не побоїмося заснувати в них військові школи нового типу, згідно вимогам сучасної військової науки і техніки, а також на підставі досвіду минулої для нас війни в якій члени нашої комісії здебільшого приймали активну участь.

Нові школи повинні бути збудовані так, аби вихованці їх могли завше задовольняти тими умовами, яких од них будуть вимагати.

Був. рос. військ. школа на-мій погляд була мало рухливою, мало здатною до засвоєння нових методів військового діла. Мені здається, що бувші військові школи занадто вже помалу засвоювали усе те, що давало життя. А між тим вони повинні навіть де що придбачити і маючи певність в користі його, проводити, або принаймі пропонувати для проведення його в життя. Школа повинна іти навіть попереду життя, а не за ним, та ще і відставати од нього. Українська військова школа почне своє існування, як я вже зауважив в сприяючих умовах, а через те вона повинна бути збудована на принципах, які повстають з опиту минулої і продовжуючої війни.

Вона повинна бути новоооруженим міцним організмом який був би здатним до нескороминучого і розумного життя. Поновлювати старе досить трудно та і не раціонально, бо поновлене старе менш здатне до життя вже через те, що воно маючи довгий вік по закону природи йде до смерті, а не до життя. При утворенні та організації військових шкіл на Україні, на мою думку, буде найбільше користним, коли ми візьмем за зразок військові школи бувших наших ворогів і союзників, виберемо з них усе, що в них єсть найкращого і перенесемо до нас, у наші школи, звичайно, де що виправивши згідно нашим національним ознакам і нашим умовам життя. Тоді і тільки тоді наша військова школа буде і життєвою і національною.

Фонд 1077 – Опис 2 – Справа 4 – Аркуш 35.

ЖУРНАЛЬНОЕ ПОСТАНОВЛЕНИЕ СЕКЦИИ ПО ВОЕННЫМ УЧИЛИЩАМ

Секция по военным училищам постановила внести в ближайшее пленарное заседание комиссии разрешение вопроса о необходимости слияния ее с секцией единой военной школы так как ввиду принятия пленарным заседанием типа единой военной школы, целый ряд существеннейших вопросов как напр.: о штатах, о личном составе, о внутреннем порядке, об условиях прохождения службы в училищах офицерами и юнаками, о программах и проч. в одинаковой мере подлежит разрешению той и другой секции, почему может оказаться, что обе секции будут разрешать одни и те же вопросы, что вызовет непроизводительную работу, либо, принимать решение, приводящее к несогласованности постановки дела в общих школах (с пехотными отделениями) и в специальных училищах военных.

В соединенной секции, коей присвоить наименование «секции военно-юнацких школ» для разрешения вопросов, касающихся курсов для пропуска незакончивших своего образования юнкеров и офицеров ускоренных выпусков, а равно курсов подготовки техников и топографов, должны быть образованы

подсекции, постановления коих прежде внесения их на утверждение в пленарное заседание комиссии, должны рассматриваться в вышеуказанной секции.

Впредь до разрешения вопроса о слиянии обеих секций в одну, секция военных училищ постановила: приступить к рассмотрению вопросов, связанных с порядком комплектования школы юнкерами, незакончившими курса и офицерами ускоренных курсов, о продолжительности этих курсов, внутреннего порядка на них и объема программ.

Председатель Секции
Генеральный Хорунжий *Б У Н Я К О В С К И Й*

Фонд 1077 – Опис 2 – Справа 4 – Аркуш 29, 29 зв., 30, 30 зв.

П О С Т А Н О В А

Секції єдиної школи на засіданні 31 липня 1918 року.

Для того, щоб відкриття намічених юнацьких шкіл відбулося в строк і без перешкод, секція визнає необхідним установити відомий порядок, який би передбачав головніше в цій справі.

Ухваливши одноголосно в засіданні 31 липня прикладений при цьому проект “Порядку формування юнацьких шкіл”, секція просить голову комісії внести його строчно на обміркування пленарного засідання комісії.

П Р О Е К Т

Порядок формування юнацьких шкіл У к р а ї н и.

§ 1. негайно вживаються заходи до увільнення від військ тих будинків, які намічені під юнацькі школи.

Будинки повинні бути увільнені не пізніше 1 вересня.

§ 2. Особистий склад призначається:

а) не пізніш 10 серпня – начальники шкіл,

б) не пізніш 25 серпня – всі служачі шкіл, крім викладачів і молодших старшин,

в) не пізніш 15 вересня – викладачі і молодші старшини.

ПРИМІТКА. Служачі шкіл призначаються по вибору і приставлінню начальників шкіл, згідно штату і пляну формування.

§ 3. В період 1-5 вересня будинки приймаються в завідування шкіл; прийом робиться особливими комісіями з служачих школи з складанням подрібних актів.

ПРИМІТКА. Частини і установи, які зайняли будинки, необхідно примусити при здачі будинків здати і все належне школам майно; відповідальність за виконання покласти на начальників цих частин та установ.

§ 4. негайно після прийому повинно бути приступлено:

а) до ремонту будинків в обсязі самої необхідної потреби;
б) до заготовки палива і всього необхідного для життя школи на майбутній зимовий період.

§ 5. Те майно військових шкіл, що збереглось розпреділяється по особливому пляну, між школами, а те, якого нехватає – заводиться розпорядженням відповідних органів Військового Міністерства.

§ 6. Тепер же випрохується одночасове асігнування, в строковім порядку, 4-р'юх мільйонів карбованців на ремонт і початкове заведення юнацьких шкіл України.

З цієї суми школам видаються аванси на видатки, зазначені в п.п. 4 і 5, по представлінню начальників шкіл.

§ 7. Не пізніше 1 вересня робляться самі широкі оголошення про прийом юнаків з сторони в загальні юнацькі школи до 1 листопада, згідно затвержених правил, при чім в біжучім році повинно бути прийнято:

в загальну школу 6 сот. складу до 300 ч.

4 200 ч.

§ 8. Фахові юнацькі школи в цім році комплектуються тільки старшинами військового часу і бувшими юнкерами, на підставі затверджених правил, про що не пізніше 1 вересня теж робляться відповідні оголошення.

§ 9. Розпорядженням начальників шкіл завчасно розробляються інструкції і подрібні пляни навчань з тим, щоб не пізніш 1 жовтня начальники шкіл могли приступити до ґрунтовного вивчення і обміркування їх з особистим складом шкіл.

Який би порядок формування юнацьких шкіл не був би прийнятий, необхідно до того часу мати вже затвержені вирішення по де-котрим неодкладним питанням.

Секція одногосно визнає необхідним виділити ці питання з нормального ходу роботи і вирішити в першу голову, виробивши в негайнім порядку сліуюче:

- 1/ Штат спільної юнацької школи з пішим при ній відділом.
- 2/ Штат фахових юнацьких шкіл.
- 3/ Послідовний – по рокам – плян формування школи.
- 4/ Статут про прийом учнів в спільні юнацькі школи і проходження ними служби в цих останніх.
- 5/ Тимчасовий статут про організацію при спільних юнацьких школах курсів для старшин військового часу.
- 6/ Тимчасовий статут про прийом старшин військового часу та бувших юнкерів в фахові юнацькі школи.

7/ Плян розподілення між школами того майна, що: залишилось і попередні міркування про те майно, якого недостає.

Секція прохає Голову комісії, в випадку згоди, розподілити цю роботу між секціями.

Докладчиком секція призначила свого голову, за від'їздом якого в Полтаву докладчиком по дорученню голови виступить товариш голови військовий старшина Сальський.

Товариш Голови Секції,
Генерального Штабу Військовий Старшина (*підпис Сальський*)

Фонд 1077 – Опис 2 – Справа 4 – Аркуш 18, 18 зв.

Именной список

лиц, избранных Секцией по Высшим военно-учебным заведениям кандидатами на должности профессоров и лекторов на Курсы Штаб и обер-офицеров Генерального Штаба и в Школу Штаб-офицеров всех родов войск при названных курсах

31 августа 1918 р.

I. Офицеры Генерального Штаба

36.Генеральный Значковой	Юнаков
37. // //	Головин
38.Генеральный Хорунжий	Буняковский
39. // //	Анисимов
40. // //	Рябинин
41. // //	Ревшин

42.	//	//	Бредов
43.	//	//	Черемиссинов
44.	//	//	Галкин
45.	//	//	Шайбле
46.	//	//	Котельников
47.	//	//	Махров
48.	//	//	Протазанов
49.	//	//	Суходольский
50.	//	//	Кислов
51.	//	//	Чернавин
52.	//	//	Кирей
53.	//	//	Андрианов
54.	//	//	Ковалевский
55.	//	//	Савельев
56.	//	//	Запольский
57.	Полковник		Басков
58.	//		Долинский
59.	//		Брендель
60.	//		Завадский
61.	//		Вязмитинов
62.	//		Барон Нолькен

II. Артиллерии

1. Генеральный значковой			Дельвиг
2. Полковник			Значко-Яворский
3. Войсковой Старшина			Шайтанов
4.	//	//	Синклер

III. Инженерных войск

1. Генеральный хорунжий			Полянский
2.	//	//	Шлейснер

IV. Съёмка и фотограмметрия

1. Полковник			Бражкин
2.	//		Беер

V. Тактика снабжения и тыла

1. Полковник	Бориславский
2. //	Кондаки

VI. Математика

1. Полковник	Гнучев

VII. Воздухоплавание

1. Полковник	Вегенер

VIII. Украиноведение

1. Профессор	Багaley
2. //	Ефремов
3. //	Сумцов
4. //	Огиенко

Председатель секции

Генеральный Хорунжий (*підпис Полянський*)

Секретарь Сотник (*підпис Гусак*)

Фонд 1077 – Опис 2 – Справа 4 – Аркуш 19.

Именной список

лиц, избранных Секцией по Высшим военно-учебным заведениям кандидатами на должность Начальника Курсов Штаб и обер-офицеров Генерального Штаба и Школы Штаб-офицеров

31 августа 1918 р.

1. Генеральный Значковой	Головин
2. Генеральный Хорунжий	Андрианов
3. Полковник	Вязмитинов

Председатель секции
Генеральный Хорунжий (*підпис Полянський*)

Секретар Секції
Сотник (*підпис Гусак*)

Фонд 1077 – Опис 2 – Справа 4 – Аркуш 56.

П. Генеральному Значковому ЮНАКІВУ

З резолюцією І-го Товариша Військового Міністра:
“Негайно, Генеральному Значковому ЮНАКІВУ. Перед
усього необхідно з’ясувати скільки грошей буде потрібно
для відкриття та утримання кожної школи. тільки маючи ці
відомості можливо прийняти рішення про кількість шкіл які
будуть відкриті. Прохаю ці відомості надіслати як можливо
найскоріше. Генеральний Хорунжий Лігнау 2/VIII.”. –

ДОДАТОК: постанова секції на 3 аркушах і
польова записка під Ч. 36/Ю.

Начальник Загальної Управи
Канцелярії Військового Міністерства

Полковник (*підпис – ?*)

ДІЛОВОД

Військовий Старшина (*підпис – ?*)Ч. 4992/11874
“3” серпня 1918 р.

Фонд 1077 – Опис 2 – Справа 4 – Аркуш 65.

ЗАСТУПНИК
НАЧАЛЬНИКА
ГОЛОВНОЇ ШКІЛЬНОЇ
У П Р А В И
Військового Міністерства
19 Вересня 1918 року
Ч. 5719
м. Київ20/IX 18 р.
ч. 195Начальникові канцелярії
комісії по утворенню
постійних Військових шкіл

Голова комісії по утворенню шкіл, Генеральний
Значковий Ю н а к і в, прохає Вас приставити
листовний доклад на яких підставах розроблені в
Головному Управлінні Генерального Штабу курси
Генерального Штабу, з огляду на те, що Ви брали
участь в розробленні цих курсів, як представник
Комісії.

Генеральний Хорунжий (*підпис Полянський*)В.О. Начальника Учебного Відділу,
Генерального штабу Військовий Старшина
(*підпис Сальський*)

Фонд 1077 – опис 2 – справа 4 – Аркуш 65.

КОМІСІЯ
ПО УТВОРЕННЮ ПОСТІЙНИХ
ВІЙСЬКОВИХ ШКІЛ
– I –
ВІЙСЬКОВИХ АКАДЕМІЙ

“ ___ ” _____ 191__ р.

Ч. ____

м. Київ

На відношення
Ч. 5066/12114
від 6 серпня 1918 р.

Першому Товаришеві
Військового Міністра

Рапорт

Представляю ухвалену на пленарному засіданні комісії 8-го серпня зразковий обрахунок на відбудування й відчинення восьми юнацьких шкіл по рахунку на прийом 1200 юнаків й 800 старшин на додаткові старшинські курси.

Додаток : обрахунок.

Голова Комісії
Генеральний Значковий – ?

В.О. Начальника Канцелярії
Генеральний Хорунжий – ?

Фонд 1077. – Опис 2. – Справа 4. – Аркуш 33, 33 зв.

Доклад
Секции Кадетских Корпусов
в пленарное заседание комиссии 1 августа 1918 г.

В газетах появилась заметка о том что будто бы Ясновельможным Паном Гетманом утверждена передача зданий Киевской гимназии военного ведомства (Киевского Владимирского кадетского корпуса) под народный университет, с тем что бы гимназия эта (кадетский корпус) обязано немедленно подыскать для себя помещение и лишь временно оставлены там лица занимающие казенные квартиры.

Принимая во внимание:

1) Что Комиссия только что высказалась единогласно за сохранением Гимназии военного ведомства (кадетских корпусов) в ведении военного министерства

2) Что гимназии эти (кадетские корпуса) предположено открыть на прежних основаниях в ближайшем будущем (между 15 Сентября и 1 Октября)

3) Что при современном положении дел в Киеве совершенно не возможно отыскать помещение где бы возможно было разместить закрытое учебное заведение с интернатом на 600 с лишком воспитанников

Секция встревоженная вышеприведенной заметкой в заседании своем 30 Июля 1918 г. единогласно постановила внести этот вопрос в пленарное заседание комиссии в спешном порядке и предложить принять ниже следующую резолюцию:

Комиссия осведомившись из газет о существовании предположения передать здания Киевского Владимирского Кадетского Корпуса под народный университет и принимая во внимание: 1) что Киевская гимназия военного ведомства (Кадетский Корпус) решено оставить в ведении военного министерства, 2) что перевод этого учебного заведения из специально для него

построенного здания вызовет огромные расходы и массу неудобств и 3) что при современном положении подыскание нового помещения для размещения учебного заведения с интернатом на 600 воспитанников является делом неосуществимым – постановила просить председателя Комиссии доложить Военному Министру о недопустимости передачи здания Киевского Кадетского Корпуса в гражданское ведомство.

Генеральный Хорунжий (*підпис Старк*)

Фонд 1077. – Опис 2. – Справа 4. – Аркуш 48-49 зв.

Промова Сотника Євтимовича

Сотник Євтимович пропонує дати бувшим Кадетським Корпусам назву: “військова бурса” і мотивує тим, що: 1) в резолюції п. Гетьмана було ним зазначено, що Кадетські Корпуси в першу голову повинні давати виховання національне. Коли стояти на ґрунті національному, то самою відповідною назвою буде назва: “Військова бурса”. З того історичного матеріалу, що маємо, видно, що в часи історичні коштами Війська Запорозького при запорозьких монастирях і просто в запорозькій містах утворювалися військові школи, які мали цю назву: “Військова бурса”. Отже слово “військова бурса” маючи під собою історичний і до того щиро-український ґрунт, найбільш відповідає потребі в даному разі, бо не виникає тих непорозумінь, які виникають з назвою “Кадетський Корпус” чи “военная гимназия”.

Та обставина, що слово “бурса” невідоме широкому загалу, а коли й відоме, то в освітленню московського письменника Пом’яновського, як духовна школа, великої ваги не має – Пом’яновський писав про Петроградську бурсу, яка нічого спільного з Київською бурсою і, зокрема, з військовими Запоріжськими бурсами нічого спільного не мала. Українське свідоме громадянство слово “бурса” знає і може тільки поважати це слово, бо бурса дала Україні не одне славне ім’я, та не тільки Україні, але й Московщині – імена бурсаків Єпифана Славинецького, Смотрицького, Св. Дмитра Ростовського та Феофана Прокоповича свідчать самі за себе. Більше – перший Московський учений, Михайло Ломоносов, був Київським бурсаком. Коли навіть судити по Гоголю, відомому всім українцям московської культури, то й у Гоголя, хоч він і не знав добре історії, згадується про те, що бурсаки були свої люде з Вергілієм та Горацієм, хто не знає історію Славної Київської бурси, та тому повинно бути відомим, що в свій час у цій школі, поруч з патиною та теологією, викладалися математика і чисто військові науки, як фортифікація та стратегія. Отже говорити про виключно духовний характер бурси не доводиться. Запоріжство своєю славою у великій мірі зобов’язане преславному бурсацтву.

Тому коли спинитися на назві, то ця назва є найбільш підходячою – вона історична, національна і традиційна – має всі ті добрі прикмети, яких нема в

других запропонованих назвах.

Сотник Євтимович дає пояснення з приводу запропонованої назви “військова бурса” і наводить приклади, до чого доводить жах перед словом.

На початку революції солдати російської армії боялися слова дисципліна. Без дисципліни – армія існувати не може. Все іноді йшло гаразд, провадилися постанови, доходило до порозуміння між старшинами та солдатами, але треба було згадати слово “дисципліна”, як “товарищі” жахалися цього слова, як дідько ладану – всі попередні постанови через одне це слово касувалися і вся дальша робота гальмувалася.

Цю саму тактику повторювали представники армії – коли Сотник Євтимович подав свій проект існуючих зараз назв для рангів козацької старшини, то його було прийнято за винятком рангів для прапорщика “військовий товариш”, для поручика “значковий товариш”, для підполковника “бунчуковий товариш” – ЗЛЯКАЛИСЯ слова “товариш” в той час, коли доводиться вчити козака “військовому товариству”. Не треба боятися слів і дій – коли Петро I захотів європеїзувати свою країну, то він почав з того, що зголив своїм боярам бороди і обкраяв поли. Коли тепер для дітей військових утворюються школи для виховання їх в національному дусі, то й назву треба дати суто-національну, не зважаючи на те, що вона не всім знайома. Все добре – треба популяризувати. Отже й тут почнемо з назви. Хай молоде бурсацтво виявить себе достойним слави своїх дідів, і не соромиться стародавньої козацької назви.

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 21 – Аркуш 8.

ЗВІТ

про одвідування членами Комісії по утворенню постійних Військових Шкіл та Академій України пленарних засідань Комісії в липні 1918 року

В липні 1918 року відбулося 10 пленарних засідань, з котрих члени комісії одвідали таке число засідань:

1)	Генеральний Значковий	Юнаків	9
2)	Товариш Міністра Народньої Освіти	Холодний	0
3)	Генеральний Значковий	Дельвіг	4(I)
4)	// //	Саранчов	10
5)	Генеральний Хорунжий	Остафіїв (не пост. член комісії)	3
6)	// //	Кірей	1(II)
7)	// //	Полянський	10

8)	//	//	Старк	7 _(III)
9)	//	//	Онисимів	10
10)	//	//	Медзвіцький (полк. Лепілкин)	10
11)	//	//	Закржевський	10
12)	//	//	Ніколич	9
13)	//	//	Максимів	9
14)	//	//	Прмтів	10
15)	//	//	Буняківський	9
16)	//	//	Фесенко	2 _(IV)
17)	//	//	Попов	0
18)	Полковник		Галушинський	9
19)	//	//	Приходько	6 _(V)
20)	//	//	Кравчук	10
21)	//	//	Архипенко (Лорченко)	6
22)	//	//	Караулов	10
23)	//	//	Гнучев	9
24)	//	//	Генгрос	9
25)	//	//	Кислов	9
26)	Військовий Старшина		Сальський	10
27)	//	//	Шумський	10
28)	//	//	Чернявський	10
29)	//	//	Пятницький	10
30)	//	//	Заболотний	0
31)	Значковий		Наконечний	4
32)	//	//	Євтимович	10
33)	Хорунжий		Чернявський	10
34)	Магістр Ветеринарних наук		Лаврінович	10
35)	Військовий правник		Базілевський (від Головної Юридичної Управи)	0
36)	Лікарь		Голубов (від Головної Санітарної управи)	1
37)	Значковий		Морей	10

Голова Комісії,
Генеральний Значковий Юнаків
Діловод Комісії,
Військовий Старшина Пятницький

З первописом згідно:
Секретарь Комісії, Значковий Морей

- I. Призначений в склад комісії в кінці місяця.
- II. Прибув до Києва на останнє засідання.
- III. Прибув до Києва на 11 липня.
- IV. Призначений в склад комісії в кінці липня.
- V. Увійшов в склад комісії 9 липня.

Підготовка інженерно-технічних старшинських кадрів

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 20 – Аркуш 1, 1 зв.

В.М.У.
ГОЛОВНИЙ НАЧАЛЬНИК
ПОСТАЧАННЯ

---- § ----

“10” Червня 1918 р.

Ч. 1833

м. Київ

Військовому міністру

В сучасний мент при формуванні Інженірних і технічних частин Української армії мається можливість задовольнити ці частини старшинами, скінчившими курс у російських спеціальних військово-учебних закладах і бажаючими поступити на українську службу.

Алеж при дальнішому розвитку ціх частин, а також установ Інженірного Відомства цих старшин спеціалістів живо не стане і необхідно утворити свої технічни військово-учебни заклади, де можна було б підготовувати до служби у технічному війську старшин Української армії.

З приводу розвитку військової техніки мающій у сучасній боротьбі велике значіння, зараз не можна обмежуватись, як досі робилось у Росії підготовкою універсальних старшин інженірного війська і універсальних військових інженірів (Миколаївська Інженірна академія і школа), – умови військової техніки вимагають вироблення спеціалістів у кожному її краї.

Усе це вимагає перейти від старої конструкції технічних військово-учебних закладів до нового вигляду військового політехнікума з різними факультетами, починаючи спеціалізацію у юнкерських класах. Необхідність розділити політехнікум на юнкерські (вигляд школи) і старшинської (вигляд академії) класи викликається вимогою дати армії як старшин-техніків для служби на нижчих строевих посадах, так і старшин інженерів якими замінити як у строю, так і у різних установах ті посади, котрі вимагають висшої технічної освіти.

При утворенні учебного закладу по вигляду Політехнікума буде можливість підготовлювати у йому з меншою кількістю коштів від Держави спеціалістів для служби ще у двох Відомствах, крім інженерного у Інтендантському і у Управлінні Військових зносин (*нап. сполучень*). Необхідність спеціальної підготовки старшин у вищому учебному закладі для служби по військовим зносином була визнана у Німеччині ще у 1903 році коли у утвореній тоді Військово-Технічній академії (Militar-Technische Akademie) був утворений відділ військових зносин. Одне відділя може бути розвернутий зазначений військовий політехнікум з'являється Залізнична школа старшин у місці Києві передана згідно наказу Військового Міністра від 31-го березня 1918 року Ч. 8 § 2 до відома Начальника Головного Інженерного Управління, і котра продовжує до сього часу учебну працю і має у своєму навчительському складі професорів і навчителів Київського Політехнічного Інституту. Посьому мною було приказано утворити при зазначеній школі комісію під Головуванням Начальника школи Полковника ФЕТТІНГА яка б виробила проект Українського Військового Політехнікума.

Наслідком праці зазначеної комісії до складу котрої були закликани, як видно по протоколах, багато спеціалістів учебного діла, з'явилося надсилаєме при сьому предположення об відкритті Українського Військового Політехнікума розроблене відповідно вище зазначеним принципам.

Визнаючи що найскоріше відкриття зазначеного Військово-технічного учебного закладу з'являється необхідністю за для задоволення (*для правильного пополнения*) старшинами-спеціалістами Української армії представлено це предложення Вам п. Міністре на розгляд і в випадку ухвали його хлопочу аби у осини бижучого року можливо було відкрити військовий Політехнікум позаяк один учебний рік буде загублен.

ДОДАТОК: предположення об відкритті Українського Військового Політехнікума.

Отаман (*підпис – ?*)

Начальник Головного Інженерного Управління
Отаман (*підпис – ?*)

И.д. Начальник Офицерской железнодорожной школы

Полковник (*підпис Феттінг*)

Резолюція

В Комісію Ген. Зн. Юнаківа

(*підпис – ?*)

Аркуші 4, 4 зв., 5, 5 зв. – цей же документ, але варіанти на російській мові.

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 20 – Аркуш 6.

**НАЧАЛЬНИК
ЗАЛІЗНИЧОЇ ШКОЛИ
СТАРШИН**

--- § ---

“7” Червня 1918 р.

Ч. 1008

м. Київ

Начальнику Головного
Інженірного Управління

Рапорт

Згідно наказу Вашого від 20-го квітня Ч-33 с/р при сьому надсилаю вироблений Комісією під моїм керівництвом проект короткого предположення об відкритті Військового Політехнікума з адміністраційною схемою с переліченням прикметів належачих до переходження, у старшинських і юнкерських кляссах, учебним утриманням, міркуванням платні за навчання по факультетам у місяць і 3 рік, а також проект штату постійного складу і протоколи загальних засіданій комісії 14 і 29 травня.

Що торкається до більш або менш докладних обрахунків по вдержанню зазначеного Політехнікума, то вони можуть бути вироблені по з'ясненні питання які будинкі і з яким оборудованням будуть передані до распорядження Політехнікума.

Мені здається, що на перший рік старшинські класи можливо було б розмістити у помешканні Залізничної школи Старшин для юнкерських класів повинно бути віддане помешкання одного із найбільш оборудованих військових шкіл, як такі не будуть відкриті в найблизчий час.

При відкритті юнкерських класів особливо бажанна допомога прикметами речевого і іншими речами такого довольтва від інтенданства.

Шанцеви і спеціальні інструменти, самохіди, прожектора и ин.р. необхідно буде одержувати від Головного Інженірного Управління. Для навчання у лабораторіях і у майстернях бажано звернутись до Київського Політехнічного Інституту з проханням дозволити користатись на першій час його допомогою учебними установами, а також з тим же проханням бажанно звернутись до шляхів громадянського користування Київського вузлу.

Нарешти з навчаючимися старшинами і юнкерами можуть вестись практичні навчання у майстернях відповідних спеціальностей військового Відомства і Інтендантські закладів.

При закованні зазначених предположенній і затвердженні в найблизчий час надісланого проекту, навчання можуть початись з осини сього року. –

ДОДАТОК: Зазначений у тексті.

Начальник Школи,
Полковник (*підпис Феттинг*)

Управитель справ по учебній частині
Військовий Інженер (*підпис Комаров*).

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 20 – Аркуш 17, 17 зв., 18, 18 зв., 19, 19 зв.

ПРОТОКОЛ

Заседания 14-го мая 1918 года, по вопросу об открытии в гор. Киеве Военного Политехникума

Председательствовал Начальник Офицерской железнодорожной школы Полковник Феттинг.

Присутствовали: Профессора Киевского Политехнического Института Рышков, Патон, Фармаковский, Круковский. Преподаватели Киевского Политехнического Института: Косицкий, Скоморохов, Рабцевич, Толчин. Эксплоатационного факультета Народного Университета: Стебельский. От Главного Инженерного Управления, – Военный Инженер Полковник Бутузов. От артиллерийского ведомства – Инспектор классов Николаевского артиллерийского училища Полковник Гнучев и старший техник Главного артиллерийского Управления Полковник Шайтанов. От Интендантского ведомства – Начальник Отдела Интендантского Управления атаман Якуб и Помощник Начальника Отдела Полковник Патронов. От автомобильных войск: Инспектор войск Атаман Николич и Инженер Куксин. Инженер Путей Сообщения – Дегтерев. Инженер-технологи: Шотлендер, Эйсмонт, Мочульский

и Сонкин. Военные Инженеры: Подполковники: Комаров, Дудышкин, Максимов и Капитан Лукьянов. Старший ревизор службы движения Юго-Западных железных дорог Юр. Военные Электротехники: Капитан Владимиров и Штабс-капитан Копьев. Офицерской железнодорожной школы: Подполковник Александров и Поручик Колесников.

Заседание открыто в 7 часов вечера.

Председатель доложил собранию, что ему доручено было Начальником Главного Инженерного Управления просить сведующих лиц принять участие в разработке проекта Военного Политехникума столь необходимого для подготовки кадра офицеров технических войск и инженеров для Украинской армии. Результатом бывших до сих пор 3-х подготовительных заседаний в школе и одного в Главном Инженерном Управлении явился настоящий проект, который и предлагается для рассмотрения настоящим заседанием. Предложено высказать свое мнение о возможности конструирования такого учебного заведения и целесообразности проекта.

Военный Инженер Подполковник Максимов находит более целесообразным в юнкерских классах соединить специальные классы автомобильный и железнодорожный вместе, но зато выделить из железнодорожного электротехнический, дабы дать настоящую подготовку офицерам телеграфных, радиотелеграфных и прожекторных частей.

Полковник Бутузов возразил, что знание телеграфии нужно для всякого инженерного офицера, поэтому она должна проходиться во всех классах, выделять телеграфистов в особый класс нет необходимости.

Подполковник Дудышкин, как бывший командир телеграфной роты, на личном опыте убедился, что изучение курса телеграфии настолько просто, что ему не следует отводить особого класса.

Подполковник Максимов возражает, что большие осложнения, на практике и вызывало то обстоятельство, что к сложным прожекторным механизмам подходили несведущие неподготовленные люди.

Полковник Бутузов не находит нужным выделять минного и телеграфного дела в особый класс, т. к. между ними существует только механическая связь, а по существу знания необходимы каждому саперному офицеру.

Подполковник Комаров возражает Подполковнику Максиму указывая, что изучение прожекторных механизмов и вообще подготовка специалистов для прожекторных частей предположена по проекту в автомобильно-прожекторном классе, что же касается искрового телеграфа, то специалистов по нему в годичном энциклопедическом электротехническом классе не подготовить. Проект предполагал, что офицерский кадр радиотелеграфных частей будет пополняться военными инженерами электриками.

Профессор Рышков задал вопрос – в течении скольких лет предполагается закончить курс в офицерских классах Политехникума и по какому учебному плану.

Подполковник Комаров указывает, что этот вопрос и подлежит рассмотрению настоящего собрания по существу, но желательно, чтобы этот курс, принимая во внимание изучение предметов намеченных в проекте продолжался 3 года и разделялся бы на 6 семестров (не более).

Профессор Рышков находит, что вероятно удастся в три года такой курс закончить, но при условии, что во первых некоторые предметы придется сократить, а затем чтобы предметы юнкерских классов не повторялись в классах инженерных.

Инженер Дегтерев указывает на существенную разницу между военными учебными заведениями и гражданским, а именно: что тогда как студент гражданского Высшего учебного заведения наряду с занятиями, должен зачастую зарабатывать и средства для существования, офицер в Военном Политехникуме будет получать содержание от казны и поэтому все свое время может отдать ученью, поэтому 3-х летний курс возможен.

Профессор Патон указывает, что в настоящем проекте он впервые встречается с разделением Политехникума на юнкерские и офицерские классы и не понимает чем это вызывается, не проще ли для военного политехникума установить такую же организацию как в гражданских высших учебных заведениях и сразу готовить инженеров.

Подполковник Комаров: такое разделение вызывается необходимостью дать армии не только инженеров, но и строевых технических офицеров для занятия младших должностей. Если бы армия для занятия всех офицерских должностей в технических войсках получала лишь законченных офицеров, то куда бы они служили на должностях младших офицеров им почти не к чему было бы применить своих инженерных знаний, время бы их поглощалось в значительной мере строем, стрельбой, хозяйственными и административными обязанностями и знания полученные в политехникуме забывались бы. Поэтому армии необходимы офицеры-техники с таким объемом знаний, которые бы они могли применить на строевой технической службе; для занятий же должностей, где требуется высшее техническое образование надо готовить инженеров. Вот чем вызвано разделение политехникума на юнкерские и офицерские классы.

Полковник Гнучев указал, что в данных прениях, коснувшихся исключительно инженерных войск ни представители артиллерии ни представители интендантства пока не могли принять участие. В настоящем заявлении он хочет доложить собранию те предположения, которые намечены артиллерийским ведомством для подготовки артиллерийских офицеров.

Признается совершенно необходимым как сохранение артиллерийских училищ, так и создание артиллерийской академии. Связать последнюю с политехникумом является чрезвычайно трудным. Изучение артиллерийского дела не может быть сосредоточено на одном из факультетов политехникума, а для этого требуется создание 5-ти факультетов: стрельбы, баллистики, отделы химический, механический и электротехнический, из них первые 4 совершенно самостоятельны и только на электрическом факультете возможны общие

предметы с инженерами той же специальности, но не артиллеристов. Соединение артиллерийской академии с Политехникумом оторвет академию от артиллерийских училищ и лишит последние научного руководства академии. Конструкция артиллерийских училищ тоже сильно отличается от конструкции юнкерских классов Политехникума, курс училища намечается 3-х летний и центр тяжести математической подготовки перекладывается на училище. При таком положении вещей вполне достаточно 3-х лет получения в артиллерийской академии высшего образования.

Оглашается доклад:

Идея соединения изучения всех военно-технических специальностей в одном учебном заведении несет в себе следующие несомненные выгоды:

- 1) экономию материальных средств по содержанию;
- 2) возможность более легкого и в то же время более богатого и дешевого оборудования лабораторий, мастерских, библиотеки и музея;
- 3) возможность привлечения к преподаванию лучших научно-технических сил;
- 4) тесное общение техников всех военных специальностей, дающее большую широту взглядов специалистам и приводящее к установлению единства взглядов по основным военно-техническим вопросам

Однако на практике идея эта встречает значительные затруднения:

I. В основу уже разработанного проекта Военного Политехникума легла правильная мысль о соединении в нем военно-училищного и военно-академического курсов, из которых первый готовя строевых офицеров специалистов, в то же время является подготовительной ступенью для второго. Пока в Политехникуме соединены специальности родственные (чисто военно-инженерные), организация его является весьма совершенной.

Но та же мысль должна лечь в основу организации артиллерийского образования. Соединить в одном учебном заведении (хотя бы и в разных зданиях) подготовку строевых артиллеристов с подготовкой строевых офицеров технических войск невозможно и безцельно, как в смысле порядка подчинения соответствующим органам высшего управления, так и в смысле организации дела.

Включение артиллерийской специальности в состав Военного Политехникума заставит:

- 1) разорвать необходимую связь артиллерийской академии с артиллерийскими училищами
- 2) заставит в корне изменить организацию Военного Политехникума, отделив от него юнкерские классы.

Это неминуемо повлечет за собою падение дела в юнкерских классах специальных училищ.

II. Управление Политехникумом, пока в нем сосредоточены близкие специальности по разным отраслям военно-инженерного дела, может быть организовано без труда; но с прибавлением специальности артиллерийской, Политехникуму придется дать автономное, независимое от инспекторов управление, подчиненное непосредственно Начальнику Генерального Штаба, который уже при посредстве инспекторов будет руководить работою Политехникума. Такая организация или оставит Политехникум без руководства и вызовет недоразумения между его Конференцией и отдельными Инспекторами, или же слишком затруднит Начальника Генерального Штаба, и без того перегруженного организационной работою.

III. Прибавляя к составу Политехникума 50-70 обучающихся на каждом курсе артиллеристов, неминуемо получим перегрузку в мастерских, лабораториях и чертежных, совершенно неустранимую в виду необходимости ведения преподавания не по предметной, а по курсовой системе, почти не допускающей ведения практических занятий в несколько очередей. Перегрузка эта или создаст беспорядок, вредный для дела, или потребует таких помещений, каких в распоряжении Военного ведомства не имеется.

IV. Присоединение к курсам Политехникума специальных артиллерийских курсов самому Политехникуму не принесет существенной выгоды; вспомогательные же предметы, необходимые для артиллерийской специальности по своему объему (математика, теория упругости, гидродинамика, химия, термодинамика) или специальной приспособленности для артиллериста (теоретическая механика, оптика, теория сопротивления материалов) требует особой, совершенно самостоятельной подготовки.

Ввиду этого соединение больших выгод для преподавания не дает, будучи совершенно внешним; отдельная, особая постановка преподавания на артиллерийском факультете неминуема.

Эти соображения заставляют представителей Артиллерийского Ведомства считать выгоды соединения Артиллерийской Академии с Военно-Технической проблематичными, могущими повлечь за собой большие хозяйственные неудобства и междуведомственные недоразумения. К тому же, соединение это вызовет риск понижения постановки дела в Артиллерийских училищах, не оказывающихся в непосредственной связи с Академией.

Поэтому представители Артиллерийского ведомства считают более отвечающим нуждам артиллерии образование Артиллерийской Академии, находящейся в тесной связи с Артиллерийскими училищами.

Нарушение принципа экономии по оборудованию всем необходимым (см. ст. 3 п. 1 и 2) для ведения учебного дела и по управлению до некоторой степени компенсируется соединением Артиллерийской Академии в одном здании с одним из Артиллерийских училищ, которое дает Академии весь хозяйственный персонал и само будет пользоваться академическими лабораториями, библиотекой и музеем (это как уже было упомянуто, поднимет постановку дела

в училище).

Что же касается тесной связи между военными техниками различных специальностей, то связь эту в виде научно-технического общения, путем совместных заседаний конференций, путем научных докладов и разработки разного рода вопросов в смешанных комиссиях, нетрудно будет поддерживать.

Атаман Якуб заявляет, что для целей интендантства юнкерских классов не надо. На интендантский факультет должны иметь возможность поступать офицеры всех родов войск.

Профессор Рышков: соединение учебных заведений разного типа в целях использовать одних и тех же профессоров практических результатов дать не может, т. к. сами предметы будут различны, а имеющие общее название и по объему и по содержанию будут существенно различаться.

Следовательно к чтению курса на каждом из факультетов придется отдельно готовиться. В Киевском Политехникуме при 4 факультетах имеется всего 7 общих предметов (это так). Профессор Рышков полагает, что присоединение артиллерийского политехникума к инженерному могло бы для экономии в средствах выразиться лишь в использовании для занятий общих зданий и лабораторий, но сохраняя полную независимость административного устройства.

Полковник Гнучев указывает, что артиллерийским ведомством Украины предлагается создание специальных лабораторий.

Профессор Фармаковский указывает, что при присоединении артиллерийской академии к политехникуму получится уж слишком много факультетов. Если группировать в одном учебном заведении все военные специальности, то придется сюда-же включить и факультеты, нужные морскому ведомству, это уже доведет число факультетов до 20-ти.

Военный Инженер Максимов внес предложение соединить технический инженерный и артиллерийский отделы в виду незначительного количества слушателей.

Полковник Гнучев – артиллерийская академия должна подготовить в год от 30 до 45 артиллеристов, что не мало.

Военный Инженер Максимов указал, что ввиду небольшого количества слушателей содержание каждого офицера будет обходиться Политехникуму очень дорого.

Полковник Шайтанов возразил, что задача данного собрания есть выработка учебного плана, о средствах же содержания Политехникума должно заботиться государство.

Профессор Рышков нашел, что при общих зданиях и лабораториях артиллерийских и инженерных отделов содержание Политехникума будет стоить значительно дешевле. Затем Профессор Рышков задал вопрос, для какого количества слушателей будет открыт политехникум и привел пример,

что в последний год в Варшавском Политехникуме было выпущено 65 человек, за границей же число слушателей в каждом Политехникуме на всех отделениях достигает 600-700 человек (исключение составляет Шарлотенбургский Политехникум, где число слушателей достигает 4 000 человек), но связь между отделами чисто механическая. Полагаю, что выпуск Политехникума должен составлять человек 70. Во избежание перегрузки профессоров работой необходимо выработать согласно предполагаемому количеству слушателей и штат профессоров.

Профессор Круковский высказал мнение, что Политехникум не должен иметь более 3-х – 4-х факультетов: при большем количестве связь является чисто механической даже при 4 факультетах продуктивность преподавания падает, а по присоединении целого ряда факультетов по морскому делу (т. е. всего до 20-25) преподавание является невозможным. Общие лаборатории возможны только при небольшом количестве слушателей, механическая связь нецелесообразна. Относительно соединения артиллерийского инженерного и морского отделов Профессор Круковский снова подчеркнул, что лучшие специалисты выпускаются узко-специальными учебными заведениями. Присоединений факультетов коэффициент полезного действия будет фальшивым.

Полковник Николич на вопрос нужны ли нам 2 учебных заведения по инженерной специальности, заметил, что необходимы именно 2 учебных заведения – юнкерское и инженерное, первое для подготовки техников строевых офицеров служащих в войсках и второе для подготовки инженеров. Совместить артиллерийские и инженерные отделения невозможно, возможна связь только между инженерным железнодорожным автомобильным и интендантским отделами. Для автомобильного дела необходимо подготовить в год инженеров автомобилистов не более 8 человек.

По вопросам, возбужденным на заседании касающимся соединения в одном высшем учебном заведении изучения артиллерийской и инженерных специальностей, собранием были единогласно вынесены следующие резолюции:

1) Собрание признало государственную необходимость высшего технического артиллерийского образования.

2) Присоединение высшей артиллерийской школы (академии) к военно-инженерному политехникуму по роду и обширности специальных проходимых наук собранием признано нецелесообразным.

3) Централизация лабораторий в виде испытательных станций в районе нескольких технических учебных заведений признается желательной, как в целях экономии, так и для достижения разносторонности тех испытаний с которыми обучающийся может столкнуться.

Профессор Рышков нашел нужным выяснить вопрос являются ли юнкерские классы подготовкой к инженерным или это 2 курса совершенно

самостоятельных.

Инженер Дудышкин выразил мнение о юнкерских классах как подготовительных. Так как цель Политехникума подготовка военных инженеров, то прохождение юнкерских классов дающих военную подготовку является действительно необходимым.

Профессор Патон высказал мнение, что юнкерские классы и инженерные представляют собой 2 совершенно отдельных учебных заведения, каковые незачем и соединять. На это подполковник Комаров возразил, что юнкерские классы и Политехникум совершенно разделять нельзя: они должны быть связаны общей учебной мыслью – в таком случае курс Политехникума можно будет пройти в более короткий срок. Совет Политехникума будет наблюдать за постановкой и развитием учебного дела не только в офицерских но и в юнкерских классах и, согласуя программы может сократить срок пребывания в учебных заведениях, давая военным специалистам техникам и инженерам все же полный объем нужных им знаний.

Полковник Феттинг высказал мнение, что интендантский курс может вполне быть присоединен к политехникуму.

Профессор Рышков нашел, что интендантский не есть отдельный факультет, а по образцу Коммерческого института есть часть химического факультета. В настоящем учебном заведении изучение интендантских наук может производиться в одном из отделений механического факультета.

Для рассмотрения перечней необходимых предметов и разработки учебного плана – собрание постановило разделиться на две секции: инженерную (к каковой отнести факультеты инженерный и военных сообщений) и механическую (к каковой отнести факультеты механический и интендантский).

Означенным секциям надлежит для детальной разработки вопроса в дальнейшем разбиться на соответствующие подсекции.

Заседание закрыто в 10 часов вечера.

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 20 – Аркуш 13, 13 зв., 14, 14 зв., 15, 15 зв., 16, 16 зв.

ПРОТОКОЛ

Заседания 29-го мая 1918 года, по вопросу об открытии в гор. Киеве Военного Политехникума

Председательствовал Начальник офицерской железнодорожной школы Полковник Феттинг. Присутствовали: Профессора: В. Щегловитов, Фармаковский, Рышков, преподаватели Киевского Политехнического Института: Рабцевич, Косицкий, Инспектор Радиотелеграфных частей Отаман Закржевский, Инспектор классов Николаевского артиллерийского училища Полковник Гнучев, Начальник отдела интендантского управления Отаман Якуб и Помощник Начальника отдела Полковник Патронов, Инженер путей сообщения Дегтерев, Инженер-технолог Шотлендер, Инженеры Эйсмонт и Сонкин, Военные Инженеры: Полковник Комаров, Подполковник Буйко, Инженер Симоненко, Военные Электротехники Капитаны: Владимиров и Снегуровский и Поручик Колесников.

Заседание открыто в 6 часов вечера.

Председатель предложил собранию высказаться по поводу плана занятий, в предполагаемом Политехникуме, выработанного на предыдущих заседаниях.

Преподаватель Рабцевич предложил прочесть вслух проект Военного Политехникума, для ознакомления присутствующих.

Полковник Комаров прочел краткое предположение об открытии в гор. Киеве Военного Политехникума.

Полковник Гнучев заметил, что Генеральный Штаб признает невозможным выпускать офицеров непосредственно из юнкерских классов.

Необходимо после окончания юнкерского училища пробыть в части не менее года и быть произведенным в офицеры после баллотировки.

Отаман Закржевский нашел, что 2-х годичный курс инженерного училища недостаточен. Был пример выпуска из инженерных училищ после 2-х лет и оказался неудачным, почему и перешли к обязательному 3-х летнему курсу.

Полковник Комаров указал, что этот курс возможно пройти в 2 года. В Николаевском инженерном училище на 3-м курсе проходились предметы большей частью являющиеся подготовкой к слушанию академического курса; относящиеся же к саперной специальности проходились в течении первых 2-х лет.

Отаман Закржевский нашел, что ежегодный выпуск 20-ти военных электротехников из офицерских классов недостаточен, так как им можно заполнить только один отдел радиотелеграфа а на другие не останется инженеров.

Полковник Комаров ответил, что при выработке нормы выпуска Военно-Инженерным Управлением не дано указаний о количестве требующихся им специалистов инженеров, поэтому взяты приблизительные цифры, которые по получении конкретных сведений будут изменены.

Отаман Закржевский подтвердил, что для радиотелеграфа необходимы именно инженеры, не техники, так как знания техников являются слишком недостаточны.

Инженер Дегтерев заявил, что нельзя входить в оценку указанного в плане числа специалистов для Украинской Армии, так как данных никаких не было и расчет сделан приблизительно.

Отаман Закржевский нашел курс для выпуска инженеров слишком коротким.

Инженер Дегтерев ответил, что выяснить этот вопрос будет удобнее при рассмотрении подробно программы каждого класса.

Профессор Щегловитов говорил о несостоятельности программы юнкерских классов, так как намечено пройти слишком много предметов. Так на железнодорожном отделе приходится пройти 15-14 дисциплин, что усвоить нет физической возможности.

Полковник Феттинг возразил, что этот курс проходится в школе в течении 6-ти месяцев.

Профессор Щегловитов нашел, что прохождение 14 дисциплин будет слишком обременительно, а достаточным количеством является 7 дисциплин. При прохождении 14-ти дисциплин знания будут только поверхностные и года практики поддержать только эти поверхностные знания. Если офицер будет служить в строю, то все пройденное в обще образовательных классах, он забудет. Затем Профессор Щегловитов поинтересовался, для чего введена служба пути, тяги и движения в юнкерских классах и в инженерных. Для чего

юнкеру проходить железнодорожное дело, тягу и движение, если он поступит на строительный факультет. Далее Профессор Щегловитов находит, что 7-ми летний срок окончания Политехникума слишком велик и человеку с средним образованием, поступающему в юнкерские классы придется окончить Политехникум слишком поздно, а условия современной жизни требуют скорейшего окончания.

Инженер Дегтерев высказался, что вопрос относительно продолжительности обучения большой в особенности говоря о Военном Политехникуме. Средние учебные заведения не дают военной подготовки, военному же инженеру необходимо знание военной дисциплины и общих военных наук. Это и загромождает программу курса. Два понятия – Политехникум и Военный Политехникум различны и совместить их довольно трудно, но именно для этого и являются необходимыми юнкерские подготовительные классы. Устраивая подготовительные классы, надо их использовать для подготовки технических офицеров для службы в специальных войсках, где инженеры не требуются. В 4 года вообще можно подготовить инженера.

Профессор Рышков высказал, что не все лица, окончившие юнкерские классы, поступят в инженерные, поэтому то юнкерские классы и учреждаются для получения звания офицера технических войск. Двухлетняя практика будет производиться в железнодорожных батальонах и поэтому знания не могут выветриться. Напротив, благодаря практике, знания полученные в юнкерских классах – будут укрепляться. В пример Профессор Рышков привел студентов, побывавших на практике, и не только не забывших старого, но значительно развившихся в техническом отношении. Инженерная практика, где бы она ни была, не пропадет при углублении в специализацию. По мнению Профессора Рышкова, служба пути в инженерных и юнкерских классах имеет только одно название и привел как пример, что он лично читает службу пути в Народном Университете и Политехническом институте. При чем в Народном Университете он делает общее понятие и оттуда выходят железнодорожные техники, в то время как из Политехникума с такими знаниями, инженера выпускать невозможно. Далее он заявил что читает эксплуатацию два семестровых часа, а в Берлине по этому курсу 3 кафедры и последний курс дает уже стройную систему знаний. Надо сразу помириться на общих названиях и разном содержании, почему лектор и должен приравниваться к уровню подготовки учеников и к задаче 2-х семестровых часов. Из 7-ми летнего курса обучения два уходят на практику, но это техника военного дела, с которой приходится считаться.

Профессор Фармаковский нашел, что эта схема на практике вполне выдержала критику. В Кронштадте был установлен 3-х летний курс в Морском инженерном училище и затем год практики. При поступлении требовалось среднее образование и конкурс аттестатов. Училище выпускало механиков, из них 5-6 % получали дальнейшее образование в Технологическом институте, где они проходили те же дисциплины, но с другой точки зрения.

Преподаватель Рабцевич указал на замечание Профессора Щегловитова о перегруженности программы железнодорожного юнкерского класса, что такие программы существуют сейчас в Офицерской железнодорожной школе и успешно проходятся в 6-ть месяцев; из 30 человек, принятых в 1917 году, не успешных почти не было. Происходит это главным образом потому, что офицеры получают готовое содержание и большинство из них живет при школе, благодаря этому офицеры имеют возможность посвящать все время исключительно занятиям в школе. При данных условиях эта программа не велика и такие предметы, как техническое черчение, иностранные языки, не вызовут лишних затруднений и из 11 дисциплин остается 8, что является уже нормальным.

Отаман Закржевский задал вопрос о числе слушателей в школе и с каким образовательным цензом они принимались.

Преподаватель Рабцевич ответил, что число слушателей было 30 человек, при чем для поступления требовалось образование не ниже среднего; из числа 30 человек было несколько юристов и студентов младших курсов специальных учебных заведений.

Отаман Закржевский на это возразил, что если среди поступающих были юристы, то это люди, хотя и не имеющие технической подготовки, но с широким общим развитием.

Профессор Щегловитов настаивает, что срок прохождения курса Политехникума 7 лет слишком велик и что его следовало бы сократить до 5-ти лет, а именно сократить два года практики.

Полковник Феттинг возразил, что все учащиеся, пройдя курс в юнкерских классах, должны будут на практике закрепить свои знания.

Профессор Щегловитов настаивает, что после 2-х лет практики слушатель ничего не будет помнить из программы юнкерских классов и для поступления в инженерный класс ему надо будет снова готовиться.

Инженер Дегтерев согласился с Профессором Щегловитовым, что вычеркнуть 7 лет из жизни тяжело, однако он не находит, чтобы два года практики можно было бы вполне назвать вычеркнутыми из жизни. В эти два года офицер есть деятель – он живет, служит и приобретает новые знания.

Военный Инженер Марков заявил, что юнкерские классы не только подготавливают молодежь для инженерных классов, но они готовят низших техников-офицеров. Есть много должностей в армии, где не требуются инженеры и их можно замещать офицерами, окончившими юнкерские классы. По мнению Полковника Маркова лишь двух лет юнкерских классов мало. Необходимо увеличить еще на один год, так как после окончания 2-х летнего курса Инженерного училища офицеры справлялись со своим долгом плохо.

Профессор Рышков нашел, что 2 года юнкерских классов достаточно, что же касается 2-х лет практики, их можно бы сократить. В Московском

Инженерном училище 5 летний курс проходил в 3 года, но это было очень тяжело, почему училище это было названо ссылкой. Впоследствии это училище, называемое хронически узкоколейным, обратили в ширококолейное, т.е. увеличили курс до 5 лет. В Берлине, Дрездене и Данциге курс Политехникума был определен 4-мя годами, но когда 8-ми семестров оказалось мало, их увеличили до 9-ти, избегая узкой специализации.

Цюрих установил 6 семестров для прохождения курса, но так как пройти весь материал было невозможно, время прохождения увеличили до 7-ми, т. к. слушатели при 6-ти семестрах не отдавали себе никакого отчета о пройденном.

Первоначально в Киевском Политехническом институте был назначен курс четырехлетний. В 1906 г. курс фактически растянулся до 12 лет. Был поставлен вопрос можно ли пройти науку в 4 года? Нашли, что нельзя, и если надо пройти, то придется разделить курс на узкие специальности. Идти на сокращение же 3-х летнего курса немыслимо.

В Военном Политехникуме 3 года при регулярной жизни и отсутствия у учащихся заботы о добывании средств к жизни, будут эквивалентны 4 годам. Средний возраст выпускаемых сейчас инженеров из Политехникума 27 лет, тоже будет и Военном Политехникуме. С этим надо мириться.

Инженер Марков настаивает на увеличении курса юнкерских классов, говоря, что при 3-х летнем курсе офицеры будут лучше подготовлены.

Профессор Рышков заявил собранию, что Профессор Щегловитов уходя просил его передать, что он свои возражения после полученных объяснений – снимает.

Отаман Закржевский поддержал мнение, что надо было бы увеличить курс юнкерских классов до 3-х лет, дабы в частности инженерное училище отличалось от пехотного, где курс определен в 2 года.

Полковник Комаров высказал мнение, что нельзя сравнивать вполне универсальный курс Николаевского Инженерного училища с тем что предполагается создать. В юнкерских классах Политехникума юнкер второй год посвящает себя исключительно узкой специализации и поэтому будет иметь преимущество в специальной подготовке пред окончившим два курса Николаевского Инженерного училища, где второй курс тоже универсальный. Можно ли вообще усвоить за этот срок основательно науки, это вопрос более сложный. Если срок обучения можно увеличивать, то это конечно будет лучше, если же Государству нужны скорее деятели, то 2 года, при специализации, все же возможно создать технического офицера.

Отаман Закржевский высказал мнение, что для данного момента нам нужны офицерские классы Военно-Инженерного Политехникума, а не инженерное училище, и потому 2-х летний курс юнкерских классов для текущего момента, пожалуй достаточен.

Полковник Комаров пояснил, что большая нагрузка юнкерских классов объясняется тем, что учебный план рассчитан не на общий уровень молодежи, а на более высоко развитой, так как будут поступать лица с средним учебным

образованием по конкурсу аттестатов и попадут в Политехникум лучшие по сравнению с пехотными училищами.

По поднятому вопросу о числе предполагаемых слушателей Полковник Комаров пояснил, что цифра слушателей взята приблизительно и компетентные учреждения, ведающие комплектованием армии, внесут нужную поправку.

Отаман Закржевский сказал, что сейчас только для радиотелеграфных частей надо инженеров электротехников 40 человек, а имеется только 15 и что сейчас это только кадры, которые развернутся в части и тогда потребуется еще большее количество инженеров-электриков.

Председатель предложил проголосовать сколько лет должно продолжаться обучение в юнкерских и офицерских классах.

Собрание высказалось единогласно за 3-х летний курс в офицерских классах и большинством всех против 2-х за двухлетний курс юнкерских классов.

Далее Полковник Феттинг просил высказаться по поводу того, что лекции пока возможно читать лишь на русском языке, а не на украинском.

Отаман Закржевский сказал, что следовало бы читать на украинском, т. к. этого требуют и офицерам надо будет вести занятия в своих частях на украинском языке.

Полковник Феттинг указал, что люди в Политехникум будут поступать окончившие средние учебные заведения, где преподавание велось на русском языке и в Политехникуме они будут продолжать образование на том же языке.

Инженер Дегтерев предложил записать в протокол, что преподавание, впредь до возможности ввести украинский язык, будут вестись на русском.

Профессор Фамаковский вполне согласился с предложением Инженера Дегтерева, т. к. в Рижском Политехническом Институте, перешедшем к чтению лекций с немецкого на русский язык, после назначенного срока 5-и лет, читали некоторые предметы все же на немецком языке, т. к. нечем было заменить профессоров, а потому срока введения чтения лекций на украинском языке установить нельзя.

Профессор Рышков указал, что переход преподавания на русский язык в Рижском Политехникуме произошел фактически не в 5, а в 25 лет, но там переходили от одного культурного языка к другому, в данный момент мы переходим к языку, терминологию которого только еще вырабатывают. При переходе преподавания надо, чтобы ценз образования новых педагогов соответствовал цензу старых.

Преподаватель Рабцевич заявил, что если лектор с соответствующей подготовкой пожелает читать на украинском языке, то необходимо дать ему это право, т. к. слушатели все же будут понимать.

Полковник Феттинг далее перешел к вопросу об оплате преподавательского труда в Политехникуме, достаточно ли намеченное по

проекту вознаграждение профессорам?

Инженер Эйсмонт высказал мнение, что преподавание будет вестись людьми занятыми и в других учебных заведениях и оклады профессорам малы.

Инженер Дегтерев предложил оклады исправить так: профессор – 600 руб., преподаватель – 400 руб. и руководитель практическими занятиями – 400-500 руб.

Профессор Рышков указал, что в Политехникуме по прежним штатам было распределение – за 6-ть часов 6 000 ординарным и 4 000 экстраординарным профессорам. Важно также выяснить вопрос совмещающие ли это будут профессора, или специальные для Военного Политехникума? На съезде профессоров было высказано пожелание установить оклады 9 000 экстраординарным и 12 000 ординарным профессорам.

Полковник Феттинг указал, что предложено при открытии Политехникума пригласить профессоров совмещающих, но потом по мере возможности, ввести штатных профессоров, дабы профессора не были слишком перегружены.

Профессор Рышков добавил, что Киевский Политехникум не делает в смысле вознаграждения разницы между лекциями, аудиторными занятиями и занятиями по проектированию, но различаются только они по тому, ведутся ли они сверх нормы или нет.

Вообще надо различать оплату занятий и потому, надо ли к означенному занятию готовиться или нет и первое оплачивать дороже.

Инженер Дегтерев предложил рассмотреть учебные планы по секциям.

Отаман Якуб от интендантского ведомства внес предложение о введении в предположение условия приема на хозяйственно-технологический факультет, а именно прием производится по конкурсному испытанию из математики, физики и одного из иностранных языков (немецкого или английского).

Инженер Сонкин указал, что офицеру стоящему в захолустье трудно будет подготовиться по языку.

Военный Инженер Марков внес предложение открыть при Политехникуме отделение авиации.

Полковник Феттинг указал, что это представляет собою отдельный факультет и может быть осуществлено впоследствии.

Профессор Косицкий заявил, что этот факультет будет стоить очень дорого, если его обставить хорошо, но открытие его впоследствии желательно.

В заключение Собрание постановило собраться механической секции, при участии Отамана Закржевского в Пятницу 31 мая, для пересмотра и согласования программ механического, автомобильного и электротехнического отделений.

Собрание закрыто в 8 ½ часов вечера.

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 20 – Аркуш 7, 7 зв., 8, 8 зв., 9.

ПРОЕКТ

КРАТКОЕ ПРЕДПОЛОЖЕНИЕ об открытии в гор. Киеве Военного Политехникума

Комиссия по разработке плана Военного Политехникума по рассмотрению этого вопроса в общих заседаниях 14-го и 29-го Мая, а также в секциях пришла к следующим выводам:

1) Необходимо деление Политехникума на две части: первую (юнкерские классы) подготавливающую офицеров-техников для строевых частей технических войск Украинской армии и вторую (офицерские классы) – подготавливающую для той же армии инженеров различных военных специальностей.

2) Юнкерские классы, давая законченную техническую подготовку офицерам, в свою очередь должны быть подготовительными для слушания курса в офицерских классах (кроме интендантских, не требующих подготовительных юнкерских классов). Ввиду этого они должны быть объединены в одном учебном заведении с офицерскими классами (Военным Политехникумом) имея общего начальника и общий Совет руководящий их учебным делом.

3) Прохождение курса в юнкерских классах возможно ограничить двумя годами, давая в первый год юнкерам общую военную подготовку, во второй же год юнкеров предполагается разделить по специальностям на три параллельных класса: инженерный, железнодорожный и автомобильно-прожекторный.

4) Прохождение курса в офицерских классах ввиду этого возможно ограничить тремя годами и по характеру требуемых специальностей нужно разделить таковые на четыре факультета: инженерно-строительный, механический, военных сообщений (эксплоатационный) и хозяйственно-технологический (интендантский). Первые два факультета в свою очередь делятся: инженерно-строительный – на военно-инженерное отделение и железнодорожно-строительное отделение, а механический на три отделения: автомобильное, железнодорожно-механическое и электротехническое.

Впоследствии возможно будет открыть и четвертое отделение – авиационное.

5) По означенным классам, факультетам и отделениям выработаны в секциях пректи учебного плана.

6) Преподавание, впредь до возможности ввести таковое на украинском языке, производить на русском языке.

7) Для получения высшего артиллерийского образования должно быть открыто отдельное учебное заведение.

Ввиду изложенного схема Военного Политехникума выразится в следующем виде:

Юнкерские классы 2 года	Общий класс (150 юнк.)					1-й год	
	Специальные классы					2-й год	
	Инженерный (75 юнк.)	Железно- дорожный (45 юнк.)	Автомоб.- прожект. (30 юнк.)				
Служба в строю в специальн. войсках 2 года	Военно- инжен. отдел.	Железно- дор.- строит. отдел.	Элект.- технич. отдел.	Железно- дор.- механ. отдел.	Автомобильное отдел.	Из всех родов войск	
Офицерск. классы 3 года	Инженерно- строит. факультет	Механи- ческий факультет	Фак-т Военных сообщен.	Хозяйст- венно- технолог. фак-т			
1-й год	25 офицеров	40 офицеров	10 офицеров	25 оф-в			
2-й год	15 оф-в	10 оф-в	20 оф-в	10 оф.	10 оф.	10 офицеров	25 оф-в
3-й год	15 оф-в	10 оф-в	20 оф-в	10 оф.	10 оф.	10 офицеров	25 оф-в

Согласно этой схеме принимаются в первый юнкерский класс молодые люди, окончившие среднее учебное заведение по конкурсу аттестатов. При переходе в следующий класс (специальный) специальность избирается по желанию обучающихся, согласно имеющимся вакансиям. Предположен прием в 150 юнкеров, каковые при переходе в специальные классы распределяются так: 75 на инженерный класс, 45 на железнодорожный и 30 на автомобильно-прожекторный. Разбор вакансий при этом по конкурсу отметок за курс специального класса.

При прослужении двух лет в строю желающие и имеющие соответствующую аттестацию, окончившие юнкерские классы Политехникума офицеры держат поверочное испытание по математике и физике и по конкурсу баллов принимаются на следующие отделения офицерских классов Политехникума:

Окончившие инженерный класс

- на военно-инженерное отделение
- на электротехническое отделение

Окончившие железнодорожный класс

- на железнодорожно-строительное отделение
- на железнодорожно-механическое отделение
- на факультет военных сообщений

Окончившие автомобильно-прожекторный класс

- на автомобильное отделение
- на электротехническое отделение

Для поступления в офицерские классы трех факультетов (инженерно-строительный, механический, военных сообщений) офицеров, не пробывших на юнкерских классах Политехникума, нужно, чтобы допускаемый к конкурсному экзамену офицер предварительно пробыл в прикомандировании к соответствующему роду технических войск не менее года, а всего в войсках не менее 2-х лет и выдержал при юнкерских классах испытание за курс соответствующего специального класса.

На хозяйственно-технологический факультет принимаются по конкурсному испытанию из математики, физики и одного из иностранных языков (немецкого или английского) офицеры всех родов войск, имеющие соответствующую аттестацию и прослужившие в строю не менее 3-х лет.

Комплект обучающихся на всех факультетах предположен в 300 офицеров – ежегодно принимаются 100.

По отделениям принятые офицеры могут быть распределены следующим образом:

- На военно-инженерное отделение – 15
- На железнодорожно-строительное отделение – 10
- На электротехническое отделение – 20 (принимая во внимание, что военными инженерами электриками будут комплектоваться все радиотелеграфные части)
- На железнодорожно-механическое отделение – 10
- На автомобильное отделение – 10
- На факультет военных сообщений – 10
- На хозяйственно-технологический факультет – 25

Итого – 100

В случае, если в следующие за приемом годы слушатели будут отчисляться от Политехникума, то следующий прием может быть соответственно увеличен с тем, что-бы общее число слушателей не превышало штата в 300 человек. Принимая во внимание, что ежегодный выпуск из юнкерских классов Политехникума будет 150 человек, а на офицерские классы (исключая хозяйственно-технологический факультет) принимаются на три факультета 75 человек, то будет иметь возможность получить высшее образование по своей специальности минимум половина слушателей юнкерских классов. Из остальной половины некоторая часть, как показывает жизнь, захотят специализироваться в чисто военной области (служба Генерального Штаба) и пр., поэтому, указанные цифры приема в Политехникум вероятно не превысят потребности в специалистах-техниках Украинской армии.

При предоставлении нужных помещений и сборе соответствующего оборудования, прием, как в юнкерские, так и в офицерские классы может быть произведен настоящей осенью. Но на первых четыре года, в виде временной меры, прием в офицерские классы необходимо произвести на несколько льготных условиях, а именно принимать по конкурсному испытанию из математики и физики всех офицеров, прослуживших в соответственных специальных войсках не менее 2-х лет и имеющие законченное среднее образование. Лиц, окончивших ускоренный курс офицерских школ: железнодорожной, автомобильной и электротехнической и состоящих на действительной службе – принимать и без предварительной выслуги двух лет в специальных войсках, при условии, что он имеет законченное среднее образование. Без экзаменов принимать лиц уже бывших до войны слушателями Николаевской Инженерной Академии (на факультеты инженерный, механический и военных сообщений) и Интендантской академии (на хозяйственно-технологический факультет), но ввиду войны курса там не окончивших.

При прохождении курса в Политехникуме ввиду невозможности создания в настоящее время нужных лабораторий, испытательных станций и показательных мастерских, является насущно необходимым обратиться к Киевскому Политехническому Институту с просьбой разрешить временно пользоваться его вспомогательно-учебными учреждениями, а также просить о такой же помощи и со стороны железных дорог общественного пользования. С 1919-го же года нужно будет приступить Военному Ведомству к постепенной постройке и оборудования своих лабораторий и мастерских, при чем испытательные станции могут строиться для нескольких высших технических учебных заведений сразу и иметь общее государственное значение.

Во время прохождения курса в Политехникуме на юнкерских классах, юнкера находятся на полном содержании (пансионе) казны, а в офицерских классах получать положенное им содержание. По окончании офицерских классов Политехникума офицеры получают звания инженера соответствующей

военной специальности и выпускаются в соответствующие должности в армию . Срок обязательной действительной службы в армии за обучение в юнкерских классах желательна назначить по 1,5 года за год обучения и за офицерские классы по 2 года за каждый год обучения в таковых, т.е. 3 года за юнкерские классы и 6 лет за офицерские. Если офицер, как предположено, поступит после юнкерских классов в офицерские через 2 года, то недослуженный один год он обязан отслужить в армии инженеров.

Административное устройство Политехникума явствует из прилагаемой схемы. При составлении ее принята во внимание необходимость разместить юнкерские и офицерские классы в разных зданиях.

Что касается учебной части – то на первое время до выработки штата постоянных профессоров и преподавателей Военного Политехникума, всех лекторов и руководителей практических занятий предполагается пригласить за почасовое вознаграждение. Принимая во внимание, что большинство профессоров и преподавателей можно пригласить лишь из Киевских высших технических учебных заведений, плату, установленную в означенных учебных заведениях, как казенных, так и частных (КПИ, Коммерческий Институт, Народный Университет и Политехникум), новые вводимые там оклады, а также существующую дороговизну, оплату труда по преподаванию в Военном Политехникуме следует временно, до введения постоянных штатов, установить в следующем размере:

За лекции, аудиторные занятия и проектирование в офицерских классах	- профессору 600 руб. годовой час
	- преподавателю 500 руб. годовой час

За прочие практические занятия и иностранные языки, а также за преподавание в юнкерских классах	- 400 руб. годовой час
---	------------------------

За зачет и репетирование группы до 15 человек	- 40 руб. каждому преподавателю
---	---------------------------------

Соображения стоимости оплаты преподавательского труда по факультетам , отделениям и годам, а также учебные планы всех факультетов и юнкерских классов напечатаны в виде особых приложений.

Председатель комиссии
Полковник (*підпис Феттінг*)

Военный Инженер
Подполковник (*підпис Комаров*)

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 20 – Аркуш 12, 12 зв.

ШТАТ
постоянного состава
Военного Политехникума

Наименование должностей	Число	Содержание в месяц	Всем в месяц	Всем в год	Примечание
Начальник	1	1 000	1 000	12 000	
<u>Канцелярия</u>					
Правитель канцелярии	1	800	800	9 600	
Адъютант	1	500	500	6 000	
Бухгалтер	1	700	700	8 400	
Делопроизводитель	1	500	500	6 000	
Техник	1	600	600	7 200	
<u>Учебная часть</u>					
Инспектор классов	1	900	900	10 800	
Пом. инспектора классов	2	800	1 600	19 200	(один по офиц. и один по юнк. классам)
Заведующий библиотекой и музеем	1	600	600	7 200	
Помощник его	1	400	400	4 800	
Делопроизводитель по заведыванию имуществом учебной части	1	500	500	6 000	
Делопроизводитель по учебной части	2	500	1 000	12 000	(один по офиц. и один по юнк. классам)
Заведующий складом учебных пособий	2	400	800	9 600	
----- Итого				118 800	
<u>Офицерские классы</u>					
Помощник по заведыванию офицерскими классами	1	800	800	9 600	
Штаб офицеров, заведывающих обучающимися офицерами и учебно-вспомогательными учреждениями	7	700	4 900	58 800	На первый год 4
Заведывающий хозяйством	1	700	700	8 400	
	1	400	400	4 800	

Делопроизводитель по хозяйственной части					
Казначей	1	500	500	6 000	
Квартирмистр	1	500	500	6 000	
Делопроизводитель по инспекторской и строевой части	1	500	500	6 000	
Старший врач	1	700	700	8 400	

Итого				108 000	
<u>Вольнонаемных служащих</u>					
Всех категорий	70	от 300 до 150	15 000	180 000	На первый год 50 чел.
<u>Юнкерские классы</u>					
Помощник начальника по заведыванию юнкерскими классами (батальонный командир)	1	800	800	9 600	
Заведывающий хозяйством	1	700	700	8 400	
Квартирмистр	1	500	500	6 000	
Казначей (он же завед. обмундированием)	1	500	500	6 000	
Делопроизводитель по хоз. Части	1	400	400	4 800	
Старший врач	1	700	700	8 400	
Младший врач	1	500	500	6 000	
Адъютант	1	500	500	6 000	
Инструктор верховой езды	1	500	500	6 000	
Священник	1	700	700	8 400	
Диакон	1	400	400	4 800	
Псаломщик	1	250	250	3 000	
Командиров рот	2	600	1 200	14 400	На первый год 1
Младших офицеров	8	500	4 000	48 000	На первый год 4

Итого				139 800	
<u>Вольнонаемных служащих</u>					
Всех категорий	70	От 300 до 150	15 000	180 000	На первый год 60 чел.
Солдат	25				
Лошадей	34				

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 20 – Аркуш 11, 11 зв.

СООБРАЖЕНИЕ

приблизительной стоимости оплаты преподавания
в Военном Политехникуме

Наименование классов, факультетов и отделений с подразделением по годам преподавания	Стоимость оплаты в учебный год лекций, аудиторных занятий и упражнений, зачетов, зимних и летних практических занятий
<u>Юнкерские классы</u>	
<u>1-ый год</u> Общий класс	35 000 р.
<u>2-ой год</u> Специальные классы	90 000 р.
<u>Офицерские классы</u>	
<u>1-ый год преподавания (1 и 2 семестры)</u>	
Инженерный факультет	38 000 р.
Механический факультет	55 000 р.
Хозяйственно-технологический факультет	35 000 р.
Факультет военных сообщений	28 000 р.
156 000 р.	
<u>2-ой год преподавания (3 и 4 семестры)</u>	
Инженерный факультет	42 000 р.
Механический факультет	25 000 р.
	26 000 р.
	38 000 р.
Хозяйственно-технологический факультет	35 000 р.
Факультет военных сообщений	27 000 р.
193 000 р.	

<u>3-ий год преподавания (5 и 6 семестры)</u>		
Инженерный факультет	{ воен.-инж. строит. отдел. жел. дор. строит. отдел.	33 000 р.
		27 000 р.
Механический факультет	{ жел. дор. механ. отдел. автомобильное отделение электротехн. Отделение	27 000 р.
		26 000 р.
		38 000 р.
Хозяйственно-технологический факультет		34 000 р.
Факультет военных сообщений		26 000 р.
		211 000 р.
Распределение по годам		
<u>На 1918 г.</u>		
На юнкерские классы		12 000 р.
На офицерские классы		65 000 р.
		77 000 р.
<u>На 1919 г.</u>		
На юнкерские классы		74 000 р.
На офицерские классы		243 000 р.
		317 000 р.
<u>На 1920 г.</u>		
На юнкерские классы		125 000 р.
На офицерские классы		440 000 р.
		565 000 р.
<u>На 1921 г. и далее</u>		
На юнкерские классы		125 000 р.
На офицерские классы		560 000 р.
		685 000 р.

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 20 – Аркуш 20, 20 зв., 21, 21 зв.

ЮНКЕРСКИЕ КЛАССЫ ВОЕННОГО ПОЛИТЕХНИКУМА

Перечень предметов

I-й общий класс

- 1). Аналитическая геометрия.
- 2). Основы механики.
- 3). Артиллерия.
- 4). Полевая фортификация (теоретическая и прикладная).
- 5). Низшая геодезия.
- 6). Военная администрация.
- 7). Тактика (теоретическая и прикладная)
- 8). Военная история.
- 9). Военные сообщения (обыкновенные дороги, переправы и полевые мосты).
- 10). Законоведение.
- 11). Гигиена.
- 12). Уставы.
- 13). Украиноведение.
- 14.) Иностранный язык – немецкий.
- 15). Черчение топографическое и фортификационное.

Летние занятия

- а) Съёмка
- б) Решение тактических задач в поле.
- в) Постройка обыкновенных дорог и полевых мостов
- г) Фортификационные занятия.
- д) Строевые занятия и стрельба.
- е) Работа на ключах (по телеграфии).

II-й. Специальные классы

а) Инженерный

- 1). Долговременная фортификация.
- 2). Крепостная война.
- 3). История осад.
- 4). Подрывное дело.
- 5). Минное искусство.

- 6). Подводные мины.
- 7). Военные сообщения (временные мосты, понтонное дело, краткий курс железнодорожного дела).
- 8). Телеграфия и телефония.
- 9). Строительная механика (в объеме курса П.В. Рабцевича).
- 10). Строительное искусство (материалы, работы, барачные и бивачные постройки).
- 11). Тактика инженерных войск.
- 12). Черчение техническое.
- 13). Иностранные языки: французский или английский.

Летние занятия

- а) Решение тактико-фортификационных задач и укрепление полевых позиций.
- б) Минное дело и минная война
- в) Подрывное дело
- г) Понтонное дело
- д) Постройка временных мостов
- е) Фортификационные работы при крепостной войне
- ж) лагерные и бивачные постройки
- з) Практические занятия по телеграфии и телефонии
- и) Строевые занятия и стрельба
- к) Участие в маневрах

б) Железнодорожный

- 1). Строительная механика.
- 2). Основы термодинамики и паровой механики.
- 3). Краткая технология металлов и обработка их.
- 4). Основы прикладной механики.
- 5). Железнодорожное дело и служба пути.
- 6). Паровозы, подвижной состав и служба тяги.
- 7). Эксплуатация железных дорог и служба движения.
- 8). Временные железнодорожные мосты и восстановление разрушенных мостов.
- 9). Строительное искусство (материалы, работы, барачные и бивачные постройки).
- 10). Двигатели внутреннего сгорания (тепловозы).
- 11). Узкоколейные железные дороги, крепостные и полевые железные дороги.
- 12). Подрывное дело и разрушение железных дорог.
- 13). Железнодорожные мастерские с занятиями в таковых.
- 14). Телеграфия, телефония и электрическая сигнализация.
- 15). Военная эксплуатация железных дорог и служба железнодорожных войск на войне.
- 16). Черчение техническое.
- 17). Иностранные языки: французский или английский.

Летние занятия

- а) Изыскания железных дорог
- б) Практические занятия по службе пути
- в) Практические занятия по службе тяги
- г) Практические занятия по подрывному делу
- д) Практические занятия по телеграфии и телефонии
- е) Практические занятия по полевым железным дорогам
- ж) Практические занятия по постройкам мостов
- з) Лагерные и бивачные постройки
- и) Строевые занятия и стрельба
- к) Участие в маневрах

в) Автомобильный и прожекторный классы

- 1). Физика.
- 2). Основы прикладной механики.
- 3). Основы термодинамики.
- 4). Механика (с сопротивлением материалов).
- 5). Двигатели внутреннего сгорания.
- 6). Краткая технология металлов и дерева.
- 7). Краткая технология автомобильных материалов, жидкого топлива и смазочных масел.
- 8). Общий курс автомобилизма.
- 9). Бронированные автомобили и вооружение их.
- 10). Теория езды.
- 11). Электротехника.
- 12). Прожекторы (устройство, испытание и применение).
- 13). Автомобильные мастерские и их оборудование.
- 14). Подрывное дело.
- 15). Организация автомобильного дела в войсках и отчетность автомобильных частей.
- 16). Тактика автомобильных и прожекторных частей.
- 17). Черчение техническое.
- 18). Иностранные языки: французский или английский.

Летние занятия

- а) Практические занятия по езде на автомобилях
- б) Практические занятия по ремонту автомобилей
- в) Практические занятия при прожекторах
- г) Разведка дорог в автомобильном отношении
- д) Практические занятия с бронированными автомобилями и стрельба из бронированных автомобилей
- е) Практические занятия по подрывному делу
- ж) Строевые занятия и стрельба
- з) Участие в маневрах

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 20 – Аркуш 22, 22 зв.

**ОФИЦЕРСКИЕ КЛАССЫ ВОЕННОГО ПОЛИТЕХНИКУМА
ИНЖЕНЕРНЫЙ ФАКУЛЬТЕТ**

Перечень предметов преподавания

Военно-инженерное строительное отделение	Железнодорожное строительное отделение
1) Высшая математика	1) Высшая математика
2) Начертательная геометрия	2) Начертательная геометрия
3) Техническая физика	3) Техническая физика
4) Общая химия	4) Общая химия
5) Техническая механика (с графостатикой)	5) Техническая механика (с графостатикой)
6) Сопротивление материалов	6) Сопротивление материалов
7) Статика сооружений	7) Статика сооружений
8) Практическая механика	8) Практическая механика
9) Геодезия	9) Геодезия
10) Электротехника	10) Электротехника
11) Практическая геология с петрографией	11) Практическая геология с петрографией
12) Строительные материалы и работы	12) Строительные материалы и работы
13) Основания и фундаменты	13) Основания и фундаменты
14) Железобетон	14) Железобетон
15) Крепостное строительное дело	15) Части зданий
16) Части зданий	16) Архитектурные формы
17) Архитектурные формы	17) Отопление и вентиляция
18) Отопление и вентиляция	18) Санитарная техника водоснабжение канализация
19) Санитарная техника водоснабжение канализация	19) Железнодорожные здания
20) Военские здания	20) Гидравлика
21) Гидравлика	21) Железнодорожное водоснабжение
22) Речные и морские сооружения	22) Дорожное дело
23) Дорожное дело	23) Стропила и сложные покрытия
24) Стропила и сложные покрытия	24) Мосты
25) Мосты	25) Восстановление разрушенных мостов

26) Восстановление разрушенных мостов	26) Железные дороги: 1. Нижнее и верхнее строение 2. Соединение путей, станций и их оборудование 3. Изыскания 4. Содержание железной дороги и служба пути 5. Общая эксплуатация железных дорог и служба движения 6. Узкоколейные железные дороги 7. Подвижной состав и тяга 8. Военная эксплуатация и рекогносцировка железных дорог 9. Туннели 10. Разрушение и восстановление железных дорог
27) Современное состояние долговременной фортификации	27) Иностранные языки: немецкий, французский или английский
28) Современное состояние артиллерии	28) Рисование (техническое и архитектурное)
29) Стратегия	29) Черчение: топографическое, проекционное и техническое
30) Тактика технических войск и их средства	
31) Полевая позиционная война	
32) Инженерная оборона государства	
33) История долговременной фортификации (в связи с общей историей военного искусства)	
34) История осад	
35) Действия флота в сфере крепостей и минная оборона берегов	
36) Крепостная и военная игра	
37) Фотограмметрия (как средство инженерной разведки)	
38) Рисование (техническое и архитектурное)	
39) Иностранные языки: немецкий, французский или английский	
40) Черчение: топографическое, проекционное, техническое и фортификационное	

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 20 – Аркуш 23.

ОФИЦЕРСКИЕ КЛАССЫ ВОЕННОГО ПОЛИТЕХНИКУМА
МЕХАНИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Перечень предметов преподавания

Железнодорожное механическое отделение	Автомобильное отделение	Электротехническое отделение
1) Высшая математика	1) Высшая математика	1) Высшая математика
2) Техническая механика	2) Техническая механика	2) Техническая механика
3) Техническая физика	3) Техническая физика	3) Техническая физика
4) Химия неорганическая	4) Химия неорганическая	4) Химия неорганическая
5) Начертательная геометрия	5) Начертательная геометрия	5) Начертательная геометрия
6) Техническое и проекционное черчение	6) Техническое и проекционное черчение	6) Техническое и проекционное черчение
7) Машиноведение	7) Машиноведение	7) Машиноведение
8) Общая технология металлов	8) Общая технология металлов	8) Общая технология металлов
9) Сопротивление материалов	9) Сопротивление материалов	9) Сопротивление материалов
10) Детали машин	10) Детали машин	10) Детали машин
11) Термодинамика	11) Термодинамика	11) Термодинамика
12) Электротехника (электр. и магнет)	12) Электротехника (электр. и магнет)	12) Электротехника (электр. и магнет)
13) Иностранные языки	13) Иностранные языки	13) Иностранные языки
14) Электротехника (си- льных и слабых токов)	14) Двигатели внутрен- него сгорания	14) Двигатели внутрен- него сгорания
15) Технология топлива и смазочных материалов	15) Технология топлива и смазочных материалов	15) Электроизмеритель- ные приборы
16) Теория тяги и поездов	16) Тяговые расчеты автомобилей	16) Электротехника (переменный ток)
17) Подвижной состав (вагоны)	17) Конструкция автомо- билей и двигателей	17) Динамо-машины постоянного тока и их конструкции
18) Технология железно- дорожных материалов	18) Технология автомо- бильных дорожных мате- риалов (металлургия, сталеварение и автостальные сплавы)	18) Канализация элект- рической энергии и освещение

19) Теория и конструкция паровозов	19) Теория и конструкция автомобилей	19) Телеграфия и телефония
20) Паровозостроение и ремонт паровозов	20) Постройка и ремонт автомобилей	20) Электрическая железнодорожная сигнализация
21) Тормоза	21) Тормоза	21) Проектора и проекторные станции
22) Тепловозы	22) Тепловозы	22) Динамо-машины переменного тока и их конструкции
23) Бронированные поезда	23) Бронирование машин	23) Радиотелеграфия
24) Техническая эксплуатация железных дорог в мирное и военное время	24) Тракторы	24) Исследование динамомашин и двигателей
25) Электровозы		25) Силовая установка
26) Локомотивы сжатого воздуха и безтопочные		26) Центральные электрические станции, подвижные станции или трамваи
		27) Технология электромашин и материалов
		28) Электро-химия
		29) Электро-подъемные машины
		30) Электрическая тяга
		31) Заводская электротехника
		32) Электрическая передача энергии

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 20 – Аркуш 24, 24 зв.

ОФИЦЕРСКИЕ КЛАССЫ ВОЕННОГО ПОЛИТЕХНИКУМА ФАКУЛЬТЕТ ВОЕННЫХ СООБЩЕНИЙ

Перечень предметов преподавания

- 1) Высшая математика.
- 2) Физика.
- 3) Общая химия.
- 4) Политическая экономия.
- 5) Тактика.
- 6) Стратегия.
- 7) Военная история
Новейшие войны, рассмотрение операций в зависимости от влияния железных дорог на ход операций.
Железнодорожная перевозка 1870-1871 гг. Русско-японской войны 1904-1905 гг. Великая Европейская война. Театр Русско-Румынский (северный, западный, юго-западный, румынский и кавказский фронты). Германно-Австрийский фронт восточный и западный.
- 8) Военная администрация.
- 9) Военная география и статистика.
- 10) Общая электротехника.
- 11) Практическое машиноведение.
- 12) Служба пути
устройство и содержание пути, сигнализация стрелок и сигналов, станции их расчеты.
- 13) Служба тяги:
устройство подвижного состава, содержание подвижного состава, тяговые расчеты.
- 14) Служба телеграфа:
теория,
практика,
электрическая сигнализация,
мастерские службы движения и телеграфа.
- 15) Техническая эксплуатация.
- 16) Коммерческая эксплуатация.
- 17) Теория и практика железнодорожных тарифов.
- 18) Утилизация подвижного состава
организация вагонного хозяйства

организация поездного хозяйства
организация паровозного хозяйства
отчетность по эксплуатации и подвижного состава

- 19) Материальная служба.
- 20) Железнодорожная бухгалтерия.
- 21) Железнодорожное товароведение.
- 22) Железнодорожная статистика.
- 23) Станционная отчетность.
- 24) Экономика путей сообщения.
- 25) Железнодорожное право.
- 26) Водно-транспортное дело и хранение товаров.
- 27) Холодильное дело и элеваторы.
- 28) Пользование путями сообщений для военных целей.
- 29) Международные пути сообщения.
- 30) Железнодорожная гигиена.
- 31) Черчение.
- 32) Иностранные языки:
 - немецкий
 - французский
 - английский.

**ОФИЦЕРСКИЕ КЛАССЫ ВОЕННОГО ПОЛИТЕХНИКУМА
ХОЗЯЙСТВЕННО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

Перечень предметов и практических занятий
подлежащих прохождению и исполнению на факультете

1. Военная администрация:
интендантское хозяйство, делопроизводство денежное, продовольственное, вещевое, квартирное, обозное, артиллерийское, устройство интендантства и деятельность его органов в мирное и военное время, довольствие войск, войсковое хозяйство, постановка интендантского дела в иностранных армиях

Практические занятия по военной администрации и статистике

2. Технология волокнистых веществ.
3. Технология кожи.
4. Технология металлов.
5. Технология дерева.
6. Технология питательных веществ.
7. Технология кормовых трав.
8. Мясоведение, устройство и эксплуатация боен.
9. Технология красильных веществ.
10. Устройство обоза.
11. Практические занятия по технологии:
 - а) питательных веществ, кормовых трав, по мясоведению.
 - б) предметов вещевого довольствия, обоза.
12. Химия общая и аналитическая.
13. Товароведение.
14. Холодильное дело (холодильные машины, холодильники, холодильный транспорт).
15. Устройство, оборудование и эксплуатация заводских предприятий.
16. Бухгалтерия.
17. Военное счетоводство и отчетность интендантского ведомства, кассовые и сметные правила.
18. Основы коммерческой и технической эксплуатации железно-дорожно-водных сообщений.
19. Техническое черчение.
20. Строительное искусство.
21. Термодинамика.

22. Дифференциальное, интегральное исчисление, теория ошибок.
23. Теоретическая механика.
24. Сопротивление материалов.
25. Машиноведение.
26. Прикладная электротехника.
27. Основы стратегии в применении их к делу снабжения.
28. Военная история (разбор кампаний в интендантском отношении).
29. Статистика.
30. Экономическая география.
31. Политическая экономия.
32. Правоведение.
33. Гигиена.

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 20 – Аркуш 25 зв., 27.

ВОЕННЫЙ ПОЛИТЕХНИЧЕСКИЙ ИНСТИТУТ
ЮНКЕРСКИЕ КЛАССЫ
Общй класс (первый год)
УЧЕБНЫЙ ПЛАН

I-й СЕМЕСТР (первое полугодие)	Лек.	Ауд	Проек.	Упр.
Аналитическая геометрия	3	1	-	-
Основы механики	3	1	-	-
Артиллерия	2	-	-	-
Полевая фортификация (теоретическая)	3	-	-	-
Тактика (теоретическая)	3	1	-	-
Военная администрация	3	-	-	-

Низшая геодезия	2	-	-	-
Украиноведение	2	-	-	-
Немецкий язык	-	2	-	-
Уставы	-	2	-	-
Фортификационное черчение	-	-	-	2
	<u>21</u>	<u>7</u>	<u>-</u>	<u>2</u>
<u>Практические занятия</u>				
Стрелковые	-	-	-	6
Гимнастика	-	-	-	4
Фехтование	-	-	-	2
II-й СЕМЕСТР (второе полугодие)				
	Лек.	Ауд	Проек.	Упр.
Тактика (прикладная)	4	-	-	1
Военная история	2	-	-	-
Полевая фортификация (прикладная)	4	-	-	1
Артиллерия	2	-	-	-
Военные сообщения	3	-	-	-
Низшая геодезия	2	-	-	-
Законоведение (военное)	2	-	-	-
Украиноведение	2	-	-	-
Гигиена	2	-	-	-
Немецкий язык	-	2	-	-
Уставы	2	-	-	-
Топографическое черчение	-	-	-	1
	<u>25</u>	<u>2</u>	<u>-</u>	<u>3</u>
<u>Практические занятия</u>				
Стрелковая	-	-	-	5
Приготовительное к стрельбе упражнение	-	-	-	2
Гимнастика	-	-	-	3
Фехтование	-	-	-	2
Верховая езда по сменно в те же часы				
<u>Летние занятия</u>				
Съемка				
Решение тактических задач в поле				
Фортификационные занятия				

Постройка обыкновенных дорог и полевых мостов				
Работа на ключах (по телеграфии)				
Строевые занятия и стрельба				
Участие в маневрах				

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 20 – Аркуш 28 зв., 29.

ВОЕННЫЙ ПОЛИТЕХНИЧЕСКИЙ ИНСТИТУТ
ЮНКЕРСКИЕ КЛАССЫ
 Специальные классы (второй год)
УЧЕБНЫЙ ПЛАН
 ИНЖЕНЕРНОГО КЛАССА

3-й СЕМЕСТР (первое полугодие)	Лек.	Ауд	Проек.	Упр.
Долговременная фортификация	4	-	-	-
Крепостная война	2	-	-	-
Подрывное дело	2	-	-	1
Строительная механика	4	2	-	1
Военные сообщения	3	-	-	-
Строительное искусство	4	-	-	-
Телеграфия и телефония	2	-	-	-
Иностранные языки	-	2	-	-
Техническое черчение	-	-	-	1
Минное искусство	2	-	-	-
	23	4	-	3
<u>Практические занятия</u>				
Строевые	-	-	-	3
Приготов. к стрельбе и стрельба дроб.				1
Гимнастика	-	-	-	2
Фехтование	-	-	-	2
Практ. занятия в плотничной мастерской	-	-	-	2
Практические занятия в кузнице	-	-	-	2
Верховая езда по сменно в те же часы				
4-й СЕМЕСТР (второе полугодие)	Лек.	Ауд	Проек.	Упр.
Тактика инженерных войск	2	-	-	-
Крепостная война	2	-	-	x
Подводные мины	2	-	-	-

Временная фортификация	2	-	-	x
Военные сообщения	3	-	-	x
Строительное искусство	2	-	-	x
Телеграфия и телефония	2	-	-	-
История осад	2	-	-	-
Иностранные языки	-	2	-	-
	17	2	-	xxxx
<u>Практические занятия</u>				
Стрелковые	-	-	-	3
Приготов. к стрельбе и стрельба уменш. зар.	-	-	-	2
Гимнастика	-	-	-	2
Фехтование	-	-	-	1
Практ. занятия в плотничной мастерской	-	-	-	2
Практ. Занятия по телеграфии и телефонии	-	-	-	2
Верховая езда по сменно в те же часы				
<u>Летние практические занятия занятия</u>				
Решение тактико-фортификационных задач и укрепление полевых позиций.				
Минное дело и минная война				
Подрывное дело				
Понтонное дело				
Постройка временных мостов				
Фортификационные работы при крепостной войне				
Лагерные и бивачные постройки				
Практические занятия по телеграфии и телефонии				
Стрелковые занятия и стрельба				
Участие в маневрах				

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 20 – Аркуш 30, 31.

ВОЕННЫЙ ПОЛИТЕХНИЧЕСКИЙ ИНСТИТУТ
ЮНКЕРСКИЕ КЛАССЫ
 Специальные классы (второй год)
УЧЕБНЫЙ ПЛАН
 ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОГО КЛАССА

3-й СЕМЕСТР (первое полугодие)	Лек.	Ауд	Проек.	Упр.
Железнодорожное дело и служба пути	3	-	-	-
Паровозы, подвижной состав и служба тяги	3	-	-	-
Эксплуатация железных дорог и служба движения	2	-	-	-
Строительная механика	4	2	-	1
Основы термодинамики и паровой механики	2	-	-	-
Временные железнодорожные мосты	2	-	-	-

Технология металлов и обработка их	2	-	-	-
Строительное искусство	4	-	-	-
Телеграфия, телефония и электрическая сигнализация	2	-	-	-
Иностранные языки	-	2	-	-
Техническое черчение	-	-	-	1
	<hr/> 24	<hr/> 4	<hr/> -	<hr/> 2
<u>Практические занятия</u>				
Строевые	-	-	-	3
Приготов. к стрельбе и стрельба дроб.	-	-	-	1
Гимнастика	-	-	-	2
Фехтование	-	-	-	2
Верховая езда по сменно в те же часы				
Практические занятия в железнодорожных мастерских и ознакомление с паровозами				4
4-й СЕМЕСТР (второе полугодие)	Лек.	Ауд	Проек.	Упр.
Железнодорожное дело и служба пути	3	-	-	-
Паровозы, подвижной состав и служба тяги	3	-	-	-
Эксплуатация железных дорог и служба движения	2	-	-	-
Узкоколейные железные дороги, крепостные и полевые железные дороги	2	-	-	-
Основы прикладной механики	2	-	-	-
Временные железнодорожные мосты и восстановление разрушенных мостов	2	-	x	-
Строительное искусство (материалы, работы, барачные и бивачные постройки)	2	-	x	-
Подрывное дело и разрушение железных дорог	2	-	-	1
Военная эксплуатация железных дорог и служба железнодорожных войск на войне	1	-	-	-
Телеграфия, телефония и электрическая сигнализация	2	-	-	-
Двигатели внутреннего сгорания (тепловозы)	2	-	-	-
Иностранные языки	-	2	-	-
	<hr/> 23	<hr/> 2	<hr/> xx	<hr/> 1

<u>Практические занятия</u>				
Строевые	-	-	-	3
Приготов. к стрельбе и стрельба уменш. зар.	-	-	-	2
Гимнастика	-	-	-	2
Фехтование	-	-	-	1
Верховая езда по сменно в те же часы	-	-	-	-
Практическое ознакомление с тепловозами и узкоколейными паровозами	-	-	-	2
Практические занятия по телеграфии, телефонии и электрической сигнализации	-	-	-	2
<u>Летние практические занятия занятия</u>				
Изыскания железных дорог				
Практические занятия по службе пути				
Практические занятия по службе тяги				
Практические занятия по полевым железным дорогам				
Практические занятия по постройкам мостов				
Практические занятия по подрывному делу				
Практические занятия по телеграфии и телефонии				
Лагерные и бивачные постройки				
Строевые занятия и стрельба				
Участие в маневрах				

ВОЕННЫЙ ПОЛИТЕХНИЧЕСКИЙ ИНСТИТУТ
ЮНКЕРСКИЕ КЛАССЫ
 Специальные классы (второй год)
УЧЕБНЫЙ ПЛАН
АВТОМОБИЛЬНОГО КЛАССА

3-й СЕМЕСТР (первое полугодие)	Лек.	Ауд	Проек.	Упр.
Физика	2	-	-	-
Механика (с сопротивлением материалов)	4	2	-	1
Краткая технология металлов и дерева	2	-	-	-
Основы термодинамики	2	-	-	-
Электротехника	2	-	-	-
Двигатели внутреннего сгорания	4	-	-	-
Общий курс автомобилизма	4	-	-	-
Подрывное дело	2	-	-	-
Техническое черчение	-	-	-	1
Иностранные языки	-	2	-	-
Автомобил. мастерские и их оборудование	2	-	-	-
	24	4	-	2
<u>Практические занятия</u>				
Строевые	-	-	-	3
Приготов. к стрельбе и стрельба дроб.	-	-	-	1
Гимнастика	-	-	-	2
Фехтование	-	-	-	2
Верховая езда по сменно в те же часы	-	-	-	-
Практ. занятия в гараже и мастерских	-	-	-	4
				42
4-й СЕМЕСТР (второе полугодие)	Лек.	Ауд	Проек.	Упр.
Основы прикладной механики	2	-	-	-
Бронированные автомобили и вооружение их	2	-	-	-
Прожекторы	2	-	-	-
Электротехника	2	-	-	1
Двигатели внутреннего сгорания	4	-	-	-
Общий курс автомобилизма	3	-	-	-
Теория езды	-	2	-	1 дем.
Технология автомобильных материалов, жидкого топлива и смазочных масел	3	-	-	2

Организация автомобильного дела в войсках и отчетность автомобильных частей	1	-	-	1
Тактика автомобильных и прожекторных частей	2	-	-	-
Иностранные языки	-	2	-	-
	21	4	-	5
<u>Практические занятия</u>				
Строевые	-	-	-	3
Приготов. к стрельбе и стрельба уменш. зар.	-	-	-	2
Гимнастика	-	-	-	2
Фехтование	-	-	-	1
Верховая езда по сменно в те же часы	-	-	-	-
Практ. изучение автомобилей и прожекторов	-	-	-	4
				42
<u>Летние практические занятия</u>				
Разведка дорог в автомобильном отношении				
Езда на автомобилях разных систем				
Ремонт автомобилей				
Практические занятия с бронированными автомобилями и стрельба из бронированных автомобилей				
Практические занятия по подрывному делу				
Практические занятия при прожекторах				
Строевые занятия и стрельба				
Участие в маневрах				

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 20 – Аркуш 34, 35.

**ВОЕННЫЙ ПОЛИТЕХНИЧЕСКИЙ ИНСТИТУТ
ИНЖЕНЕРНЫЙ ФАКУЛЬТЕТ**

Военно-Инженерно-Строительное отделение

Первые три семестра курс общий с железнодорожно-строительным отделением

УЧЕБНЫЙ ПЛАН

4-й СЕМЕСТР	Лекц.	Ауд. зан.	Проект.	Упр.
Мосты (дерев.)	3	-	-	-
Санитарная техника			X	-
канализация	3	-		
водоснабжение	3	-		
Стропила и сложные покрытия	2	-	X	-
Стратегия	2	-	-	-
Современное состояние артиллерии	3	-	-	-
Полевая позиционная война	3	-	X	-
Тактика технических войск и их средства	2	-	-	-
	<hr/> 21	<hr/> -	<hr/> XXX	<hr/> -
Фортификационное черчение	-	-	-	4
Иностранные языки	-	-	-	4
<u>Летние занятия</u>				
Тактико-фортификационные занятия в поле				
По строительному искусству				

Научная экскурсия Участие в осенних маневрах войны				
5-й СЕМЕСТР	Лекц.	Ауд. зан.	Проект.	Упр.
Мосты	3	-	-	-
Речные и морские сооружения	2	-	-	-
Восстановление разрушенных мостов	2	-	X	-
Инженерная оборона государства	3	-	-	-
Современное состояние долговременной фортификации	3	-	X	-
Крепостное строительное дело	2	-	X	-
История долговременной фортификации (в связи с общей историей военного искусства)	2	-	-	-
Железобетон	2	-	-	2
Воинские здания	2	-	-	-
	21	-	XXX	2
Военная игра	-	-	-	3
6-й СЕМЕСТР	Лекц.	Ауд. зан.	Проект.	Упр.
Речные и морские сооружения	2	-	-	2
Воинские здания	2	-	X	-
Действия флота в сфере крепостей и минная оборона берегов	2	-	-	-
История осад	2	-	-	-
Фотограмметрия	-	-	-	2
Проект крепости	-	-	X	-
	8	-	XX	4
Крепостная игра	-	-	-	3
<u>Летние занятия</u>				
Практические занятия в строящейся крепости по крепостному строительному делу.				
Научная экскурсия				

ЗВАНИЕ: ВОЕННЫЙ ИНЖЕНЕР-СТРОИТЕЛЬ

**ВОЕННЫЙ ПОЛИТЕХНИЧЕСКИЙ ИНСТИТУТ
ИНЖЕНЕРНЫЙ ФАКУЛЬТЕТ**

Железнодорожное строительное отделение
УЧЕБНЫЙ ПЛАН

1-й СЕМЕСТР	Лекц.	Ауд. зан.	Проект.	Упр.
Высшая математика (диффер. исчисление)	4	2	-	-
Начертательная геометрия	2	-	-	2
Техническая механика (с графостатикой)	5	3	-	2
Общая химия	4	-	-	-
Техническая физика	4	-	-	-
Строительные материалы и работы	4	-	-	-
	<hr/> 23	<hr/> 5	<hr/> -	<hr/> 4
Черчение техническое	-	-	-	6
Техническое рисование	-	-	-	3
Физическая лаборатория (демонстрат.)	-	-	-	3
Иностранные языки	-	-	-	2
{ немецкий	-	-	-	2
{ франц. или англ.	-	-	-	2
				<hr/> 48
2-й СЕМЕСТР	Лекц.	Ауд. зан.	Проект.	Упр.
Высшая математика (интегр. исчисление)	4	2-	-	-
Начертательная геометрия	2	-	-	2
Техническая механика (кинемат. и динамика)	3	3	-	-
Соппротивление материалов	3	2	-	-
Геодезия	3	-	-	3
Части зданий	4	-	-	-
Практическая геология с петрографией	2	-	-	-
	<hr/> 21	<hr/> 7	<hr/> -	<hr/> 5
Черчение топографическое	-	-	-	2
Химическая лаборатория	-	-	-	6
Иностранные языки	-	-	-	4
				<hr/> 45
<u>Летние практические занятия</u> по геодезии				

по строительному искусству					
3-й СЕМЕСТР	Лекц.	Ауд. зан.	Проект.	Упр.	
Статика сооружений	4	2	-	2	
Дорожное дело	2	-	-	2	
Электротехника	4	-	-	2	
Гидравлика	2	-	-	-	
Архитектурные формы	2	-	-	-	
Основания и фундаменты	3	-	-	2	
Отопление и вентиляция	2	-	-	2	
Практическая механика	3	-	-	-	
	<hr/> 22	<hr/> 2	<hr/> -	<hr/> 10	
Архитектурное рисование	-	-	-	2	
Механическая лаборатория	-	-	-	3	
Электротехническая лаборатория (демонстр.)	-	-	-	2	
Иностранные языки	-	-	-	4	
				<hr/> 45	
4-й СЕМЕСТР	Лекц.	Ауд. зан.	Проект.	Упр.	
Мосты	3	-	-	-	
Стропила и сложные покрытия	2	-	X	-	
Железобетон	2	-	-	2	
Санитарная техника	3	-	-	-	
Железнодорожное водоснабжение	2	-	X	-	
<u>Железные дороги</u>					
Изыскания	{	5	-	-	}
Нижнее и верхнее строение					
Подвижной состав и тяга					
Железнодорожные здания (проект каменного здания)	2	-	-	-	-
	-	-	X	-	
	<hr/> 19	<hr/> -	<hr/> XXX	<hr/> 4	
Иностранные языки	-	-	-	4	
<u>Летние практические занятия</u>					
По изысканиям					
Научный экскурс					

5-й СЕМЕСТР	Лекц.	Ауд. зан.	Проект.	Упр.
Мосты	3	-	X	-
Восстановление разрушенных мостов	2	-	-	-
<u>Железные дороги</u>				
Соединение путей, станций и их оборудование	3	-	X	-
Содержание железной дороги и служба пути	2	-	-	-
Общая эксплуатация железных дорог	3	-	-	-
Узкоколейные железные дороги	3	-	X	-
Железнодорожные здания (проект деревянного здания)	-	-	X	-
	16	-	XXXX	-
6-й СЕМЕСТР	Лекц.	Ауд. зан.	Проект.	Упр.
Мосты (проект с опорой)	-	-	X	-
Восстановление разрушен. мостов (проект)	-	-	X	-
<u>Железные дороги</u>				
Туннели	3	-	-	-
Разрушение и восстановление железных дорог	2	-	-	-
Военная эксплуатация и рекогносцировка железных дорог	3	-	-	2
Проектирование железной дороги	-	-	X	-
	8	-	XXX	2
<u>Летняя строительная практика:</u> По постройке железнодорожных линий Научный экскурс				

ЗВАНИЕ: ВОЕННО-ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНЫЙ ИНЖЕНЕР

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 20 – Аркуш 38, 39.

**ВОЕННЫЙ ПОЛИТЕХНИЧЕСКИЙ ИНСТИТУТ
МЕХАНИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

Электротехническое отделение
УЧЕБНЫЙ ПЛАН

1-й СЕМЕСТР	Лекц.	Ауд. зан.	Проект.	Упр.
Высшая математика (диффер. исчисление)	4	2	-	-
Техническая физика (оптика и акустика)	4	-	-	-
Химия неорганическая	2	-	-	2
Начертательная геометрия	2	2	-	-
Техническая механика	4	-	-	2
Машиноведение (паровые котлы, машины и гидравлический двигатель) – описательный курс	4	-	-	2 дем.
Общая технология металлов	2	-	-	-
Электроизмерительные приборы	2	-	-	-
Электротехника (электр. и магнет)	2	-	-	2
	26	4	-	8
Черчение техническое				6
Химическая лаборатория				2
Физическая лаборатория				2
Иностранные языки { немецкий французский или английский				2
Электротехническая лаборатория				4
				54
2-й СЕМЕСТР	Лекц.	Ауд. зан.	Проект.	Упр.
Высшая математика (интегр. исчисление)	4	2	-	-
Техническая физика (измерит. приборы)	2	-	-	-
Техническая механика	4	-	-	2

Машиноведение	4	-	-	2 дем.
Общая технология металлов	2	-	-	-
Термодинамика	4	-	-	-
Сопротивление материалов	4	2	-	-
Электротехника (электр. и магнет)	2	-	-	-
	<hr/> 26	<hr/> 4	<hr/> -	<hr/> 4
Черчение техническое				6
Электротехническая лаборатория				4
Физическая лаборатория				2
Иностранные языки	{ немецкий французский или английский			2
3-й СЕМЕСТР	Лекц.	Ауд. зан.	Проект.	Упр.
Электротехника (переменный ток)	4	-	-	-
Динамо-машины постоянного тока и их конструкции	4	2	-	-
Канализация электрической энергии и освещение	2	2	-	-
Телеграфия и телефония	4	-	-	4
Электрическая железнодорож. сигнализация	2	-	-	2
Прожектора и прожекторные станции	2	2	-	-
Двигатели внутреннего сгорания	2	2	-	-
Детали машин	4	2	-	-
	<hr/> 24	<hr/> 10	<hr/> -	<hr/> 6
Иностранные языки				2
Электротехническая лаборатория				4
Механическая лаборатория				2
				<hr/> 48
4-й СЕМЕСТР	Лекц.	Ауд. зан.	Проект.	Упр.
Динамо-машины переменного тока и их конструкции	4	2	X	-
Канализация электрической энергии и освещение	2	-	X	-
Радиотелеграфия	2	2	-	-
Телеграфия и телефония	2	-	-	2
	2	-	-	-

Электрическая железнодорожная сигнализация				
Прожектора и прожекторные станции	2	-	-	2
Двигатели внутреннего сгорания	2	-	-	-
Исследование динамомашин и двигателей	-	-	-	4
Силовая установка	2	-	-	-
	<hr/> 18	<hr/> 4	<hr/> XX	<hr/> 8
Иностранные языки				2
Электротехническая лаборатория				4
				<hr/> 36
5-й СЕМЕСТР	Лекц.	Ауд. зан.	Проект.	Упр.
Центральные электрические станции, подвижные станции или трамваи	4	-	X	-
Радиотелеграфия	2	-	-	4
Технология электромашин и материалов (производство и испытание кабелей, постройка и ремонт электромашин)	2	-	-	2
Электро-химия	1	-	-	2
Электро-подъемные машины	2	-	-	-
Электрическая тяга	2	-	-	-
Заводская электротехника (электрическое оборудование мастерских)	4	-	-	-
Проект динамо-машин переменного тока	-	-	X	-
Крепостной телеграф и телефон	-	-	X	-
	<hr/> 17	<hr/> -	<hr/> XXX	<hr/> 8
Электротехническая лаборатория				4
				<hr/> 29
6-й СЕМЕСТР	Лекц.	Ауд. зан.	Проект.	Упр.
Радиотелеграфные измерения	-	2	-	-
Радиотелеграфия (пеленгаторная и радиокompасная станция)	2	-	-	4
Технология электромашин и материалов	2	-	-	-
Составление смет (электр. станц.)	-	2	X	-

Электрическая передача энергии	2	-	X	-
Центральные станции или трамваи	-	-	X	-
Централизация стрелок, переводов и сигналов	-	-	X	-
	<u>6</u>	<u>4</u>	<u>XXX</u>	<u>4</u>
Электрическая лаборатория				<u>4</u>
				18

ЗВАНИЕ: ВОЕННЫЙ ИНЖЕНЕР-ЭЛЕКТРИК

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 20 – Аркуш 40, 41.

ВОЕННЫЙ ПОЛИТЕХНИЧЕСКИЙ ИНСТИТУТ МЕХАНИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Автомобильное отделение
УЧЕБНЫЙ ПЛАН

1-й СЕМЕСТР	Лекц.	Ауд. зан.	Проект.	Упр.
Высшая математика (диффер. исчисление)	4	2	-	-
Техническая механика	4	-	-	2
Техническая физика (оптика и акустика)	4	-	-	-
Химия неорганическая	2	-	-	2
Начертательная геометрия	2	2	-	-
Машиноведение (описательный курс)	4	-	-	2 дем.
Общая технология металлов	2	-	-	-
Электротехника	2	-	-	2
	<u>24</u>	<u>4</u>	<u>-</u>	<u>8</u>
Черчение техническое				6
Химическая лаборатория				2
Физическая лаборатория				2
Иностранные языки				2
			{ немецкий французский или английский	

				48
2-й СЕМЕСТР	Лекц.	Ауд. зан.	Проект.	Упр.
Высшая математика (интегр. исчисление)	4	2	-	-
Техническая механика	4	-	-	2
Техническая физика (измерит. приборы)	2	-	-	-
Термодинамика	4	-	-	-
Машиноведение	4	-	-	2 дем.
Общая технология металлов	2	-	-	-
Электротехника	2	-	-	-
Сопротивление материалов	4	2	-	-
	26	4	-	4
Черчение техническое				6
Физическая лаборатория				2
Иностранные языки { немецкий французский или английский				2
				44
3-й СЕМЕСТР	Лекц.	Ауд. зан.	Проект.	Упр.
Двигатели внутреннего сгорания	6	-	-	4
Детали машин	4	-	-	4
Технология топлива, смазочных материалов и воды	6	-	-	-
Технология автомобильных дорожных материалов (металлургия, сталеварение и автостальные сплавы)	8	-	-	-
	24	-	-	8
Механическая лаборатория				4
Проектирование деталей машин				4
Смазочная лаборатория и по топливу				2
Иностранные языки { немецкий французский или английский				2
				44
4-й СЕМЕСТР	Лекц.		Проект.	Упр.

		Ауд. зан.		
Тяговые расчеты автомобилей	4	-	-	2
Конструкция автомобилей и двигателей	6	-	-	-
Постройка и ремонт автомобилей	4	-	-	-
Тормоза	4	-	-	-
Технология автомобильных дорожных материалов (металлургия, сталеварение и автостальные сплавы)	8	-	-	-
	26	-	-	2
Лаборатория двигателей внутреннего сгорания				4
Проекты деталей машин			X	
Иностранные языки { немецкий французский или английский				} 2
				34
5-й СЕМЕСТР	Лекц.	Ауд. зан.	Проект.	Упр.
Теория и конструкция автомобилей	6	-	-	-
Постройка и ремонт автомобилей	4	-	-	-
Тепловозы	6	-	-	-
Тракторы	6	-	-	-
Бронирование машин	4	-	X	-
	26	-	X	-
Лаборатор. двигателей внутреннего сгорания				6
Проект двигателей			X	-
Проект генератора			X	-
				32
6-й СЕМЕСТР	Лекц.	Ауд. зан.	Проект.	Упр.
Постройка и ремонт автомобилей	4	-	-	-
	4	-	-	-
				8

Лаборатория двигателей внутреннего сгорания				
Электрическая лаборатория			X	$\frac{-}{12}$

ЗВАНИЕ: ВОЕННО-АВТОМОБИЛЬНЫЙ ИНЖЕНЕР

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 20 – Аркуш 42, 43.

**ВОЕННЫЙ ПОЛИТЕХНИЧЕСКИЙ ИНСТИТУТ
МЕХАНИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

Механическое-железнодорожное отделение
УЧЕБНЫЙ ПЛАН

1-й СЕМЕСТР	Лекц.	Ауд. зан.	Проект.	Упр.
Высшая математика (диффер. исчисление)	4	2	-	-
Техническая механика	4	-	-	2
Техническая физика (оптика и акустика)	4	-	-	-
Химия неорганическая	2	-	-	2
Начертательная геометрия	2	2	-	-
Машиноведение (описательный курс)	4	-	-	2 дем.

Общая технология металлов	2	-	-	-	
Электротехника (электр. и магнет)	2	-	-	2	
	<u>24</u>	<u>4</u>	<u>-</u>	<u>8</u>	
Черчение техническое				6	
Физическая лаборатория				2	
Химическая лаборатория				2	
Иностранные языки	{ немецкий французский или английский			} 2	
				<u>48</u>	
2-й СЕМЕСТР	Лекц.	Ауд. зан.	Проект.	Упр.	
Высшая математика (интегр. исчисление)	4	2	-	-	
Техническая механика	4	-	-	2	
Техническая физика (измерит. приборы)	2	-	-	-	
Термодинамика	4	-	-	-	
Машиноведение	4	-	-	2 дем.	
Общая технология металлов	2	-	-	-	
Электротехника (электр. и магнет)	2	-	-	-	
Сопротивление материалов	4	2	-	-	
	<u>26</u>	<u>4</u>	<u>-</u>	<u>4</u>	
Черчение техническое				6	
Физическая лаборатория				2	
Иностранные языки	{ немецкий французский или английский			} 2	
				<u>44</u>	
3-й СЕМЕСТР	Лекц.	Ауд. зан.	Проект.	Упр.	
Теория тяги и поездов	4	-	-	2	
Подвижной состав (вагоны)	4	-	-	-	
Детали машин	4	-	-	4	
Технология топлива, смазочных материалов и воды	4	-	-	-	
Электротехника (сильных и слабых токов)	4	-	-	-	

	20	-	-	6
Механическая лаборатория				4
Электротехническая лаборатория				2
Проектирование деталей машин				4
Смазочная лаборатория				2
Иностранные языки				2
				40
4-й СЕМЕСТР	Лекц.	Ауд. зан.	Проект.	Упр.
Теория и конструкция паровозов	6	-	-	-
Технология железнодорожных материалов	4	-	-	-
Паровозостроение и ремонт паровозов	6	-	-	-
Тормоза	4	-	-	-
	20	-	-	-
Лаборатория паровозных котлов и топлива				4
Лаборатория паровозных машин				4
Лаборатор. двигателей внутреннего сгорания				2
Проекты: двигателей машин			X	
Иностранные языки				2
				32
5-й СЕМЕСТР	Лекц.	Ауд. зан.	Проект.	Упр.
Теория и конструкция паровозов	6	-	-	-
Паровозостроение и ремонт паровозов	6	-	-	-
Тепловозы	6	-	-	-
Железнодорожное водоснабжение	4	-	-	-
Бронированные поезда	4	-	-	-
	26	-	-	-
Паровозная лаборатория				4
Проект паровозного котла			X	-
Проект паровозных машин			X	-
				30

6-й СЕМЕСТР	Лекц.	Ауд. зан.	Проект.	Упр.
Техническая эксплуатация железных дорог в мирное и военное время	4	-	-	-
Электровозы	4	-	-	-
Локомотивы сжатого воздуха и безтопочные	2	-	-	-
	10	-	-	-
Паровозная лаборатория Проект паровоза или тепловоза или электровоза			X	4
				14

ЗВАНИЕ: ВОЕННЫЙ ИНЖЕНЕР-МЕХАНИК

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 20 – Аркуш 44, 45.

**ВОЕННЫЙ ПОЛИТЕХНИЧЕСКИЙ ИНСТИТУТ
ФАКУЛЬТЕТ ВОЕННЫХ СООБЩЕНИЙ**

Учебный план

1-й СЕМЕСТР	Лекц.		Проект.	Упр.
--------------------	--------------	--	----------------	-------------

		Ауд. зан.			
Высшая математика	3	1	-	-	
Физика	4	-	-	2	
Химия (общая)	2	-	-	3	
Политическая экономия	2	-	-	-	
Военная география и статистика	2	-	-	-	
Служба пути	3	-	-	-	
Служба тяги	2	-	-	-	
Железнодорожная гигиена	2	-	-	-	
Черчение	-	-	-	4	
Иностранные языки	{ немецкий французский английский	-	3	-	-
		-	3	-	-
		-	3	-	-
	20	10	-	9	
2-й СЕМЕСТР	Лекц.	Ауд. зан.	Проект.	Упр.	
Физика	2	-	-	2	
Химия (общая)	2	-	-	3	
Политическая экономия	2	-	-	-	
Военная география и статистика	2	-	-	-	
Служба пути	3	-	-	-	
Служба тяги	2	-	-	-	
Общая электротехника	4	1	-	-	
Черчение	-	-	-	4	
Иностранные языки	{ немецкий французский английский	-	3	-	-
		-	3	-	-
		-	3	-	-
Техническая эксплуатация	4	-	-	-	
	21	10	-	9	
3-й СЕМЕСТР	Лекц.	Ауд. зан.	Проект.	Упр.	
Железнодорожное товароведение	4	-	-	-	
Практическое машиноведение	2	-	-	-	
Служба пути	2	-	-	-	

Служба тяги	2	-	-	-	
Служба телеграфа	3	-	-	5	
Техническая эксплуатация	3	-	-	2	
Теория и практика железнодорожных тарифов	2	-	-	2	
Иностранные языки	{ немецкий французский английский	-	2	-	-
		-	2	-	-
		-	2	-	-
	18	6	-	9	
4-й СЕМЕСТР	Лекц.	Ауд. зан.	Проект.	Упр.	
Военная администрация	2	-	-	-	
Практическое машиноведение	2	-	-	-	
Утилизация подвижного состава	4	-	-	2	
Железнодорожная статистика	2	-	-	2	
Теория и практика железнодорожных тарифов	2	-	-	2	
Служба телеграфа	3	-	-	2	
Коммерческая эксплуатация	4	-	-	-	
Техническая эксплуатация	2	-	-	2	
Иностранные языки	{ немецкий французский английский	-	2	-	-
		-	2	-	-
		-	2	-	-
	21	6	-	10	
5-й СЕМЕСТР	Лекц.	Ауд. зан.	Проект.	Упр.	
Стратегия	2	-	-	-	
Материальная служба	2	-	-	-	
Станционная отчетность	2	-	-	4	
Холодильное дело и элеваторы	2	-	-	-	
Водно-транспортное дело и хранение товаров	4	-	-	-	
Тактика	4	-	-	4	
Железнодорожная бухгалтерия	2	-	-	2	
	4	-	-	-	

Пользование путями сообщений для военных целей				
Железнодорожное право	2	-	-	-
Иностранные языки	{ немецкий французский английский	-	2	-
		-	2	-
		-	2	-
	24	6	-	10
6-й СЕМЕСТР	Лекц.	Ауд. зан.	Проект.	Упр.
Военная история	4	-	-	-
Холодильное дело и элеваторы	2	-	-	-
Водно-транспортное дело и хранение товаров	2	-	-	-
Пользование путями сообщений для военных целей	4	-	-	4
Экономика путей сообщения	4	-	-	-
Железнодорожная бухгалтерия	1	-	-	1
Железнодорожное право	2	-	-	-
Иностранные языки	{ немецкий французский английский	-	2	-
		-	2	-
		-	2	-
Международные пути сообщения	4	-	-	-
	23	6	-	5
Военная игра				

ЗВАНИЕ: ИНЖЕНЕР ВОЕННЫХ СООБЩЕНИЙ

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 20 – Аркуш 46, 47.

УЧЕБНЫЙ ПЛАН
Хозяйственно-технологического факультета Военного Политехникума
(по семестрам и часам)

1-й СЕМЕСТР	Лекц.	Ауд. зан.	Проект.	Упр.
Военная администрация	2	-	-	-
Технология волокнистых веществ	2	2	-	-
Технология кожи	2	2	-	-
Технология питательных веществ	2	3	-	2
Химия общая и аналитическая	4	2	-	-
Бухгалтерия	1	-	-	1
Техническое черчение	-	-	-	2
Дифференциальное, интегральное исчисление , теория ошибок	3	1	-	-
Основы стратегии	2	-	-	-
Военная история	2	-	-	-
Статистика	2	-	-	-
Гигиена	2	-	-	-
Основы коммерческой и технической эксплуатации железно-дорожно-водных сообщений	4	-	-	-
Всего				43
2-й СЕМЕСТР	Лекц.	Ауд. зан.	Проект.	Упр.
Военная администрация	2	-	-	-
Технология волокнистых веществ	2	2	-	-
Технология кожи	2	2	-	-
Технология питательных веществ	2	3	-	2
Химия	4	2	-	-
Военное счетоводство и отчетность интендантского ведомства	1	-	-	1
Теоретическая механика	3	-	-	-
Термодинамика	3	-	-	-
Сопроотивление материалов	4	-	-	-

Военная история	2	-	-	-
Статистика	2	-	-	-
Правоведение	3	-	-	-
Всего				42
3-й СЕМЕСТР	Лекц.	Ауд. зан.	Проект.	Упр.
Практические занятия по военной администрации и статистике	-	-	X	2
Технология питательных веществ	2	3	-	2
Технология дерева	3	-	-	-
Технология металлов	2	-	-	-
Технология кормовых трав	2	2	X	1
Технология красильных веществ	2	1	-	-
Аналитическая химия	4	4	-	-
Машиноведение	4	2	-	-
Экономическая география	2	-	-	-
Товароведение	4	-	-	-
Всего				42
4-й СЕМЕСТР	Лекц.	Ауд. зан.	Проект.	Упр.
Практические занятия по военной администрации и статистике	-	-	X	2
Технология питательных веществ	2	3	-	2
Мясоведение, устройство и эксплуатация боев	3	1	X	1
Устройство обоза	4	-	X	2
Аналитическая химия	2	4	-	-
Устройство, оборудование и эксплуатация заводских предприятий	4	-	-	-
Машиноведение	4	2	-	-
Экономическая география	2	-	-	-
Товароведение	4	-	-	-
Всего				42

5-й СЕМЕСТР	Лекц.	Ауд. зан.	Проект.	Упр.
Технология питательных веществ	-	-	X	2
Аналитическая химия	2	4	-	-
Холодильное дело	3	-	X	1
Строительное искусство	2	-	-	-
Практические занятия по технологии предметов вещевого довольствия, обоза	-	-	X	2
Прикладная электротехника	4	-	X	-
Всего				20
6-й СЕМЕСТР	Лекц.	Ауд. зан.	Проект.	Упр.
Технология питательных веществ	-	-	X	2
Аналитическая химия	2	4	-	-
Холодильное дело	3	-	X	1
Строительное искусство	2	-	-	-
Практические занятия по технологии предметов вещевого довольствия, обоза	-	-	X	2
Политическая экономия	4	-	-	-
Всего				20

Фонд 1077 – опис 6 – справа 20 – Аркуш 2, 3, 3 зв.

Замечания
К краткому Предположению об открытии в г. Киеве
Военного Политехникума

1. Юнкерские и офицерские классы – Правильно.

2. Объединение в общем учебном заведении – Правильно.

3. 2-х летний курс юнкерского класса – По существу надо бы 3-х летний, но принимая во внимание, что подготовка офицеров техников будет не универсальная – а по специальностям, – можно согласиться. Но выпускать офицеров непосредственно из училище – не следует, а производить юнкеров надо через год по аттестациям строевого начальника и по баллотировке общества офицеров. Этот год юнкера должны занимать офицерские должности и его следует зачесть как офицерский ценз для поступления в офицерские классы. Работа по специальности в течении года по заданиям Совета Политехникума может отчасти пополнить недостающий 3-й год училища.

Три параллельных класса по специальностям – Полагаю необходимым – или ввести четвертый класс – электротехнический для подготовки специалистов по телеграфии, телефонии, радиотелеграфии и прожекторному делу, или совместить автомобильно-прожекторное отделение с электротехническим.

Знание автомобильного дела (общего характера) вообще необходимо на всех отделениях – инженерном, железнодорожном и электро-техническом. Вместе с тем практическое знание телеграфии в инженерном и железнодорожном отделении излишне

4. Четыре факультета офицерских классов с 3-х годичным курсом (инженерно-строительный, механический, военных сообщений и хозяйственно-технический) – Правильно, но необходимо или скорейшее устройство авиационного факультета, или открытие хотя бы временной авиационной школы.

5. Выработаны учебные планы – Согласен по существу (общие замечания – см. далее).

6. Преподавание (впредь до возможности вести на украинском) – на русском языке. – Правильно.

7. Отдельное специальное учебное заведение для артиллерии – Правильно.

Общая схема Политехникума и правила приема слушателей – Правильно.
Административная схема – Слишком громоздка (три канцелярии) – достаточно иметь одну общую канцелярию (для офицерских и юнкерских классов).

Учебная часть – По существу правильно, но необходимо:

1. Ввести курс “Военной Педагогии” (на юнкерских классах) и сведения по войсковым счетам, материальных книг, хранение материалов и продуктов и т.п.).

2. Помимо практических занятий по верховой езде – сообщать необходимые сведения за лошадью (ветеринарии, фуражному довольствию).

3. Широкое развитие практических занятий в году, параллельно с теоретическим курсом для прочтения отдельных лекций и сообщений по отдельным техническим и военным вопросам программ. Ознакомлять во время чтения курса с различными практическими сооружениями – зданиями, станциями, установками, приборами и т.п. помимо общих экскурсий в конце года.

4. При прохождении курса иностранных языков предположен – на первом курсе не правильно, т.к. в один год нельзя усвоить даже элементарных сведений по языку. Необходимо с момента поступления предоставить юнкеру право выбрать один (или два) язык и специализироваться в нем в течении продолжения юнкерских и офицерских классов.

5. Число учебных недель (с практическими занятиями) установить 38. Курс начинать декабря. С 15 января по 1 июня – второе полугодие (с 15 декабря по 15 января – зимний отдых). С 1 июня по 15 июля – практические занятия в поле. (С 15 июля по 1 сентября – летний отдых).

Увеличение числа учебных недель пополнит, отчасти, краткость двух летнего курса юнкерских классов.

Разместить Политехникум, временно, можно следующим образом:

1. Юнкерские классы – в помещении Алексеевского Инженерного Училища.

2. Офицерские классы – в помещении офицерской железнодорожной школы. В последствии необходимо сосредоточить весь Политехникум в здании Инженерного училища, произведя необходимые переделки и пристройки, что является вполне возможным.

Профессор (*підпис В. Полянський*)

Фонд 1077 – опис 1 – справа 70 – Аркуш 6, 6 зв., 7, 7 зв., 8, 8 зв.

Реєстр Ради В.М. Ч. 224

КРАТКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ

О ВОЕННО-ИНЖЕНЕРНОМ ПОЛИТЕХНИКУМЕ

§ 1. Военно-инженерный Политехникум имеет своим назначением подготовку для армии офицеров-техников и военных инженеров равных специальностей для замещения в инженерно-технических войсках и учреждениях военного ведомства таких должностей, которые требуют специального и высшего технического образования.

§ 2. Для выполнения указанных задач Военно-Инженерный политехникум состоит из:

- I. Юнацкой Инженерной Школы,
- II. Офицерских классов.

§ 3. Юнацкая Инженерная Школа имеет целью подготовку будущих офицеров в отношении военно-воспитательном и учебно-образовательном в объеме, необходимом для занятия должностей младших (взводных) офицеров в технических войсках, для чего в учебно-образовательном отношении подразделяется на отделения: а) саперно-понтонное, б) железно-дорожное, в) автомобильное, г) аэро-техническое и д) электро-техническое.

§ 4. Состав и устройство Юнацкой Инженерной Школы определяется Положением и Штатами этой школы. Распределение юнаков по отделениям производится в зависимости от потребности в замещении должностей младшими офицерами по представлениям Инспектора Технических частей и наличия вакансий.

§ 5. Начальник Инженерной Школы, являясь самостоятельным в области воспитательно-строевой подготовки юнаков и управления жизнью школы, подчиняется в общем порядке службы и в учебно-образовательном отношении начальнику Инженерного Политехникума. Последний, ввиду этого пользуется правами начальника о т д е л ь н о й дивизии.

§ 6. Офицерские классы Политехникума имеют целью подготовку офицеров инженеров с высшим образованием по разным отраслям военной техники, включая и Интендантское ведомство.

В учебно-образовательном отношении офицерские классы подразделяются на четыре факультета:

1. Инженерно-строительный.
2. Механический
3. Военных сообщений (эксплуатационный)
4. Военно-хозяйственный (интендантский).

Первые два факультета в свою очередь делятся:

Инженерно-строительный на два отделения:

- а) военно-инженерное
- б) железно-дорожно-строительное

Механический на четыре отделения:

- а) автомобильное,
- б) железно-дорожно-механическое
- в) электро-техническое
- г) аэро-техническое.

§ 7. Комплект обучающихся на всех факультетах определяется в 330 офицеров.

Ежегодно принимаются – 110, которые предположительно и распределяются по факультетам и отделениям следующим образом:

1. На Инженерно-строительный – 25
(а) инженерное отделение – 15, б) железно-дорожно-строительное отделение – 10)
2. На Механический – 50
(а) электро-техническое отделение – 20, б) автомобильное – 10, в) механическое-железно-дорожное – 10, г) аэро-техническое – 10)
3. На факультет Военных сообщений – 10
4. На факультет Военно-хозяйственный – 25

§ 8. В зависимости от открывающихся, за отчислением от Политехникума офицеров, вакансий число принимаемых офицеров может быть соответственно увеличено с тем, чтобы общее число слушателей не превышало штата 330 человек.

§ 9. Определение числа приемных вакансий по факультетам и отделениям производится ежегодно Конференцией Политехникума, в зависимости от представлений Инспектора Технических частей, имеющих вакансии и учебного плана.

§ 10. Продолжительность полного курса офицерских классов для всех факультетов определяется ТРИ полных года, включая лето третьего года с практическими занятиями и защитой дипломного проекта.

§ 11. На офицерские классы Политехникума принимаются офицеры всех родов войск на следующих условиях:

1. Окончившие Юнацкую Инженерную Школу, по прослужении не менее ТРЕХ лет в соответствующих специальных частях войск и аттестованные начальством, держать в экзаменационных комиссиях при Политехникуме поверочное испытание по математике, механике и физике в объеме программ средней и инженерной школы, и по одному из иностранных языков (

английский, немецкий или французский), и по конкурсу баллов принимаются на следующие отделения офицерских классов Политехникума:

ОКОНЧИВШИЕ ОТДЕЛЕНИЯ	НА ОТДЕЛЕНИЯ
а) саперно-понтонное	а) Военно-инженерное
б) железно-дорожное	б) 1. железно-дорожно-строительное 2. железно-дорожно-механическое 3. факультет Военных сообщений
в) автомобильное	в) автомобильное
г) электро-техническое	г) электро-техническое
д) аэро-техническое	д) аэро-техническое

ПРИМЕЧАНИЕ: Окончившие Инженерную Школу и желающие поступить на любое отделение Политехникума в отступление от указанного порядка обязаны пробывать не менее **ОДНОГО** года в прикомандировании к соответствующему роду технических войск и выдержать в течении этого времени дополнительное испытание при инженерной школе в объеме курса школы по избранной специальности, но с учетом пройденных отделов.

Для поступления в офицерские классы Политехникума трех факультетов (инженерно-строительного, механического, военных сообщений) офицеров всех родов войск, не прошедших курса Юнацкой Инженерной Школы требуется, чтобы допускаемый к конкурсному испытанию офицер (согласно п.1 § 11) пробыв в прикомандировании к соответствующему роду технических войск не менее **ОДНОГО** года и выдержал в течении этого времени при Инженерной Школе испытание за курс специального соответствующего класса, а всего прослужил в войсках не менее **ТРЕХ** лет.

§ 12. На первые шесть лет, до появления в Украинской армии офицеров, окончивших юнацкие школы и прослуживших три года в войсках (3 года прохождение школы и три года в войсках), прием офицеров в Инженерный Политехникум определяется следующими временными условиями:

1. На Инженерный, Механический и Военных сообщений факультеты принимаются все аттестованные офицеры Украинской армии действительной службы по конкурсному испытанию при Политехникуме по математике, механике и физике, – прослужившие в специальных войсках не менее **ДВУХ** лет и имеющие законченное среднее образование.

На Военно-Хозяйственный факультет принимаются офицеры всех родов войск на тех же основаниях, но с добавочным испытанием по химии.

ПРИМЕЧАНИЕ: Офицеры не специальных (инженерно-технических) войск могут быть приняты по конкурсному испытанию на первые три факультета Политехникума при том условии, если пробудут в

прикомандировании к специальным войскам не менее ОДНОГО года, а всего прослужившие в войсках не менее ДВУХ лет.

2.Офицеры окончившие ускоренные курсы офицерских школ железнодорожной, автомобильной, электро-технической и воздухо-плавательной и состоящие на действительной службе, принимаются и без предварительной выслуги двух лет, при условии, что они имеют законченное среднее образование и выдержат установленное приемное испытание.

ПРИМЕЧАНИЕ: к п.п. 1 и 2. На указанные шесть лет программа испытаний вырабатывается Конференцией Политехникума, применительно к программам приемных экзаменов Николаевской Инженерной Академии.

3.Без конкурсного испытания, но по удостоверению Конференции Политехникума, могут быть приняты следующие офицеры действительной службы:

- а) сдавшие зачеты по предметам высших гражданских технических заведений, с представлением по сему документов, и при условии прослужения в войсках не менее ДВУХ лет.
- б) Бывшие уже до войны слушателями Николаевской Инженерной Академии (на факультеты – инженерный, механический и военных сообщений) и Интендантской академии (на факультет военно-хозяйственный), но ввиду войны курса там не окончившие.
- в) Бывшие до войны слушателями офицерской электро-технической школы (на электро-техническое отделение), но ввиду войны курса не окончившие.

ПРИМЕЧАНИЕ: Конференция Политехникума представляет право требовать от некоторых офицеров по некоторым предметам сдачи поверочных испытаний в течении первого года по поступлении в Политехникум, в зависимости от обнаруженных ими успехов при прохождении курса.

§ 13. Обучение в Политехникуме наукам производится по курсовой системе. Знания оцениваются по ПЯТИ-БАЛЬНОЙ системе.

Впредь до возможности чтения лекций на украинском языке таковое производится на русском.

§ 14. До утверждения и заполнения штатов постоянных профессоров и преподавателей лицами учебного персонала обладающими необходимым научным цензом, все лекторы и руководители практическими занятиями приглашаются за ПО-ЧАСОВОЕ вознаграждение, в размере, установленном в гражданских высших технических заведений, а именно:

За лекции, аудиторные занятия и практические занятия в офицерских классах: –

Профессору – 600 руб. год. час
Преподавателю – 500 руб. год. Час

За зачет и репетирование группы офицеров до 15 человек, каждому преподавателю – 40 рублей.

§ 15. Офицеры, успешно окончившие курс Политехникума, получают звания: окончившие инженерный, механический и факультет военных сообщений: – „ВОЕННОГО ИНЖЕНЕРА” и сопряженные с этим званием права по специальности, а окончившие военно-хозяйственный – „ИНЖЕНЕРА ВОЕННОГО ХОЗЯЙСТВА”.

§ 16. Получившие звания и права назначаются на должности в военно-технические части и учреждения военного ведомства, где требуется соответствующее специальное высшее техническое образование. При неимении вакансий они откомандировываются в свои части, но сохраняют право на занятие этих должностей при открытии вакансий.

ПРИМЕЧАНИЕ: Порядок назначения на должности, приобретаемые служебные права и обязанности (срок выслуги за обучение), определяются порядком прохождения службы офицеров инженерного и интендантского ведомств.

§ 17. Впредь до разработки и утверждения полных штатов и положения о Военно-Инженерном Политехникуме, в отношении деятельности его надлежит руководствоваться настоящим кратким положением, положением об Организационном Управлении Политехникума и положением о Николаевской Инженерной Академии.

§ 18. Разработка постоянного полного штата и положения о Военно-Инженерном Политехникуме возлагается на организационное его Управление, согласно положения об этом Управлении.

§ 19. Административная схема штатов Политехникума при сем прилагается.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ СЕКЦИИ ПО ВЫСШИМ ШКОЛАМ
(*підпис Полянський*)

З оригіналом згідно:

Секретар Ради Військового міністра,
Значковий (*підпис – ?*)

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 17 – Аркуш 2, 2 зв., 3, 3 зв., 4, 4 зв., 5.

КРАТКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ О ВОЕННО-ИНЖЕНЕРНОМ ПОЛИТЕХНИКУМЕ

§ 1. Военно-инженерный Политехникум имеет своим назначением подготовку для армии офицеров-техников и военных инженеров равных специальностей для замещения в инженерно-технических войсках и учреждениях военного ведомства таких должностей, которые требуют специального и высшего технического образования.

§ 2. Для выполнения указанных задач Военно-Инженерный политехникум состоит из:

1. Юнацкой Инженерной Школы,
2. Офицерских классов (факультетов).

§ 3. Юнацкая Инженерная Школа имеет целью подготовку будущих офицеров в отношении военно-воспитательном и учебно-образовательном в объеме, необходимом для занятия должностей младших (взводных) офицеров в технических войсках, для чего в учебно-образовательном отношении подразделяется на отделения: а) саперно-понтонное, б) железнодорожное, в) автомобильное, г) аэротехническое и д) электротехническое.

§ 4. Состав и устройство Юнацкой Инженерной Школы определяется Положением и Штатами этой школы. Распределение юнаков по отделениям производится в зависимости от потребности в замещении должностей младшими офицерами по представлениям Инспектора Технических частей и наличия вакансий.

§ 5. Начальник Инженерной Школы, являясь самостоятельным в области воспитательно-строевой подготовки юнаков и управления жизнью школы, подчиняется в общем порядке службы и в учебно-образовательном отношении начальнику Инженерного Политехникума. Последний, ввиду этого пользуется правами начальника отдельной дивизии.

§ 6. Офицерские классы Политехникума имеют целью подготовку офицеров инженеров с высшим образованием по разным отраслям военной техники, включая и Интендантское ведомство. (При желании Геодезического Управления при Политехникуме может быть учрежден Геодезический Отдел).

В учебно-образовательном отношении офицерские классы подразделяются на четыре факультета:

1. ИНЖЕНЕРНО-СТРОИТЕЛЬНЫЙ.
2. МЕХАНИЧЕСКИЙ
3. ВОЕННЫХ СООБЩЕНИЙ (эксплоатационный)
4. ВОЕННО-ХОЗЯЙСТВЕННЫЙ (Интендантский).

Первые два факультета в свою очередь делятся:

Инженерно-строительный на два отделения:

- а) военно-инженерное,
- б) железнодорожно-строительное.

Механический на четыре отделения:

- а) автомобильное,
- б) железнодорожно-механическое
- в) электротехническое
- г) аэротехническое.

§ 7. Комплект обучающихся на всех факультетах определяется в 330 офицеров.

Ежегодно принимаются – 110, которые предположительно распределяются по факультетам и отделениям следующим образом:

1. На Инженерно-строительный – 25
(инженерное отделение – 15, железнодорожно-строительное – 10)
2. На Механический – 50
(электро-техническое отделение – 20, автомобильное – 10, механическое -железно-дорожное – 10, аэротехническое – 10)
3. На факультет Военных сообщений – 10
4. На факультет Военно-хозяйственный – 25.

§ 8. В зависимости от открывающихся, за отчислением от Политехникума офицеров, вакансий число принимаемых офицеров может быть соответственно увеличено с тем, чтобы общее число слушателей не превышало штата 330 человек.

§ 9. Определение числа приемных вакансий по факультетам и отделениям производится ежегодно Конференцией Политехникума, в зависимости от представлений Инспектора Технических частей, имеющих вакансии и учебного плана.

§ 10. Продолжительность полного курса офицерских классов для всех факультетов определяется ТРИ полных года, включая лето третьего года с практическими занятиями и защитой дипломного проекта. Начало занятий – 1 октября. Выпуск – по окончании летних практических занятий.

§ 11. На офицерские классы Политехникума принимаются офицеры всех родов войск на следующих условиях:

1. Окончившие Юнацкую Инженерную Школу, по прослужении не менее ТРЕХ лет в соответствующих специальных частях войск и аттестованные начальством, держать в экзаменационных комиссиях при Политехникуме поверочное испытание по математике, механике и физике в объеме программ средней и инженерной школы, и по одному из иностранных языков (английский, немецкий или французский), и по конкурсу баллов принимаются на следующие отделения офицерских классов Политехникума:

ОКОНЧИВШИЕ
ОТДЕЛЕНИЯ

НА ОТДЕЛЕНИЯ

а) саперно-понтонное

а) Военно-инженерное

б) железно-дорожное

б) 1. железно-дорожно-строительное
2. железно-дорожно-механическое
3. факультет Военных сообщений

в) автомобильное

в) автомобильное

г) электро-техническое

г) электро-техническое

д) аэро-техническое

д) аэро-техническое

ПРИМЕЧАНИЕ: Окончившие Инженерную Школу и желающие поступить на любое отделение Политехникума в отступление от указанного порядка обязаны пробыть не менее одного года в прикомандировании к соответствующему роду технических войск и выдержать в течении этого времени дополнительное испытание при Инженерной Школе в объеме курса школы по избранной специальности, но с учетом пройденных в школе отделов.

2. Для поступления в офицерские классы Политехникума трех факультетов (инженерно-строительного, механического, военных сообщений) офицеров всех родов войск, не прошедших курса Инженерной Школы требуется, чтобы допускаемый к конкурсному испытанию (согласно п. 1 § 11) офицер пробыл в прикомандировании к соответствующему роду технических войск не менее одного года, и выдержал в течении этого времени при Инженерной Школе испытание за курс специальности, а всего прослужил в войсках не менее ТРЕХ лет.

3. На военно-хозяйственных факультет принимаются офицеры всех родов войск по конкурсному испытанию из математики, физики и химии (в объеме программ кадетского корпуса) и по одному из иностранных языков (английский, немецкий или французский) – аттестованные начальством и прослужившие в войсках не менее ТРЕХ лет.

§ 12. На первые шесть лет, до появления в Украинской армии офицеров, окончивших юнацкие школы и прослуживших три года в войсках (3 года прохождение школы и три года в войсках), прием офицеров в Инженерный Политехникум определяется следующими временными условиями:

1. На инженерный, механический и военных сообщений факультеты принимаются все аттестованные офицеры Украинской армии действительной службы по конкурсному испытанию при Политехникуме по математике, механике и физике, – прослужившие в специальных войсках не менее ДВУХ лет и имеющие законченное среднее образование.

На Военно-Хозяйственный факультет принимаются офицеры всех родов войск на тех же основаниях, но с добавочным испытанием по химии.

ПРИМЕЧАНИЕ: Офицеры не специальных (инженерно-технических) войск могут быть приняты по конкурсному испытанию на первые три

факультета Политехникума при том условии, если пробудут в прикомандировании к специальным войскам не менее ОДНОГО года, а всего прослужившие в войсках не менее ДВУХ лет.

2. Офицеры окончившие ускоренные курсы офицерских школ: – железнодорожной, автомобильной, электротехнической и воздухоплавательной и состоящие на действительной службе, принимаются и без предварительной выслуги двух лет, при условии, что они имеют законченное среднее образование и выдержат установленное приемное испытание.

ПРИМЕЧАНИЕ: к п.п. 1 и 2. На указанные шесть лет программа приемного испытания вырабатывается Конференцией Политехникума, применительно к программам приемных экзаменов Николаевской Инженерной Академии.

3. Без конкурсного испытания, но по удостоверению Конференции Политехникума, могут быть приняты следующие офицеры действительной службы:

- а) сдавшие зачеты по предметам высших гражданских технических заведений, с представлением по сему документов, и при условии прослужения в войсках не менее двух лет.
- б) Бывшие уже до войны слушателями Николаевской Инженерной Академии (на факультеты – инженерный, механический и военных сообщений) и Интендантской академии (на факультет военно-хозяйственный), но ввиду войны курса там не окончившие.
- в) Бывшие до войны слушателями офицерской электротехнической школы (на электротехническое отделение), но ввиду войны курса не окончившие.

ПРИМЕЧАНИЕ: Конференции Политехникума предоставляется право требовать от некоторых офицеров по некоторым предметам сдачи поверочных испытаний в течении первого года по поступлении в Политехникум, в зависимости от обнаруженных ими успехов при прохождении курса.

§ 13. Обучение наукам в ПОЛИТЕХНИКУМЕ производится по курсовой системе. Знания оцениваются по ПЯТИ-БАЛЬНОЙ системе.

Впредь до возможности чтения лекций на украинском языке таковое производится на русском.

§ 14. До утверждения и заполнения штатов постоянных профессоров и преподавателей лицами учебного персонала обладающими необходимым научным цензом, все лекторы и руководители практическими занятиями приглашаются за ПО-ЧАСОВОЕ вознаграждение, в размере, установленном в гражданских высших технических заведений, а именно:

За лекции, аудиторные занятия и практические занятия в офицерских классах: –

Профессору – 600 руб. годовой час

Преподавателю – 500 руб. год. Час

За зачет и репетирование группы офицеров до 15 человек, каждому преподавателю – 40 рублей.

§ 15. Офицеры, успешно окончившие курс Политехникума, получают звания: окончившие инженерный, механический и факультет военных сообщений: – „ВОЕННОГО ИНЖЕНЕРА” и сопряженные с этим званием права по специальности, а окончившие военно-хозяйственный – „ИНЖЕНЕРА ВОЕННОГО ХОЗЯЙСТВА”. Окончившие Политехникум имеют право на ношение особого знака.

§ 16. Получившие звания и права назначаются на должности в военно-технические части и учреждения военного ведомства, где требуется соответствующее специальное высшее техническое образование.

При неимении вакансий они откомандировываются в свои части, но сохраняют право на занятие этих должностей при открытии вакансий.

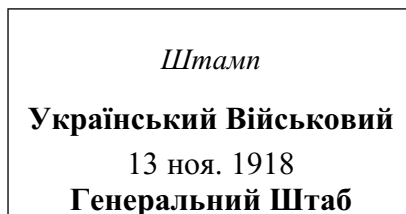
ПРИМЕЧАНИЕ: Порядок назначения на должности, приобретаемые служебные права и обязанности (срок выслуги за обучение) – определяются порядком прохождения службы офицеров инженерного и интендантского ведомств.

§ 17. Впредь до разработки и утверждения полных штатов и положения о Военно-Инженерном Политехникуме, в отношении деятельности его надлежит руководствоваться настоящим кратким положением, положением об Организационном его Управлении и положением о Николаевской Инженерной Академии.

§ 18. Разработка постоянного полного Штата и Положения о ВОЕННО-ИНЖЕНЕРНОМ ПОЛИТЕХНИКУМЕ возлагается на Организационное его Управление, согласно положения об этом Управлении.

§ 19. Административная схема штатов Политехникума при сем прилагается.

Генеральный Хорунжий (*підпис Полянський*)

**В.М.
КАНЦЕЛЯРІЯ
РАДИ
ВІЙСЬКОВОГО МІНІСТРА**

13 Листопаду 1918 року
Ч. 2400
м. Київ

НЕГАЙНО

Членові Ради Військового Міністра
(Начальникові Генерального Штабу)

При цьому надсилається для
попереднього ознайомлення проект
Інженірного Політехникума, вироблений
секцією по вищих школах.

Додаток: Пояснительная записка, краткое положение, Положение об
организационном управлении и штат управления со сметой.

За СЕКРЕТАР РАДИ (*підпис Маліновський*)

Фонд 1077 – опис 1 – справа 70 – Аркуш 9, 9 зв.

Пояснительная записка
к временному положению и организационному штату
Военно-Инженерного Политехникума

Военно-инженерный политехникум имеет своим назначением подготовку для армии офицеров-техников и военных инженеров для замещения в строю и в различных учреждениях должностей, которые требуют специального и высшего технического образования.

Ввиду развития военной техники, играющей теперь такую громадную роль теперь не приходится ограничиваться, как до сих пор было принято в России подготовкой универсальных офицеров инженерных войск и универсальных военных инженеров. Условия военной техники требуют выработки специалистов в каждой области ея. Это обстоятельство заставляет перейти от старой конструкции технических военно-учебных заведений к новой, – к типу военного Политехникума с различными факультетами, начиная специализацию уже с юнацкой инженерной школы.

Между этой школой и офицерскими факультетами Политехникума, являющимся естественным ея продолжением, должна быть самая тесная связь. Школа уже утверждена и в ближайшее время предполагается к открытию, приступлено к составлению положения о школе и учебных программ. Является настоятельно необходимым, чтобы положение и программы школы и офицерских факультетов Политехникума разрабатывались параллельно, одновременно и в самой тесной связи.

Для этой цели необходимо привлечение теперь же к работе вполне компетентных, близко заинтересованных в этих вопросах и, в то же время, ответственных лиц, которых должны немедленно, совместно с организационным штатом юнацкой инженерной школы, приступить к этой работе.

Кроме того, в настоящее время в г. Киеве существует временная офицерская железнодорожная школа, с электротехническим, воздухоплавательным и автомобильными курсами при ней. По проекту комиссии по устройству постоянных военно-учебных заведений Украины – эта школа должна составить ячейку Политехникума. Будущему Политехникуму необходимо теперь же выяснить, какое имущество имеется в школе, в какой степени оно может удовлетворить потребность Политехникума и составить все соображения и расчеты на будущее время.

Изложенные выше соображения требуют настоятельной необходимости составления, хотя бы очень небольшого кадра личного состава Политехникума, в виде шести лиц, представляющих собою организационное управление Инженерного Политехникума.

Только этот кадр будет иметь возможность произвести сложную и ответственную подготовительную работу, связанную с работами юнацкой и железнодорожной школами, и, вместе с тем, избавить от необходимости пересоставления положения и программ Юнацкой инженерной школы.

Генеральный Хорунжий Полянський.
14/Х. 1918 года

З оригіналом згідно:

Секретарь Ради Військового Міністра,
Значковий (підпис – ?)

Фонд 1077 – опис 1 – справа 70 – Аркуш 10.

ПРОЕКТ
ПОЛОЖЕНИЯ ОБ ОРГАНИЗАЦИОННОМ УПРАВЛЕНИИ
ВОЕННО-ИНЖЕНЕРНОГО ПОЛИТЕХНИКУМА

1. Организационное управление Политехникума немедленно по сформировании его принимает весь материал от Комиссии по созданию постоянных военно-учебных заведений Украины и берет на себя продолжение работы по разработке проекта Политехникума.

Состав организационного управления при сем прилагается.

2. В работе своей управление должно руководствоваться постановлениями комиссии по устройству военно-учебных заведений.
3. Управление обязано в спешном порядке разработать все сметные соображения на 1919 год и принять меры к обеспечению офицерских классов Политехникума необходимыми классными и учебными материалами и пособиями войдя в сношение с надлежащими учреждениями.
4. Начальник Политехникума, заведующий учебной частью и члены Конференции составляют временную Конференцию Политехникума под председательством его начальника. В качестве постоянных членов в Конференцию входят Главный инспектор Технических частей и Начальник Главной Инженерной Управы.
5. В заседания Конференции могут быть приглашаемы с правом решающего голоса необходимые для решения разного рода вопросов специалисты, с платой по 25 рублей за каждое заседание.
6. Члены организационного управления, не входящие в состав Конференции, составляют канцелярию при Начальнике Политехникума.
7. Все члены организационного управления подчиняются Начальнику Политехникума. Последний пользуется правами начальника отдельной дивизии и подчиняется временно, до решения вопроса о высших военно-учебных заведениях в целом Начальнику Главной Школьной Управы (согласно резолюции Военного Министра по отношению к Артиллерийскому Политехникуму).

Генеральный Хорунжий Полянський.

З оригіналом згідно:

Секретарь Ради Військового Міністра,
Значковий (*підпис – ?*)

Фонд 1077 – опис 1 – справа 70 – Аркуш 10 зв., 11.

ПРОЕКТ
ОБ ОРГАНИЗАЦИОННОГО ШТАТА УПРАВЛЕНИЯ
ВОЕННО-ИНЖЕНЕРНОГО ПОЛИТЕХНИКУМА

I. ЛИЧНЫЙ СОСТАВ

			Годовой оклад	
1.	Начальник Политехникума (Военный инженер, генеральный значковой, может быть генеральный хорунжий)	1	15 000 руб.	(Права начальника отдельной дивизии)
2.	Заведующий учебной частью (Военный инженер, генеральный хорунжий)	1	12 000 руб.	(Командира бригады)
3.	Члены Конференции (Генералы или полковники, имеющие ученые звания или труды). Из них два военных инженера и один интендант.	3	10 800 руб.	(Командира полка)
4.	Начальник канцелярии (Штаб-офицер, м. б. чиновник 6-го кл.)	1	8 400 руб.	
5.	Секретарь (Чиновник 7-го кл.)	1	6 000 руб.	
6.	Штаб-офицер для поручений (может быть обер-офицер)	1	8 400 руб.	

ПРИМЕЧАНИЕ: Названным чином независимо от указанного содержания полагается казенная квартира.

Организационный штат и положенные по нему денежные отпуска действительны до утверждения постоянного штата.

II. ОБОЗЫ

- 1. Легковых автомобилей – 1
- 2. Парный выезд – 1
- 3. Лошадей обозных,
первого разряда – 2

III. ЕДИНОВРЕМЕННЫЕ ОТПУСКИ

- 2. На оборудование канцелярии – 8 000 руб.
- 3. На единовременные канц. Расходы – 4 000 руб.

Итого 12 000 руб.

IV. ЕЖЕМЕСЯЧНЫЕ ОТПУСКИ

1.	На текущие канцелярские расходы		300 руб.
2.	На разъезды чинов		275 руб.
3.	На вознаграждение лицам, приглашаемым в заседания Конференции, по 25 руб. за заседание		1000 руб.
4.	На вольно-наемных служащих „Оклад”		
	Шоферов	1	350 руб.
	Помощников их	1	300
	Кучеров	1	250
	Конюхов	1	200
	Канц. 1-го раз.	1	350
	Канц. 2-го раз.	2	300 (600)
	Машинисток	2	300 (600)
	Разсылной	1	150

ИТОГО В МЕСЯЦ. 6023 рублей

З оригіналом згідно:

За Секретаря Ради Військового Міністра (підпис – ?)

Фонд 1077 – опис 1 – справа 70 – Аркуш 11 зв.

СМЕТА

НА СОДЕРЖАНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННОГО УПРАВЛЕНИЯ ИНЖЕНЕРНОГО ПОЛИТЕХНИКУМА с 1-го Ноября по 1-е Января (На 1918 год)

	I. ЛИЧНОГО СОСТАВА	„Число”	„Годовой оклад”	На два мес.
1	Начальник Политехникума	1	15 000	2 500
2	Зав. учебной частью	1	12 000	2 000
3	Члены Конференции	3	10 800	5 400
4	Нач. канцелярии	1	8 400	1 400
5	Секретарь	1	6 000	1 000
6	Штаб-офицер для поручений	1	8 400	1 400
		ИТОГО		13 700

II. ЕДИНОВРЕМЕННЫЙ ОТПУСК

2. На оборудование канцелярии – 8 000 руб.
3. На единовременные канц. Расходы – 4 000 руб.

Итого 12 000 руб.

III. НА РАСХОДЫ ПО ВЕДЕНИЮ ДЕЛА НА ДВА МЕСЯЦА (согласно расчета на ежемесячный отпуск по штату)

1	На текущие канцелярские расходы	600 руб.
2	На разъезды чинов	550
3	На вознаграждение лицам, приглашаемым на Конференцию	2 000

4	На вольно-наемных служащих	5 600
5	На содержание обоза, ковку лошадей и лечение	2 200
6	10 % на непредвид. Расходы	1 095

	Итого	12 045 руб.
	Всего: По статье I-й	13 700
	По статье II-й	12 000
	По статье III-й	12 045

		37 745

Итого требуется ассигнования на текущий год для Инженерного Политехникума суммы в размере 37 745

Председатель секции, Ген. Хорунжий Полянський.

З оригіналом згідно:

За Секретаря Ради Військового Міністра, (*підпис* – ?)

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 9 – Аркуш 6.

ПРОЕКТ

ВРЕМЕННОГО ПОЛОЖЕНИЯ ОБ ОРГАНИЗАЦИОННЫХ УПРАВЛЕНИЯХ
ИНЖЕНЕРНЫМ И АРТИЛЛЕРИЙСКИМ ПОЛИТЕХНИКУМАМИ

1. Организационные управления Политехникумами, немедленно по их сформировании подсекций Комиссии по созданию постоянных военно-учебных заведений Украины и продолжают совместно с ними работу по составлению штатов, положений и учебных планов.

2. В работе своей управления должны руководствоваться постановлениями Комиссии по созданию постоянных военно-учебных заведений Украины.

3. Управления обязаны в спешном порядке разработать правила о приеме офицеров в Политехникумы и принять меры к обеспечению этих последних необходимыми классными и учебными материалами и пособиями с тем, чтобы к 1/XI можно было приступить к учебной работе.

4. Начальники Политехникумов, Заведывающие учебной частью и Члены Конференций в каждом Политехникуме составляют Конференцию Политехникума под председательством его Начальника. В качестве постоянных членов в Конференцию входят соответствующие Главные Инспекторы и Начальники соответствующих Управлений.

5. На Конференции возлагается приглашение профессоров и преподавателей на 1-й Политехникумов учебным персоналом на следующие года.

6. Разработка всех Учено-учебных вопросов должно производиться Конференцией по созданию постоянных военно-учебных заведений Украины.

7. В заседания Конференций могут быть приглашены с правом решающего голоса необходимые для решения разного рода вопросов специалисты с оплатой по 25 руб. за каждое заседание.

8. Члены управлений, не входящие в состав Конференций составляют канцелярию

9. Все чины по службе подчиняются начальникам Политехникумов по принадлежности

10. Начальник Политехникума пользуется по службе правами начальника дивизии и подчинен непосредственно Начальнику научно-технического отдела Державной военной Академии.

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 9 – Аркуш 7.

ПРОЕКТ

ВРЕМЕННОГО ПОЛОЖЕНИЯ ОБ ОРГАНИЗАЦИОННОМ УПРАВЛЕНИИ ОБЪЕДИНЕННЫМИ ВОЕННЫМИ ПОЛИТЕХНИКУМАМИ И ЦЕНТРАЛЬНЫМИ ЛАБОРАТОРИЯМИ ВОЕННОГО ВЕДОМСТВА

1. Деятельность организационных управлений Военными Политехникумами и Центральной Лаборатории до назначения Начальника

Научно-технического отдела Державной военной Академии, объединяется одним из начальников Политехникумов, коему по этой должности присваиваются права командира корпуса. Ему подчиняются оба политехникума, лаборатории и общее для всех этих учреждений хозяйственное управление.

2. Во главе хозяйственного управления стоит Начальник, пользующийся правами командира бригады, по вопросам же хозяйственным правами начальника дивизии.

3. Хозяйственное управление разрабатывает положение о хозяйстве политехникумов и лабораторий, ведет хозяйство организационных управлений, заведует зданиями и составляет сметы и предложения по содержанию и ремонту зданий уже имеющихся и по возведению и по оборудованию новых.

4. В работе своей хозяйственное управление должно руководствоваться существующим законодательством.

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 9 – Аркуш 8.

ПРОЕКТ

ВРЕМЕННОГО ПОЛОЖЕНИЯ ОБ ОРГАНИЗАЦИОННОМ УПРАВЛЕНИИ ЛАБОРАТОРИЯМИ ВОЕННОГО ВЕДОМСТВА

1. Организационное управление центральными лабораториями Военного Ведомства разработке плана последовательного открытия и постепенного развития лабораторий и испытательных станций по мере возможности и необходимости их для целей учебных и исследований.

2. Все чины управления образуют Совет под председательством Заведующего лабораториями, членом входят начальники политехникумов.

3. В заседания Совета могут быть приглашены с правом решающего голоса необходимые для разрешения разного рода вопросов специалисты с платою по 25 руб. за каждое заседание.

4. Все члены Управления через Заведующего лабораториями подчиняются Начальнику Научно-технического отдела Державной военной Академии.

5. Заведующий лабораториями пользуется по службе правами начальника дивизии.

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 9 – Аркуш 9.

	На сод ер жа ние ли чно го сос тав а	Ед ино вре мен ны е рас ход ы на сод ер жа ние	Еже меся чны й расх од на веде ние дела в тече нии 3 ½ мес.	Ч ис ло тр еб ую щ их ся о ф и це рс к их к ва рт и р	Чи сло по ме ще ни й дл я во ль но нае мн ых	Чи сло лег к. авт ом об ил ей	Ч и с ло г р у з . а в т о м о б и л е й	Ч и с ло п р н ы х в ы ез д о в	Ч и с ло д и н о ч н ы х в ы ез д о в	Ч и с ло п а р н ы х п о в оз о к	Ч и с ло л о ш а д е й
Для Артиллерийского Политехникума	20825	12000	20982	7	10	1	-	1	-	-	2
Для Инженерного Политехникума	23975	12000	21079	8	10	1	-	1	-	-	2
Для Центральных лабораторий	20825	10500	22715	7	13	1	-	-	-	-	-
Для Хозяйственного Управления	19250	20000	40810	7	26	1+2	2	-	1	2	5
ВСЕГО	84875	54500	105586	29	59	4+2 зап.	2	2	1	2	9

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 17 – Аркуш 1.

СМЕТА
НА СОДЕРЖАНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННОГО ШТАТА
ВОЕННО-ИНЖЕНЕРНОГО ПОЛИТЕХНИКУМА
НА ДВА МЕСЯЦА ТЕКУЩЕГО ГОДА

I. ЛИЧНЫЙ СОСТАВ:

Согласно Организационного Штата 14 400 руб.

II. ЕДИНОВРЕМЕННЫЙ ОТПУСК:

На оборудование канцелярии 8 000 руб.

На единовременные канцелярские расходы 4 000 руб.

Итого 12 000 руб.

III. НА РАСХОДЫ ПО ВЕДЕНИЮ ДЕЛ:

Согласно расчета на ежемесячный отпуск по штату 12 145 руб.

ИТОГО по ст. I, II, III 38 545 руб.

ИТОГО ТРЕБУЕТСЯ АССИГНОВАНИЯ – ТРИДЦАТЬ ВОСЕМЬ ТЫСЯЧ
ПЯТЬСОТ СОРОК ПЯТЬ РУБ. (38 545)

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 9 – Аркуш 14, 14 зв.

Проект

Организационного штата Военно-Инженерного Политехникума

I. Личный состав

1.	Начальник Военно-Инженерного Политехникума [Военный инженер, Генеральный значковой, может быть генеральный хорунжий]	1	15000		Права начальника дивизии	Из лиц с педагогическим опытом
2.	Заведующий учебной частью [Военный инженер, генеральный хорунжий]	1	12000		Права командира бригады	Из лиц с педагогическим опытом
3.	Члены Конференции [генеральные хорунжие или полковники артиллерии, имеющие звания профессора или штатного преподавателя; из них 2 военные инженеры и 1 интендант]	3	10800		Права командира полка	
4.	Начальник канцелярии [штаб-офицер, может быть чиновник]	1	8400	VI		
5.	Секретарь [чиновник]	1	6000	VII		
6.	Штаб-офицер для поручений [может быть обер-офицер]	1	8400			

II. Обоз

1.	Легковых автомобилей	1
2.	Парный выезд	1
5.	Лошадей обозных 1-го разряда	2

III. Единовременные отпуска

1.	На оборудование канцелярии	8 000
2.	На единовременные канцелярские расходы	4 000
		<hr/>
		12 000

IV. Ежемесячные отпуска

1.	На текущие канцелярские расходы	300
2.	На разъезды чинов	275
3.	На вознаграждение лицам, приглашаемым в заседания Конференции по 25 р. за заседание	1000
4.	На вознаграждение служащих	2 800
5.	На содержание обоза, ковку и лечение лошадей	1 100
6.	10% на непредвиденные расходы	548
		<hr/>
	Итого в месяц	6 023 р.

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 9 – Аркуш 12, 12 зв.

Проект

Организационного штата Артиллерийского Политехникума

I. Личный состав

1.	Начальник Артиллерийского Политехникума [Генеральный Значковой, может быть генераль- ный хорунжий с высшим техническим артиллерийским образованием]	1	15000		Права начальника дивизии	Из лиц с педагогичес- ким опытом
2.	Заведующий учебной частью [генеральный хорунжий с высшим техническим артиллерийским образованием]	1	12000		Права командира бригады	Из лиц с педагогичес- ким опытом
3.	Члены Конференции [генеральные хорунжие или полковники артиллерии, имеющие звания профессора или штатного преподавателя]	2	10800		Права командира полка	
4.	Начальник канцелярии [штаб-офицер, может быть чиновник]	1	8400	VI		
5.	Секретарь [чиновник]	1	6000	VII		
6.	Штаб-офицер для поручений [из штаб-офицеров артиллерии, может быть обер- офицер]	1	8400			

II. Обоз

1. Легковых автомобилей	1
2. Парный выезд	1
5. Лошадей обозных 1-го разряда	2

III. Единовременные отпуска

1. На оборудование канцелярии	8 000
2. На единовременные канцелярские расходы	4 000
	12 000

IV. Ежемесячные отпуска

1. На текущие канцелярские расходы	300
2. На разъезды чинов	250
3. На вознаграждение лицам, приглашаемым в заседания Конференции по 25 р. за заседание	1000
4. На вольнонаемных служащих [см. расчет № 2]	2 800
5. На содержание обоза, ковку и лечение лошадей	1 100
6. 10% на непредвиденные расходы	545
Итого в месяц	5 995 р.

Проект

Организационного штата Хозяйственного управления при объединенных Политехникумах и Центральных Лабораториях

I. Личный состав

Начальник Хозяйственного Отдела [Генеральный Хорунжий с высшим техническим образованием и большим организаторским опытом]	1	12000		Права командира бригады а по хозяйственным вопросам права начальника дивизии	
Его Помощник, заведующий зданиями [штаб-офицер]	1	9600		Права командира полка	
Правитель канцелярии [чиновник]	1	9600	V		
Старший деловод [чиновник]	1	7200	VI		
Казначей [чиновник]	1	6600	VIII		
Бухгалтер [чиновник]	1	7200	VI		
Заведующий материальным складом [чиновник-техник]	1	6000	VIII		
Представитель Державного контроля [Старший контролер из лиц с высшим техническим образованием]	1				
Вахтер [вольнонаемный]	1	4200			
Его помощник [вольнонаемный]	1	3600			

II. Обоз

1. Грузовых автомобилей 3 [2 штатных, 1 запасной]

2.	Легковых автомобилей	3	[1 штатный и 2 запасных общих всем управлениям]
3.	Одиночный выезд	1	
4.	Парных повозок 1884 г.	2	
5.	Лошадей обозных 1-го разряда	5	

III. Единовременные отпуска

1.	На оборудование канцелярии и лаборатории	15 000
2.	На единовременные канцелярские расходы	5 000
	Всего	20 000

IV. Ежемесячные отпуска

1.	На текущие канцелярские расходы	500
2.	На разъезды чинов	300
3.	На вольнонаемных служащих [см. расчет № 1]	6 500
4.	На содержание обоза, ковку и лечение лошадей [по 1000 р. на штатный автомобиль и по 100 р. на выезд]	3 300
5.	10% на непредвиденные расходы	1 060
	Всего в месяц	11 660

Фонд 1077 – Опис 6 – Справа 9 – Аркуш 16, 16 зв.

Проект

Штата Организационного управления Центральных лабораторий
Военного Ведомства

I. Личный состав

1.	Заведующий Лабораториями [Генеральный значковой, может быть генеральный хорунжий с высшим техническим образованием]	1	15000		Права начальника дивизии	
2.	Члены Совета Лабораторий [Генеральные хорунжие или полковники. Один от артиллерии и один от технических войск. Все лица с высшим образованием]	2	10800			
3.	Офицеры для поручений [Штаб-офицеры: 1 от артиллерии, 1 от технических войск, 1 от интендантства. Все лица с высшим техническим образованием]	3	9600			
4.	Секретарь [чиновник]	1	6000	VII		

II. Обоз

1. Легковой автомобиль 1

III. Единовременные отпуска

1.	На оборудование канцелярии	7 000
2.	На единовременные канцелярские расходы	3 500
		10 500

IV. Ежемесячные отпуска

1.	На текущие канцелярские расходы	300
2.	На разъезды чинов	250
3.		1000

На вознаграждение лицам, приглашаемым в
заседания Конференции по 25 р. за заседание

4.	На вознаграждение служащих	3 350
5.	На содержание автомобиля	1 000
6.	10% на непредвиденные расходы	590
		6 490 р.

Фонд 1077 – Опис 2 – Справа 4 – Аркуш 20.

КОМІСІЯ
по утворенню постійних
військових шкіл
– і –
військових академій

“ ___ ” _____ 191 ___ р.
Ч ___
м. Київ

При сем препровождаю для сведения
следующую резолюцию ПАНА ГЕТЬМАНА,
наложенную ИМ на “Предположения об открытии
Украинского Военного Политехникума”.

1. До юнкерских классов, молодых людей
надо пропустить через строй. Необходимо не
менее шести месячное пребывание их в качестве
вольноопределяющихся в частях.

2. Необходимо широко применить фильтрацию как при переходе из одного класса в другой (в юнкерских и офицерских) так и при выпуске, для чего увеличить количество принимаемых в юнкерские и офицерские классы и уменьшить количество выпускаемых.

3. Срок два (2) года между юнкерским и офицерскими классами слишком короток.

Молодому офицеру необходимо всесторонне изучить строевую службу своего рода войск для чего, как показал опыт, необходимо не менее трех-четырёх (3-4) лет.

Председатель комиссии
Генеральный Значковой

Секретарь Канцелярии
Військовий Старшина

Фонд 1077 – Опис 2 – Справа 4 – Аркуш 21.

1. До юнкерских классов, молодых людей надо пропустить через строй. Необходимо не менее шести месячное пребывание их в качестве вольноопределяющихся в частях.
2. Необходимо широко применить фильтрацию как при переходе из одного класса в другой (в юнкерских и офицерских) так и при выпуске, для чего увеличить количество принимаемых в юнкерские и офицерские классы и уменьшить количество выпускаемых.

3. Срок два (2) года между юнкерским и офицерскими классами слишком короток.

Молодому офицеру необходимо всесторонне изучить строевую службу своего рода войск для чего, как показал опыт, необходимо не менее трех-четырех (3-4) лет.

Підпис (Скоронадський)

11.9. 1918.

Військово-навчальні заклади

Фонд 1077 – Опис 4 – Справа 10 – Аркуш 6, 6 зв., 9 зв.

**Інспектор
Радіотелеграфних частин
України**

“21” Березня 1918 року
№ 42
м. Київ

ДОКЛАД

.....

... Не беручи на увагу число польових радіотелеграфних частин, котрі повинні бути в мирний час, всеж можливо намітити ту схему, котрій необхідно зробити організацію військового телеграфа.

І / СТЕПОВИЙ ВІЙСЬКОВИЙ РАДІОТЕЛЕГРАФ

.....

(Арк. 9 зв.)

СТАРШИНСЬКІ ЕЛЕКТРОТЕХНІЧНІ КУРСИ

Вище було наведено, що для того щоб старшини могли працювати в радіотелеграфних частинах, вони повинні мати належну радіотехнічну освіту. Цю освіту старшини до війни одержували в старшинській електротехнічній школі в Петрограді, курс котрої мав протяг на два роки. Ті що скінчили школу по першому розряді мали право працювати в радіотелеграфних частинах.

Рахую, що такий розпорядок мусить бути і на Україні, для чого треба заснувати у Києві старшинські електротехнічні курси, де старшини по належній програмі повинні будуть проходити курс електротехніків електротехніки, радіотелеграфії,

Головному Інспектору
Інженерних Частин
України

дротової телеграфії й телефонії.

Без такої технічної освіти старшини не можуть бути приймани на працю в радіотелеграфних і просто телеграфних частинах, через те, що праця по цих частинах вимагає якісного зрозуміння всіх тих складних і тонких приборів, с котрими доводиться мати діло як при праці з ними, так і при ремонті.

Необхідність наявності електротехнічних і інших лабораторій радіотелеграфних річей і научних сил підказує, що місцем для відкриття старшинських електротехнічних курсів повинно бути місце, де мається вища технічна школа. Зо всіх місць України найкращим є Київ.

В Київ окрім політехнічного інституту з спеціально електротехнічним відділом, знаходяться ще необхідні і дуже багато радіотелеграфних приборів на Київській радіостанції. Ці прибори можуть бути в пригоді на курсах для необхідної радіотелеграфної лабораторії. Помешкання для курсів рахую можливим знайти при політехнічному інституті або коло його при умові працювати в лабораторії інститута.

Для проходження курсів повинні прийматися старшини інженерних військ, котрі мають освіту не нище середньої. Програма курсів повинна бути вироблена в спеціальній комісії з участю головного інспектора інженерських військ, інспектора радіотелеграфу і представників морського поштово-телеграфного відомств, від політехнічного інституту, наукові сили котрих треба небезпримірно прохати, щоб вони читали лекції при курсах.

Отаман (підпис Закржевський)

Фонд 1077 – Опис 4 – Справа 10 – Аркуш 1.

**У.Д.
Інспектор
Радіотелеграфних
частин України**

Відділ Технічний

“12” Липня 1918 року
№ 1054

м. Київ

Військовому Інженіру
Генеральному Хорунжому
ПОЛЯНСЬКОМУ

При цьому надсилається Вам переписка об організації
навчання старшин спеціалістів-електриків.
По минанню надібності прохаю переписку повернути
до мене.

ДОДАТОК: Листування.

ІНЖЕНЕР ВІЙСЬКОВИЙ ЕЛЕКТРИК,
Генеральний Хорунжий
(*підпис Закржевський*)

ГОЛОВА ТЕХНІЧНОГО ВІДДІЛУ
Інженір в.електрик, сотник (*підпис - ?*)

Фонд 1077 – Опис 2 – Справа 4 – Аркуш 45, 45 зв.

Начальнику шкільної Головної Управи.

Д О К Л А Д

Згідно вашого наказу 14-го сього травня я був на нараді в Департаменті Професійної освіти М.Н.О. На нараді обговорювалось питання про об'єднання професійних шкіл в одному відомстві, і Головою наради було запропоновано мені висловитись відносно військових шкіл, при чому було додано, що нарада принципово, визнає бажаним таке об'єднання.

Я зазначив, що до військових шкіл, які мають призначення комплектувати армію старшинами, то праця їх оскільки тісно зв'язана з військом, його життям, навчанням і вимогами, що військові школи ні в якому разі не можуть бути відокремлені від війська і повинні провадити свою працю під керівництвом тільки того, хто керує і відповідає за працю і підготовку всієї озброєної сили держави, себ-то військового міністра.

Відокремлення військових шкіл від військового міністерства з метою прилучення їх до відомства, яке буде мати дуже мало, майже нічого, спільного з питанням що до війська, тільки буде шкодливим для здійснення їх прямих завдань і не дасть їм нічого позитивного.

Нарада з вищезазначеним згодилась, але було піднято питання відносно технічних фахівців військових шкіл, наприклад, електричних, автомобільних, залізничних, медичних, інженерних і т.и., а також і технічних академій, які мають багато спільного з відповідними школами других відомств і своїм учням надають права для керування технічними справами не тільки в військовому відомстві, а і взагалі.

Я зазначив, що в вирішенні цього питання зацікавлені відповідні відділи і управи Військового Міністерства, і що наради може одержать потрібні її матеріали тільки після того, як це питання, буде обговорено і вирішено в Військовому Міністерстві.

Нарада, не винесла остаточної постанови, а ухвалила призначити чергове засідання 21-го сього травня в 6 годин вечора в помешканні Департаменту професійної освіти, куди запрошуються представники від всіх міністерств з необхідними матеріалами; від військового Міністерства бажано мати матеріали відносно військово-технічних шкіл і академій.

т.в.о. Н-ка Учебного відділу
Полковник (*підпис Сальський*)

15 травня 1918 року

Резолюція:

№ 4
2/VII 1918

На рассмотрение пленарного заседания

Г.-З. (підпис Юнаків)

Фонд 1077 – Опис 2 – Справа 4 – Аркуш 46, 46 зв., 47, 47 зв.

Копія

ВЫНЕСЕННЫЕ ВПЕЧАТЛЕНИЯ ПРИ ОСМОТРЕ ЗАНЯТИЙ
ОФИЦЕРСКОЙ ШКОЛЫ НА ЗВЕРИНЦЕ

Вх. № 14415/6021.

Я так часто присутствовал на теоретических и практических занятиях в офицерской школе, что могу себе представить общее суждение. Я вынес общее впечатление, что в офицерской школе очень прилежно занимаются. Порядок и пунктуальность господствуют вполне; учителя и ученики исполняют свои обязанности с большим усердием. Если в следующем я сделаю несколько предложений относительно перемен в занятиях, то не нужно этого принимать как осуждающую критику существующего, но только как указания, как возможно улучшить воспитание по немецкому усмотрению.

I. ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ УЧЕНИЕ

Теоретическому учению не хватает по моему существующих взаимоотношений между учителями и учениками. На всех уроках на которых я присутствовал, учителя только преподавали. Даже одного раза я не слышал, что бы учитель обратился с определенным вопросом к ученикам. Поэтому учитель не может знать как далеко умственно работают его ученики и понимают ли они все им сказанное. Благодаря скудной военной подготовке, полученной учениками было бы полезнее, если бы как способ преподавания в офицерской школе было бы взято на прим. Обыкновенное училище, а не университет или академию.

Обучение должно быть действительным учением, суть которого заключается во взаимоотношениях учителя с учениками. Если учитель определенный отдел преподавал или объяснил ученикам, он должен убедиться при помощи вопросов поняли ученики сказанное им.

Не соответствующим кажется мне, что тактическое учение преподается по родам оружия. Основное тактическое учение должно быть для всех офицеров одинаковое. Замечание это относится к тому, что в частях кавалерийских предпочитают тактику кавалерийскую, а в артиллерийских частях – тактику артиллерийскую.

Основной должна быть тактика пехоты, которая была и останется на всегда главным оружием. Только после того, когда уже молодой офицер получить верные взгляды на основная черты пехотинской тактики, он может познакомиться ближе с тактикой других родов оружия. Благодаря тому, что знакомство с тактикой других родов оружия важно для офицеров пехоты, следовало бы на тактических занятиях брать вместе все роды оружия. Но так как, основы артиллерийской и инженерной науки имеют одинаковое значение для всех офицеров, было бы наилучшим если бы разные роды оружия для всей теоретической науки были бы смешанные. Для особого специального образования отдельных родов оружия будет потом время в училищах по специальностям.

2. ПРАКТИЧЕСКОЕ УЧЕНИЕ.

Практическое обучение по отдельным предметам например: гимнастике производится вполне целесообразно; но в других предметах нужно, чтобы польза, исходящая из практического упражнения, была бы более определенной. Фехтование на штыках или шашках не является целесообразным, если отдельные движения исполняются в роте по команде. Настоящее фехтование можно изучать только тогда, когда каждому будет назначен противник, которому должен быть нанесен укол или удар. При этом надо пользоваться предохранителями (маска, нагрудник). На месте обучения должны избегать по возможности длинных теоретических объяснений. Разбивать роту в рассыпную, или движения в боевой линии можно изучать очень скоро только практическим учением; нужные объяснения должны делаться перед этим во время теоретического обучения в классе. Насколько является возможным для исполнения, нужно работать на месте обучения с действительным войском и с действительным противопоставленным противником; особенно при патрульных учениях или боевых задачах. Если распоряжаться количеством людей в 1.200 человек, то не может быть никаких затруднений в исполнении боевых задач, которые соответствуют войску, например: двум ротам с несколькими пулеметами и командой конных вестунов. Таким образом может быть составлен и неприятель. Если не хватает ^для противника соответствующего войска можно употребить меньше людей, но держащихся как в военной обстановке. Употребление холостых патронов при таком роде обучения, считается большим преимуществом.

При исполнении боевых задач нужно обратить внимание на командный состав, особенно заметить места батальонных командиров, ротных, взводных и тому подобное.

Учение примет тем более характер военной обстановки, чем менее будет уделяться объяснениям во время учения. Если командиры сделают слишком большие ошибки, нужно прервать занятая и начать с начала. Все участвующее на практических занятиях вынесут больше пользы, чем из теоретических объяснений.

Если постоянно не обращать внимания на такого рода, обучения в офицерской школе, то и в практическом образовании они остаются при теории.

В частности я получил впечатление, что, практическое образование не рассчитано на офицеров, а только на рекрутов. Как я уже раньше высказывался, комиссии, состоящей под председательством Генерала ЮНАКОВА, и утверждаю сейчас, что трехмесячный срок образования молодых офицеров очень короткий. Время образования должно бы быть по крайней мере шестимесячное. При более длинном сроке получается возможность обратить внимание главным образом на практическую сторону обучения и можно будет перенести боевые обучения и боевые занятия по возможности на другую местность, потому что пионерское место для упражнений около Зверинца является неудобным, благодаря своему почвенному составу.

Майор барон ФУКЕ.

В сій справі п. Військовий Міністр поклав таку резолюцію:
„Генеральному Значковому Юнаківу і Начальникові Школи для
відома і керовництва. Думки певні. Генеральний Бунч. РОГОЗА 26/VII

З оригіналом згідно:

Д і л о в о д, (підпис)

ГЕНЕРАЛЬНОМУ ЗНАЧКОВОМУ ЮНАКОВУ.

З наказу п. Військового Міністра надсилається для
відома керовництва.

Помішник Начальника Канцелярії
Військового Міністерства

Генеральний Хорунжий (підпис Запольський)

Ч. 4838/11648
30 липня 1918 року

За Начальник Загальної Управи
(підпис Сотник Кащуба)

Фонд 1077. – Опис 2. – Справа 4. – Аркуш 57.

УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА

**КАНЦЕЛЯРІЯ
ВІЙСЬКОВОГО
МІНІСТЕРСТВА**

Загальний відділ

9/10 серпня 19__ року
Ч. 5164/12347
м. Київ

На Ч. 41/Ю

Генеральному Значковому ЮНАКІВУ

З наказу Начальника Канцелярії повідомляю, що на Вашій польовій записці п. 2 – Товариш Військового Міністра наклав таку резолюцію: “З приводу цього мною був подан доклад п. Міністрові в яким я докладав про неможливість передати будинок Київського Кадетського корпусу Українському університету. Генеральний Хорунжий ЛІГНАУ 7/VII”. –

Начальник Загальної Управи
Полковник (підпис – ?)

Діловод

Військовий Старшина (підпис – ?)

Фонд 1077. – Опис 2. – Справа 4. – Аркуш 59.

Начальникові Головної Шкільної Управи

16/VIII – 18

161

Генеральний Значковий ЮНАКІВ прохає
призначити в межвідомственну комісію по розгляду
питання про будинки Київського Кадетського Корпусу
Військового Інженера ШУМСЬКОГО. Засідання
призначено на 17 Серпня о 2 годині дня (Бібіківський
бульвар 14, Міністерство Народної Освіти, кабінет
Головноуправляючого по справах мистецтва та
національної культури).

Начальник Канцелярії

Генеральний Хорунжий (*підпис – ?*)

Секретарь

Військовий Старшина (*підпис – ?*)

Фонд 1077. – Опис 2. – Справа 4. – Аркуш 58.

Головноуправляючому Справами
Мистецтв та Національної Культури

16/VIII – 18
163

Повідомляю Вас, що Ген. Значк. ЮНАКІВ більш в головуємої Вами Комісії не лічиться, через що 17 Серпня не прибуде. В склад Комісії призначен військовий інженер ШУМСЬКИЙ, адрес його: Звіринець, будинок бувшої Інженерної Школи, Шкільна Головна Управа.

Начальник Канцелярії
Генеральний Хорунжий (*підпис – ?*)

Секретарь
Військовий Старшина (*підпис – ?*)

Фонд 1077 – Опис 2 – Справа 4 – Аркуш 67.

№ 164

Генеральному Хорунжему Буняковскому

Представитель Военного Министерства настоятельно просит дать подробное объяснение по выработанному под Вашим председательством: “Примерной смете расходов на восстановление и открытие деятельности 8-ми юнацких военных школ на 2000 юнкеров и офицеров повторительных курсов”, а именно: на чем основывается расчет юнкеров (1200 человек), почему в расчеты на одежду и пр. включены 800 офицеров, почему ремонтные расходы исчислены одинаково на каждое училище и пр. Сведения эти не откажите доставить по возможности лично в канцелярию комиссии Пушкинская, 19 кв. 12, к 6-ти часам вечера Воскресенье 18-го Августа, где в это время будет ожидать Вас представитель от канцелярии Военного Министра, командированный 1-м Товарищем Военного Министра.

Фонд 1065 – Опис 1 – Справа 14 – Аркуш 8, 8зв.

Журнал
Об'єднаного засідання Директорії, Міністрів, Керуючих
Міністерствами та комісарів Міністерств
від 24-го грудня 1918 року
№ 8

Головував: голова Директорії В.К. Винниченко

Засідання почалося о 9 год. вечора

Слухали	Постановили
II. Оголошення Головою Зборів складу Членів Ради Народніх Міністрів, а саме: Голова Ради Міністрів і Міністр Закордрнних Справ – Володимир Місієвич Чеховських, ... Міністр Морських Справ – Михайло Іванович Білінський, ... В.О. Міністра Військових справ – Олександр Вікторович Осецький	II. Прийняти до відома.

Фонд 1065 – Опис 1 – Справа 14 – Аркуш 17, 17 зв., 19 зв.

Журнал
засідання Ради Міністрів
від 29-го грудня 1918 року
Ч. 12

В 12.40 почалося спільне засідання Директорії УНР і Ради Міністрів. Голова Директорії інформує Раду Міністрів, що члени Директорії розподілили між собою працю, а саме: ... Член Директорії Петлюра відає справами Міністерств: Військового, Морського, Мистецтва, Народнього здоров'я та опікування.

В 1 год.20 хв. Директорія залишає зал засідань Ради Міністрів і Рада переходить до біжучих справ

Слухали	Ухвалили
<p>XIX. Доклад Військового Міністра про утворення інструкторських старшинських і підстаршинських шкіл, учебних команд, товариств просвіт та бюро лекторів-інструкторів.</p>	<p>XIX. Запропонувати Військовому Міністрові вийти до Ради міністрів з докладом, в яким точно зазначити яка сума видатків на школи повинна перейти на військовий фонд і який нормальний кошторис Міністерства.</p>
<p>XX. Доклад Військового Міністра про відпуск по сміті 1918 року Головні Шкільній Управі 1.283.663 карбованці.</p>	<p>XX. Ухвалити і пропонувати Військовому Міністрові негайно вийти в Раду Міністрів з законопроектом про скасування Кадетських Корпусів і про перетворення їх на школи звичайного загальнодержавного типу, аби в них навчались діти тих громадян, які поклали життя своє за УНР</p>
<p>XXIV. Пропозицію Військового Міністра про заборонення старшинам чужоземних армій, крім німецької і</p>	<p>XXIV. Ухвалити</p>

Австрійської носити військову форму.	
--------------------------------------	--

Фонд 1065 – Опис 1 – Справа 14 – Аркуш 29.

Журнал
засідання Ради Народніх Міністрів
від 2-го січня 1919 року
Ч. 16

Слухали	Ухвалили
XXII. Доклад Морського Міністра про відкриття Гардемаринської школи, її штати та про відпуск Морському Міністерству грошей на збудування та відкриття цієї школи.	XXII. Ухвалити з поправкою: в п. 2 змінити “підданих” на “громадян”, а також пропонувати Морському Міністрові, додану до докладу пояснюючу записку внести в Раду Міністрів на Українській мові.

Фонд 1065 – Опис 1 – Справа 14 – Аркуш 99.

Журнал
засідання Кабінету Народніх Міністрів
від 23 лютого 1919 року
Ч. 57

Слухали	Ухвалили
<p>III. Доклад Військового Міністра проекту постанови про затвердження штатів старшинської школи при 2-му Подільському корпусі та про відпуск в розпорядження Військового Міністерства з коштів Державної скарбниці на утримання цієї школи на кожних 4 місяці з 24 січня 1919 року 200.000 гривень.</p>	<p>III. Асигнувати на утримання зазначеної школи 200.000 гривень на протязі 4-х місяців з 24 січня 1919 року і на далі відпускати таку ж суму на кожних 4 місяці.</p>

Фонд 1065 – Опис 1 – Справа 176 – Аркуш 1, 1 зв.

ІМЕНЕМ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНЬОЇ РЕСПУБЛІКИ ЗАТВЕРДЖУЄМО:

20 січня 1919 року м. Київ

Голова Директорії

В. Винниченко

Члени

Макаренко, Петлюра, Андрієвський

Член-секретарь

Ф. Швець

Посвідчую В.О. Державного Секретаря Михайло Корчинський

За для підготовки для потреб Армії старшин фахівців наперед, до відкриття вищої військово-технічної школи, наказую: існуючу залізничну школу розгорнути, утворивши при ній паралельні класи – самохідний, електротехнічний та повітроплавний по прикладаємому тимчасовому штатові.

В своїй праці школа має керуватись оголошувемим при цьому тимчасовим уставом.

Прилога: тимчасові – штат та устав.

Оригінал підписав

Військовий Міністр, отаман Греків

Начальник Інженерної Управи отаман Матяшевич

Фонд 1078 – Опис 2 – Справа 42 – Аркуш 6, 6 зв.

**НАЧАЛЬНИК
ЗАЛІЗНИЧНОЇ
ШКОЛИ СТАРШИН**

24 лютого 1919 р.

Ч. 149

м. Вінниця

Начальникові Головного
Інженерного Управління

Рапорт

З огляду на Ваше розпорядження дорученна мені школа з постійним складом була евакуйрована до Кам'янець Подільського. По прибутті на місце, в городі, при самім певнім посередництві місцевих комісій по розташуванню військ та інституцій, відповідних помешкань зовсім не знайшлося позаяк город зайнятий 4-м'я юнацькими школами та іншими військовими інституціями. Звернувшись до Головного Коменданта Тилу Армії УНР Отамана Жуковського

я переглянув з ним ще раз всі помешкання. Отаман Жуковський не знайшов можливим виділити що небудь для школи.

Бажаючи швидше розташувати школу, я звернувся, по згоді з Отаманом Жуковським, до співучасті комісії по розташуванню військ в м. Проскуріві, якою було вказано, що школу можливо розташувати в м. Чорний-Острів біля залізничної станції того ж ім'я ні позаяк в самому Проскуріві яких небудь вільних помешкань не виявилось.

Після огляду, пропонованих Проскурівською комісією, помешкань в Чорнім-Острові виявилось, що по площі цих помешкань школа могла би розміститись але будинки знайшлися в такому розруйнованому виді, що для приводу їх в мало-мало можливий для навчання вид, треба було б виконувати ремонт на протязі від 2-3 місяців та прийшлося би витратитись від 250-350 тисяч карбованців.

Доклавши таке становище Головному Коменданту Тилу, котрий наказав прибути для докладу до Вас, при чому висловив думку, що школа повинна бути розташована в місці де маються великі технічні оборуудвання, вказавши, що такими він ліче ст. Бірзулу або м. Одесу.

Докладаючи про вищевикладене, лічу обов'язком додати, що згоджуєсь цілком з думкою Головного Коменданту Тилу, для найшвидшого відкриття занятій гадаю найкращим розмістити її в Бірзулі або, ще ліпше, в Одесі, де маються всі необхідні технічні оборуудвання для навчання старшин і розташування школи в цім місті може скоротити, представлений мною кошторис на 50% по крайній мірі.

З огляду на те, що постійний склад школи її вчебне майно находжуються в вагонах, прохаю Вашого дозвілу на пересунення її в одне з вище зазначених міст, для швидкого відкриття занятій.

Отаман (*підпис*)

Фонд 1078 – Опис 2 – Справа 42 – Аркуш 4.

Начальникові Головного Управління
Генерального Штабу

Згоджуючись цілком з викладенним в рапорті Начальника Залізничної школи Старшин, прохаю Вас дати свої висновки:

1) чи можливо в сучасний мент пересунути школу для відкриття занятій в Одесу, або Бірзулу і

2) в випадку відкриття школи *а її треба відкрити бо нема старшин*, прохаю Ваших розпоряджень про *по можливості скорє* призначення Старшин від військових частин згідно мойого відношення від 7 лютого ц.р. за Ч. 874 та наказу Головної Управи війська У.Н.Р. від 26 січня ц.р.

Начальник Головного Інженерного Управління,
Військовий Інженер, Отаман *Матяшевич*

24 лютого 1919 р.
Ч. 1552

Начальник Канцелярії
Полковник *Лохвицький*

Фонд 1077 – Опис 2 – Справа 4 – Аркуш 63.

№ 218
2 вересня 1918 р.
(*напис від руки*)

До Канцелярії 2-го Товариша
Військового Міністра

При сьому надсилається проект Електротехнічних та Самохідних курсів при Залізничній Школі Старшин, котрий був розгляданий і стверджений у комісії по утворенню постійних військових шкіл.

Додаток: згідно окремого реєстру при сьому додаваному.

В.О. Начальника Канцелярії
Генеральний Хорунжий

Секретарь
Військовий Старшина

Фонд 1078 – Опис 2 – Справа 42 – Аркуш 75.

**Начальник
Головної Шкільної
Управи
Військового Міністерства**

- // -

відділ учений
лютого 6 дня 1919 рік
Ч. 657

м. Кам'янець-Подільський
Петроградська 61

Копія

Начальникові Генерального Штабу

Рапорт

Приставляю для відома Інструкцію по учебно-муштровій підготовці і вихованню в піших юнацьких школах. Ця інструкція з'являється головною підвалиною для інструкцій школам і інших фахів.

Додаток: Інструкція.

Підписали: Сальський
Військовий старшина Шумський

2-й Помічник Начальника Відділу
Адміністративний курінний (*підпис Опаренко*)

Фонд 1078 – Опис 2 – Справа 42 – Аркуш 67, 68, 69, 69 зв.

Супровідна до Інструкції по учебно-муштровій підготовці і вихованню в піших юнацьких школах (19 лютого 1919 року, Ч. 841)

ТВО Начальника ГШУ отаман Сальський

Інструкція по учебно-муштровій підготовці і вихованню в піших юнацьких школах

1). Завдання шкіл – в найкоротший час (4 місяці) підготувати майбутніх старшин Української Армії для чого треба:

- а) дати юнакам самі необхідні практичні військові знання потрібні для виконання обов'язків, які покладає на старшину командування четою або сотнею в бою.
- б) виховати національну свідомість і піднести національну гордість.
- в) освітити їх в соціальному відношенні, аби майбутні старшини могли свідомо ставитись до сучасних пекучих соціальних питань.

2). Для виконання вищезгаданих завдань в школах викладаються тільки самі потрібні предмети і з кожного предмету треба взяти тільки те, що потрібно для здійснення вищезгаданих завдань.

Клясові і муштрове навчання проводиться згідно додаваної відомості.

3). При викладанні, особливо військових предметів, треба мати на увазі надзвичайно короткий час, одведений для підготовки майбутніх старшин, а тому треба мати на увазі ті практичні завдання, які зазначені в § I цієї інструкції, і відкидати все зайве.

Треба мати на увазі, що школа повинна підготувати ремесників військової справи, діяльність яких обмежується четою і сотнею, але вони добре повинні знати все, що їм прийдеться робити при командуванні четою або сотнею, причому ці знання повинні бути доведені до ступення “автоматичности”.

Тому метод навчання, особливо по військових предметах, повинен бути виключно, практичний менш теорії і як змога більш показу і практики.

4). Рахуючись з невисоким загальним розвитком більшості учнів, викладачі повинні вживати всіх заходів до втлумачення їм того, що викладають

Тому ні в якому разі викладачі не можуть обмежуватись читанням лекцій, а прочитавши маленький відділ, окремими запитаннями прочитане пояснити і втлумачити його в голови учнів і тільки переконавшись в тому, що всі

зрозуміли прочитане, переходити до дальнішого. Взагалі викладач повинен як змога ближче стати до своєї аудиторії, а не уявляти собою професора, який тільки читає, а хто хоче слухає і як захоче розуміє.

5). Муштрове навчання (тактичне) повинно проводитись в тісному зв'язку з викладанням тактики, а саме: муштровий склад обов'язково повинен бути на лекціях по тактиці, а викладачів тактики треба притягати до тактичних муштрових вправ в полі.

6). Топографія повинна викладатись в тісному зв'язку з тактикою, для чого обидві дисципліни викладає один викладач.

Перші години тактики повинні бути присвячені топографії з таким обрахунком, щоб, коли розпочнеться викладання тактики, то учні вміли би рисувати отчетні картки. При викладанні тактики на всіх лекціях і вправах в полі учні обов'язково повинні рисувати на папері розполог сотні і чети в найбільш характерні менти.

Від цих карток-схем вимагати тільки ясності і правильності, щоб кожний начальник, в руки якого попаде схема, міг легко зрозуміти де і як частина займає позицію, де перед нього ворог, де сусіди і т.і.

Швидко складання таких карток і єсть кінечна мета, яку повинно переслідувати викладання топографії.

Друга мета викладання топографії – навчити учнів добре розуміти читати топографічні мапи і вміти поводитись з ними в полі. (арк. 76 зв.)

7). Муштрове навчання повинно мати головною метою створення Начальників, а тому повинно полягати головнішим чином не у вправах якими готується (збивається) муштрова частина, а учні беруть в них участь тільки як козаки, а в індивідуальній підготовці кожного учня до виконання в строю обов'язків інструктора і начальника.

Тому на муштрових вправах зпочатку треба звернути увагу і присвятити деякий час на поодинкове навчання учнів, щоб надати їм належний військовий вигляд, а далі на вправах знайомити учнів з строями чети і сотні, не дбаючи про чистоту і четкість ушикування, через що строй учнів не буде такий гарний як подобає добрій муштровій частині, але учні повинні бути приривчені до виконання своїх обов'язків як начальників і інструкторів.

8). Викладання і муштрове навчання проводити на українській мові.

9). Склад клясних відділів мати не більше як в 30 учнів.

10). Перевірка опанування учнями викладеного і додаткові пояснення проводяться через репетиції.

11). Склад репетиційних відділів 10-15 учнів, протяг репетиції не більше 3 годин.

12). Репетиції призначаються не більше 2 разів на тиждень в години, окрім покладених на класове і муштрове навчання.

13). Оцінка знання робиться нотатками по 5-ій системі.

14). Іспити по предметах клясного навчання не провадяться, а середня з нотаток по репетиціях і буде остаточною.

15). Тим, хто одержав по репетиціях не задовольняючі нотатки, дозволяється їх виправляти не більш одного разу.

16). По скінченні курсу робиться тільки іспит по муштровій підготовці і підготовка оцінюється так: незадовольняюче, середньо, добре. Одержавші „незадовольняюче” не можуть лічитися скінчивши ми школу.

Випуск із школи.

17). Скінчивши школу лічаться ті, що на всіх репетиціях по всіх предметах мають задовольняючі нотатки (не менш „3”).

Педагогічній Шкільній Раді надається право визнати скінчившими школу тих учнів, які будуть мати зі всіх репетицій по всіх предметах не більш 1-ї незадовольняючої нотатки.

Виховання в школі.

18). Виховання учнів повинно провадитись в напрямі піднесення національної гордості, розвинення любови до батьківщини, до військового довгу і чести, до ладу і добровихованности.

Поруч з тим повинно стояти розвинення прямого і чесного характеру самосвідомости, певності всобі, ініціативи, дужої волі і завзятості любови до козаків, лицарства і доброго товариства.

19). Розвинення зазначених в попередньому артикулі прикмет повинно заснуватись на створенні відповідних обставин, допомагаючи цьому: на всьому укладі внутрішнього життя, прикладі з боку виховую чого складу школи і постанови справи навчання.

20). Учні, помічені як непевні з боку морального, звільняються зі школи.

За Т.В.Об. Начальника Головної Шкільної Управи
Отаман (*підпис Чернявський*)

19 лютого 1919 р.

Т.В.Об. Начальника Ученого Відділу
Військовий старшина (*підпис Шумський*)

Фонд 1078 – Опис 2 – Справа 42 – Аркуш 70, 70 зв.

Затверджую
4 березня 1919 р.
підписав ТВО Начальника
Головної Шкільної Управи
Отаман Сальський

Копія

Програма військової гігієни для військових юнацьких та інструкторських шкіл

Представляємий програм військової гігієни по змісту своєму близько стоїть до програму військових шкіл Франції та бувшої Російської Імперії, при чім в розділі загально гігієнічнім передбачається найбільше докладний виклад про їжу (поживу), в розділі анатоμο-фізіологічнім про оруддя руху та про нервову систему;

потрібним також треба вважати додаток про фізичне виховання козака, про хвороби (хоч би коротко) і про першу допомогу в наглих випадках. Зважаючи на те, що більшість слухачів інструкторських старшинських шкіл уже послухали у свій час курс військової гігієни, здається потрібним лише нагадати їм забуте, звернути їх увагу на те, що звичайно випускається з тяму, та дати пояснення тим, або иншим фактам і явищам згідно з практикою останньої війни

---ooOoo---

ВОДА. Дощова, джерельна, річна, ґрунтова. Жорсткість води. Примішка органічних матерій, бактерій. Колодязі, ріжні системи їх. Водопроводи. Очищення води.

ПОВІТРЯ. – склад його. Вохкість. Шкодливі примішки: амоніак, сірководень, чадний газ, пил, бактерії. Повітря касарень.

ЖИТЛО. Значіння матеріалу для будівлі. Провітріння, вигляди його, провітріння касарень вночі. Опал, вигляди його. Освітлення. Усунення нечистоти, каналізація.

ЇЖА (ПОЖИВА). Матерії азотисті та безазотисті. Білки, жири, вуглеводи. Калорії. Кількість поживи, яка потрібна робочій людині. М'ясо, розділення туші, збой. Ознаки негодящого м'яса. М'ясо від хворої худоби. Збереження м'яса. Молоко, яйця. Цукор. Борошно, сорти його, псування борошна, примішки.

Випікання хліба. Біб, горох, бараболя. Крупи – гречана й просяна (пшоно), риж. Приправа до смаку, питво. Збереження харчових продуктів. Підготування страви на куховарні, посуд.

Анатоμο-фізіологічний нарис

Оруддя руху – кістяк, суглоби, м'язи (мускули). Значіння фізичної вправи.

Кров і обіг крові. Серце. Значіння фізичної вправи.

Дихання. Роля червоних кров'яних тілець в процесі дихання. Значіння фізичної вправи.

Травлення. Травні соки. Втягання поживи. Значіння фізичної вправи.

Нервова система. Мозок головний та спинний, мозкові оболони, нерви периферичні. Самовільні та рефлекторні чини. Воля, дія, паніка, хоробрість.

Праця та спокій. Втома. Перетяж. Треніровка.

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ КОЗАКА. Розділи козаків на групи по їх фізичному розвитку. Ходіння, біг, гімнастика, їзда верхи, вольті жировка. Вироблювання сили, спритности та витривалости. Походи, походне спорядження, скорість маршу, опочивни, переднівки.

Хвороби. Пошесте хвороби згальної (тиф, холера) і місцеві (сибірська язва, короста й т.і.). роля мух, бліх, вошей і инш., що до передачі пошестів.

Венеричні хвороби. Ізоляція, дезенфекція.

Перша допомога: контузія, рана, кровотіч, перелом кістки, звих, зомлілість, отрута, опік, відмороження, учадіння. Система роз положення лікарських інституцій на фронті. Перев'язка (практично).

Т.в.об. Начальника Ученого Відділу
Головної Шкільної Управи
Військовий старшина *Шумський*.

5. березня 1919 р.

Фонд 1078 – Опис 2 – Справа 42 – Аркуш 74.

**Начальник
Головної Шкільної
Управи
Військового Міністерства**
- // -
відділ учений
березня 17 1919 рік
Ч. 1203
м. Кам'янець-Подільський
Петроградська 61

Начальникові Генерального Штабу

Рапорт

Згідно Вашого особистого розказу при цім приставляю копії: рапорта мого від 6 лютого б/р. Ч. 657 та інструкції по учебно-муштровій підготовці і вихованню в піших юнацьких школах з додатком до неї обрахунку скороченого 4-х місячного курсу юнацьких шкіл.

Додаток: три копії.

Т.в.об. Начальника Управи,
Отаман (*підпис Сальський*)

Т.в.об. Начальника Відділу
Полковник (*підпис Шумський*)

Фонд 1078 – Опис 2 – Справа 42 – Аркуш 111.

**Начальник
Житомирської пішої
юнацької школи**

“18” Березня 1919 р.
Ч. 1250
м. Кам’янець-Подільський

Начальникові Канцелярії
Військового Міністерства

Рапорт

Прохаю дати перепуск у м. Коломию для приготування будинка для ростошування школи старшинам: Хорунжому ОМЕЛЬЧУКУ, Авраму Феодосієву, Рамзайцеву Борису Володимировичу і СВИДЕРСЬКОМУ Володимирі Остаповичу.

Додаток: Копія депеші Начальника Головної Шкільної Управи за Ч. 73.

Т.В.О. Начальника Школи
Полковник (*підпис Петрів*)
В.О. Осаула Школи (*підпис - ?*)

Резолюції:

18/III Загальна Упр.

Заповнити перепуск за підписом От. Сиротенка

От. (підпис - ?)

19/III На висновок От. Шайбле

Доложить

От. (підпис Сиротенко)

Штамп

Упр.2-го Отам. Кварт.
Гол. Упр. Ген. Штабу
6/IV
Ч. 1583

Штамп

Генеральний Штаб
20/III
Ч. 2812

Дуже негайно

Начальникові Головного Управління
Генерального Штабу

Згідно резолюції Військового Міністра прошу Вашого висновку по відношенню Начальника Житомирської Пішої Юнацької Школи надписом на цім-же.

Начальник Загальної Управи,
Канцелярії Військового Міністерства (*підпис - ?*)
Начальник Загально-Персональної Частини (*підпис Кашуба*)

Ч. 2999
19 березня 1919 року
м. Кам'янець-Подільськ

Резолюції:*II От. Кв.**20/III**Від.навч.**Начальнику Жит. Школи**Покі це питання не вирішено (о переводі школи до Коломиї)**От. (підпис Шайбле)**5/IV 19 р.**8/IV 19 р.*

*Розвідати де знаходиться в сучасний мент Жит. юнацька школа
п. (підпис - ?)*

*II От. кв.
20/III*

ТЕЛЕГРАМА

КАМЕНЕЦ / ПДЛСК ПО НХЖДН. В КАМЕНЕЦ / ПДЛСК

Начальникові Головного Управлення
Генерального Штабу

Досилається

КАМЕНЕЦ / ПДЛСК ИЗ К.П. 12.08.73. 8/3. 23.18. ВІЙСЬКОВА

Прошу прискорити вихід наказу про права скінчивших юнацькі школи і школу старшин проект якого придставлений вам особисто паном Ковердинським при рапорти моему вид 24 лютого н.р. 964. І прошу телеграфно мене повідомити НР наказу головної управи війська аби своєчасно оголосити по школах що підійме продуктивність навчання і настрої юнаків це тим більш потрібно що деякі школи початку квітня мають робити випуск.

Начальник ГОШКУП Отаман САЛЬСЬКИЙ

Резолюції:

5/IV

*Проекта наказу о правах скінчивших старшинські відділи не було
Полковник (підпис - ?)*

Навчання.

Доложить

От. (підпис Шайбле)

Фонд 1078 – Опис 2 – Справа 42 – Аркуш 88.

**Начальник
Головної Шкільної
Управи**

Військового Міністерства

21 березня 1919 рік
 Ч. 1277
 (м. Київ
 Звіринець, буд. Інструкторської
 Школи Старшин)

Начальникові Головного Управління
 Генерального Штабу

Доклад

В доручених мені військових школах закладається фундамент нашої армії – запоруки нашої будуччини, і, гадаючи, що нема зараз більш важливої праці, я і всі мої співробітники поклали всі свої сили в справі створення належної будучої старшини, вихованої перш за все в національному дусі.

З великими зусиллями і витратами народніх грошей кілька військових шкіл було зорганізовано і розпочали свою працю. Але: 1) Житомирська школа, яку було укомплектовано молоддю, що навіть нігде рушниці в руках не мала, після 1-2 тижневого навчання без мого відома було кинуте на фронт і вона перестала існувати; 2) зараз без повідомлення мене кідаються на фронт Інженерна і Інструкторська школи – наслідки цього, немає сумніву, будуть такі ж як в Житомирській школі, і таким чином, справу створення певної Української старшини, яка вже стала на ноги, відсовується, Біг зна, на який час.

Притягнення шкіл на фронт ще, окрім цього, підриває авторитет Української влади і відтручує од війська молодь, яку можливо використать в інтересах Республіки.

Я лічу своїм моральним обов'язком про вище згадане докласти, бо це дуже тяжко відчувається мною і моїми співробітниками в Управі і Школах.

Т.в.об. Начальника Управи
 Отаман (*підпис Сальський*)
 Фонд 1078 – Опис 2 – Справа 42 – Аркуш 72.

(Переклад рукопису російською мовою на арк. 71, 71 зв. (рукописний))

Начальнику відділу навчання військ

Доклад

В присланім розкладі вчених заняттів в Старшинській військовій школі при штабі 2 Подільського корпусу, надається в добу 5 годин на лекції і тільки 2 години на практичні заняття.

Беручи на увагу, що мета старшинських шкіл – це дати можливість старшинам Української Армії вивчити підстави військового мистецтва в зв'язку

зі знову здобутими даними в царині військового мистецтва та виробити найбільшого раціонального пристосування придбаних знань на практиці; виховати натуру старшини, виробляючи в ньому почуття долгу, ініціативу, окомір та волю.

З огляду на надзвичайно короткий строк відведений для тактичної підготовки старшин в школі треба звернути увагу на практичний бік засвоєння знань, за для чого проводити з ними найбільше занять в в полі при ріжній місцевості, становищі та часі доби, вимагаючи та розвиваючи в старшинах виконанність в праці, самостійність, визначеність поглядів (*світогляду*), упевненість в своїх подіях (*діях*) та чепурність до педантства.

Піхотні та кавалерійські старшини мусять особливо практикуватись в відділах засвоєння (*вивчення*) розвідки, наглядання та несення служби зв'язку, що також можна засвоїти тільки шляхом практичної польової підготовки.

Крім того старшини мусять спеціалізуватись в ловкості (*в умінні*) володіти та орудувати технічними засобами сучасного бою, себ-то – кулеметами, бомбометами та мінометами, для чого в школах мусять бути досвідні (*досвідчені*) інструктори по цим відділам.

На тактичних заняттях зі старшинами мусять брати участь старшини всіх родів військ, цим прищепляється поняття необхідності суспільних подій та обопільного порозуміння (*необходимости совместных действий и взаимопонимания*).

Зо всього висловленого видко, що призначених 2 годин в день на ведення муштрових занять (*строевых занятий*) дуже мало для засвоєння всього вищевисловленого і необхідно не менш хоч би тієї кількості годин, яка відведена на теоретичне засвоєння військових навук.

Всю ж решту вчешного часу призначить на теоретичне засвоєння та освячування (*знакомство и освещение*) військових питань, по мірі ознайомлення з якими зараз же прилаштовувати та перевіряти їх на практиці (*применять и поверять*).

Фонд 1075 – Опис 2 – Справа 54 – Аркуш 12.

Наказ

Головної Команди Війська УНР
частина 150
(по Головній Шкільній Управі)
8 вересня 1919 року

Про створення Спільної Військової Школи.

Для об'єднання всіх юнацьких шкіл в одну Спільну Військову Школу наказую:

1. Скасувати всі існуючі до цього часу юнацькі військові школи;
2. Встановити Спільну Військову Школу штату, який додається;

3. Поповнити Спільну Військову Школу з молодих людей призовного віку та з освітою не нижче 4 класів;
4. Усе майно та персональний склад скасованих шкіл передається до Спільної Військової Школи за вказівками начальника Головного Управління Генерального Штабу;
5. Начальником Спільної Військової Школи призначити полковника Вержбицького.

Головний Отаман

С.ПЕТЛЮРА

ТВО Військового Міністра

В.ПЕТРОВ

Фонд 1075. – Опис 4. – Справа 9. – Аркуш 2-6.

Загальні збори лекторів українознавства Спільної Військової Школи, скликані п. Державним Інспектором школи, для обговорення питання про те, як поставити справу навчання й виховання в школі на належну височінь, котра б давала змогу вихованцям школи винести з її стін найбільший запас знаннів необхідних їм, як майбутнім старшинам Української армії – на засіданню свому дня 1 жовтня б.р., обміркувавши всебічно вищезазначене питання а також тісно сполучене з цим останнім – питання про сучасне становище школи та про умови, серед яких в ній в даний мент проводяться навчання, прийшли однодушно до слідуячого висновку: при сучасних умовах свого існування Спільна Військова Школа не виконує і не може виконувати свого безпосереднього завдання – утворювати старшин для Української армії, через те, що школа не задовольняє навіть мінімальним вимогам, які ставляться школам взагалі, а військовим зокрема.

Приймаючи-ж на увагу те, що змінення цих ненормальних умов є по-над сили ради лекторів та по-над їх компетенцію, а також те, що коли умови ці існуватимуть далі, то всі наради, плани та бажання лекторів щодо найкращого навчання юнаків, – так і зостануться, як було до сих пір, лише прекрасними побажаннями та балачками; приймаючи на увагу, що вищезгадані умови тільки в малій своїй часті залежать від загальних умов сучасного життя нашої Держави, які не можуть бути поліпшені, а в величезній більшості умови ці від того не залежать, можуть та повинні бути поліпшені, що всі змагання до такого поліпшення чомусь не приводять до бажаного результату (не дають жодних

наслідків); приймаючи на увагу, що п.п. лектори не бажають бути лише ремісниками свого діла, відбувати свої регулярні години, а суть охоплені однодушним гарячим бажанням як найкраще і найдоцільніше прикласти свої сили, знання, здібності та хист до справи раціонального виховання майбутніх старшин, – збори лекторів Спільної Військової Школи, керуючись почуттям патріотизму та відчуваючи в своїх серцях неспокій за майбутнє Республіки, рахують своїм громадським обов'язком довести до відома Найвищої Державної Влади, через п. Державного Інспектора школи, яко її офіційного представника слідує:

Спільна Військова Школа, яка перетворена з бувшої Житомирської пішої юнацької школи, заснована в м. Житомирі в місяці січні б.р. Коли м. Житомиру загрожувала небезпека з боку більшовиків, школі для провадження навчання в спокійних умовах наказано було переїхати до м. Кам'янця.

До моменту евакуації школа, як така, була цілком зорганізована і налагоджена, і в ній почалися нормальні навчання. Був уже сформований 1-й курінь в складі 4-х сотень, всього кількістю 400 чоловік юнаків та почалося формування 2-го куреня.

5 березня, коли школа в повному своєму складі була навантажена в потяг і готова була відбутися до місця свого призначення – м. Кам'янця – їй було наказано Командуючим Житомирською групою військ Отаманом Бенем негайно виступити на фронт. Згідно з цим наказом муштрована частина школи, а саме 4 сотні юнаків під команду Начальника школи полковника Петрова вечером 5-го березня вирушила в похід. Потяг же, в якому залишилась уся немустрова частина школи – канцелярія, господарча частина, лектори та все шкільне майно, як скарбове так і приватне персонального складу школи – з невеликою вартою юнаків – було затримано на ст. Житомир і лише 7-го березня відправлено на ст. Бердичів, де цей потяг попав у руки більшовиків, які на той час зайняли станцію і місто Бердичів. Всі, хто знаходився в цьому потязі, мусли рятуватися, хто куди міг – більша частина продерлася до Кам'янця, де-хто повернувся до Житомира, кілька юнаків попало до рук більшовиків і були розстріляні. – Таким чином школа, яко така, була зруйнована на самому початку своєї праці.

Бойова ж частина школи в складі Житомирської групи військ Української Народної Республіки весь час бере участь в боротьбі з більшовиками. Березня 20-го переможне Українське військо знову вступає в Житомир; разом з ним повертається й школа, де заново починає налагоджувати свій апарат. Але праці цієї не вдається довести до кінця, бо 13 квітня Українське військо примушене залишити м. Житомир і школа з боєм відступає. По залишенні Житомира школа, будучи в складі тієї ж групи військ, яко бойова частина, обороняючи рідну територію, крок за кроком відступає в напрямку на м.м. Вільськ, Черняхів, Горошки, Олевськ, Сарни і в перших днях місяця травня знесилена, боса й обдерта, прибуває до м. Рівного. Цей марш школи Житомир – Сарни – Рівне по багнах та лісах Полісся, серед найгірших фізичних умов (брак провіанту та ін.) саме на провесні – може бути взятий за зразок як найтяжчого походу. В м. Рівному школа з'єднується з тією частиною школи, яко знаходилась в м.

Камянці і яка по захопленні цього міста більшовиками – через Галичину прибула до м. Рівного. Тут школу ми бачимо в такому складі: 4 сотні піших, окрема кулеметна команда, команда зв'язку, кінна команда, та сотня Житомирських гімназистів, яка була сформована при школі ще в Житомирі. За час перебування в м. Рівному й була проведена вищезазначена організація школи. Проводились теж де які навчання, але цілком ненормально та в дуже малих розмірах, до чого спричинилось головним чином мешкання в вагонах та служба школи, яко військової частини. Травня 20-го школа, разом з Українським військом залишає м. Рівне і походом вирушає в напрямку на Дубно, куди прибуває 22-го травня. Через 2 дні школа дістає окреме бойове завдання охороняти Державну польову скарбницю Волинської групи військ У. Н.Р. та провести її на Поділля, де на той час виник антибільшовицький повстанчеський рух та відновився наступ нашого війська. Виконуючи це завдання, школа в ніч на 25 травня вирушає в напрямку на Кременець і посувається наперед через с.с. Людвице, Матвієвці, Ланівці до с. Осники Волинської губернії. Весь цей марш школа робить маючи в тилу і з лівого боку більшовиків, з правого боку поляків та кругом вороже місцеве населення та деморалізовані свої частини. Бойові обставини дозволили школі пробути в с. Осниках біля 10 днів в умовах більш-менш спокійного життя. Там же школі було наказано розпочати регулярні навчання і в як найкоротший термін випустити старшин. На зборах муштрових старшин та лекторів українознавства було вироблено план навчання, і мінімальним терміном такого було встановлено 60 днів. Навчання розпочалися при дуже невідрадних обставинах, а саме: школа не мала майже ні одного підручника, ні клаптика паперу та інших приладдів для проведення хоч якого навчання. Однак лекції розпочалися та інтенсивним темпом проводились протягом 9 днів. Лекції відбувалися переважно в клунях, в садах, на погості під церквою і т.ін. За класові таблиці служили двері клуні, паркан і т.ін. Навчання це було перерване наступом більшовиків на м. Ланівці. Дві сотні школи просто з лекції були вислані на позицію. Залишивши під натиском більшовиків с. Оснику – школа, несучи увесь час охорону скарбниці та прикриваючи відступ Волинської групи, ступнево відходить через м.м. Шабенно, Базалію, Купель, ст. Войтовці, с. Немиринці, Кузьмин і нарешті прибуває до с. Кременної, що біля м. Городка на Поділля. Тут знову починається читання лекцій, яке провадиться при тих же умовах, що і в селі Осниці. В м. Городку було придбано невеличку кількість сшитків, так що можна було написати з юнаками де-які письменні вправи. З с. Кременної, коли наше військо перейшло в наступ – школа перейшла в м. Сарнів, де протягом 2-х днів знову читались лекції. Із Сарнова школа перейшла до с. Кривачинець, де була зроблена 1 спроба перевірки знань юнаків за поміччу репетицій. Ця спроба показала, що не дивлячись на несприятливі умови, умови в яких не знаходилась ще ні одна школа в світі – юнаки взагалі виявили всеж таки відносний поступ в науках, а багато з них на іспитах відповідали й зовсім добре. Прибувши до с. Кривачинець ввечері і розпочавши репетиції ранком, на другий день, школа не мала змоги їх скінчити, бо вже о 1-й годині дня сотні мусіли виступити на позиції для того, щоб прикривати відступ

нашого війська. Знову, відступаючи, школа робить переходи – Сарнів, м. Кузьмин, Городок і зупиняється в м. Купині, що в 50 верстах від Камянця-Подільського. Тут знову робиться спроба продовжувати розпочаті іспити, але це не вдається і під грім розривів большевицьких шрапнелів, які починають розриватися за 1-2 верстви від місця розташування школи, школа в ар'єргарді, несучи службу на заставах та по охороні скарбниці, та ризикуючи бути оточеною большевиками, одходить до м. Смотрича, а відтиля до с. Стефанівки, де протягом 2-3 днів провадяться іспити та лекції. Із с. Стефанівки школа знову переходить до м. Смотрича, де закінчуються іспити по всім дисциплінам, які викладаються в школі.

24 липня, коли большевики повели загальний наступ, маючи на меті захопити м. Камянець-Подільський, і цим нанести, на їх думку, останній рішучий удар Українській Народній Республіці, школа при найтяжчих обставинах (сильна спека, відсутність води, харчів) веде завзятий бій з ворогом, який був сильнішим більш, ніж вдесятеро, і одходить по наказу в повному порядку лише тоді, коли виявилось, що всі сусідні частини вже давно відступили і школа майже оточена ворогом. Після бою, в якому школа понесла втрати забитими й раненими, між котрими забито одного з лекторів, школа розташовується на відпочинок у с. Нігині, де знову кілька днів провадяться навчання. Із Нігина школу пересунуто до м. Лянцкоруня, а звідти до с. Вишневича.

В перших днях серпня школа виключається зі складу Волинської групи і одержує наказа виступити до м. Камянця-Подільського а за відсутністю там відповідного помешкання – розташовується в с. Великі-Вірмени. Датою 5 серпня б.р., коли школа прибула до села, закінчується бойова діяльність школи, але навчання знову не може піти нормальним шляхом, бо 3,4 та 5 сотні та кулеметна команда дістають завдання по охороні демаркаційної лінії на польському фронті і розташовався в с.с. Жерді, Черць та м. Смотрич, а 1 сотня постійно була занята вартою.

Із всього вищезазначеного яскраво видно, при яких умовах провадились теоретичні навчання в школі під час її бойової праці. Приймаючи на увагу всі умови бойового життя, та те, що навчання провадились порівняно дуже мало, з великими перервами, а також і те, що навіть і під час спокійного перебування по селах юнаки теж були перевантажені несенням численних варт та виконанням різних доручень, що викликались обставинами бойового похідного життя – приходиться зробити висновок, що результати цього навчання, щодо придбання юнаками необхідних теоретичних знань мусять бути дуже невеликі.

Зате дорадним результатом всього життя школи є те, що той склад школи, який після 5-ти місячного тяжкого шляху прибув з Житомира до Камянця – юнацтво, викладачі та старшини – уявляє з себе одну сім'ю, об'єднану та тісно межі собою звязану. Юнацтво ж зокрема уявляє собою дорогоцінний матеріал, який безумовно в майбутньому дасть Українській армії саме таких старшин, яких їй і треба. Про це свідчать численні дані, що буде зазначено далі.

29 серпня та часть школи, яка стояла в с. Великих-Вірменах, перейшла до м. Камянця на постійне мешкання, решта сотень лишилась по старих місцях.

В сучасний мент школа займає невеликий будинок 3-4 кімнати на Московській вул. Ч. - П. В цьому будинкові містяться: 1-а піша сотня, зложена з бувших 1-ї та 4-ї сотень, кулеметної команди, кінний відділ школи, околודок, обоз, а на дворі під відкритим небом кухні та коні. Гарматний відділ міститься окремо в Архієрейських касарнях. Сотні – 2,3 і 4 тепер уже підійшли ближче до Камянця і розташовані в с. Цівковцях в 6 верстах від Камянця.

Таким чином навчання в останній час провадилось тільки в 1 сотні та в гарматчиків, кулеметників і кіннотників, а 2,3 і 4 сотні почали навчання лише тиждень тому назад.

Умови, серед яких живуть юнаки.

Будинок, в якому міститься школа, не відповідає своєму призначенню з боку санітарного та гігієнічного. Він є тісний і в порівнянні невеликих кімнатах міститься по 30-40 юнаків. Юнаки сплять, їдять та слухають лекції в одних і тих же кімнатах. Ні ліжок, ні нар, ні взагалі яких небудь меблів в цих помешканнях немає. Юнаки сплять вже йде другий місяць на підлозі на тих самих соломяних матах, які вони собі самі поплели на селі і принесли з собою. В день мати ці згортаються і на них юнаки сидять на лекціях. Ні ковдр, ні простирадл, ні подушок, ні матрасів теж до сеї пори немає, тоді як для неіснуючої ще Камянецької юнацької школи вже є 200 ліжок з матрасами, подушками й простирадлами.

При будинкові немає умивальників, ні взагалі нічого такого, щоби заміняло собою цей елементарний прилад щоденного життя навіть найбільшій людини, через те юнаки буває часто по кілька днів ходять не вмивані, бо щоденне виконання цієї вимоги елементарної гігієни сполучено для юнаків з великими невгодами, а з приближенням холодів і з небезпекою для здоров'я. В помешканні бруд, порох, нечисте повітря, в соломяних матах, в одежі, в річах юнаків мільйони паразитів. Завдяки скупченню маси людей в тісному помешканні, коли майже ніколи не буває такого менту, щоб у помешканнях нікого не було – чистоти при всіх стараннях додержати не можна.

Юнаки відчувають страшену недостачу в білизні. Та ж білизна, яка мається в кого, довго не знімається, бо нема пральні. Пробуваючи на селі, кожний юнак міг оддати свою білизну для прання кожній баба – тут вже він цього зробити не може і ходить в брудній. Через це юнаків заїдають паразити, які поширюють заразу.

Наслідком цих антигігієнічних і антисанітарних умов, серед яких юнаки живуть, є великий відсоток хворих, який з кожним днем поступово росте. Про це свідчать слідуєчі цифри: 26 вересня в околудку школи значилось хворих юнаків – 25, 26-го – 31, 27 – 20, 28 – 28 чоловік, 29 – 38, 30 – 43 чоловіка і 1-го жовтня 54 чоловіка. Як видно з вищенаведених цифр останніми днями занедужує щоденно пересічно по 10 юнаків. Коли умови життя юнаків не будуть змінені – то незабаром на місці школи утвориться шпиталь, і те юнацтво, молодий цвіт Української армії, яке на своїх молодих плечах винесло такий тягар служби рідному краєві, марно загине.

В школі відчувається гостро брак обуття.

Справа харчування, з боку її ситності, так необхідної для відживлення юнаків, що мусять працювати й фізично й духовно, теж не поставлена на можливу височінь.

Вищенаведені умови життя юнаків Спільної Військової Школи як найгірше впливають на їх психіку, поширюючи песімізм, роблячи юнаків інертними, пасивними, байдужими до себе й до всього оточення; умови ці роблять їх нездатними до засвоєння ними науки в межах шкільного програму, не згадуючи вже про працю над своїм розвитком та образованием позашкільним. Завдяки цим неможливим умовам в школі починає поширюватися дезертирство, до сього часу тільки серед тих юнаків, які вступили до школи останніми часами. Колиж випадків дезертирства майже не було серед того юнацтва, яке відбуло тернистий шлях від Житомира до Кам'янця – то залишається тільки дивуватися тій загартованості духу, тій дисциплінованості, тому патріотизмові та розвиненому почуттю святого обов'язку перед Вітчизною – взагалі всім тим додатним якостям, що так відрізняють цих юнаків.

Отже маючи перед своїми очима такий вдячний матеріал для застосування своєї праці, що до як найкращого виховання майбутніх старшин, корпорація лекторів українознавства, як бувших при школі увесь час, так і вступивших до школи в Кам'янці, з сердешним болем мусить сконстатувати, що її гаряче бажання розвинути як найшвидше цю працю на своїх перших кроках натрапляє на непереможні перепони, які є наслідком тих неможливих умов, в які поставлена школа.

Навчання, яке провадиться зараз в школі крім того, що, як було зазначено вище, не може дати бажаних наслідків, завдяки загальним умовам, ще посувається наперед дуже поволі. Школа перевантажена несенням варті. З середньої кількості – 40 юнаків в класовому відділі – на лекціях щоденно буває тільки чоловік 10-12. Таким чином той же самий матеріал, щоби він був засвоєний всіма слухачами одночасно необхідно розроблювати в класі по 3-4 рази.

Під час лекцій юнаки в найневигідніших позах сидять і лежать на підлозі і т.ч. вони не можуть як слід ні записати чого небудь, коли в тому з'являється потреба, ні взагалі скупчити свою увагу на об'єкті класової бесіди.

Коли ж, не зважаючи на все це, юнаки всеж таки виявляють заінтересованість до науки, то це свідчить про їхню охоту та про їхнє щире бажання вчитися, якого не задушили навіть ті нелюдські умови, серед яких доводиться жити.

В класах немає такого необхідного атрибуту всякої школи, як шкільна дошка. Підручників є дуже мало, а по багатьох галузях знання зовсім немає. Також немає й інших приладів, як мапи і др.

Приймаючи на увагу, що в описаному становищі школа знаходиться вже другий місяць, що всі заходи та скарги з боку поодиноких представників керуючого складу школи не увітчалися жадним успіхом, що вже 2 місяці єдина на Україні Військова школа, яка має таке надзвичайне Державне значіння

, неначе та бездомна сирота обиває пороги різних інституцій, шукаючи собі притулку, – доводиться констатувати факт, що справа підготовки старшин для Української армії не тільки не посовується, але скорше руйнується: тифус та інші хвороби що-дня виривають із клясів найкращих юнаків зі складу тих, що мають бути випущені в найближчому часі.

Взявши на себе обов'язки щодо навчання майбутніх старшин, гаряче бажаючи як найсумлінніше виконати це горожанське завдання, памятаючи про моральну відповідальність за успіх цієї справи – збори лекторів однак вважають, що лише тоді вони на себе візьмуть сю відповідальність, коли хотяби почасти буде забезпечено заховання слідуєчих мінімальних умов:

1) Загальне поліпшення всіх тих умов, серед яких проходить повсякденне життя юнаків;

2) Військова школа повинна бути школою в найтіснішому розумінню цього слова і повинна витрачувати свою енергію лише для свого безпосереднього завдання – і не повинна бути заразом рядовою військовою частиною в напівнормальних обставинах;

3) Як що неможливо школу звільнити цілком від несення залогової служби – то кількість нарядів повинна бути зменшена до можливого мінімуму. Найкраще однак було б, аби школа несла тільки свою хатню варту, яко засіб до практичного вивчення служби;

4) всі сотні школи повинні бути зібрані до купи для того, щоби почати нормальне навчання на всіх відділах, тоді і несення варти не буде звалюватись на одну сотню;

5) Школа повинна бути вміщена у відповідне помешкання і також повинні бути вжиті всі заходи щоб помешкання це було заосмотрене хоча би в саму просту, примітивну мебліровку. Щоби навчання провадилось в окремих клясах.

Із всього вищезазначеного видно, що за 7 місяців свого фактичного існування єдина на Україні Військова школа не може приступити до виконання своїх прямих функцій.

І коли не будуть справлені ті аномальні умови, в яких знаходиться зараз школа, то її існування не виправдує тих завдань, за-для яких вона заснована.

З огляду на те все зволить Державний Уряд взяти сю школу під особистий нагляд, бо наколи полишить її надаліше індивідуальній ініціативі, то вона не увінчається жадним успіхом, а тим самим не відповість своїй задачі.

Камянець

Дня 1 жовтня 1919 р.

З оригіналом згідно

Державний інспектор Школи (підпис Неїло)

Фонд 1075. – Опис 4. – Справа 1. – Аркуш 15, 15 зв., 16, 16 зв.

Старшини
до доручень
Державного інспектора
Військового Міністерства. –
“2” Листопаду 1919 року
ч. 3
м. Кам’янець-Подільськ

Пану Державному інспектору. –

Доклад

Доношу, що 1-го Листопаду сього року, згідно Вашого персонального наказу, я відправивсь на огляд стану Спільної Юнацької Військової Школи, причому з особистого огляду, опросу Державного інспектора, Начальника школи, старшин і юнаків виявилось слідує:

Школа розташована в двох місцях: гарматний і інженерний відділ в архієрейських казармах, а піші юнаки і кіннотчики в будинку хлопячої духовної школи; причому для загальної кількості юнаків помешкання цього занадто мало, тим менше – ще, що недавно одна сотня юнаків, яка була розташована в селі зараз повернена сюди теж в будинок бурси і завдяки тому, що помешкання дуже мало, вся справа в школі стоїть в дуже кепськім положенню. Наприклад: в санітарнім відношенню: юнаки, завдяки тісности, примушені спати мало того, що на підлозі, один біля другого і повітря в кімнатах надзвичайно дуже тяжке. Те зле явище, що юнаки сплять на підлозі, зараз касується – робляться топчани і в Гарматнім і Інженернім відділі всі юнаки вже сплять на топчанах, а не на підлозі, а Начальник Школи в присутності Держіна заявив, що через кілька день і тут в хлопячій духовній школі, всі юнаки будуть лежать на топчанах.

Завдяки скупчиности в школі панує тифус так, наприклад, в інженернім відділі за термін двух тижнів захворіло тифом 11 чоловік (там в одній великій

кімнаті живе 72 юнака). –

Розповсюдженню пошести тифа сприяють ще і другі причини помимо скупчинности (о них буде далі).

Скупченність юнаків відбивається тяжко і на справі науковій: так в інженернім – гарматнім відділі лектора читають лекції юнакам в тім самім помешканні, де вони й сплять, і де які лектора або кидають ходять читать лекції, або читають зі страхом не захворіть тифом і не набратись вошей, чого також досить. –

Справа навчання в пішім і кіннім відділі стоїть в кращім стані, є кляси і клясові приладдя, але також примусені вестись навчання в дві черги. Одна кімната в духовній школі зайнята цейхаузом Кошу Охорони Республіканського ладу, в цю кімнату ход через кляс, і в той час коли ідуть лекції і, ходять варта і мішає занятіям. Начальник Школи вживав заходи звільнити цю кімнату від цейхауза і заняті юнаками, але п. Богацькій, Отаман Кошу Республіканського Ладу, не звертає ніякої уваги на заходи і прохання Начальника Школи. –

Скупченість юнаків, ще раз докладаю, дуже кепсько відбивається на санітарнім становищі школи. Так поли в хлопячій бурсі миються, але трудно здержать чистоту, в кіннім відділі, де не так юнаки скупчені, поли виглядають краще, чистіше, ніж в пішім. В Інженернім і гарматнім відділі поли зовсім не миються. Не миються тому, що бракує прислуги.

Вона завдяки малій платні (150 карб. на місяць) не хоче служити і розбігається.

Драбини грязні. –

Прислуги для коней теж бракує, юнакам самим приходиться ходять біля коней, водить на водопой. –

В санітарнім відношенні справа в школі стоїть кепсько, ще з того, що білизни зовсім немає, а з цього виходить дуже багацько шкод, так наприклад: в школі не всі юнаки віддають до пральні білизну, бо її немає і нічого тоді надіть, як скинуть останню сорочку. Начальнику школи трудно проводить справу дезінфекції. Юнаки бояться, щоб не відібрали у них останнє вбрання і білизну здають неохотно для дезінфекції і миття. Апарат для дезінфекції одягу є і Начальник Школи в присутності Держіна заявив двічі, що він працює, але справу з пранням і дезінфекцією білизни тяжко провадити ще з того, що інтенданство не відпускає мила, дає відповідь на вимоги школи (“немає”) – це все сприяє пошисти тифу.

Поситивши пральню, я бачив, що дійсно вона працює і миється юнацька білизна, існує також красільня, перекашується комплекти теплих сорочок з білого на чорний колір, себ-то, по заяві Начальника Школи, для навчання, щоб не так маралось вбрання і зберегти те, що на них мається. Краситься досить гарно, полощиться до чистої води. Юнаки Гарматного Інженерного відділу дають свою білизну на пральню при залоговій лазні, але там миють так, що після миття зістаються гниди. –

В лазню ходять не всі юнаки, завдяки тому, що нівчому де котрим ходять. Єсть такі юнаки, що буквально нівчому їм вибігти навіть на двір – босі. –

Справа з узуттям стоїть в дуже кепським становищі і робить жахливе вражіння. Є юнаки, котрі сидять босі без чобіт місяць і більше, і такі, котрі ходять, обмотавши ноги чимось вроді ганчірок. Не всі були на присягі, не всі ходять на навчання. –

В будинку хлопячої духовної школи вікна з розбитими стеклами позатульовано соломою, ганчірками, Начальник Школи вживає заходи, але ГІУ чогось і досі не вставляє стекол. –

Світу немає, бракує арматури (в хлопячій бурсі) в архієрейських казармах теж зовсім немає світу. На вимогу матеріалу освітлювання інтендантство відповідає, що буде з 14-го Листопаду, а як зараз буде Начальник Школи не знає, самій школі купувати заборонено. кРім того школа існує тільки на харчові гроші, як заявляє господарь школи.

Справа з шпиталем така: шпиталь уявляє з себе дві кімнати одна на 5-6 коєк, друга на 15-20. Бракує матрасів, хоча зараз робляться з старих мішків, зшиваються з клаптів і набиваються соломою. Бракує лікарського матеріалу, юнаки жалуються, що немає підмоги, тільки мажуть йодом та міряють температуру (їхні слова). –

Харчування в школі взагалі задовольняюче, і в шпиталю дають хворим молоко і з білого хліба сухарі. –

Дизентерії в школі немає (заява п. Начальника і Держіна школи).

Клозети в загаженнім состоянні, є яма в дворі хлопячої бурси, але юнаки ходять по під забор, це від того, як заявляє Начальник Школи, що робились заходи очистити клозети в Міську Управу і немає досі звідти відповіді, крім того для такої кількості людей мало тих клозетів, які є. Хлопяча бурса устроєна на 50 чоловік інтернату.

Загальне вражіння таке, що як би розмістив юнаків школи просторіше, взуть і дати досить білизни, хоть одноразово, щоб можливо було робити круг прання і дезинфекції, то антисанітарність школи зовсім би зникла. Всі-би юнаки мились щотижня в лазні, яка готується для них кожду п'ятницю і суботу, не мали-би вошей і повітря було-б надзвичайно здоровішим в кімнатах. Настрій в юнаків був-би значно бадьористий і старшин теж. Старшини теж живуть в одній кімнаті поруч з юнаками, за перегородкою.

У юнаків гарматчиків є велике бажання (вони мені так заявили) відлучитись від школи і будуть самостійною гарматною школою, бо начальство спільної школи мало піклується за них. –

Старшина (*підпис* – ?)

Фонд 1077 – Опис 2 – Справа 4 – Аркуш 64.

РЕЄСТР

додатків до рапорта Ч ... від серпня б.р.

1. Тезисы по вопросу о временных автомобильных и электротехнических офицерских курсах при железнодорожной офицерской школе.
2. Копия рапорта Председателя Комиссии по утворенню постійних Військових Шкіл і військових Академій Председатель секции по специальным школам Генерального Значкового Дельвига о том, что пока не будет разработано постоянное положение о военном политехникуме или специальной школе электротехников нужно теперь же открыть при железнодорожной школе старшин параллельные классы: автомобильный и электротехнический для чего необходимо командировать разных специалистов всех родов войск.
3. Временное положение об офицерской железнодорожной школе с параллельными классами автомобильным и электротехническим.
4. Временный устав о железнодорожной школе с параллельными классами автомобильным и электротехническим.
5. Временный штат офицерской железнодорожной школы.
6. Схемы временного штата офицерской железнодорожной школы с параллельными классами.
7. Смета на содержание этой школы на 1919 г.
8. Тори проекта офицерской школы: автомобильного, электротехнического и железнодорожного классов.
9. Главного Начальника Инженерного Управления доклад Военному Министру с пояснительной запиской и временным штатом железнодорожной школы от 10 червня 1918 р. за № 1832.
10. 2-го Товарища Военного Министра Председателя Комиссии по организации военных училищ от 27 июля за № 201 об открытии при железнодорожной школе временного одногодичного параллельного класса с приложениями на 20 листах.
11. 2 проекта инспектора радиотелеграфных частей Генерального Хорунжего Закржевского.

Секретарь Канцелярии
Військовий Старшина

Військово-вчительські курси

Фонд 1078 – Опис 2 – Справа 42 – Аркуш 90, 90 зв.

ВІЙСЬКОВО-ВЧИТЕЛЬСЬКІ КУРСИ Й ЇХ ГОЛОВНЕ ЗАВДАННЯ

Військово-вчительські курси утворюються з метою підготовки покликаних до війська старшин-учителів, до національно-освітньої праці в військових частинах. На курси зараховуються вчителі виключно українського походження, цілком певні з національного боку, яким може бути доручена надзвичайно відповідальна праця – виховання національно-свідомих козаків, переконаних в необхідності провадження боротьби за волю України. Зараховання на курси можливо лише після подачі до Культурно-Освітньої Управи анкетних листів з

певними відомостями по зазначеним в них питанням і розгляду їх Управою.

Слухачі курсів розбиваються на сотні, сотні об'єднуються в куріні, куріні – в полк. Навчання на курсах провадиться як муштрове так і лекційне.

Муштрова підготовка та керування внутрішнім распорядком життя курсів – належить Командіру полку (куріня) та призначеному в його распорядження старшинського кадру. Вчительський полк (курінь) повинен бути зразковою частиною в справі мушτροвої виправки та дисципліни.

Керування лекційною стороною курсів належить Начальнику Культурно-Освітньої Управи, а при відсутності його – Начальнику Освітньо-Адміністративного Відділу.

Муштрові і лекційні заняття проводяться щоденно: муштрові – три години й лекційні – п'ять годин. Як ті так і другі заняття для більшого їх успіху – провадяться з групами кількістю до 100 курсантів кожна. Чергування занять буде зазначено в розкладі годин занять на курсах.

Протягом 2-х тижнів цикл занять як муштрових так і лекційних має бути закінчений, після чого призначаються іспити, які закінчуються в 4-х денний термін.

Викладатимуться на курсах слідуєчі дисципліни: 1) Історія України, 2) Географія України, 3) Рідна мова, 4) Історія письменства, 5) Економіка й статистика України, 6) Організація й провадження національно-освітньої праці в війську, 7) Організація військових хорів.

Головне завдання лекторів:

- 1) поширення знань курсистів по зазначеним дисциплінам,
- 2) улаштування зразкових лекцій,
- 3) повірка знань курсистів.

Червоною ниткою всіх лекцій повинно бути: виховання в козаках розуміння вартости своєї нації та Державного світогляду, розвинення їх знань що до історії України, її багатств, як матеріальних так і духових, - почуття національних гордощів та любови до Рідного краю.

Завдання лекторів по організації й провадженню національно-освітньої праці в війську – докладно ознайомити майбутніх сотенних учителів, в який спосіб приступити їм до своєї праці на місцях, як її провадити, одним словом дати їм точні інструкції, вказівки та програми. Кожен лектор мусить скласти короткий конспект тієї дисципліни, яку викладатиме на курсах. При складанні конспектів прийняти на увагу, що він має бути підручником також для козаків. Всім слухачам курсів ставиться в обов'язок записування всіх прослуханих лекцій, кожної окремо.

У внутрішнім життю слухачі курсів підлягають Командіру полку (куріня) і перед ним несуть відповідальність за свої вчинки. Командир полку (куріня) підлягає Начальнику Культурно-Освітньої Управи, робить йому доклади що до справ муштрових занять з слухачами та непорозумінь, виникаючих в дорученому йому полку (куріню).

Іспити при закінченні навчання на курсах, переводяться в присутності Начальника Культурно-Освітньої Управи або Начальника Освітньо-Адміністративного Відділу. По закінченню іспитів всім скінчивши курси

видаються Культурно-Освітньою Управою відповідні свідоцтва.
Найвидатніші із скінчивши курси старшини-вчителі призначаються на посади завідуючих національно-освітніми справами окремих частин, решта ж – сотенними учителями.

Начальник Культурно-Освітньої Управи (підпис М. Лорченко)

В.об. Начальника Освітньо-Адміністративного Відділу (підпис - ?)

Діловод (підпис - ?)

Фонд 1078 – Опис 2 – Справа 42 – Аркуш 103.

КОРОТКА ПОЯСНЮЮЧА ЗАПИСКА

до загального плану навчання на військово-вчительських курсах

Щоб учителі організатори могли провадити виховування національної свідомості і патріотизму серед козаків в частині по одному плану, вони повинні прослухати Зразки тих лекцій, які вони самі будуть читати в своїх частинах і одержати конспекти, які мають негайно друкуватися на зразок плякатів по історії, географії, статистиці, мові і письменству українському, а також катехізм українського козака.

Старшина організатор повинен виховувати дисциплінованість і смреняність у козаків, почуття карности і обов'язку. Для того організатори старшини учителі самі повинні бути дисципліновані, як поверхньо так внутрішнє. Через те велика буде звернена увага на курсах на муштрове навчання, для якого надається кожного дня кілька годин.

Крім того старшини учителі мусять допомогти впровадженню в військах команд і виразів військових, а тако-ж основних статутів на українській

мові. Вважаючи на це, для слухачів курсів в склад предметів для навчання введено статуту дисциплінарного, внутрішньої служби і польового.

Старшини організатори учителі повинні стежити за настроєм козаків, виховувати в них національно-патріотичний напрям, чемність, чесність, почуття обов'язку і карности; для успіху праці в цьому напрямі, щоб мати більше впливу, старшини повинні користуватися більшим авторитетом, а для того повинні бути в курсі всіх військових справ і життєвих потреб. Через те крім муштри, яка дасть їм свідомість в справах військових, та предметів українознавства, вводиться коротке практичне навчання зривному ділу, окопному та телефонному (зв'язок), а тако-ж коротке ознайомлення з кооперацією, яка зараз має велике значіння в справі розв'язання різних економічних питань.

Щоб допомогти учителям організаторам в справі улаштування по частинах хорів, які мають велике значіння з боку національного піднесення і утворення патріотичного настрою у козаків, в цикл лекцій внесено і лекції по організації хорів та теорія співів.

В.О. Начальник Культурно-Освітньої Управи (підпис Лорченко)
Т.в.об. Начальника канцелярії (підпис Шумейко)

Фонд 1078 – Опис 2 – Справа 42 – Аркуш 97, 97 зв., 98.

Копія

НАКАЗ

по
ЧУГУЇВСЬКІЙ СПІЛЬНІЙ ЮНАЦЬКІЙ ШКОЛІ
Ч. 81
26 березня 1919 року м. Кам'янець-Подільск

§ 1.

Згідно розпорядження начальника Шкільної Головної Управи від 24 березня Ч. 1288 до дорученої мені школи прилучаються військово-учительські курси.

§ 2

Прибувши до військово-учительських курсів – учителів-Старшин в кількості 148 чоловік, залічити на всі види завдоволення (харчове і грошове), згідно атестатів.

Реєстр Старшин-учителів при цьому оголошую.

Ч. Ч.	РАНГ	Прізвище і імя	Ч. Ч.	РАНГ	Прізвище і імя
1	Хорунж.	Малецький Микола	32.	Значк.	Сідько Сергій
<p><i>Хорунжих – 120</i> <i>Значкових – 15</i> <i>Урядовців - 13</i></p>					

§ 3

Оглядаючи помешкання учительської сотні 25 цього березня, я найшов його в дуже бруднім стані.

§ 4

З прибувши старшин учителів скласти одну сотню. Сотенним командіром призначен Полковник МІСКЕВИЧ, згідно припису Начальника Шкільної Головної Управи від 24 цього березня Ч-1288, а чотовими командірами призначаю: Військового старшину БІЛЯВСЬКОГО, сотників ВЕРЖБІЦЬКОГО і НЕВЕНА, значкового СЛЮСАРЕНКА і інструкторами гімнастики Хорунжих РАМЗАЙЦЕВА І. і РАМЗАЙЦЕВА І.І.

§ 5

Завідуючим харчуванням учительської сотні призначаю Сотника ПНТА, котрому по всім питанням звертатись до Господаря школи Полковника Ганського.

§ 6

Командіру сотні, Полковникові Міскевичу скласти плян і розклад муштрових навчань, котрий докласти мені 27 цього березня і донести в чім мають потребу старшини-учителі його сотні.

§ 7

Завідуючому обмундірованням, Хорунжому Феодоровичові негайно приступити до шиття матраців, котрі набивати соломною і видавати під росписку Командірові сотні.

§ 8

Кватермістру Школи, Хорунжому Соломко відпустить пірамід на 150 рушниць і доставить до учительської сотні, а також дві діжки для води і дві параші.

§ 9

Завідуючому зброєю, Урядовцю Орестову оглянути маючі на руках у старшин-учителів рушниці і видати Командіру сотні, Полковнику Міцкевичу скільки можливо приладдя для чистки їх.

§ 10

Санітарний догляд за старшинами курсів покладаю на молодшого лікаря ШАРБАУ, котрому що-денно з'являтись на курси в час, указаний Командіром сотні.

Дійсний підписав:
Отаман БОГДАНОВИЧ

Певно
Осавул Школи
Сотник (*підпис* – ?)

Фонд 1078 – Опис 2 – Справа 42 – Аркуш 101.

В.Н.М.
НАЧАЛЬНИК
Культурно-Освітньої
Управи

— при —
Головному Управлінні
Генерального Штабу

28 березня 1919 р.
Ч. ____
м. Кам'янець-Подільський

До п. Начальника Головного
Управління Генерального Штабу

Рапорт

До цього маю додати плян праці, як з боку муштрового, так і з боку лекційного, на Військово-вчительських курсах вкупі з пояснюючою запискою.

ДОДАТОК: Плян і пояснююча записка. —

В.О. Начальник Культурно-Освітньої Управи (*підпис Лорченко*)

Резолюція:

Навч.

14 квітня кінець

От. (*підпис Шайбле*)

Фонд 1078 – Опис 2 – Справа 42 – Аркуш 107.

Пояснююча записка
До розкладу дня і розпису навчання в
Окремої Старшинсько-Учительської Сотні

Все муштрове навчання має бути переведено на протязі з 28-го Березня по 14 Квітня.

Вижидаючи неділі і свята маємо 14 робочих днів по 3 уроки по 50 хвилин щоденно, а разом 42 уроки.

42 уроки поділені так:

Теоретичних (словесне навчання) уроків	4
Гімнастика	2
Збірка, розбірка та чистка рушниць	2
Поодиноке навчання без рушниць	2
- // - - // - з рушницями	3
Рядове навчання	4
Чотове навчання	6
Сотенне навчання	4
Тактична підготовка	4
Польова підготовка	7
Окопне діло	3
В розпорядження командіра сотні	1
Разом уроків	42

Навчання переводиться практично, при чім кожний старшина на черзі повинен пройти техніку навчання і командування.

Командир сотні
 Полковник (*підпис Міскевич*).

Фонд 1078 – Опис 2 – Справа 42 – Аркуш 106.

Копія

ПРОГРАМ
МУШТРОВОГО НАВЧАННЯ

на 28 березня

1 година

1. Стійка без рушниць
 - а) віддання пошани
 - б) шапки скинь
 - в) вільно, спочинь
 - г) лягай, встань

2. Звороти на місці

2 година

3. Рухи та звороти в рухові
 - а) рух бігом, припинення руху

Сотенний командір окремої
сотні старшин-учителів,
Полковник МІСКЕВИЧ.

З оригіналом згідно:

Т.в.об. Начальника канцелярії (*підпис Шумейко*)

Фонд 1078 – Опис 2 – Справа 42 – Аркуш 108.

Копія

Розклад дня

	Навчання	Години хвилини	Увага
	Підйом	6-30	
	Уборка, чай і огляд	6-30 – 8	
	Лекції	8 – 12	
	Обід	12-45	
	Відпочинок	12-45 – 14-30	
	Муштрове навчання	14-30 – 17	
	Вечеря і чай	18-30	
	Хорові співи	18-30 – 19-30	
	Вечерня перекличка	20-30	
	Гаситься світло	22-30	

Командир сотні
Полковник Міскевич

„ Затверджую. П. Богданович. 27-го березня”

З оригіналом згідно:

Т.в.об. Начальника канцелярії (*підпис Шумейко*)

Фонд 1078 – Опис 2 – Справа 42 – Аркуш 102., 102 зв.

РОСПИС
ГОДИН ЛЕКЦІЙ НА ВІЙСЬКОВО-ВЧИТЕЛЬСЬКИХ КУРСАХ

День по черзі	ГОДИНИ	Назва дисципліни	ЛЕКТОР
1	2	3	4
1.	Від 8 до 8 год.45 хв. дня 9 – 9 год.45 хв. 10 – 10 год.45 хв. 11 – 11 год.45 хв.	Історія України Географія України	проф. п. Дорошенко п. Садовський
2.	Від 8 до 8 год.45 хв. дня 9 – 9 год.45 хв. 10 – 10 год.45 хв. 11 – 11 год.45 хв.	Рідна мова Історія письменства Історія України	п. Гаєвський проф. п. Дорошенко
3.	Від 8 до 8 год.45 хв. дня 9 – 9 год.45 хв. 10 – 10 год.45 хв. 11 – 11 год.45 хв.	Географія України Рідна мова Історія письменства	п. Садовський п. Гаєвський
4.	Від 8 до 8 год.45 хв. дня 9 – 9 год.45 хв. 10 – 10 год.45 хв. 11 – 11 год.45 хв.	Географія України Історія України	п. Садовський проф. п. Дорошенко
5.	Від 8 до 8 год.45 хв. дня 9 – 9 год.45 хв. 10 – 10 год.45 хв. 11 – 11 год.45 хв.	Організація національно-освітньої справи в Армії Організація хорів та теорія співу Рідна мова Історія письменства	* * * п. Стеценко п. Гаєвський
6.	Від 8 до 8 год.45 хв. дня 9 – 9 год.45 хв. 10 – 10 год.45 хв. 11 – 11 год.45 хв.	Географія України Історія України	п. Садовський проф. п. Дорошенко
7.	Від 8 до 8 год.45 хв. дня 9 – 9 год.45 хв. 10 – 10 год.45 хв. 11 – 11 год.45 хв.	Рідна мова Історія письменства Організація хорів та теорія співу	п. Гаєвський п. Стеценко
8.	Від 8 до 8 год.45 хв. дня 9 – 9 год.45 хв. 10 – 10 год.45 хв. 11 – 11 год.45 хв.	Географія України Історія України	п. Садовський проф. п. Дорошенко
9.	Від 8 до 8 год.45 хв. дня	Рідна мова	

	9 – 9 год.45 хв. 10 – 10 год.45 хв. 11 – 11 год.45 хв.	Історія письменства Географія України	п. Гаєвський п. Садовський
10.	Від 8 до 8 год.45 хв. дня 9 – 9 год.45 хв. 10 – 10 год.45 хв. 11 – 11 год.45 хв.	Рідна мова Історія письменства Організація національно-освітньої справи в Армії	п. Гаєвський * * *

Протяг лекцій – 45 хвилин
Перерва – 15 хвилин

В.О. Начальник Культурно-Освітньої Управи (*підпис Лорченко*)

В.об. Начальника Освітньо-Адміністративного Відділу Управи (*підпис – ?*)

В.об. Начальника канцелярії (*підпис Шумейко*)

Дописано олівцем

Істор. України – 10 лекцій

Географія України – 12

Мова – 6

Історія письм. – 6

Орган. к.о. справи – 3

Організація хорів – 3

Разом 40 лекцій по 4 на добу

Фонд 1078 – Опис 2 – Справа 42 – Аркуш 105, 109.

РОСПИС

Муштрового навчання в окремої старшинської учительської сотні

І-й ТИЖДЕНЬ			
Години дні та	14-30 – 15-20 г.	15-30 – 16-10 г.	16-20 – 17 г.

числа			
28 П'ятниця	Статут дісциплінарний	Поодиноке навчання §§ А-З	(без рушниць)
29 Субота	Поодиноке навчання	з рушницями §§ А-Н	Збірка, розбірка та чистка рушниць
31 Понеділок	Статут внутрішньої служби	Поодиноке навчання з рушницями (§§ А-Е)	Рядове навчання (шикування, розліч та звороти)
1-го Вівторок	Гімнастика (вільні рухи)	Рядове навчання (сходження ряду, напрямку і	(росходження та шкування, зміна стрелянина)
2-го Середа	Статут польовий	Рядове навчання (лава, рух лави, зміна напрямку і стрелян.)	Чотове навчання (шикування та розліч подвійних рядів)
3-го Четвер	Гімнастика вільні рухи	Чотове навчання,	шикування колон, рухи
4-го П'ятниця	Чотове навчання лава, рух лави	(зміна напрямку, колони, стрілянина, і атака)	
2-й ТИЖДЕНЬ			
Години дні та числа	14-30 – 15-20 г.	15-30 – 16-10 г.	16-20 – 17 г.
5-го Субота	В розпорядженні сотенного командіра	Тактична підготовка козака - § 78 і обов'язки	козака в складі гурт-старшого гуртка
8-го Вівторок	Такт.підготовка роя та чотийників в лаві (ройо воґо та чотового)	чоти. Обов'язки на-	Сотенне муштрове навчання. Шікування та розліч, розгорнутий лад і колони
9-го Середа	Польовий статут	Польова підготовка гуртка (служба польової охорони на місті та в русі)	
10-го Четвер	Польова підготовка роя (служба польової варти на місті і в русі)		
11-го			

П'ятниця	Польова підготовка чоти (служба застав і стежів на місті і в русі)	Сотенне тактичне навчання (шік почесно, рухі під огнем, бойовий лад, наступ та атака)
12-го Субота	Сотенне польове навчання (сотні в своєму районі), охорони на місті та в русі	Чистка рушниць
14-го Понеділок	Окопне діло. Вибір позиції, трасіровка окопів і планіровка.	

Командір Окремої Старшинсько-учительської Сотні
Полковник Міскевич

З оригіналом згідно

Т.в.об. Начальника Канцелярії (*підпис Шумейко*)

Фонд 1078 – Опис 2 – Справа 42 – Аркуш 96, 96 зв.

У.Н.Р.
ШКІЛЬНА ГОЛОВНА
УПРАВА
Військового Міністерства
Інспекторський відділ
Березня 27 дня року 1919
Ч. 1312
М. Камянець-Подільськ

Д. Негайно

Начальникові управління
Генерального Штабу

Рапорт

Доношу, що з старшин-учителів зформована сотня, котра приординована до Чугуївської пішої юнацької школи і розташована в будинку школи імені Тараса Шевченка на Семінарській вулиці.

Муштрові навчання починаються 27-го Цього березня.

Прийняті всі засоби за для найкращого розташування старшин-учителів і снабження їх всім необхідним.

Підстава § 4 наказу Головної Управи Війська У.Н.Р. від 24-го Березня № 233

Додаток: копія наказу по Чугуївській пішій юнацькій школі від 26-го Березня № 81. –

Т.в.об. Начальника Генерального Штабу України
Отаман (*підпис Сальський*)

Начальник Інспекторського Відділу (*підпис - ?*)

Резолюція:***Навчання***

***Для керування при
призначенні в частини
після 14 квітня.***

***От. (підпис Шайбле)
9/IV 19 р.***

Фонд 1078 – Опис 2 – Справа 42 – Аркуш 95.

**В.Н.М.
НАЧАЛЬНИК
КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОЇ
УПРАВИ**

– при –
Головному Управлінні
Генерального Штабу

28 березня 1919 р.
Ч. 118

м. Камянець-Подільськ

П. Начальнику Головного Управління
Генерального Штабу

Рапорт

Маю доповісти, що цього 28-го Березня почалося навчання на військово-учительських курсах моєю промовою про завдання курсів і майбутньої праці старшин-учителів по частинах, промовою Начальника 1-го Освітньо-Адміністративного Відділу п. Мироненко про значіння власних прикладів старшин-учителів при праці по частинах; вступною лекцією по Історії проф. Дорошенко і по Географії П. Садовського.-

Начальник Культурно-Освітньої Управи (підпис Лорченко)

Резолюція:

Навч.

До відома составит і організувати распред. Вчителів по частинах, бо 14 квітня кінець їх навчання і вони мусят бути по частинах.

От. (підпис Шайбле)

9/IV 19 р.

Фонд 1078 – опис 2 – справа 42 – Аркуш 92., 92 зв., 93.

У.Н.Р.
ГОЛОВНА ШКІЛЬНА
УПРАВА
Військового Міністерства
Березня 26 дня року 1919
Ч. 1302
М. Камянець-Подільськ

Начальникові Головного Управління
Генерального Штабу

Рапорт

Згідно Вашого припису Ч. 2225 від 23 березня до Чугуївської пішої школи прикомандіровані на всі види задоволення призовані на військово-вчительські курси старшини.

З приводу цих курсів немає не наказів, не законів, не положень і не асигновано для них грошей, а тому виникають такі запитання грошового змісту відносно яких прошу ясних і точних вказівок:

- 1) По яких нормах їх харчують. Зараз їх харчують по нормах, встановлених для юнаків, як в Інструкторській школі старшин.
- 2) Хоч ці старшини мають одержувати платню, але слід, як в Інструкторській школі старшин, коштовности харчування з утримання не повертають.
- 3) В телеграмі Військового Міністра Ч. 105 від 16 цього березня зазначено, що ці старшини повинні бути “забезпечені платнею відповідно старшинського рангу”. Гадаю, що згідно наказу Військової Офіції Ч. 4631 1918 р., їм слід видавати платню яко обер-старшині, не командуючому чотою.
- 4) Саме головне питання, це єсть відсутність кредиту на всі справи що до організації курсів вчителів-старшин.

В кінці місяця Грудня 1918 року Директорією було затверджено закон про відчинення 8 юнацьких шкіл і асігнування в порядку аванса на первісні витрати по відчиненню шкіл (ремонт будинків, учебники і т.и.) 6.000.000. карбованців. Цей аванс вже підходить до кінця, бо з нього витрачались гроші на всі потреби шкіл: на харчування, платню слухачам школи і юнакам, платню лекторам, видання учебників, покуп сукна, шкіри, білизни (з дозволу Інтендантства, бо воно цього дати не могло) і т.и. Тих грошей, що лишилося з авансу, хватить на дуже короткий час, а між тим кредит по кошторису 1919 року ще не відчинено і невідомо коли буде відчинено.

Тепер же Начальник Культурно-Освітньої Управи зазначає, що крім харчування старшинам-вчителям повинна бути видана платня за 4 місяці, себ то на всіх потрібно видати до 300.000 карбованців, а як ще додати до цього витрати по харчуванню, то прийдеться витратити на старшин-вчителів в найблизшому часі до 400.000. карбованці, що значно скоротить і той невеликий час, на протязі якого можуть існувати школи за асігнований для них аванс.

Без грошей готівкою школи не можуть існувати не одного дня, бо в інтендантських гамазеях продуктів нема, все приходиться купувати на базарі і підрядчики в долг не вірять, так що як не буде грошей то становище шкіл може стати дуже гострим.

На підставі вищезазначеного прошу:

А) Дати мені вказівку, чи можу я тратити гроші на старшин-вчителів з авансу, асігнованого законом Директорії виключно на школи;

Б) прошу Ваших клопотань про скоріше відчинення кредиту для виплати старшинам-вчителям платні і їх харчування, бо в іншому разі краще зараз же розпустити старшин-вчителів, ніж витратити на них гроші, яких ще не асігновано і невідомо чи буде асігновано.

В) З огляду на брак грошей, я гадаю можливим зараз видати старшинам-вчителям платню тільки за місяць, а решта буде їм видано в частинах, або після асігнування.

Дуже прошу про най скоріше розв'язання вищенаведених питань.

Т.в.о. Начальника Головної Шкільної Управи,
Отаман (підпис Сальський)

За Начальника Господарчого Відділу

Старший Адміністратор (підпис - ?)

Бухгальтер (підпис - ?)

Розробка навчально-методичних матеріалів

Фонд 1077 – Опис 1 – Справа 70 – Аркуш 2.

Голова
Военно-Ученого Комитета
 При Главном Управлении
 Генерального Штаба
 “9” Ноября 1918 года
 № 650
 г. Киев

Доклад

Докладываю о ходе работы во вверенном мне Комитете с 1 по 9 сего Ноября.

А. Закончены рассмотрением штаты:

- 1) Кадровой самокатной сотни.
- 2) Этапно-распределительного пункта в Новоселицах
- 3) Ликвидационных комиссий всех военных училищ
- 4)
- 12) Державного Военно-Исторического Музея.

Начальнику
Генерального Штаба

Уставы

1. Устав Гарнизонной службы (*печатается для представления на утверждение*)

.....

В. Разсматриваются или подлежат рассмотрению в ближайшие дни.

Штаты:

.....

Уставы и положения:

- 1) Строевой пехотный устав.
- 2) Положение об обучении молодых казаков (пехоты, конницы, артиллерии и инженерных войск).
- 3) Обучение казаков в учебных командах.
- 4) Наставление для ведения занятий с унтер-офицерами.
- 5) Наставление для ведения занятий с офицерами.
- 6) Книги Св. Военных Постановлений.
- 7) Положение о начальнике артиллерии корпуса.
- 8) Положение о ветеринарном инспекторе корпуса.

Генеральный хорунжий (*підпис – ?*)

Фонд 1077 – Опис 1 – Справа 70 – Аркуш 12.

У.Д.
ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ
ГЕНЕРАЛЬНОГО ШТАБУ

----- * -----

Голова
Военно-Ученого Комитета

16 ноября 1918 г.
№ 681
м. Київ

Начальнику
Генерального Штаба

Доклад

Докладываю, что сего числа передана 2-му
Генерал-Квартирмейстеру для издания I-я часть
“Положения об обучении молодых казаков и казаков 1-
го года службы” (всех родов войск).

Дня через 2-3 будут сданы для издания
“Наставление для занятий с подпрапорщиками и унтер-
офицерами”, а затем в самом ближайшем времени –
первая части “Строевого пехотного устава” и “Устава
строевой кавалерийской службы”.

Генеральный хорунжий (*підпис* – ?)

Фонд 1078 – Опис 2 – Справа 42 – Аркуш 86, 86 зв.

Копія

Телеграма 103

Військовому Міністру Копія Начальнику Штабу Головнокомандуючого правобережного фронту.

По всім адр. Головн.
Ком. Правоб. Фр.

Із штаба Отамана Осецького

Інспекція виявила докончу необхідність в військах статута внутрішньої служби або тимчасових вказівок, які статті існуючої устави зберігають свою силу. Без цього не налагоджується внутреннє життя частин. Крім сього дисциплінарна устава затверджена 31 січня цього року ще не дійшла до групи Оскілко.

Отаман Осецький

Згідно:

Діловод Законодавчого відділ, Законодавчої Управи
Канцелярії військового Міністерства, ранговий (*підпис - ?*)

До головного Військово-Юридичного Управління

Надсилається копія телеграми Отамана Отецького під Ч. 103 для виконання відносно дисциплінарного статуту.

Начальник Законодавчої Управи
Канцелярії Військового Міністерства

Хорунжий (*підпис - ?*)

Начальник Законодавчого відділу

Полковник (*підпис – Дуништа-Душинський*)

15.02.1919 р.

Ч. 542

М. Винниця

Діловод (*підпис - ?*)

Фонд 1078 – Опис 2 – Справа 42 – Аркуш 85.

Військове Міністерство
Начальник
Адміністраційної Управи
Головного Військово-Юридичного

Управління
Відділ інспекторський
17 лютий 1919 р.
ч. 733

Канцелярія Військового Міністерства
Начальникові Законодавчої Управи

Згідно резолюції Начальника Управління 17/11.

РЕЗОЛЮЦІЯ: “Повідомити Законодавчу Управу, що Головному Військово-Юридичному Управлінню не відомо чи ствержений дисциплінарний статут і де знаходиться його примірники.

Цей закон провадив Отаман Головного Штабу БРОНСЬКИЙ і у нього повинні бути усі відомости по цій справі”.

Додаток: листування на 1-му аркуші.

Начальник Адміністративної Управи (*підпис - ?*)
За Діловода (*підпис - ?*)

Фонд 1078 – Опис 2 – Справа 42 – Аркуш 82.

**Термінологічна і
Мововиправна
Комісія
при Головному Управлінні
Генерального Штабу
21 лютого 1919 р.
ч. 46**

До Пана Начальника генерального Штабу
(закреслено, дописано від руки: 2-го
Отamana квартирмейстера)

При цьому додаю виправлений переклад 22 ст.ст. Статуту Внутрішньої служби, які були привезені для виправлення співробітником Відділу Навчання Військ д. Храневичем. ...

... Маю доповісти, що переклад статуту Внутрішньої служби, який на російській мові був зредагований раніш, закінчено ще в січні місяці. До цього додаю перекладену інструкцію окопних справ піхоти. Прикомандірован до Інформаційно-Освітньої Частини Корпусу Січових Стрільців Термінологичну Комісію для поєднання термінів і команд на підставі Вашого Наказу (справ. Видано нач. канц. Ч. 35) з галицькими й Січових Стрільців, має переїхати чи в Вінницю чи в Жмеринку.

Переклад стройового статуту через три-чотири дні Комісією буде скінчено.

Голова Інформаційно-Освітньої Частини і
Термінологичної Комісії *(підпис М. Лорченко)*

Секретарь *(підпис І. Назаренко)*

Фонд 1078 – Опис 2 – Справа 42 – Аркуш 81, 81 зв.

У.Н.Р.
Начальник
Головного Управління
Генерального Штабу
4 березня 1919 рік
Ч. 23
м. Винниця

Пану Військовому Міністрові

Рапорт

З огляду на велику потребу статутів в армії, необхідно як можливо скоріше почати їх друк, котрі вже переглядені й перекладені на Державну мову.

Праця по друкуванню статутів (муштровий, внутрішній та залоговий), дуже велика; необхідна друкарня з великим запасом шрифту, папіру, фарби, з електричною друкарською машиною й оправнею.

З друкарень міста Винниці, в котрих можливо було б віддрукувати статуту наскоріше, є: 1) друкарня Місцевого самоврядування, 2) друкарня Полішера, й

3) друкарня Польська.

В друкарні Місцевого самоврядування друкуються майже всі часописи; в друкарні Полішера друкується часопис „Українська Ставка”, котру видає Інформаційне бюро при Директорії, а раніш друкувався „Республіканський Вістник”. Польська друкарня реквізована Військовим Міністерством.

Коли представник від Головного Управління Генерального Штабу оглядав друкарні міста, то завідуючий друкарнею Місцевого самоврядування йому казав, що в друкарні цілком можливо ще друкувати один часопис.

Друкувати статuti в друкарні Військового Міністерства майже не можливо, позаяк друкарня невелика, багато своєї негайної праці, а крім того там дуже мало шрифту, папіру й фарби, а друкарська машина, на котрій можливо було б друкувати статuti, реквізовані для потреб Міністерства Земельних Справ.

Позаяк статuti треба друкувати можливо скоріше, а в друкарні Місцевого самоврядування, можливо ще друкувати один часопис, прохаю Вашого розпорядження, щоб часопис „Українська Ставка” друкувався в друкарні Місцевого самоврядування, а друкарня Полішера з усім майном, була реквізована як можливо скоріше для потреб Головного Управління Генерального штабу.

Т.В.О. Гачальника Головного Управління Генерального штабу
Отаман (*підпис Шайбле - ?*)

Фонд 1078 – Опис 2 – Справа 42 – Аркуш 87.

У.Н.Р.
Командір
Окремого Стрілецького
Заоріжського куріня
11 березня 1919 рік
Ч. 749
Ст. Ярмолинці

Начальнику Головного Управління
Генерального Штабу

(штамп Упр. 2-го Отаман-Квартирмейстерства
Головного Управління Генерального Штабу
5/IV 1919 р. Вст. Ч. 1575)

Прохаю Вашого розпорядження, щоби було видано в доручений мені курінь ріжних військових статутів, особливо, муштрових, залогових,

внутрішніх і кулеметних („Максима”, „Люіса” і „Кольта”).

Полковник (*підпис*)

Осавул, сотник (*підпис*)

Резолюція:

„Вияснити де можна дістати цей статут (в бригадах, школах, архівах) і надіслати хочаби на Російській мові на перший час.

Отаман (підпис Шайбле; 20. ?. 1919р.)

Фонд 1078 – Опис 2 – Справа 42 - Аркуш 99.

**Начальник
Головної Шкільної
Управи
Військового Міністерства
Відділ Учебний
Березня 26 дня 1919 року
Ч. 1305
м. Кам'янець Подільський
Петроградська 61**

**Начальникові Головного Управління
Генерального Штабу**

Рапорт

Доношу, що для Військових Шкіл дорученою мені Управою друкуються такі підручники:

1. „Основи тактики” Анісімова 10 тисяч примірників.

2. „Напрява стрільби” (теорія стрільби і порядок навчання стріляти) 10 тисяч примірників.
Підготовлені для друку:
3. „III і IV відділи Польового Уставу” (Відпочинок і його охорона і Похідний рух і його охорона).
4. Військова гігієна – лікаря Мальдугіса.
5. „Військова комунікація” – полковника Шумського.
6. „Конспект Армати” – полковника Розанова
і перекладається на українську мову:
7. „Напрява для чинів піхоти в бою”.

Т.в.об. Начальника Управи
Отаман (*підпис Сальський*)
Т.в.об. Начальника Відділу
Полковник (*підпис Шумський*)

Резолюція:

Від. Навчання

До відома

От. Шайбле 27/III 19 р.

Фонд 1078 – Опис 2 – Справа 42 – Аркуш 112.

Негайно
До Головного Управління Генерального Штабу

З резолюцією заступника Військового Міністра „25/III. Затверджую.
Заступник Військового Міністра Отаман Сиротенко”.

Додаток: Статут

Начальник Загальної Управи,
Канцелярії Військового Міністерства (*підпис Ф. Салецький*)
Начальник Загальної Частини (*підпис Кашуба*)

Ч. 3212

„27” Березня 1919 року,
м. Кам’янець-Подільськ.

Діловод (*підпис - ?*)

Резолюція:

Цей примірник надіслати Начальнику Шкільної Управи для найшвидшого надрукування ... (закреслено) 5/т. Примірників і для керування статутом в гарматній школі

От. Шайбле 27/III 19 р.

Арк.. 113, 113 зв. – 118 зв. – рукописний текст (можливо статут?)

Фонд 1078 – Опис 2 – Справа 4 - Аркуш 94.

Телеграма

Прийнята 1/IV 14.39
со ст. Проскуров

Проскуров Шепетовка Здолбуново Рівно вагон
Ч. 143 пану начальнику Гол. Упр. Ген. Штабу.
Из Камянця Подл. 0307.54.30.14.40
по всім напрямкам вийськ по заяви
Проскурова воксала виїхав до Здолбунова

Маю доповісти що за відсутністю представника від відділу навчання
праця термінологічна дуже затруднена і ускладнена. Прохаю Вашого
распорядження що до полагодження цього питання для поскореня виходу
статутів. Ч.132 30 бер. 1919 р.

Начальник Культурно-Освітньої Управи Лорченко

Фонд 1078 – Опис 2 – Справа 42 – Аркуш 79, 79 зв.

(5 / IV. 1919 р.)

Доповідь

В той час, коли утворюється справжнє Українське військо в Державному напрямі, для якого зараз необхідно мати статути, підручники, по учення і т.и. на зрозумілій українській мові, потрібна установа, яка б дбала про це і до якої можна було звернутись в справі перекладу, виправлення мови і поєднання термінів, аби вони були однакові в різних статутах і інструкціях. Зараз при Військовому Міністерстві такої установи нема. Моїм почином в квітні місяці з наказу п. Начальника Генерального Штабу була утворена термінологічна і мововиправна комісія при Головному Управлінні Генерального Штабу з представників різних родів зброї, в складі якої працювали знавці мови, як професор Тимченко, академік О.І. Левицький, П.О. Мазькевич, М.І. Кульчицький, М.Д. Гладкий і другі.

Постійних штатів для цієї комісії не було ухвалено і через те за свою працю на протязі майже сіми місяців члени її не одержували ніяких коштів, не було навіть канцелярії і тільки в листопаді і грудні місяці завдяки добрим відносинам небіжчика Отамана Броднського комісія мала відряджених від військово-наукового комітету діловода і друкаря.

В січні місяці б.р. ухвалені були Військово-Науковим Комітетом і затверджені п. Військовим Міністром тимчасові штати термінологічної і мововиправної комісії, яка з половини січня місяця на підставі наказу п. Начальника Генерального Штабу про поєднання термінів і команд з Галіцьким працювала при корпусі С.С., з якими і виїхала до м. Козятина. З 10-го лютого б. р. при виконанні наказу про зменшення штатів державних інституцій ця комісія була скасована.

Бувшою термінологічною комісією утворена велика робота: вироблено багато військових термінів і виразів, занесених в рухомий словник, складений військовий словник, який чекає друку, перекладені різні статuti, устави, по учення і т. инш. як на приклад – весь статут Внутрішньої служби, при чому ст. ст. 1-217 були останнє коректовані з друкарні, понтонне діло, саперне діло, кулеметний статут, по учення до самоокопування піхоти і таке инш.

Щоб з одного боку використати склад осіб, які стоять зараз в курсі справ термінологічних, мають досвід в перекладах і які зараз мусять іти до другого діла, з другого боку – щоб задовольнити потребу в установі, яка б допомагала українізації війська, потрібно тимчасово утворити при Культурно-Освітній Управі Редакційно-Термінологічну частину, завданням якої буде:

Перекладати та виправляти мову в різних статутах, інструкціях, підручниках, по ученнях і всьому тому, що буде надсилатися від різних Управлінь Військового Міністерства і що призначатиметься для широкого розповсюдження серед війська.

Редагувати з боку мови зразки всіх наказів Військового Міністерства; коректувати зазначений матер'ял, коли він з друку.

Виробляти військові терміни і зазначати вирази.

Остаточно переглянути складений військовий словник, аби він був як найскорше надрукований.

Справа з утворенням цієї Редакційно-Термінологічної частини дуже негайна, бо зараз провадиться заклик новобранців і утворюємі частини для свого навчання вимагатимуть на українській мові підручників, статутів і инш.

Голова Інформаційно-освітнього відділу
Корпусу Січових Стрільців (*підпис М. Лорченко*)